MOLNÁR PÉTER

Garázda Péter sorsdöntő évei

IRODALOMTÖRTÉNETI FÜZETEK
182. szám

Szerkeszti:
FÓRIZS GERGELY

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

MOLNÁR PÉTER

Garázda Péter sorsdöntő évei

r e c i t i
Budapest · 2019

A kötet Magyar Tudományos Akadémia
Könyv- és Folyóirat-kiadási Pályázata támogatásával jelent meg

Lektorálta: SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

A borítón: „I”-iniciálé (Garázda Péter címerével), Bayerische Staatsbibliothek (München), Clm 15731, fol. 2v, részlet

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

HU ISSN 0075-0840
ISBN 978 615 5478 85 7

Kiadja a reciti,
a BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja • www.reciti.hu
Tördelés, borító: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás 9

Bevezetés 11

1. Garázda Péter származása és rokonsága. Az oklevelek tanulságai 19
2. Az életút első jelei. Kérdések egy obszcén kódex-bejegyzés és egy komoly intés kapcsán 27
3. A manipulált manipulátor. Garázda szerepe(i) az 1471. évi összeesküvés észak-itáliai valós és álhíreinek tükrében 39
4. Zrednai János embere, avagy becses kódexek Garázda-kézben 57
5. Az 1471. évi összeesküvés bukásának vélt és valós következményei 77
   5a. Politikai lázadásból kultúrharc? 80
   5b. Mátyás haragja. Vak düh vagy „fortélyos félelem”? 89
6. A javadalomszerzés ára, avagy becses kódexek garázda (?) kézben 105
7. Halványuló presztízs. Garázda Péter teljesítményének megítélése az 1480-as években 129

I. Függelék: Garázda Péter „köszöntő verse” 151
II. Függelék: A Garázda-sírfelirat szerzője és kora 161
III. Függelék: Egy sosem volt itáliai látogatás és Huszti József két Petrus Pannoniusa 173

Források és forrásfordítások 179
Szakirodalom 190
Névmutató 219

Apám, Molnár János (1935–2007) emlékének,
akitől a történelem szeretetét örököltem

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Noha az e sorozatban publikáló irodalomtörténészek között jócskán akadnak egyben történész végzettségűek is, mégis ritka eset, amikor egy „tisztán" történész szerzőt ér a megtiszteltetés, hogy az *Irodalomtörténeti füzetek* keretei között jelentetheti meg kötetét. Amilyen könnyű ugyanis beszélni az interdiszciplinaritás előnyeiről, annyira nehéz a gyakorlatban érvényesíteni annak szempontjait. Csak az Olvasó döntheti el, hogy a jelen munkával mennyire tudtam megfelelni egyszerre több tudományág elvárásainak, én azonban már most köszönettel tartozom azért, hogy egy társdiszciplína nagy múltú és rangú sorozata befogadta könyvemet. Személy szerint mindenekelőtt Szörényi Lászlónak tartozom köszönettel, aki – Bene Sándor szintén hálát érdemlő közreműködése révén – kulcsszerepet játszott abban, hogy e szöveg túlméretezett tanulmányból kismonográfiává válhatott, és most megjelenhet; majd vállalta a kötet lektorálását is. Történész kollégáim közül C. Tóth Norbert példás gyorsasággal és alapossággal nézte át a szöveget, szabadította azt meg több tartalmi hibától, és bocsátott a rendelkezésemre számos hasznos adatot – részben saját publikálatlan eredményeit. A vele folytatott dialógus reményeim szerint hozzájárult álláspontom védhetőbb megfogalmazásához abban a néhány esetben is, amikor nem fogadtam meg tanácsait. A művészettörténészek közül elsőként Mikó Árpád járult hozzá érdemi felvetésekkel a készülő könyv egyes pontjainak továbbgondolásához. Pócs Dániel a kódexfestészeti részeket illető alapvető jelentőségű meglátásait osztotta meg velem munkám legvégső szakaszában. Az eddig fel-

soroltak önzetlenségéért éppúgy hálás vagyok, mint az Ines Ivić, Klaniczay Gábor és Bene László barátom által nyújtott technikai segítségért, valamint Dreska Gábornak, aki a kötet megjelenése előtt rendelkezésemre bocsájtotta a Magyi-formuláskönyv betördelt szövegét.

Köszönöm Fórizs Gergelynek, a sorozat szerkesztőjének és Szilágyi N. Zsuzsának, a *reciti* munkatársának közreműködését, akiknek figyelme és munkája nélkül e szöveg nem válhatott volna könyvvé. Végül pedig szeretném felidézni a tavalyi év utolsó Rebakucs-előadásán a megjelentek által e témának és személyemnek szentelt élénk figyelmet. Remélem, hogy e könyv legalább részben igazolja az akkor számomra érzékelhető, hozzá fűzött várakozásokat!

BEVEZETÉS

„Esettanulmány a magyarországi humanizmus első korszakhatárának kérdéséről" – állhatna alcímként e kötet élén, ám nem kívánom megnehezíteni a bibliográfusok és a jegyzetírók dolgát, így e sorokban kísérlem meg, hogy magyarázatot adjak arra: miért érdemes önálló kötetet szentelni egy olyan alkotónak, akitől egy, legfeljebb két költemény maradt ránk, melyek színvonala sem kiváteles.[1] Garázda valóban nem tartozik a magyarországi humanizmus történetének kulcsfigurái közé, ám – mint e szellemi áramlat Zrednai János váradi püspök, majd esztergomi érsek által útjára indított első generációjának kezdetben sokra értékelt tagja – mégis érdemel némi figyelmet.[2] A kutatásban a közelmúltig uralkodtak azok az adatok és az a szemlélet, amelyek kisebbrészt Ábel Jenő úttörő jelentőségű – alig pár oldalas – életrajzi vázlata, főleg azonban

[1] A két költemény közül az egyik a három disztichonból álló „köszöntő vers", a másik Garázda két disztichonnyi sírfelirata lenne. E két műről lásd az első két függeléket!

[2] Talán már nem sokáig szorul magyarázatra, ha ezt a kivételesen fontos történelmi alakot valódi nevén és nem a Bonfini óta rögzült téves formában nevezem meg. A félezer éves rossz szokás erejét jelzi, hogy a Zrednai János autentikus nevét megőrző forrásanyag közelmúltbeli összegzői maguk is a téves névalakot használták: Csapodiné Gárdonyi 1998, 25–27; Ritoókné Szalay 2002 [2001], 17. Bonfini tévedésének „hatásmechanizmusát" (Galeotto Marziónak a néhai esztergomi érsek és Vitéz János szerémi püspök rokonságáról tett általános megjegyzéséből indult ki) tisztázta: Csapodiné Gárdonyi 1998, 27–28. Pálosfalvi Tamás egyenesen a valódi Vitéz János „önpromóciójának" tulajdonítja a néhai Zrednai János „Vitézesítését": Pálosfalvi 2013a, 15–16.

V. Kovács Sándor tanulmánya nyomán terjedtek el.[3] E megközelítésmód egyfajta „mártírnarratívát" eredményezett, melynek keretei között a ránk maradt költői életművével vizsgálatra módot alig nyújtó Garázda Péter „jobb híján" a magyarországi humanizmus első korszakát lezáró politikai vihar tragikus következményeit volt hivatva szemléltetni. Zrednai János és Janus Pannonius 1471-es bukása, majd a rá következő évben bekövetkezett halála ezek szerint azzal is együtt járt volna, hogy közeli rokonuk – az esztergomi érsek állítólagos unokaöccse –, vagyis Garázda ígéretesen felívelő pályája végérvényesen „megtört" a királyi harag következtében.[4] A különböző rangú itáliai humanisták e kollégájuk tehetségét elismerő vagy egyenesen magasztaló megnyilatkozásai alapján Garázda korlátozottnak ítélt előmenetelére csak egyetlen, politikai magyarázat látszott lehetségesnek. A korán jött ál-tavaszban kivirágzott mandulafácska elkerülhetetlen pusztulásának képzetéhez társulhatott a bimbójában leszakasztott, a kivirágzás esélyétől hatalmi eszközökkel megfosztott tehetség épületes példája. Ez az értelmezés egyszerre kecsegtetett a valóság könyörtelen tényeinek figyelembevételével, illetve azzal, hogy módot ad egy személyes tragédia romantikus ízű írói kidolgozására.

A hazai irodalomtörténészek, illetve humanizmus-kutatók az utóbbi években alapvetően újították meg az e szellemi mozgalomba sorolható magyarországi vagy innen elszármazott szerzők munkáinak értelmezését. Ha csak a magyarországi humanizmus

[3] Ábel 1883a; V. Kovács 1957. Garázda életrajzának e séma szerinti „tényeit" – mielőtt azokat alapos bírálatban részesítette – összegezte C. Tóth 2016, 1–2. Az uo. 1, 1. j. felsorolt „alapvető szakirodalom" azonban említés nélkül hagyja Ábel Jenő vonatkozó írásait (meglepő módon róla a tanulmányban egyáltalán nem esik szó). A Garázda-*saga* formálásában ő és V. Kovács Sándor játszottak a közelmúltig meghatározó szerepet, a többi e témába vágó megnyilatkozás járulékos jelentőségű maradt. Mivel e kötet célja éppen az említett „tények" módszeres felülvizsgálata (azokon a pontokon, ahol C. Tóth Norbert és Pálosfalvi Tamás nem végezték el ezt), ezért itt fölöslegesnek tartom elismételni a régi séma szerinti Garázda-életrajzot.

[4] A „mártírnarratíva" megalapozása: Ábel 1883a, 28–30. A gyakran ismételt minősítés („megtört pálya") forrása: V. Kovács 1957, 55.

első korszakára szorítkozunk, akkor is említhetünk több olyan tanulmányt, amelyek a tárgyszerűség jegyében számoltak le a – bármily nagy – elődök által ránk hagyott, a 15. századból fennmaradt életműveket megszépítő elképzelésekkel. Búcsút inthetünk néhány, a korábbi irodalomtörténeti elképzelésekben megfogant, valójában sosem létezett irodalmi alkotásnak, így Janus Pannonius Hunyadi-eposzának és Báthori Miklós verses irodalomtörténetének – az előbbinek Pajorin Klára, míg az utóbbinak Jankovits László jóvoltából.[5] Pajorin Klára bizonyította, hogy Zrednai János leveleskönyve valójában egyáltalán nem sorolható a hasonló műfajú korabeli humanista alkotások közé.[6] Kiss Farkas Gábor a magyarországi humanizmus „alapító mítoszával" nézett szembe: Pierpaolo Vergerio kezdeményező szerepének tételével általában, konkrétan pedig annak a Vergerio, Podocàtaro és Sanoki Gergely részvételével János váradi püspök udvarában tartott *convivium*nak a valóságalapjával, amelyről Filippo Buonaccorsi írt a lengyel humanista életét feldolgozó művében.[7] E kutató bizonyítékainak felsorakoztatása után így fogalmaz: „…könnyen lehet, a Philippus Callimachus által leírt találkozó nem több, mint egy valóságelemekkel ékesített fikció".[8] Az efféle mitologémák nehézkedési erejét jól jelzi, hogy a szóban forgó elképzelések árnyoldalait észlelve – kevéssel az érlelődő cáfolat előtt – még e koncepciókat „megszüntetve-megőrző" kísérletek születtek.[9]

[5] Pajorin 2000, illetve Jankovits 2007, 148. Pajorin Klára tanulmánya bemutatja a tévedés kialakulásának „hatásmechanizmusát" is. Korábban már határozottan tagadta a janusi *Annales* – akár részleges – megírását: Birnbaum 1981, 185, 20. j. Vö. uo. 148. Az imaginárius Báthori-mű a néhai váci püspök sírfeliratának hibás olvasata nyomán fogant meg. Jankovits László Pray György szövegkiadása alapján fogalmazta meg cáfolatát, melyet a felirat a tanulmánnyal egyszerre megjelent kritikai szövege, illetve annak értelmezése is megerősít: Ritoókné Szalay 2007, 158–161.

[6] Pajorin 2004, 533–537. Ezután megkérdőjelezte, hogy Vergerio „Vitéz" „mestere" lehetett volna: uo. 537–538.

[7] Kiss 2012, 120–124.

[8] Uo. 122.

[9] A leveleskönyv „részben" humanista alkotás (korábbi tanulmányainak következtetéseit összegezve): Boronkai 1987. A Buonaccorsi által elbeszélt

Garázda Péter esetében azonban ezt a régóta esedékes alapvető felülvizsgálatot egy történész kezdeményezte. A Garázda éves összjövedelmét annak hazatérése után legalább háromszáz aranyforintra becslő C. Tóth Norbert már tanulmánya címében is elhatárolta magát az említett „mártírnarratívától": „Egy javadalomhalmozó egyházi mint politikai áldozat?"[10] Ennek a Garázda Péter pályáját az addigi – döntően irodalomtörténeti megközelítésű, az itáliai forrásokra összpontosító – kutatásoktól eltérő módon *re*konstruáló, alapvetően a hazai okleveles anyagban rejlő lehetőségeket kiaknázó tanulmánynak köszönhetően immár pontosabban tudhatjuk, hogy Garázda mikor és milyen egyházi javadalmakat töltött be (csak egy rejtélyes váradi *praefectura* azonosítása nem sikerült neki – erre a második fejezetben teszek kísérletet).[11] C. Tóth Norbert nyomós érveket hozott fel e humanista klerikus korábban 1507-re tett halálozási dátumának bő másfél évtizedes „előrehozása" mellett is, ami eleve kizárja Huszti József Garázda késői itáliai látogatásáról kialakított – eleve erősen hipotetikus alapokon nyugvó – elképzelését, melyet V. Kovács Sándor is átvett.[12] C. Tóth Norbert mutatott rá arra is, hogy Garázda Péter főpapi patrónusai közé Zrednai János és Csezmicei János

---

*convivium*ot Budára helyezi: Klaniczay 1993, 28–35. A történetben szereplő János váradi püspökben Zrednai János ottani elődjét, Johannes de Dominist látja: Pajorin 2004, 538–540.

[10] C. Tóth 2016, *passim*; a jövedelembecslés és a címben felvetett költői kérdést megválaszoló végkövetkeztetés: uo. 11–12. Ezt a felvetést megelőlegezte Véber János hősünket illetően ki nem fejtett megjegyzése, mely szerint „Váradi Péter vagy… Garázda Péter karrierje nem igazolja Mátyás állítólagos elfordulását a humanistáktól." Véber 2007, 169. A hasonló következtetésre jutó Kubinyi András ebben az összefüggésben Garázda Pétert nem említette: lásd alább, 210. j. Véber János újabb Váradi-monográfiájában azonban Garázda Péter kegyvesztésének régi elképzelését – talán már C. Tóth Norbert tanulmányának ismeretében – ellenpontozza Garázda „gazdag javadalmainak" említése: Véber 2016, 21. Így viszont két egymással összeegyeztethetetlen értelmezés kerül egymás mellé.

[11] C. Tóth 2016, 4–7. és 11. (Garázda valódi javadalmai), illetve 8–10. (cáfolja, hogy Garázda Péter valaha is betöltötte volna az esztergomi Szent István-prépostság elöljárójának tisztét).

[12] Uo. 7–8. és 10. Az itáliai út legendájáról lásd a harmadik függeléket!

mellé esetleg váradi püspökként, biztosan pedig esztergomi érsekként be kell emelnünk azt a Johann Beckensloert (vagy inkább: Beckenschlagert), aki a magyar humanizmus történetében leginkább az agg Zrednai János „börtönőreként" szokott szóba kerülni.[13]

C. Tóth Norbert ugyanakkor a régóta faggatott itáliai szövegek közül csak egyet, a Garázda Péter által Padovában, 1471. november 22-én Lorenzo de' Medicinek írt levelet használta fel érdemben, mely alapján – ismét a korábbi kutatók elképzeléseitől eltérően – arra következtetett, hogy e levele megírásakor Garázda nem tudhatott az esztergomi érsek és a pécsi püspök Mátyás király elleni összeesküvéséről.[14] A szerző által figyelmen kívül hagyott itáliai források fényében azonban összetettebb képet kaphatunk arról, hogy mit tudhatott és mit nem Garázda Péter a hazai politikai folyamatokról 1471 táján. A C. Tóth Norbert által felhozott új adatok és friss szemlélet fényében ugyanakkor szükségesnek tűnik, hogy felülvizsgáljuk a Garázda Péter pályájáról, hazai mecénásairól és itáliai megítéléséről a már korábban is hozzáférhető források alapján kialakított képet. Mint az alábbiakból remélhetően kiderül, ez a munka a címszereplő személyén túlmutató következtetések levonását is szükségessé teszi mind a hazai humanizmus korai történetének az 1471. évi összeesküvés nem szándékolt következményeként kialakult válsága, mind pedig Mátyás király „politikai erkölcsei" kérdéskörében. (Az összeesküvés eseménytörténetének régóta esedékes modern feldolgozására nem vállalkozom, noha több ízben elkerülhetetlen lesz, hogy bizonyos részleteit megpróbáljam tisztázni.) Garázda firenzei éveinek értékeléséhez újabban fontos szempontot szolgáltatott Pócs Dániel más tárgyú (a *corvina*-anyagban eredetileg Handó Györgyhöz tartozó kódexek körét elkülönítő, egyben Mátyás király e diplomatájának címerét azonosító) tanulmányában.[15] Ezen

[13] Uo. 11–12.
[14] Uo. 2, 8. j.
[15] Pócs 2016, különösen: 324–325, 328.

a nyomon elindulva Garázda Péternek a firenzei kódexmásolók és -festők, valamint magyarországi megrendelőik kapcsolatában az 1460-as évek végén betöltött szerepét megkísérlem összefüggésbe hozni e klerikus végleges hazatérésének kérdésével.

Végül pedig: a korábbi „mártírnarratíva" érvénytelenítése végett az abban foglaltaktól eltérő magyarázatot kell kínálnunk Garázda Péter elhallgatására. Ezen a ponton szükséges rákérdeznünk arra, hogy az 1471/2-es események mennyiben és mely okokból zárták le a hazai humanizmus első korszakát. E szellemi mozgalom írásban ránk maradt „termékei", valamint a reneszánsz képzőművészeti alkotásainak magyarországi feltűnése az emlékek tág körét foglalják magukba. Jankovits László ennél szűkebben, csak a humanista költészet kategóriájában tette szakaszhatárrá az említett – politikai földrengéssel is járó – éveket.[16] A Garázda életéről kialakított „mártírnarratíva" látszólag – mintegy korát megelőzve – helyezkedett ugyanerre az álláspontra, amikor az összeesküvés bukásához és a vele járó királyi bosszúhoz kötötte egy humanista életmű (szinte teljes) lezárulását. Ez a hasonlóság azonban tényleg csak látszólagos. Jankovits László ugyanis a költészetnek a politikai történet szempontjából fontos dátumokhoz szabott korszakolásával szemben fogalmazta meg elképzelését. Mátyás király halálának éve helyett választotta az 1470-es évek közepét, mivel az 1471/2-es „sajnálatos események" sem politikai következményeik miatt fontosak a számára. János érsek és Janus Pannonius halálával annak a többközpontú humanista mecenatúrának az első hazai (jellemzően főpapi) példái tűntek el, melyek újjáéledése a 16. század elejétől – a szomszédos egyetemek humanista „áthangolódásával", illetve a nyomdák legalább ottani tartós megtelepedésével együtt – elhozta a humanista költészet újabb, a korábbiaknál jóval biztosabb alapzatú időszakát. (Mint tudjuk, Mátyás centralizált mecenatúrájának haszonélvezői azért lehettek szinte mind olaszok, mert a *homo novus* uralkodó a hatalom ottani, nemritkán hasonló hátterű gyakorlói körében töreke-

[16] Jankovits 2007.

dett az itáliai új stíl révén növelni presztízsét.[17] A hazai nemesség latinul tájékozódni képes része számára a Thuróczy-krónika elegendő Mátyás-párti „tápláléknak" tűnt. Ezen túl a magyar főpapi birtokállomány és jövedelmek erős, Corvin János herceg trónöröklését célzó megcsapolása a király uralkodásának utolsó bő évtizedében[18] szintén hozzájárult ahhoz, hogy a humanizmus magyarországi termése szerény – a költészet esetében alig látható – maradjon akkoriban.) Mindezzel párhuzamosan e kötet végére remélhetőleg az is világossá válik, hogy Garázda Péter elhallgatása sem a hatalmi válsághelyzetet követő általános vagy személyét érintő bosszú következménye. Garázda túlélte a politikai fordulatot, sőt maga számára – meglehet egy alább részletezendő sajátos húzással – kényelmes *otium*ot biztosított. Az „alkotó munka" lehetősége megadatott tehát neki, ám azzal nem okvetlenül tudott élni. Ebben pedig egyáltalán nem a félelem, legfeljebb a mecénásokkal szembeni teljesítménykényszer megszűnte játszhatott szerepet.

Úgy tűnik tehát, hogy e kötet címszereplője érdemben vizsgálható életmű híján is számos, igen eltérő téma tárgyalására ad lehetőséget. Garázda Péter mint ürügy? Nos, ez eddig nagyjából így alakult, aminek következtében a korábbi felvetések kritikai megrostálása indokolja e kötet tematikus összetettségét. Ez eklektikusnak tűnhet – kivéve, ha Garázda Péter sorsának szálait felfejtve az eddigi ürügyet sikerül olyan alkalommá változtatni,

[17] Lásd mindenekelőtt: Szakály 1990a, 323–324. Semmit nem von le a zseniális meglátások érvényéből, hogy a Mátyás építkezései és könyvtára rekonstruálásához e tanulmányban felhasznált szakirodalom nem sokkal utóbb elavult, a mecenatúra költségeinek összegzéséhez igénybe vett források pedig bevallottan hézagosak voltak.

[18] Kubinyi 1999 [1994], 83–86. A humanista költészet hazai termésének e korszakra jellemző megritkulásán túl az 1470-es évek végétől kezdve a hazai egyház „kivéreztetésének" olyan, a mindennapokat érintő adminisztratív következményei is lettek, mint az egyetemi képzésben részesült püspöki vikáriusok szinte teljes eltűnése az egyházmegyei bíráskodásból: Haraszti Szabó 2019, 87. (A szerző nem helyezi ilyen „nagypolitikai" összefüggésbe az általa statisztikailag bizonyított jelenséget.)

melynek nyomán valamivel többet tudhatunk meg az 1470 körüli magyarországi – és olykor itáliai – irodalom, művészet és politika akkoriban (is) rendre összefonódó működéséről.

1. GARÁZDA PÉTER SZÁRMAZÁSA ÉS ROKONSÁGA. AZ OKLEVELEK TANULSÁGAI

A közelmúltban Pálosfalvi Tamás foglalta össze, vizsgálta felül és egészítette ki mindazt, amit az oklevelek alapján a különböző előnévvel társított Garázdák – és más Körös megyei származású nemesi nemzetségek – eredetéről és rokonsági rendszeréről tudni lehet.[19] Ő a kutatásban felröppent különböző balkáni eredetlegendákat szétfoszlatva visszatért ahhoz a forrásadattal egyedül alátámasztható tézishez, mely szerint a Garázdák az Árpád-kori, ám az Anjou-korra eljelentéktelenedett Vojk nemzetségből emelkedtek ki a 14. század közepén. Az utóbbi nemzetség ismert tagjai akkoriban a Körös megye déli részén található Kristallóc (ma horvátul: Krištelovac) melletti Keresztúron (utóbb Vojkkeresztúr, majd Vojkovec néven említik – talán a mai Vojkovccal azonos) birtokos kisnemesek voltak, melynek közelében csordogál a Mecsenice folyócska. A Garázdák és e nemzetség rokonságát két oklevél bizonyítja. Közülük a korábbi, a pozsegai káptalanban 1358. szeptember 4-én írásba foglalt egyezség *Andok filius Endre nobilis de genere Woyk* néven említ egy személyt, megnevezve apját és öt fivérét is.[20] Az itt felsorolt férfirokonok nevének azonossága alap-

[19] Pálosfalvi 2013a, a Garázdákról: 9–14. és 16. A fejezet „okleveles" részében az itt hivatkozott forrásokat használom (néhol az ott olvashatónál bővebb formában, mindössze egyetlen javítással), illetve a Pálosfalvi Tamás által javasolt családtörténeti rekonstrukciót követem. A szerző a Körös megyei nemzetségek 15. századi történetét 2012-ben megvédett doktori értekezésében dolgozta fel: Pálosfalvi 2014.

[20] DF 283655. A DL-DF-rendszer szeptember 6-ára, míg az AkOlt XLII., No. 993. 5-ére datálja ezt a tételt. A keltezésben olvasható (és az utóbbi kötetben pontosan idézett) formula alapján azonban a főszövegben található dátum jön

ján az előző szövegben fivérként említett Péter minden bizonnyal azonos azzal, a (Kanizsai) István zágrábi püspök szlavóniai királyi helytartóként 1363. december 12-én kiadott parancslevelében szereplő, Garázdának mondott (*dictus Garazda*) Péter mesterrel, akinek kapcsán először bukkan fel a későbbi humanista klerikus sajátos családneve.[21] (Horváti) Pál zágrábi püspök 1385. június 8-án már tíz „Garázdának mondott" nemest említ: csak névvel, rokonsági fokaik tisztázása nélkül. Ezek az akkoriban még „egy rakáson" élő nemesek az előkelő Tétény nembeli Pekriekkel – korábban számos Vojk-nembeli személy „munkaadóival" – együtt tűnnek fel Keresztúr plébániája, a medcsanicamelléki [*sic*] Szent Kereszt-egyház kegyuraiként, mely templom élére állított ekkor új klerikust a püspök.[22]

Ha e rokonság a későbbi humanistához vezető szálát követjük, akkor azonban olyan alakokra akadunk, akik maguk mögött hagyták családjuk dél-szlavóniai bölcsőjét. Az iménti „tízek" között szerepel ugyanis az a bizonyos Péter, illetve Dénes, akik Zsigmond király 1398. május 6-án kelt – csak tartalmi átírásokban ismert – adománylevelének tanúsága szerint testvérek, egyben Endre fia Péter fiai voltak (az utóbbit itt Keresztúri Garázda Péter néven említik). A Tolna megyei Kaláznyói (utóbb olykor: Kalaznói) család több férfitagjával együtt így elnyert birtokok közül három Zala, kettő Tolna megyében feküdt, az utóbbiak egyike pedig az az Apar (a Bonyhádtól nyugatra fekvő mai Aparhant része) volt, amely a „mi" Garázda Péterünk egyik nemesi előnevét adja majd.[23] A Tolna délkeleti szegletébe magát így befészkelő két

ki: *feria quinta proxima ante festum nativitatis virginis gloriose* (a rövidítések feloldásával; az utolsó szó csak részben látható, de olvasata egyértelmű).

[21] AkOlt XLVII., No. 635. Vö. CDC XIII., 322–323. (No. 241.) Az apa neve itt elírva szerepel, javítja: Pálosfalvi 2013a, 11, 200. j. Az elveszett parancslevelet a császmai káptalan arra válaszul kiadott jelentése tartotta fenn: DL 33610 (1363. december 24.; AkOlt XLVII., No. 656.). Vö. CDC XIII., 327. (No. 243.)

[22] DL 66544. Vö. *Blagay*, 181–182. (No. CIII.)

[23] ZsO I., No. 5301. Itt és a DL-DF-ben május 3-i kelettel szerepel, ám a legkorábbi átírásban található datálási formulából a főszövegben olvasható időpont következik: *feria sexta proxima post festum beati Philippi et Jacobi apostoli.*

Garázda-fivér mellé kevéssel utóbb társult egyik rokonuk, Miklós. Mivel ő Lakra nősült, így már Laki Garázda Miklósként emlegetik 1404-1406 folyamán helyi ispánként (valójában a báni címével szereplő megyésispán, a nagyúr Maróti János alatt ténylegesen az alispáni feladatokat látta el társával együtt), mint ahogy már később is e néven találkozunk vele abban az oklevélben, amelyből közvetve kiderül, hogy házassága révén valóban szerzett e tájékon birtokot.[24] Kérdés azonban, hogy már a Laki-leány oltárhoz vezetése előtt is rendelkeztek-e felmenői e községben némi földdel – mint ahogy azt Zsigmond király e birtoklást *nova donatio* címén megerősítő (és ezzel a tágabb rokonság igényeitől elszakító)

(Pálosfalvi 2013a, 12, 204. j. tévesen a II. kötetre hivatkozik, és a főszövegben 1408-as adományról ír.) A legkorábbi átírás: DL 71694. (Garai Miklós nádor 1408. július 26-i ítéletlevele – csak a megosztandónak ítélt zalai birtokok esetében ír határjárásról és iktatásról a felperesek javára, tehát a tolnai javak tulajdonjogában megerősített alperesek, vagyis az 1398-as adományosok az utóbbiak birtokában voltak); ZsO II., No. 6288. Vö. *Zala* II., 351–359. (No. 149.) A tartalmilag átírt 1398-as adomány datálása: uo. 352. A kiadás elején (uo. 351.) Apar nem szerepel a per tárgyát képző birtokok között, csak annak későbbi oldalain (353–354, 356.). Az 1408-as nádori átírás fényképén azonban jól látszik, hogy a szóban forgó javak első felsorolásakor Apar birtoknévként szerepel, nem pedig a magvaszakadt Péter fia János (a felperesek rokona) nevéhez tartozó *particula*ként, ahogy azt Nagy Imre olvasta (és ahogy az kevéssel feljebb valóban megtalálható). Az ítéletlevelet Mályusz okmánytárában augusztus 10-re datálta, ám az oklevélen szereplő adatok Nagy Imre (és az őt követő DL-DF-adattár) megoldását erősítik meg: a szöveg végén azt olvashatjuk ugyanis, hogy az ítéletet a Szlavónia számára tartott nádori közgyűlés 32. napján hozták (uo. 359.), korábban viszont kiderül, hogy ez a rendezvény *feria secunda proxima post festum nativitatis beati Johannis Baptiste* vette kezdetét. Az 1398-as adományban szereplő másik Tolna megyei birtok, Kövesznye, avagy Zomborfalva fekvése ismeretlen: Szakály 1998, 238. Csánki III., 438. bevallottan csak találgat, amikor a megye középső területein keresi.

[24] Hivatalviseléséről: *Archontológia, 1301–1457*, 207. Házassága közvetett bizonyítéka: DF 209250. (Nánai Kompolt István országbíró 1424. június 25-i ítéletlevele); ZsO XI., No. 744. A „Garázdának mondott Laki Miklós" gyermekei mint alperesek azzal bizonyítják laki birtoklásuk jogosságát, hogy őket e föld a Laki nemesi család – nyilván anyai felmenőik – örököseként illeti meg. 16. század eleji adatok alapján Szakály 1998, 238. Lakot a Dombóvártól északnyugatra elhelyezkedő Nak környékére tette. Csánki III., 439. szerint Bátaszék környékén feküdt, vagyis ha nem is Apar közvetlen szomszédságában, de szintén a megye délkeleti részén.

1419. május 11-i oklevele állítja –, vagy e jogintézmény sajátosságának tartsuk a hivatkozást a *progenitores ipsius Nicolai* efféle laki szerepére.[25] Itt és 1427. december 23-án, amikor Zsigmond neki adományozta egy magvaszakadt tolnai nemes birtokát, Berényt (a mai Diósberényt, Hőgyésztől kissé északra), ez a Garázda ugyanakkor már a Horogszegi előnevet viselte.[26] Ezt a Temes megyei birtokot még 1408 végén Szilágyi László, Mátyás király anyai nagyapja társaságában kapta a Maróti János macsói bán alatt Szrebrenik várának védelmében szerzett érdemeiért. A Szlavóniában a Pekriek helyébe lépő Maróti familiárisaként kezdett délvidéki szolgálat állandósulhatott. Az utóbb e Miklóst Erdélyben is több birtok urává tévő pálya felívelése során kapcsolata továbbra is szoros maradt Szilágyi Lászlóval, amit a Horogszeg elnyerése után szűk két hónappal és az ottani adománnyal egyező indoklással, 1409. február 24-én elnyert közös címerük is jelez.[27] Zsigmond – miként olykor más esetekben is – ekkor közösen végrehajtott fegyverténytt jutalmazott egyetlen oklevélben, azonos címer adományozásával, ez tehát nem a két család rokonságának jele.[28]

Noha e Laki, avagy Horogszegi Garázda Miklós és Tolnában megkapaszkodó rokonai közti pontos nexust nem ismerjük, az azonban vagy közeli lehetett, vagy más úton-módon járt együtt szorosabb személyes kapcsolattal, mivel az említett címeradomány az Aparon birtokos Dénesre is kiterjedt (Miklóst és Dénest e szövegben Mecsincei [*sic*] Garázdaként említik), és ugyanezzel a címerrel találkozunk majd a humanista Garázda Péter nevéhez köthető kódexekben.[29] „Dénes deákra" visszatérve: ő Miklóstól eltérő nagyúri patrónust választott magának, a Marcali fivéreket.

[25] DF 209238; ZsO VII., No. 430. Vö. HO IV., 277–279. (No. 207.) Az idézett szavak: uo. 278. A *nova donatio* értelmezéséről lásd Engel 2003 [1997].

[26] DF 209255.

[27] DL 98488; ZsO II., No. 6606. Vö. Schönherr 1894. Tévesen állítja (uo. 9–10.), hogy az oklevél *relator*a az előző év végén elhunyt Ozorai Pipó volt. (CTN: C. Tóth Norbert hivatkozást igénylő felhasznált tanácsaira az esetek nagy száma miatt többnyire csak monogrammal utalok.)

[28] Kubinyi 2001, 14.

[29] Lásd alább, 69–74. és 106–122.

Azok egyike, Miklós alatt említik 1410-ben somogyi alispánként (egy Kalaznóival megosztva tölti be ezt a tisztet), majd a következő évben szintén hozzájuk köthető szereplése királyi emberként egy ottani birtokperben.[30] Egy 1419. július 27-i oklevél azonban már holtként említi.[31] Dénessel már egészen közel járunk a „mi" Garázda Péterünkhöz. Fivére, Péter fiát sejthetjük ugyanis abban a Keresztúri Garázda Péter fia Istvánban, akit több Kaláznyóival közösen említ három olyan zalai faluban birtokosként egy 1450. március 25-én kelt oklevél, mely települések közül kettőben 1398-ban Dénes és Péter adományt nyertek.[32] A kört az a csak átírásban ismert, 1468. december 21-i oklevél zárja be, melyben a fehérvári keresztes konvent azt jelenti Pálóci László országbírónak, hogy a – Tolna megye északkeleti csücskében található – madocsai kolostor apátja által ellenük indított perben Apari Garázda István fia Pétert háromszori kikiáltás útján ötödmagával – rokonaival – törvénybe idézte.[33] Ez utóbbi Garázdát „a költővel szokás azonosítani".[34] Összegezve: a 14. század közepi Vajk nembeli Endre fia Andok egyik fivére, a Garázdának mondott Péter (az utókor szemében: Keresztúri Garázda Péter) mester egyik fia lehetett az a máskor Mecseniceinek titulált Dénes deák, aki testvérével, Péterrel együtt 1398-ban megszerezte a család számára – többek között – az apari birtokot, az utóbbi családtag fiúgyermekét így emlegethették (holta után biztosan) Apari Garázda István néven. Az ő fiaként született meg e kötet címszereplője. Apari Garázda István fia Péter azonban első ízben, Csőli Garázda Péterként lép elénk 1461. július 8-án, amikor egy az uralkodó nevében kiadott

[30] Hivatalviseléséről: *Archontológia, 1301–1457*, 177. Királyi ember: DL 9788. (1411. május 20.); ZsO III., No. 475.

[31] DL 106297; ZsO VII., No. 808.

[32] DL 67822. (Az országnagyok parancslevele a budai káptalannak.)

[33] Regesztája: Borsa 1944–1946, 46. (No. 11.) Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf, országbíró 1511. október 23-i átírásában: DL 16741. C. Tóth 2016, 3, 18. j. szerint a humanista Garázda Pétert apai nevével együtt említi még a budai káptalan 1483. augusztus 29-én kelt oklevele is: DF 236550. Garázda Péter azonban itt csak egyszer, apai név nélkül, nyitrai főesperesi címmel szerepel.

[34] Pálosfalvi 2013a, 13.

oklevél – számos társával együtt – királyi embernek jelöli ki egy hatalmaskodási ügyben.[35] A szintén Tolna megyei, Gyulajtól valaha északnyugatra fekvő Csől ügyében 1490 táján maga Garázda Péter lett alperes egy bizonyos Garázda Miklós társaságában – tehát ekkoriban az ő kezükben volt ez a birtok.[36] Végül ezt a rokont egyenesen Csőli Garázda Miklós néven említi az 1468 végi, Garázda Pétert is nevesítő jelentést 1511-ben átíró oklevél, az addigra elhunyt klerikus jogigényének örököseként.[37]

A humanista Garázda Péter tehát egy olyan szlavóniai kisnemesi család leszármazottja volt, melynek önállósult tolnai ága valamivel jelentősebbé vált, ám mindkettőt felülmúlta a Horogszegi Garázdák pályája. Az utóbbiak mindaddig számon tartották – ha nem is szlavóniai, de legalább – tolnai érdekeltségeiket, amíg Pálosfalvi Tamás figyelemmel tudta kísérni történetüket, vagyis 1454-ig.[38] (Egy kevéssel utóbbi, esetleg még ide tartozó szálra még visszatérünk.[39]) A tolnai Garázdák szlavóniai birtoklását bevallottan erősen hipotetikus módon veti fel ez a kutató, amikor Garazdinc 1495-ös két urát, Garázda Miklóst és Lászlót megkockáztatja azonosítani e nevek máshol Csőli, illetve Apari előnévvel szereplő viselőivel.[40] A nemzetség az ország különböző részein

[35] DL 81454. Kiadása: *Zichy* X., 167–168. (No. 132.)

[36] DL 20758. A Mátyás, majd Garázda Péter elhunyta miatti perhalasztásokról szóló részt idézi: C. Tóth 2016, 5, 36. j. A perről és az azt megalapozó adományról tudósító oklevelekről lásd alább, 404. j. Csől elhelyezkedéséről: Szakály 1998, 235. Csánki III., (421–)422. még Tolna és Somogy határvidékén kereste.

[37] Az átíró oklevél adatait lásd fent, 33. j. Pálosfalvi Tamás szerint az 1511-ben feltűnő Csőli Garázda Miklós az 1468-ban Garázda Péterrel együtt beidézett öt férfiú egyikének, Apari László fia Péter fia Lászlónak fia vagy unokája lehetett, az utóbbi személy nagyapja pedig esetleg az az 1419-ben – a Dénest már elhunytként felidéző oklevélben – a rokoni kapcsolat pontos tisztázása nélkül megemlített Garázda Mihály fia László volt, aki a máshonnan ismert Kalaznyói Mihály fia Lászlóval lenne azonos; az utóbbi csak „a valószínűsíthető rokoni kapcsolat és közös birtoklás okán" vette volna fel a Garázda nevet: Pálosfalvi 2013a, 13.

[38] Uo.

[39] Lásd alább, 63.

[40] Pálosfalvi 2013a, 14.

gyökeret eresztett ágai közti kapcsolat ezzel együtt sem tűnik túl erősnek. Garázda Péter szűkebb pátriája nem Zrednai János és a nagy Janus szülőföldje, hanem Tolna déli és esetleg középső vidéke volt, leginkább pedig az akkortájt vásáros helynek számító Apar.[41] Itt kell emlékeztetnünk arra, hogy Pálosfalvi Tamás nem talált kimutatható rokoni kapcsolatot egyrészt az utóbb említett két humanista főpap, másrészt pedig a korábban rendre hozzájuk kötött, egy-egy jóval kisebb „fajsúlyú" humanistával büszkélkedő szlavóniai Kamarcai Vitéz-, Megyericsei- és Garázda családok között.[42] Az utóbbi három famíliát is legfeljebb egyetlen – nem teljesen biztos – szál kapcsolhatta össze (Vitéz János szerémi, majd veszprémi püspök anyja Megyericsei leány lehetett).[43] Annak ellenére tehát, hogy a Janus nevében feltűnő, a Bilogora déli oldalán elhelyezkedő egykori Cseszmicéhez képest Zrednai János a Monoszló-hegy (Moslavačka gora) déli lejtőjére tehető szülőföldje igen közel feküdt a Vojkok, majd a Garázdák kissé keletebbre található keresztúri „bölcsőjéhez", az utóbbiak nem tartozhattak a fényes karriert befutó főpap közelebbi rokonságához. Ha pedig ez igaz a Szlavóniában maradókra, akkor sokkal inkább így állhatott a dolog az ország távolabbi részébe elszármazottak esetében.

[41] Csánki III., 414.
[42] Pálosfalvi 2013a, különösen 7, 9, 13, 16.
[43] Uo. 4.

2. AZ ÉLETÚT ELSŐ JELEI. KÉRDÉSEK EGY OBSZCÉN KÓDEXBEJEGYZÉS ÉS EGY KOMOLY INTÉS KAPCSÁN

Miként az előző fejezetből már kiderült, Garázda Péter először 1461. július 8-án tűnik fel a ránk maradt forrásokban, amikor egy, a király nevében Pécsről keltezett parancslevélben egy elvégzendő vizsgálat céljából felsorolt királyi emberek között szerepel, tehát már felnőtt, egyben még világi státusú személy volt akkoriban.[44] A vizsgálat tárgyát képező hatalmaskodást a Mecsek északkeleti lábánál elterülő Velkenyben (a mai Vékényben), vagyis Garázda szűkebb pátriájától, Apartól legfeljebb egynapi járóföldre követték el – az alma tehát ekkor még nem gurult messzire fájától.[45] A következő forrás azonban immár Itáliához fűzi őt. Arról a Mátyás követeként Rómában tartózkodó János pécsi püspök által maga és királya nevében benyújtott, 1465. május 23-án jóváhagyott folyamodványról van szó, melyet kedvezően elbírálva II. Pál pápa hozzájárult ahhoz, hogy Garázda Péter zágrábi egyházmegyés klerikus másodmagával bármilyen világi klerikusi vagy akár szerzetesi javadalmat viselve folytasson kánonjogi tanulmányokat a ferrarai egyetemen.[46] Az okmányra – hozzávetőleges jelzettel és datálással – először hivatkozó, ám azt nem idéző Fraknói Vilmos megfogalmazásában az engedélyek arra szóltak, hogy

[44] Az oklevél adatait lásd fent, 35. j. Értelmezését lásd alább, 57–60.

[45] Csánki III., 457; Szakály 1998, 241.

[46] Az okmány szentszéki regesztájának kezdőszavait idézi, és annak lelőhelyét (Archivum Secretum Vaticanum, Registra Supplicationum, Vol. 581., f. 122r–125r.) Szovák Kornél közlése nyomán megadja C. Tóth 2016, 4, 22. és 24. j. Az engedély napra pontos dátuma: Veress 1941, 366.

birtokosaik „szerzetesi javadalmat nyerhessenek el".[47] A pontatlan megfogalmazás alapján a szakirodalom eddig a pécsi püspök szentszéki követségét közvetlenül összekötötte azzal, hogy Garázda megszerzett valamely javadalmat (esetleg kifejezetten az elsőként adatolt pozsegai prépostságot). Ami Ferrarát illeti, az apjától, a nagy Guarino Veronesétől annak 1460-ban bekövetkezett halálakor híres ferrarai iskoláját átvevő Battista Guarini egyik versét kifejezetten Garázda Péterhez intézte, és abban ejt szót régi intellektuális barátságukról.[48] Ez alapján Ábel Jenő úgy vélte, hogy Garázda Ferrarában Battista Guarini iskolájába járt.[49] A vers alapján a két humanista kapcsolata egyenrangúnak tűnik, ám ez a szerző udvariasságával is magyarázható, mint ahogy az is érthető, hogy míg a pápai diszpenzáció az egyházi pálya szempontjából fontos kánonjogi tanulmányokat említi, addig Garázda Péter – egyik mentorához, Janus Pannoniushoz, a nagy veronai neveltjéhez hasonlóan – nem kívánta megfosztani magát a Guarino-iskola kivételes színvonalú klasszikus stúdiumaitól. Juhász László szerint azonban hősünk még a nagy Guarino idejében tanulhatott ott, ám röviddel a mester halála után (vagy 1464-1465 táján – ahogy szintén írja) már átment Firenzébe, mert „nem sok keresnivalója volt" a vele egykorú Battista mellett.[50] Ezt a lehetőséget cáfolja az 1461-es parancslevél (amit nyilván nem ismert, de így is feltűnhetett volna neki, hogy Garázda számára miért csak 1465-ben kértek pápai diszpenzációt, illetve hogy miért ferrarai tanulmányokat említ az utóbbi szöveg, ha a kedvezményezett akkor már Firenzében tartózkodott).

[47] Fraknói 1899, 778.

[48] *Ad Petrum Garasdam Pannonium* = Gvarini 1496, [az oldalszámok nélküli kötetben] 20–21. A szempontunkból legfontosabb (17–20.) sorok (uo. 20.): *Nam mihi tu primis longe dilectus ab annis / Cum similis studii me tibi iunxit amor. / Si quod scripsissem: primus mea scripta legebas / Et mihi tu primo scripta legenda dabas.* Újraközölve: Ábel 1880, 99. Csonka Ferenc fordítása: V. Kovács 1987b, 379–380.

[49] Ábel 1883a, 23. A Garázda Péter ferrarai tanulmányairól kialakult néhány tévedésről lásd alább, 169. j.

[50] Horváth 1972a, 387.

C. Tóth Norbert szerint elképzelhető, hogy a pécsi püspök nem sokkal az általa elintézett pápai diszpenzáció után tette pozsegai préposttá Garázdát.[51] Már Ábel Jenő Garázda Péter ajándékának tartotta azt a görög nyelvű evangeliáriumot, mely a hátsó előzéklapra írt bejegyzés szerint valaha János pécsi püspök, tehát Janus Pannonius tulajdonában állt, és amely e bejegyzés folytatásában összeköti Pozsegát Garázda Péter személyével.[52] A nyelvtani és ortográfiai szempontból egyaránt gyenge görögséggel írt bejegyzés egyes szám harmadik személyben nevezi meg a tulajdonost, majd apróbb betűkre vált, ám a folytatást jól-rosszul megpróbálták olvashatatlanná tenni. Garázda könnyebben kibetűzhető neve Csapodi Csaba szerint bizonyítja, hogy a kötetet ez a humanista ajándékozta Janusnak; a kutató még azt is megkockáztatta, hogy a Garázdától fennmaradt egyetlen kétségkívül hiteles – bár latin nyelvű – feljegyzés írásképe alapján a görög evangeliáriumban olvasható sorok is tőle származnak. A bejegyzés szerzője siralmas görögtudása miatt nyilván nem azonos Janusszal, de Csapodi Csaba Garázda esetében is csak a ferrarai tanulmányok legelején tudta elképzelni, hogy a fiatal klerikus ilyen színvonalú görög szöveget adott ki a kezei közül. Minthogy 1465-ös követsége során Janus Pannonius felkereste Ferrarát, Csapodi szerint pedig Garázda kevéssel előbb kezdhette meg ott tanulmányait, így az utóbbi akkor adhatta a becses kötetet a pécsi püspöknek.[53] A bejegyzés nehezebben kibetűzhető részeit Bollók János és Kapitánffy István olvasták el és egészítették ki,

[51] C. Tóth 2016, 4.

[52] Egyetemi Könyvtár (Budapest), Cod. Graec. 1. (X–XI). Két újabb leírása (a korábbi szakirodalommal): *Hunyadi Mátyás, a király*, 498–499. (No. 12.7: Tóth Péter); *Mátyás király. Magyarország a reneszánsz hajnalán*, 17. (No. 5.: Wehli Tünde). Mindkét tárgyleírás – tévesen – a bejegyzés egészét görög betűkkel írt latin szövegnek nevezi. A bejegyzés legjobb fényképe: *Pannonia Regia*, 425. Vö. Ábel 1883a, 24.

[53] Csapodi 1975, 190. Csapodi Csaba értelmezése olykor a bejegyzés tényleges tartalmának helyébe lép: *Bibliotheca Hungarica*, I., 163. (No. 465.): „Bejegyzés szerint Garázda Péter ajándékozta Janus Pannoniusnak." Garázda Péter Prágába került Justinus-kódexének *possessor*i bejegyzését lásd alább, 61. j.

egyben magyarázatot is kínáltak annak elkészültére. A kutatók szerint a kisebb betűkkel papírra vetett rész is a *possessor*i bejegyzést író kéztől származik. A Garázda-szakirodalom addigi álláspontjából kiindulva úgy gondolták, hogy a *possessor*i bejegyzés az adományozó megnevezésével folytatódott volna. A szóban forgó kéz gazdája előbb a maga sajátos görögjén megpróbálta leírni Garázda Péter nevét (πετως γαρ...), ám a kudarcot látva maga törölte ezt a sorkezdeményt. Ezután inkább obszcén tréfába kezdett, amikor két újabb sorban görög betűs, de latin szöveggel az alábbi megjegyzést rótta a pergamenre, melyet utóbb egy másik kéz igyekezett olvashatatlanná tenni: πετυως γαραστα διλιγιτ μυωλιερες ετ ωδιτ διαβυωλως [, πωταεραε] μιττιτυωρ / αδ πωσωγαμ αδ *cωννυωμερανδωμ μερετρ*ιγες αλιας [αμορες]. Mivel a nyugati kereszténység területei közül legkönnyebben Itáliában lehetett hozzájutni ilyen kódexhez, ott pedig Garázda Péteren kívül a szerzőpáros nem ismert más magyarországi személyt, akit Janus Pannoniushoz köthettek volna, ezért úgy vélték, hogy valóban az előbbi adta ezt a kötetet az utóbbinak. Lévén a bejegyzés nem származhat Janustól, szerintük Garázdán kívül más nem jöhet szóba.[54] Tanulmányuk végén Bollók és Kapitánffy a kódex átadásának helyéről és időpontjáról írnak – némileg ellentmondásosan. Minthogy a bejegyzés általuk megfejtett részében Garázda Péter pozsegai útjáról esik szó, ezt ők – Fraknói nyomán – összefüggésbe hozzák egy javadalom állítólag 1465-ben történt elnyerésével. Ha a pozsegai útra sor került, akkor Garázda a kódexet akár Magyarországon is átadhatta, Itáliában pedig Janus 1465-ös küldetése szolgáltathatott erre alkalmat, amikor Garázda Ferrarában tanult – írják a főszövegben.[55] Az e megállapításukhoz csatolt lábjegyzetben azonban csak azért említik Csapodi Csaba imént felidézett álláspontját, hogy vele szemben Juhász László véleményéhez csatlakozzanak.[56] Noha a szerzőpáros ezt nem írja,

[54] Bollók–Kapitánffy 1979, 106–108. A szöveg rekonstrukciója: uo. 107.
[55] Uo. 109. (A Fraknói-hivatkozás: uo. 11. j.)
[56] Uo. 109, 11. j. Itt Csapodi Csaba mellett hivatkoznak V. Kovács Sándorra is, aki szerint Garázda Péter 1465-től tanult Ferrarában: V. Kovács 1957, 50.

e döntésükből az következne, hogy 1465-ben Garázda Péter már Firenzében tanult, aminek azonban főszövegük ellentmond.

A szakirodalom azóta azt a megoldást követte, hogy összekötötte egyrészt a szerzőpárosnak a bejegyzés tartalmáról adott rekonstrukcióját és annak keletkezésére kialakított magyarázatát, másrészt Csapodi Csaba a kódex átadását Janus 1465-ös hazaútjára, annak ferrarai állomására helyező megoldását.[57] Juhász László Garázda ferrarai tanulmányairól kialakított elképzelése valóban téves, ám Csapodi Csaba rekonstrukciójával is adódnak gondok. A szóban forgó követségét legalaposabban feldolgozó munkák ugyanis a Janus ferrarai programjairól ránk maradt forrásokat egyöntetűen az odaúthoz kötik, miközben a visszaúton a számunkra most érdekes városok közül csak Firenzét említik.[58] Igaz azonban, hogy a pécsi püspök hazaútja (az ismert firenzei és velencei állomások között) legkönnyebben Ferrarán át vezetett. A szentszéki regeszta tartalmával számot vetve a görög kódex átadásának jelenleg elterjedt elképzelése alapján ezzel együtt is a következőképpen történtek volna a dolgok: a már – szabályellenesen – Ferrarában tartózkodó Garázda számára Janus szerzett egy pápai diszpenzációt, majd oda- vagy visszaútja során arról is értesítette támogatottját, hogy pécsi püspökként rövidesen megteszi őt pozsegai prépostnak. Garázda Péter, vagyis egy érdemi javadalommal addig nem rendelkező klerikus – az esetleg csak kilátásba helyezett kedvezményeknek örülve – mindezt azonnal egy színvonalas kivitelű régi görög evangeliáriummal hálálta meg, amelybe egy saját személyére nézve dehonesztáló, a kötet tartalmával pedig kiáltó ellentétben álló sikamlós viccet írt.

Mint azt immár tudjuk, a Bollók–Kapitánffy szerzőpáros a valódinál szorosabb rokoni kapcsolatot feltételezett Garázda és a nagy Janus között.[59] Akadtak egyébként akkoriban Ferrarában más magyarok is, akiknek minden okuk megvolt, hogy a befolyá-

[57] Lásd fent, 52. j. és *Pannonia Regia* 1994, 424–425. (No. IX-10.: J. Fodor Adrienne része.)

[58] Fraknói 1899, 775. és 778; Huszti 1931, 229–231. és 237–238.

[59] Lásd fent, a 25. oldalon.

sa csúcsán álló pécsi püspök kegyeit keressék.[60] Ezzel együtt is elgondolkodtató, hogy miért emlegetnék Garázda Pétert egy olyan kódexben, amihez nem volt semmi köze. Ha mégis ragaszkodunk a szerzőpáros vonzó hipotéziséhez, akkor a kötet átadására általuk adott magyarázatok közül érdemesebb az elsőt választani, vagyis Garázda valamely későbbi, de még a nagy Janus életében történt hazai útjához kapcsolni ezt az eseményt, annál is inkább, mivel – mint azt rögvest látni fogjuk – legalább egy ilyen utazásra sor került. Hipotézisek nélkül az inkriminált bejegyzés szerzőjéről pedig csak annyi biztos, hogy a pécsi püspök környezetében élt, és – a hangnem alapján – familiáris viszonyban volt vagy Garázda Péterrel, vagy a megjegyzésben felemlegetett normaszegéssel, vagy mindkettővel.[61]

Garázda Péter először egy 1469. január 17-én Firenzében, a közjegyzőként is tevékenykedő könyvmásoló, Pietro Cennini előtt általa adott meghatalmazásban viseli a pozsegai préposti címet.[62] Ha meg kívánjuk határozni egyházi javadalmainak körét és azok kronológiáját, akkor – ha nem is perdöntő, de – figyelemre méltó, hogy Garázda neve mellett e dokumentumban csak a pozsegai tisztség és a vele valószínűleg automatikusan járó pécsi kanonoki cím szerepel (úgy tűnik, hogy ezeket haláláig megtartotta).[63] E ponton kell felidéznünk Garázdának azt a rejtélyes váradi *prae-*

[60] Veress 1941, 366–367; Haraszti Szabó–Kelényi 2019, 308–312. (No. 841–852. – Kelényi Borbála része).

[61] Talán Csapodi Csaba grafológusi elképzelését ellensúlyozandó, a Bollók–Kapitánffy szerzőpáros arra hívja fel a figyelmet, hogy a görög evangeliárium végén olvasható bejegyzésben szereplő névalak a görög és latin betűk a bejegyző kéz által alkalmazott megfeleltetését követve *Petus Garazta* lenne, míg a prágai – kétségkívül saját kezű – sorban Garázda Péter máshogy írja le a nevét: *Iste liber est meus videlicet petri Garazda de vngaria*. Vö. Bollók–Kapitánffy 1979, 107–108. A prágai kódex *possessor*i bejegyzésének fényképe: V. Kovács 1957, 52–53. között.

[62] Daneloni 2001b, 453–455.

[63] A két tisztség összetartozásáról lásd C. Tóth 2016, 6. Garázda „élethosszíglan" betölti ezeket: uo. 4. és 11. Azokról az oklevelekről, amelyek Garázdát pozsegai prépostként említik, lásd alább, 404. j.

*fecturá*ját, melyről kizárólag firenzei „barátja", Bartolomeo della Fonte 1471 novemberében vagy december első felében az akkor Padovában időző hősünkhöz intézett levelében esik szó. Della Fonte ekkor arra biztatta Garázdát, hogy a hazatérésre várva teljesen szentelje magát „a mi tudományunk" művelésének, melytől „barátját" a váradi *praefectura* kissé (vagy egy kevés időre) eltérítette.[64] Ez a – humanisták megszokott antikizáló „ködösítésével" *praefecturá*nak nevezett – javadalom egyrészt azonos lehet a váradi várban található és a püspök joghatósága alá tartozó három elöljárói tisztség egyikével: a nagyprépostival vagy a két kispréposti valamelyikével, tehát a – székesegyház eredeti titulusával egyezően – Szűz Mária tiszteletére szentelt vagy pedig a Keresztelő Szent János-prépostságnak a vezetésével. Másrészt azonban szóba jöhet még a váradelőhegyi (avagy váradhegyfoki), Szent István első mártírnak szentelt, már elnéptelenedett premontrei prépostság is, melynek élén ekkoriban kommendátorként a székeskáptalani kanonokok egyike állt. Bunyitay Vince régi, illetve Kristóf Ilona legújabb adatgyűjtése alapján kísérletet tehetünk arra, hogy meghatározzuk e tisztségek közül melyiket tölthette be Garázda Péter.[65] A nagypréposti tisztség esetében a jelen keretek között fontos években az archontológia szinte hézagmentes, Vasvári Balázs (1464–1466) helyére így lép a Padovában kánonjogi tanulmányokat folytató Kamarcai Vitéz János (1467–1481), a későbbi szerémi, majd veszprémi püspök.[66] Mivel

[64] Fonzio 2011., 26. és 28. (l. I., ep. 13., c. 2.): *Donec vero in Pannoniam redeas, incumbe toto animo in hanc curam, ut omnium tuorum expectatione de te exuperes. Hanc, ut spero, etsi ea est ingens, perfacile vinces si ad nostras te totum artis converteris, unde te Varadiensis praefectura paulum flexit. Igitur eventa rerum Patavii dum expectas cura, elabora, invigila, perfice ut resarcias praeteritam omnem studiorum iacturam.* A levél datálásáról lásd alább, 51. oldal és 125. j.

[65] Bunyitay 1883–1884, II., 51, 149–150, 152–153, 201–206, 400–402; Kristóf 2014, 86–88. és az adattárban (uo. 185–286.) az alább említendő személyekről írtak. Egyiküknél sem esik szó Garázda Péter váradi *praefecturá*járól (ez Bunyitay Vince esetében még érthető).

[66] Kristóf 2014, 255–256, 260–261. A padovai egyetem a vizsgák résztvevőiről, illetve tanúiról készített nyilvántartásában Vitéz János 1467. március 18-án még zágrábi kanonokként, 1468. február 26-án már váradi prépostként sze-

Garázda Péter a pápai diszpenzáció tanúsága szerint 1465 májusában még csak zágrábi egyházmegyés klerikus, a váradi Szűz Mária-kisprépotság élén pedig már 1466. augusztus 9-én más személy, a szintén szlavóniai Dombrói Pál áll, akit egy 1472. május 8-i oklevélben ugyane tisztség betöltőjeként említenek, ezért az is valószínűtlen, hogy Garázda ezt a javadalmat töltötte be az 1460-as évek második felében vagy a következő évtized elején.[67] Az utóbbi dokumentumban, majd ugyanazon év október 24-én,[68] végül pedig 1500-tól kezdve rendszeresen a nagyprépost állt a Keresztelő Szent János-prépostság élén is. Mivel nincs más vonatkozó adatunk, ezek alapján Bunyitay Vince úgy vélte, hogy ezt a testületet alapításától „rendszerént" a nagyprépost vezette; újabban ehhez a véleményhez csatlakozott Kristóf Ilona is.[69] A váradelőhegyi kolostor kommendátorának tisztét már 1461. május 11-én, majd pedig 1465. április 1-jén az időnként *Crucifer*nek nevezett Péter székesegyházi kanonok látta el.[70] Ezt követően azonban csak több mint három évvel későbbről, 1468. június 8-án van újabb adatunk annak viselőjéről: akkor egy bizonyos Bálint fia György kapott pápai engedélyt arra, hogy egyetemi tanulmányai alatt megtarthassa e javadalmát és a székeskáptalanban betöltött

---

repel, de feltehetően azonos vele az a Magyarországi János mester is, akit 1467. szeptember 21-én neveznek meg az utóbbi tisztség betöltőjeként. Veress 1915, 13–14. 1468. május 23-án még Padovában tartózkodik (uo. 14.), majd 1472. május 8-tól kezdve (DL 17318; közölte: Bunyitay 1883–1884, 201[–202], 9. j.) számos adat tanúsítja hazai működését.

67 1466. augusztus 9.: DF 266783. Az 1472-es oklevél adatait lásd az előző jegyzet végén!

68 DL 17384. Közölte: Bunyitay 1883–1884, 205[–206], 4. j.

69 Bunyitay 1883–1884, 205; Kristóf 2014, 87. Jeles elődjével szemben Kristóf Ilona bizonyította, hogy ez a társaskáptalan már 1442-ben létezett: uo. 87, 344. j.

70 1461. május 11. (1526-os átírásban): DL 82719. Kiadása: *Zichy* X., 146–148. (No. 122.) Az oklevél csak egyszer nevezi a váradi Szent István-egyház prépostjának: uo. 146. 1465. április 1.: DL 101867. A *Crucifer* megjelölést Tóth-Szabó Pál – magyarázat nélkül – családnévként („Keresztes") értelmezte: Tóth-Szabó 1903, 158, 2. j. (a Kristóf Ilona által megadott adatot helyesbítettem: Kristóf 2014, 238, 709. j.) A *Crucifer* nyilván nem azonos Garázda Péterrel, aki 1461 nyarán még világi személy volt: lásd fent, 44. j.

kanonoki stallumát.[71] Az utóbbi klerikus esetében 1472. március 18-tól kezdve okmányok összefüggő sora tanúsítja, hogy – különböző címekkel – huzamosabban ő kezelte a Szent István első mártírnak szentelt váradi kolostor javait.[72]

A felsorolt adatok alapján legkézenfekvőbbnek tehát az tűnik, hogy Garázda Péter váradi *praefecturá*ja a *promontorium*i „kiürült" kolostor kommendátori tiszte volt. A terminológiai homályossághoz az antikizáláson túl így az is hozzájárulhatott, hogy e tisztség betöltői olykor préposti vagy *gubernator*i címet használtak. Garázda e javadalmat legkorábban 1465 nyarán nyerhette el, és legfeljebb 1468 tavaszáig viselhette (Bálint fia György vélhetően az egyetemi tanulmányokat számára lehetővé tevő tisztség megszerzése után nem sokkal már kérte is a pápai diszpenzációt). Hősünk vagy azért cserélte e javadalmát a pozsegai prépostságra, mert az többet jövedelmezett, vagy pedig azért, mert a székeskáptalani kanonoki stallummal összekapcsolt váradi kommendátori állás perspektivikusan ottani tartózkodást feltételezett. (Nem tudjuk, hogy Bálint fia György mester valóban megkezdte-e egyetemi tanulmányait, mindenesetre 1472 tavaszától éveken át Váradon működött. Kamarcai Vitéz János ugyan Padovában tartózkodott a nagyprépostság elnyerésekor, ám – valószínűleg több éves képzését lezárva – pár hónappal később hazatelepült. Nyilván nem egyszerűen a külföldi tanulmányok költségeinek fedezése céljából kapta meg magát a püspöki széket Johann Beckensloer utódaként az utóbb fiatalon elhunyt Nikolaus Stolz sem, bár rövid pontifikátusának nagy részét végül is Bolognában tölthette.[73]) Az

[71] 1468. június 8.: Czaich 1899, 2. (a Kristóf Ilona által megadott adatot helyesbítettem: Kristóf 2014, 206, 304. j.).

[72] 1472. március 18.: Czaich 1899, 5. (Kristóf 2014, 206, 303. j. Bónis György regeszta-gyűjteményére hivatkozik, de ott a referenciába sajtóhiba csúszott.) Bálint fia György (egyben bihari esperes) olykor a „kiürült" premontrei prépostság kormányzójának, olykor azonban prépostjának címezte magát: Kristóf 2014, 206–207. A váradelőhegyi prépostság egyházjogi státusáról lásd alább, 162. j.

[73] Beckensloer elhúzódó egri áthelyezése nyomán a hazai oklevelek méltóságsorai a váradi püspöki tisztség üresedését jelzik 1469. október 12-e és 1472. augusztus

olasz humanista levelében szereplő sajátos terminus értelmét keresve C. Tóth Norbert felvetette, hogy Garázda esetleg püspöki udvarbíró (*administrator curie episcopalis*) lett.[74] Ez azonban még az említett kommendátori állásnál is jobban kötötte volna Váradhoz az Itáliából hazalátogató klerikust (miközben a *promontorium*i javadalom a furcsa terminológiára is nyújt helyi magyarázatot).

Bartolomeo della Fonte tanúbizonysága alapján Garázda váradi javadalma miatt az itáliai *studia litterarum* megszakítására kényszerült (mint rövidesen látni fogjuk, nem szívesen szánta rá magát egy efféle utazásra). Amennyiben ekkor nyílt meg előtte a pozsegai áthelyezés perspektívája, akkor e hazai útja alkalmából ajándékozhatta meg az utóbbi javadalom felett rendelkező pécsi püspököt az ominózus görög evangeliáriummal.

Garázda Péter pályájának e szakaszán kézenfekvő megemlíteni azokat a költeményeket, melyeket Janus Pannonius írt hozzá – már ha léteznek ilyenek egyáltalán. A janusi epigrammák tengerében akad ugyanis három, a rövidebbek közül, melyeket a szerző egy – vagy kettő, esetleg három – Péter nevű személyhez intézett. Az egyik három disztichonjában természeti hasonlatok bőven áradó sorával jelzi, mennyire lehetetlen, hogy megfogyatkozzon a címzett iránt érzett *amor*ja.[75] A másik epigramma Pétere megbírálhatta Janus pajzán műveit, amire válaszul a szerző két disztichonban saját (állítólag) szigorú erkölcseivel állítja szembe a címzett apiciusi életvitelét, melynek így az illető korholó szavai aligha felelhettek meg.[76] Végül a harmadik epigramma egyet-

23-a között, noha a betöltésére tett királyi előterjesztés alapján a pápa már 1470. augusztus 8-án kinevezte Stolzot váradi püspökké: *Archontológia 1458–1526* I., 51. és uo. 285. j. A bolognai egyetem német nemzetének anyakönyvében mindenesetre már 1471. január 6-án használta váradi püspöki címét: Veress 1941, 53. 1473. január 8-a és február 10-e között halt meg: *Archontológia 1458–1526* I., 51.

74 C. Tóth 2016, 10–11.

75 Janus Pannonius I./1., 76. (No. 12. [*Cuidam Petro*]); Csorba Győző fordítása: Janus Pannonius 1987, 105.

76 Janus Pannonius I./1., 96–97. (No. 59. [*In Petrum*]); Csonka Ferenc fordítása: Janus Pannonius 1987, 223.

len disztichonjában Janus egy ajándékcsere, pontosabban annak elmaradása kapcsán gúnyolja ki a „potyázásban" reménykedő címzettet, aki nem sokkal korábban Ciprusról érkezett vissza.[77] Akár az illető származási helyéről van itt szó (mint ahogy a költő esetében ugyanott említett Duna-vidék esetében) – ami a legvalószínűbb –, akár csak alkalmilag fordult meg arrafelé a címzett, az ő szerepébe Garázda nyilván nem illeszthető be, lévén nem volt ciprusi, és „ösztöndíjasként" valószínűtlen, hogy ilyen utazásra fecsérelte volna idejét és (a más) pénzét.

Noha nem teljesen lehetetlen, hogy Janus két vagy három Péterhez írta e verseket, a címzett – nem a búvárkodó utókor, hanem a korabeli közönség számára hasznos – azonosítása szempontjából mégis az lenne kézenfekvő, hogy a költő egyforma megnevezéssel csak ugyanazon személyeket illesse (ebből a szempontból mindegy, hogy valódi vagy álnévről van-e éppen szó). A legkézenfekvőbb tehát arra gondolnunk, hogy Janus – nyilván alkotói szempontból termékeny itáliai tanulmányai során – egy ciprusi illetékességű Pétert választott e különböző érzelmi hőfokú művei címzettjéül. A hazai szakirodalomban azonban – a korai magyar humanizmus oly gyér adatait szaporítani akarván – többen tettek kísérletet arra, hogy legalább a másodikként, illetve harmadikként említett versek címzettjeiben honi alakokra bukkanjanak – amihez persze szó nélkül kellett hagyni a zavaró tényezőt, a ciprusi Pétert. A két így fennmaradó mű közül a figyelem kezdetben a fennköltebb felé fordult. Fraknói Vilmos szerint Váradi Pétert, Huszti József szerint pedig Garázdát tisztelte meg e verssel a nagy Janus (a két felvetés annyiban rokonítható, hogy érvvel egyikü-

[77] Janus Pannonius I./1., 159. (No. 231. [*Ad Petrum*]); Fodor András fordítása: Janus Pannonius 1987, 99. Könnyen lehet, hogy evvel a Péterrel azonos, és becenevet visel az a Perinus, akiért annak ciprusi hazaútja miatt aggódva, visszatértét várva ejt könnyeket a költő egyik elégiájában: Janus Pannonius II./1., 52–53. (No. 4. [az Ábel Jenő adta kézenfekvő cím: *Ad Perinum*]); Kerényi Grácia fordítása: Janus Pannonius 1987, 309, 311. A két vers ugyan igen eltérő hangnemben szólítja meg a címzettet, ám akad erre példa Janus Galeottóhoz vagy Kosztolányi („Polycarpus") Györgyhöz írt műveiben is.

ket sem támasztották alá).[78] V. Kovács Sándor összkiadása azonban az itáliai termésbe sorolta ezt az epigrammát, ám hogy a honi humanista közeg se maradjon Janus által megszólított Péter nélkül, ezért ugyanakkor a Váradi *versus* Garázda-dilemmát átvitte a másik, „csipkelődő" versre. „Egyes feltevések szerint Garázda Péter vagy Váradi Péter lehetett a címzett. Janus mindkettőt ismerte és szerette, szívesen kötekedett velük" – írja.[79] A pécsi püspök valóban ismerte Garázdát, és valószínűleg Váradiról is hallott, ám velük kapcsolatos érzelmeiről semmit nem tudunk. A „kötekedés" talán a görög evangeliáriumba rótt sorok miatt jutott V. Kovács eszébe. Kár, hogy azoknak semmi közük Váradi Péterhez, és vitán felül nem a görögül kiválóan tudó Janustól származnak.

Az epigrammaköltő módszerének előbb felidézett tanulságain túl Váradi Péter esetében az ismert életrajzi adatok alapján is valószínűtlen, hogy ő lett volna Janus idézett rajongásának tárgya vagy bírálatának célpontja.[80] Garázda Péter e címzetti „jelöltsége" kapcsán pedig érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy életrajzával foglalkozva sem Ábel Jenőnek, sem magának V. Kovács Sándornak nem jutott eszébe, hogy hősüket kitüntessék Janus valamely versével. (Ez áll V. Kovács a Janus-összkiadás javított-bővített változatával egy évben megjelent gyűjteményes kötetére is.)

[78] Fraknói 1883, 499; Huszti 1931, (382–)383, 69. j.

[79] Janus Pannonius 1987, 687. E feltevésekkel magam csak a másik, „fennköltt" mű esetében találkoztam.

[80] 1475. május 15-én ad ki először oklevelet a kancellárián: DL 17676. Vö. Fraknói 1883, 493. Bonfini ír arról, hogy Zrednai János az esztergomi érseki székbe kerülve a székeskáptalanban adott neki kanonoki stallumot, majd Bolognába küldte tanulni: Bonfini 1941 [1946], 103. (IV., 5., § 292.) Vö. Bonfini 1995, 837. Mivel 1465-ben is talált Péter nevű kanonokot az esztergomi székeskáptalanban, Fraknói azonosnak vélte őt Váradival, ami korántsem biztos. Kancelláriai feltűnése alapján fiatalabb lehetett, így akár János érsek pontifikátusának vége felé is elnyerhette a számára bolognai tanulmányokat lehetővé tévő javadalmat.

3. A MANIPULÁLT MANIPULÁTOR. GARÁZDA SZEREPE(I) AZ 1471. ÉVI ÖSSZEESKÜVÉS ÉSZAK-ITÁLIAI VALÓS ÉS ÁLHÍREINEK TÜKRÉBEN

Garázda Péter itáliai tartózkodásának kérdésköréhez visszatérve: az általa 1469. január 17-én, Firenzében adott meghatalmazás az 1465-ös kérvény utáni első ránk maradt itáliai forrás róla. Mint azt az első fejezetben láttuk, egy 1468. végi oklevél ugyanakkor arról számol be, hogy Garázdát 1469. január 13-ára a király(i személyes jelenlét bírósága) elé idézték.[81] C. Tóth Norbert azonban felhívta a figyelmet arra, hogy egy ilyen idézés nem okvetlenül vonta maga után az érintettek személyes megjelenését.[82] (Egyébként a firenzei dokumentum is tanúsítja, hogy hol volt Garázda 1469. január közepén.) Nem tudjuk, hogy Garázda ferrarai tanulmányait mikor cserélte firenzeiekre. V. Kovács Sándor úgy fogalmaz, hogy az előbbi „1468-ban átment Firenzébe", ám ezt avval összefüggésben jegyzi meg, hogy szerinte hősünk bírósági ügyében Magyarországon tartózkodott, és így ez az utazás szabott volna határt a ferrarai és a firenzei korszak között.[83] Ezzel azonban önmagának is ellentmond, hiszen kevéssel utóbb megírja, hogy az idézés napra pontosan mikorra szólt.[84] Mivel V. Kovács Sándor azzal számolt, hogy e dokumentum szerint Garázda 1469. január közepén otthon tartózkodott, ez alapján az utóbbi legfeljebb ugyanazon év kora tavaszára érhetett volna Firenzébe. Mint azt azonban láttuk, 1468-1469 fordulóján nem került sor ilyen látogatásra, egy hazai út időpontja egyébként sem mérvadó, ha az itáliai tanulmányok

[81] Lásd fent, 33. j.
[82] C. Tóth 2016, 3, 18. j.
[83] V. Kovács 1957, 50.
[84] Uo. 51.

helyének megváltozását kívánjuk datálni. (Ez akkor is igaz, ha – mint láttuk – Garázda első hazai útja Váradra vezethetett.) Talán V. Kovács datálását követik újabban Alessandro Daneloni, majd Pócs Dániel, akiknél azt olvassuk, hogy Garázda Péter 1468-1469 folyamán tartózkodott a liliomos városban.[85] A források fényében annyit kockáztathatunk meg, hogy Garázda mindkét városban huzamosabban csiszolta műveltségét. A firenzei neoplatonikus Akadémia feje, Marsilio Ficino bizonnyal számottevő ismeretség után nevezte Garázdát *utriusque nostrum familiaris*-nak Platón *Lakomá*jához írt kommentárja (*Commentarium in Convivium Platonis de amore*) Janus Pannoniushoz intézett, 1469. augusztus 5-ére datált ajánlásában.[86] Firenze nevében pedig 1469. december 23-án arról írtak Mátyás királynak, hogy Garázda Péter olyan régóta (*diu*) tartózkodik városukban, hogy őt szinte már honfitársuknak tartják (*ut eum pro cive carum haberemus*).[87]

A két imént említett szöveg tudósít ugyanakkor Garázda Péter egy tervezett, ám elmaradt hazautazásáról. Marsilio Ficino annak reményében bocsájtja útjára küldeményét, hogy rövidesen kettejük e közös barátja személyesen fogja tolmácsolni Janusnak a firenzei mester iránta érzett szeretetét. A liliomos várost névleg irányító priorok azonban hiába kérték meg Garázda Pétert, hogy ajándékukat, egy hím és egy nőstény oroszlánt, juttassa el királyához, ő maga helyett e feladatra Telegdi Jánost ajánlotta.[88]

[85] Daneloni 2001a, 305. Követi őt: Pócs 2016, 310. és 323–324.

[86] *Supplementum Ficinianum*, I., 88; Ficino 1956, 265–266. Az utóbbi kiadás alapján készült fordításban: Ficino 2001, 5. Vö. Gentile 1994, 91.

[87] *Mátyás király levelei. Külügyi osztály* I., 242. A pontos levéltári jelzet: Gentile 1994, 92, 13. j.

[88] *Mátyás király levelei. Külügyi osztály* I., 242. Mint Mátyás 1470. február 17-én kelt válaszából tudjuk, valóban ez utóbbi személy kísérte el a két bestiát az akkor éppen Bécsben tárgyaló magyar királyhoz: uo. 243. Az utóbbi levél Boronkai Iván fordításában: *Magyar humanisták levelei*, 240. Részben Huszti József híres tanulmányára hivatkozva, részben a nélkül, Pajorin Klára többször is arról írt, hogy valóban Garázda Péter „kézbesítette" a *Lakoma*-kommentár Ficino által a pécsi püspöknek ajánlott példányát: Pajorin 2008, 142; Pajorin 2011a, 278; Pajorin 2011b, 24. Ugyanígy írnak Birnbaum 1981, 168; Ritoókné Szalay 2002 [1994], 114. A kor közlekedési viszonyai között

1469 végén, amikor Garázda Péter elhárította magától a hazautazás lehetőségét, még aligha állhatott politikai ok döntése mögött. Alapvetően megváltozott azonban a helyzet 1471. november 22-ére, amikor Padovában megírta már említett levelét Lorenzo de' Medicihez. Firenze tényleges ura újra egy Mátyásnak szánt diplomáciai ajándék célba juttatását bízta Garázdára. Ő levele szerint Velencében, az ajándék odaérkezését várva súlyosan megbetegedett, így nem folytathatta tovább útját hazája felé, a becses ajándékot pedig rábízta egy királya és az esztergomi érsek számára egyaránt ismerős küldöncre. A küldeményhez – mint Firenzébe írja – Mátyásnak szóló levelet is mellékelt, melyben méltatja a *Magnifico* a király iránt érzett nagyrabecsülését, egyben azt tanácsolja: Lorenzo az esztergomi érsek közbenjárását is vegye igénybe, hogy ajándéka így még kedvezőbb fogadtatásra találjon a királynál.[89]

Mint tudjuk, a levél megírásának idejére kipattant a Zrednai János és unokaöccse által Mátyás ellenében szervezett – Kázmér lengyel herceg magyar trónra juttatását célzó – összeesküvés.[90]

---

azonban a Garázda közeljövőben teendő hazaútjáról szóló két, az 1469. év második felében keletkezett forrás nyilván ugyanarra az útitervre vonatkozik, mely végül nem valósult meg. Pajorin Klára által hivatkozott tanulmányában maga Huszti József is úgy fogalmaz, hogy ezen a módon a küldemény „aligha jutott el Janushoz": Huszti 1924, 185. A *Lakoma*-kommentár Janusnak szánt példányát így Telegdi János kézbesítette: Ritoókné Szalay 2002 [1996], 135. (Telegdi legrészletesebb – bár jegyzeteletlen – életrajzában.)

89 Mérvadó kiadása: Marchesi 1900, 36, 1. j. Újraközölte: V. Kovács 1957, 54, 55. j. Szepessy Tibor fordítása: *Magyar humanisták levelei*, 415–416. Figyelmen kívül hagyva a levelek általa is ismert dátumait, V. Kovács Sándor összekeverte az 1471 végi ajándékot a két évvel korábban útnak indított oroszlánokkal: uo. 240, 1. j. és 416, 2–3. j. Marchesi életrajzi monográfiájának eredményeit – különös tekintettel annak magyar vonatkozásaira – a hazai szakirodalomban összefoglalta: Hegedüs 1902.

90 A lázadás eseménytörténetének máig legrészletesebb feldolgozása: Teleki 1852–1856, IV., 244–282. Az esztergomi érsek szembefordulását a királlyal személyes, illetve a klérus egészét érintő – főleg anyagi – sérelmekkel magyarázta: uo. 192–194. Fraknói Vilmos Zrednai-életrajza óta vált általánossá, hogy e konfliktust döntően elvi-politikai okokra vezessék vissza: Fraknói

A király országgyűlésen kapott támogatást az addigra marginalizált szervezkedők és az idegen trónjelölt ellenében; az utóbbi késve érkező zsoldosserege és Mátyás katonái pedig éppen farkasszemet néztek egymással Nyitra környékén.[91] V. Kovács Sándor elképzelései szerint „[n]em lehetetlen", hogy „Vitéz" János vagy inkább Janus Pannonius hívására Garázda Péter „azonnal indult hazafelé", ám Velencébe érve találkozhatott az addigra odamenekült Rozgonyi Rénolddal – a nyílt lázadást vállaló alig néhány világi nagyúr egyikével –, és tőle értesülve a kudarcról vonult vissza Padovába.[92] Az eseményeknek ez a rekonstrukciója azonban több szempontból sem tartható. Rozgonyi Rénoldnak a lázadásban betöltött szerepéről Peter Eschenloer krónikájából tudhatunk meg a legtöbbet. A boroszlói városi jegyző művében – az esztergomi érsek és a pécsi püspök mellett – két ízben is az összeesküvés főkolomposaként nevezi meg ezt a Rozgonyit (*herre Reynolt*),[93] és egyedül ő ír arról, hogy Mátyás addigi tárnokmestere a lázadás bukása után Velencébe menekült. Noha Eschenloer általában és az 1471-es lázadás bemutatásakor sem tartja magát szorosan ahhoz, hogy a történéseket időrendben beszélje el, ám rövidebb, egy gondolatmenetre felfűzött eseménysor felidézése alkalmával ezt a kézenfekvő módszert választja. Éppen ilyen, öt egymást követő eseményt felsoroló részbe illeszkedik be a „Rénold úr" szökéséről szóló adat is, és ennek alapján sejthetjük, hogy a boroszlói jegyző szerint az nagyjából mikor történhetett. 1) Eschenloer ezt a szakaszt az esztergomi érsek szerinte Budán Mátyásnak tett hűségesküjével – vagyis a két fél átmenetinek bizonyult kiegyezésével

1879b, 198–210. E motívumok cáfolata: Szakály 1990b, 30–33; Kubinyi 2000a, 23–26; Kubinyi 2003, 24–25.

91 Kázmér herceg serege november 8-án táborozott le Hatvanban, majd – észlelve, hogy a Rákos mezeje, illetve Buda felé vezető út bezárult előttük – Ságon át vonult az esztergomi érsek kezén lévő Nyitrába: Długosz 2005, 276–277. Veszprémy László fordítása (nem a kritikai kiadás alapján készült): *Mátyás király és a humanizmus*, 103.

92 V. Kovács 1957, 54–55.

93 Eschenloer 2003, 862 (, 27) – 863 (, 1). és 865 (, 26–27).

– kezdi (valójában erre Esztergomban került sor).[94] 2) Ezt követi a székvárosa polgárait és egyházát kirabló pécsi püspök menekülése, aki Szlavóniában (*in die windische lannde*), a zágrábi püspök egyik várában lel menedékre.[95] 3) Majd „Rénold úr" távozik az országból: Velencébe megy, ahol utóbb várai és egyéb javai átengedéséért cserébe nyer kegyelmet Mátyástól.[96] A boroszlói jegyző elbeszélése e szálát lezárandó végül 4) a pécsi püspök, majd 5) az esztergomi érsek haláláról ír, hogy röviden visszatérjen ahhoz a témához, melytől elindult (városa Mátyáshoz küldött hódoló követségének útjáról emlékezik meg).[97]

Lássuk tehát, hogy mit tudunk e felsorolt öt esemény időpontjairól, és hogy az ismert adatok alapján Eschenloer szerint hozzávetőlegesen mikor menekülhetet el Rozgonyi Rénold! 1) Mátyás király és Zrednai János megállapodásáról 1471. december 19-én kelt a királyi tanács tagjai által kiállított, az érintettek által megerősített oklevél.[98] 2) Janus Pannonius az események során játszott gyakorlati szerepéről a kortárs és a lengyel udvarba bejáratos Jan Długosz nagy történeti szintéziséből tudhatunk meg két fontos és közvetve a pécsi püspök menekülésének dátumát is behatároló részletet. A lengyel krónikás először arról ír, hogy János püspök egy kisebb lovascsapat élén Nyitrában felkereste Kázmér herceget, de csak pár napig (*paucis diebus*) maradt ott, majd visszament – nyilván nagybátyjához – Esztergomba.[99] Elfogadható

[94] Uo. 868 (, 29–32).

[95] Uo. 869 (, 1–4).

[96] Uo. 869 (, 4–7). Vö. uo. 370 (, 7–9).

[97] Uo. 869 (, 7–14). E hosszabb szakasz végén ír arról a szerző, hogy az érsek sok kincse a király kezére került. Utóbb azt is megtudjuk tőle, hogy a zágrábi püspök pécsi kollégája kincseivel vásárolta meg Mátyás kegyelmét: uo. 370 (, 9–11).

[98] II. Ulászló Bakócz Tamás esztergomi érsek számára 1498-ban átírta ezt az oklevelet; az 1471-es részt ebből Hevenesi Gábor másolatgyűjteménye alapján Pray György adta ki: Pray 1767, 79–81. Az oklevél II. Lajos nevében, szintén az esztergomi érsek számára, 1520. augusztus 23-án kiadott átírása: DF 248082.

[99] Długosz 2005, 277. Veszprémy László fordítása: *Mátyás király és a humanizmus*, 103–104. Długosz egyébként az összeesküvés három fő szervezőjét Eschenloerrel egyezően nevezi meg, a hírek terjedésének „északi irányában" tehát „Rénold úr" szerepét a két említett főpapéhoz hasonló súlyúnak tartották.

Huszti József álláspontja, aki szerint erre a „villámlátogatásra" még a december 19-i megállapodás előtt került sor.[100] A krakkói kanonok szerint Kázmér herceg december 26-án – közvetlenül a magyar király seregének megérkezése előtt – szökött haza csekély kísérettel Nyitráról, az ottmaradt derékhad parancsnoka, Pawel Jasieński pedig ezt követően éppenséggel a pécsi püspök közvetítésével állapodott meg a békés elvonulásról és az ahhoz szükséges kéthetes fegyvernyugvásról.[101] A nagybátyja alkujában nem részes pártütő Csezmicei János ezzel a megállapodással saját menekülési útvonalát is biztosíthatta. Ez utóbbi ugyan nem a Mátyás hírszerzői által feltételezett Szászország felé vezetett, hanem – esetleg az Eschenloernél olvasható pécsi kitérővel – Szlavónia irányába; 1472. március 15-én ugyanis Medveváron adott ki adománylevelet.[102] 4) Ott is hunyt el március 27-én.[103] 5) Zrednai János augusztus 8-án halt meg.[104] 3) Eschenloer szerint tehát Rozgonyi

[100] Huszti 1931, 281.

[101] Długosz 2005, 279. és 285. (A szemelvényes magyar fordításba ezek a részek nem kerültek bele.)

[102] DL 45486. Mátyás király 1472. március 25-én Budáról Ernő és Albert szász hercegekhez írt levelében még arra kéri e szövetségeseit, hogy fogják el a lázadó pécsi püspököt, ha arrafelé menekülne: *Mátyás király levelei. Külügyi osztály* I., 272–273. (No. 190.) Boronkai Iván fordítása: *Magyar humanisták levelei*, 242–244; újraközölve: *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták*, 605–606. Ebből az is kiderül, hogy megírásakor Zrednai Jánost már fogságra vetette a király, akinek az előbbi várait is sikerült addigra ellenőrzése alá vonnia. Vö. alább, 264. j. János püspök pécsi garázdálkodásáról lásd Eschenloer idézett szöveghelyét: fent, 95. j. A levelét Bécsújhelyről, április 24-én datáló Giovanni Lorenzi úgy tudta, hogy Pécs még akkor sem volt Mátyás kezén, bár rövidesen várható a város bevétele: Huszti 1931, 403, 50. j. Az olasz humanista ugyanitt arról ír, hogy a pécsi püspök „Laibach felé" menekült: uo. 403–404, 52. j. E város mint a császár Magyarország felé az adott irányban fekvő utolsó birtoka szerepel a levélben, tehát inkább égtájszerű megjelölésről, mintsem pontos úti célról van szó ebben az esetben. A magánkiadásban megjelent füzetben olvasható levélhez nem jutottam hozzá (azt egyébként maga Huszti József is csak közvetve ismerte): Lorenzi 1895.

[103] János pécsi püspök halálának időpontját egy formuláskönyvben olvasható, utóda, Ernuszt Zsigmond által tett írásos nyilatkozat őrizte meg: Iványi 1904, 529. (A téves – 1477-es – évmegjelölés a többi források egybehangzó tudósítása alapján helyesbíthető.)

[104] Zrednai János halálát augusztus 8-ra datálja mindkét sírköve. Leírásuk és fényképeik: Mikó 2005, 210–212 (9–10. kép is), 233, 46. és 48. j. A kisebbik sírkő

Rénold valamikor 1472 januárjának közepe-vége és március vége között szökhetett Velencébe. V. Kovács Sándor forrása alapján így Garázda Péter aligha találkozhatott vele az utóbbi városban az előző év novemberének elején-közepén, röviddel utóbb pedig Padovába távozott.[105]

Könnyen lehet ugyanakkor, hogy a boroszlói jegyző tévedett, és Rénold úr soha nem járt Szent Márk városában. Schmidtmayer Richárd újabb gyűjtésének adatai alapján világos, hogy a nagyúr 1471 egész nyarát a Zemplén megyei Varannón – két évtizede fő rezidenciáján – töltötte, és ugyanott tűnt fel a következő év februárjának közepén.[106] Hozzátehetjük: az őt tárnokmesterként

---

nem sokkal a haláleset után készülhetett, míg – stílusa alapján – az elhunytat ábrázoló nagyobbik „jóval későbbi"; nem lehettek egyazon síremlék elemei: Varga–Lővei 1990–1992, 144, 153–154. és 167, 165. j. Ezek szerint a nagyobbik sírkövön található halálozási dátumot (a csorbult peremen az év már nem olvasható) a sértetlen kisebbikről másolhatták. Ugyanez a dátum szerepel az esztergomi *Liber Capitularis* elején található kalendáriumhoz fűzött *obituarium*-megjegyzések között: *Vetus hymnarium*, 453. Vö. uo. 434. Ezeket követik Teleki 1852–1856, IV., 290(–291), 2. j.; *Kronológia*, 294. (Teke Zsuzsa); és – közvetve – *Archontológia 1458–1526* I., 27. A 9-i dátum elsőként egy valószínűleg az utóbbi forrásból hibásan másolt szövegben tűnik fel: *Breviarium Strigoniense* 1480 [, f. 1^{v}]. Vö. Magyi 2019, 227; Bonfini 1941 [1946], 47. (IV., 3., § 98.); Bonfini 1995, 783. Fraknói Vilmos előbb – hivatkozás nélkül – a 9-i dátumot adta meg, majd azt a főszövegben a sírfeliratok fordításába is „beleszőtte" (noha a lábjegyzetben latinul közölt feliratokban a korábbi keltezés olvasható): Fraknói 1879b, 224, illetve 225. és uo. 1. j. Kubinyi András is mindig ehhez a dátumhoz tartotta magát, így például: Kubinyi 2001, 73.

105 A boroszlói jegyző a két lázadó főpap halálának idejét ugyan hozzávetőlegesen, de helyesen adja meg: Eschenloer 2003, 869. (, 7–8).: *in der martirwochen*; uo. 869 (, 10).: *in augusto*. Mivel Eschenloer krónikájának itt bemutatott rövid szakaszán belül az eseményeket szigorú időrendben találjuk, ezért nem tűnik megalapozottnak Huszti József – magyarázat nélküli – megjegyzése, mely szerint Janus Pannonius Rozgonyi Rénold „példáját követve" próbált volna külföldre menekülni (Huszti szerint a pécsi püspök úti célja is Velence lehetett): Huszti 1931, 283. Vö. uo. 277. és 375, 52. j. Valójában azt sem tudjuk, hogy Csezmicei János Itáliába kívánt-e menekülni, vagy pedig összeesküvő társai, Szentlászlói Osvát zágrábi püspök és Laki Tuz János oltalmában még a lázadás folytatására szőtt terveket. (Az előbbi – sokáig tévesen Laki Tuz Osvátként emlegetett – személy valódi nevéről lásd Czövek 2013, 470–472.)

106 Schmidtmayer 2012, 132, 52. j.

utoljára említő 1471. október 4-i oklevele alapján úgy tűnik, hogy még akkor is e térségben tartózkodott; majd az országbíró 1472. június 6-án Budán foglalta oklevélbe végrendeletét.[107] Rénold úr nem sokkal utóbb már nem élt; utolsó hónapjait is Varannón tölthette, mert elhunytakor özvegye és leánya ott tartózkodtak, és e „házban" őrizték kincstárát is.[108] Özvegye az év második felében rendre onnan keltezte okleveleit.[109] Ebbe az adatsorba elvileg be lenne illeszthető egy velencei „kirándulás": valamikor az 1471. október végétől 1472. február elejéig tartó időszakban, amelynek utolsó hetei érintkeznek az Eschenloer alapján imént megadott periódussal. Mátyás 1471. szeptember 27-én tizenkét napra érvényes menlevelet állított ki Rozgonyi Rénoldnak, melynek birtokában a nagyúr a királyhoz utazhatott tárgyalni, vagy akár el is távozhatott az országból.[110] Ekkoriban tehát Rénold úr semlegesítésére valóban szóba jött, hogy végleg elhagyja az országot, a boroszlói jegyző pedig erről értesülhetett városa huzamosabb ideig a budai udvarban időző követeinek hazatérése után.[111] Eschenloer

[107] Rozgonyi Rénold tárnokmesteri címet használva kiadott 1471. október 4-i oklevelének kevéssel utóbbi másolata: DF 223404. A feltételezhetően a leleszi konventben leírt másolatban (talán a hiteleshelyi oklevelek sajátosságát követve) kelethely nem olvasható, ám Rénold úr ott vagy a közelben tartózkodhatott, mert a szövegben egy a konventben esedékes fizetésről esik szó (CTN). Báthori István országbíró oklevele Rozgonyi Rénold végrendeletéről és a rokonság azt megerősítő egyezségéről: DL 17326.

[108] Az országbíró 1480. december 18-i oklevele szerint 1472. június 26-án foglalták el a Losonciak Varannót Rozgonyi Rénold özvegye és leányuk, Anna cinkosságával: *Bánffy*, II., 218–220. (No. CLXXXI.)

[109] Schmidtmayer 2012, 132, 53. j.

[110] DL 83794. Itt és az alább, a 112. jegyzetben idézendő első oklevélben Mátyás már nem nevezi tárnokmesternek Rozgonyi Rénoldot. Noha utóda, Perényi István hivatalviselésére először 1471. december 17-éről van adat (*Archontológia 1458–1526* I., 105.), az a gyanúm, hogy ő már akkortájt Rénold úr örökébe léphetett, amikor – az utóbbi által alá nem írt szeptember 21-i hűségnyilatkozat után azonnal – Báthori István elnyerte az országbírói tisztet. Lásd alább, 125. A fent (107. j.) említett oklevélben tárnokmesteri címet használó Rozgonyi Rénold vagy nem értesült a változásról, vagy figyelmen kívül hagyta azt.

[111] Eschenloer tévedése máshogy is magyarázható. A boroszlói jegyző még élt és művén dolgozott, amikor Laki Tuz János pontosan olyan módon lépett le a hazai politikai színpadról, ahogyan azt Eschenloer Rozgonyi Rénoldról

szerint azonban az „üzlet" része lett volna Rénold úr várainak átadása is, márpedig az utóbbi mind a szóban forgó őszi napokban, mind tavasszal sokat törődött birtokaival. A királlyal 1471. október 4-én megerősíttette saját Rozgonyi-ága és a Cudarok közti örökösödési szerződést, 31-én pedig maga és unokaöccse számára ebben és más ügyeken perhalasztást előíró parancselevelet szerzett Mátyástól.[112] Az uralkodó 1472. április 7-én kérésére hozzájárult Varannó megerősítéséhez.[113] (Ez alapján világos, hogy az ősz folyamán Rozgonyi Rénold nem időhúzás céljából tárgyalt Mátyással; a király nem részesítette volna ilyen kegyben, ha a nagyúr időközben a varannói birtokához közel elvonuló lengyel sereg oldalára áll.) A család zempléni és vértesi várain a következő években is a rokonok osztozkodnak – tehát ezek nem lettek a királyé (csak az élethossziglan elnyert Tata került vissza az uralkodó birtokába).[114] Mindezek alapján kizárhatjuk, hogy Rénold úr az Eschenloer által leírt módon vált volna ki az összeesküvők sorából.

Egy – önmagában nem túl jelentős – historiográfiai légvár végleges szétoszlatásának célján túl az indokolhatja a V. Kovács Sándor ötletének cáfolatára szánt terjedelmet, hogy az irodalomtörténész által a rendelkezésére álló források nem éppen teljes körű és elmélyült vizsgálatára alapozott eseménytörténeti rekonstrukció olyan szemléleti keretbe ágyazódik, mely a hazai humanizmus kutatásában korábban eléggé általános volt, ám oly-

---

feltételezte. Laki Tuz esetéről lásd alább, 89–90, 92–93. Eschenloer abban is téved, amikor a Perényi Miklós által a lengyel inváziós sereg előtt megnyitott sztropkói várat „Rénold úr" birtokának tartja: Eschenloer 2003, 870 (, 7–9). (A Perényiek elleni 1483-as királyi hadjáratról azonban már nem szerezhetett tudomást. Az utóbbiról lásd alább, 92–93, 99.)

112 DL 17260., illetve DL 17266.

113 DL 17305. Vö. Schmidtmayer 2012, 132, 54. j.

114 A Rozgonyi-rokonság megállapodásairól lásd uo. 134. Mátyás 1472. augusztus végén még csak átutazóban fordult meg Tatán (erre Rozgonyi János birtoklása idején, 1471 márciusában is akadt példa), 1473 januárjától 1485-ig azonban elég gyakran tartózkodott ott tartósan, nyilván vadászgatva: *Itineraria*, 93, 96–97.

kor még mostanság is tetten érhető. Eszerint az egymással intellektuális kapcsolatban – az adott esetben ráadásul rokonságban is – álló humanisták közti összeköttetések olyan szoros érzelmi kapoccsal jártak volna együtt, ami a V. Kovács Sándor tanulmányából fentebb idézett megfogalmazás alapján magyarázná, hogy egy szó szerint életveszélyes politikai akció előtt az ország két főpapja – a szervezkedés oszlopai – a távolsággal és a kockázatokkal nem törődve értesítik terveikről Itáliában tartózkodó – hierarchikus szempontból jóval alattuk álló – „szellemi társukat". Bár a főszereplők nyilván elsősorban saját biztonságukat és terveik megvalósulását tartották szem előtt, az sem mellékes, hogy aspirációik másokra milyen következményekkel jártak. Mátyás például kínvallatás után karóba húzatott két magyar nemest, akik 1472 februárja vagy márciusa folyamán arra vállalkoztak, hogy közvetítenek egy a krakkói udvarból a zágrábi püspöknek – és Huszti József szerint Janus Pannoniusnak – címzett üzenetet.[115] V. Kovács Sándor e régóta ismert drámai adatból – talán a humanisták közti üzenetváltások nemritkán valóban érzelmes tónusát készpénznek véve – nem vont le következtetést koncepciójára nézve. Ő ehelyett azt feltételezte, hogy Garázda Péter, vagyis az imént említett „szellemi társ", a két főpap valójában hozzá aligha eljutó első szavaira csatlakozni kívánt az utóbbiakhoz, noha az összeesküvők kilátásait e humanista stúdiumokban jártas kleri-

[115] Höfler 1851, 76. (No. 60.) Az egri püspök (vagyis Beckensloer) egyik emberének (uo. 77.) ismeretlen címzetthez írt levelét 1472 áprilisára datálta: Huszti 1931, 402, 41. j. A levél végén jelzik, hogy „következő vasárnap" lesz esedékes „(Újlaki) Miklós vajda" boszniai királyi koronázása: uo. 77. Egy Újlaki által *tempore coronationis sue* kiadott oklevél (DL 17316. – korabeli feljegyzés az oklevél hátlapján) alapján Kubinyi 1958, 377, 28. j. úgy vélte, hogy a szertartásra a dokumentum keltekor, vagyis 1472. május 7-én, csütörtöki napon került sor. Akár késtek pár napot, akár a feljegyzésnek kell tágabb értelmet adnunk, az ünnepséget (eredetileg) a 3-i vasárnapra tűzhették ki; ebben az esetben a levelet az április 26-ától május 2-áig tartó napok valamelyikén írták. A későbbi II. Ulászlóval választása feltételeiről kötött megállapodásban (Farkasfalva, 1490. július 31.) egyébként úgy tudták, hogy – úgy tűnik egyházi szertartás helyett – „szokás szerint" a magyar uralkodó személyesen koronázza meg Bosznia királyát: *Jajcza*, 69. (No. 50.)

kus jelenléte nyilván semmiben sem javította volna a csatatérré vált országban, míg diplomataként „odakint" esetleg kamatoztatni tudták volna támogatásukkal kibontakoztatott talentumait. Peter Eschenloer adatára támaszkodva ráadásul V. Kovács Sándor a Garázda Péterrel bensőséges kapcsolatban álló személyek körébe bevonta azt a Rozgonyi Rénoldot, akivel – túl azon, hogy a feltételezett időpontban nem futhattak össze Velencében – Garázda más alkalommal sem valószínű, hogy kapcsolatba került.[116]

Mint korábban láthattuk, C. Tóth Norbert a Garázda *Magnifico*nak címzett leveléből arra következtetett, hogy annak megírásakor a magyar humanista nem tudhatott semmit a drámai hazai fejleményekről.[117] Ez az álláspont azonban csak akkor tartható, ha eltekintünk a Garázda Péter tárgyában folytatott kutatások kezdeteitől, vagyis Ábel Jenőtől fogva ismert legfontosabb forráscsoporttól, Bartolomeo della Fonte hősünkhöz írt vagy őt említő leveleitől, melyek fényében Garázda üzenetének értelmezése rá nézve zavarba ejtő következtetésekhez vezet.[118] A firenzei szerző az alább más vonatkozásban is elemzendő levelek közül a második – dátum nélküli – szövegben utal először az összeesküvésre. Mint írja, sokaktól (*ex multis*) értesült a magyarországi helyzet rendezéséről (*Pannoniis rebus compositis*), nevezetesen arról, hogy Garázda „övéi" újra elnyerték a király kegyét, ezért számítani lehet arra, hogy a hazaútra készülő címzett majd – beteljesítve „övéi" személyéhez fűzött várakozásait – az utóbbiak

[116] Janus ismerte Rozgonyi Rénoldot; ezt közvelenül bizonyítja a költő-püspök Galeottóhoz írt 1465 őszi levele: Janus Pannonius (Teleki II.), 98. (A kiadásban olvasható hibás névalakot a kézirat alapján helyesbíti: Huszti 1931, 388, 28. j. Vida Tivadar fordítása Teleki Sámuel hibáját követi, V. Kovács Sándor kommentárja viszont Huszti József emendációját: Janus Pannonius 1987, 554. és 728. [No. 22., 9. j.]) Garázda Pétert 1461-ben még merőben „helyi érdekű" tevékenység közben találtuk, Janusszal érdemi kapcsolatba kerülve viszont már Itáliában tanul, ahonnan csak a pécsi püspök és Rénold úr halála után tér vissza.

[117] Lásd fent, 14. j.

[118] Della Fonte e leveleit témánkban már felhasználta: Ábel 1880, 100; Ábel 1883a, 26–29.

között magas állásra jut.[119] Levele elején Bartolomeo azon örvend, hogy „barátja" felgyógyult a váltólázból, így tehát egészségesen várja Padovában a helyzet tisztázódását (*eventa rerum Patavii dum expectas*).[120] Az utóbbiak alapján joggal kapcsolhatjuk össze e levelet Garázda Lorenzo de' Medicihez írt 1471. november 22-i üzenetével, egyben az is világossá válik, hogy az előbbit még Velencében megtámadó betegség – mely hazaútján megállni kényszerítette – valójában politikai természetű volt, hiszen annak elmúltával sem sietett tovább szülőföldjére, noha e terve változatlanul foglalkoztatta. Della Fonte következő, 1471. december 17-én kelt, Garázda Péterhez intézett levelében az előző megfogalmazását megismételve örül a magyarországi helyzet rendeződésének (*Pannoniis rebus compositis*), itt is szó esik hősünk „övéi" és a király összebéküléséről, sőt arról is, hogy a lengyeleket immár kiverték az országából.[121] 1472. február 13-án a firenzei „barát" reagál Garázda hozzá írt legutóbbi, aggodalmait immár eloszlató levelére, egyben biztosítja az utóbbit annak fényes jövőjébe vetett töretlen hitéről.[122] Római útjáról Firenzébe visszatérve Bartolomeo április 19-én, Battista Guarininek küldött levele végén – témáját megszakítva – azonban szörnyű híreket kénytelen megosztani ferrarai kollégájával: „Corvin" Mátyás király lefogatta János esztergomi érseket, a pécsi püspök és kiváló költő Ianus pedig menekülés közben halálát lelte. A jó Bartolomeo mindezek tudatában komolyan aggódik, nehogy „az ő Garázdája" a király kezei közé

[119] Fonzio 2011, 26. (l. I., ep. 13., c. 1.) *Nam, ut ex multis audio, Pannoniis rebus compositis et tui ad Regem in auctoritate et gratia pristina permanebunt et tu eris brevi inter eos in gradu altissimo constitutus…* Az utóbbi tagmondatot Martin Davies így fordítja (uo. 27.): *and you yourself will soon fill the highest office in the land*. Az *inter eos* azonban nem általában a magyarokra, hanem Garázda „övéire" (a levelekben: *tui – tuos – tuorum – tuis*, illetve Battista Guarinihez írva: *suorum*) vonatkozik, ők pedig azonosak a magyar humanista Della Fonte által végül nevesített pártfogóival: lásd alább, 123. j.

[120] Uo. 26. és 28. (l. I., ep. 13., c. 1–2.)

[121] Uo. 28. (l. I., ep. 14.): *Quare, Pannoniis rebus compositis Polloniisque* [sic] *dimissis ac tuis reconciliatis cum Rege…*

[122] Uo. 30. (l. I., ep. 15.)

kerüljön.[123] (Emberi számítás szerint e híreket a címzettnek már ismernie kellett Magyarországhoz jóval közelebb eső városában, ahol ráadásul ekkoriban is akadtak fontos hazai rokonokkal rendelkező magyar növendékek.[124])

A magyarországi információk szinte teljes egybeesése és a részben ismétlődő megfogalmazás arra utalnak, hogy e levélsorozat első, datálatlan tagja nem sokkal a második, december 17-re keltezett üzenet előtt készült (Garázda Péter az utóbbi megírását kiváltó levelével nem okvetlenül várta meg „barátja" előző válaszának megérkeztét).[125] Garázda ekkoriban Padovában tartózkodott: ezt saját, Lorenzo de' Medicihez intézett november 22-i üzenetén és Della Fonte kevéssel azt követően neki írt – datálatlan – levelén túl bizonyítja az a már Veress Endre által közölt, ám a Garázda-kutatásban a közelmúltig figyelmen kívül hagyott feljegyzés, melyben *D. Petrus Garasda Ungarus* egy 1472. január 8-án e város egyetemén tartott vizsga tanúi között szerepel.[126] Az is egyértelmű, hogy Garázda az utóbbi év áprilisáig nem Firenzében, de nem is Ferrarában, végképp nem Magyarországon – a legkézenfekvőbb feltevés szerint továbbra is Pado-

[123] Uo. 36. (l. I., ep. 16., c. 9.): *...me... adversissimus nuntius enecasset. Nam vir clarissimus Ioannes, Histrigoniae archiepiscopus, a Mathia Corvino rege comprensus est et Ianus, Quinquecclesiensis* [sic] *episcopus, vir doctissimus et poeta clarissimus, in ipsa fuga interiit; Petro quoque Garasdae meo, ne in regias manus pervenerit non mediocriter timeo.* A fennmaradt források közül ez a szöveg nevezi elsőként *Corvinus*nak Mátyást, ám lehet, hogy e név csak a leveleskönyv megszerkesztésekor került az idézett szövegbe.

[124] Ekkortájt biztosan ott tanult Vetési László; Szatmári Ferenc (Bakócz Tamás fivére) még, Ernuszt Zsigmond pedig már szintén Ferrarában tartózkodhatott e célból: Veress 1941, 368–372. A szerző (uo. 369.) ugyan azt írja, hogy a későbbi bíboros fivére csak 1482-ben tért haza (amikor első ízben említik magyarországi javadalom betöltőjeként), ám Köblös 1994, 316. („Budai káptalan", No. 100.) joggal fogalmaz úgy: „Nem tudjuk meddig tanult ott [vagyis Itáliában]". A Veress által elképzelt tizenhárom éves peregrináció valóban túl hosszúnak tűnik. Haraszti Szabó–Kelényi 2019, 312. (No. 853.) visszatér Veress óvatlan megfogalmazásához (Kelényi Borbála része).

[125] Alessandro Daneloni a levél megírását az 1471 szeptemberétől novemberéig tartó időszakban teszi: Fonzio 2011, 202, 22. j.

[126] Veress 1915, 15. Először felhasználta: Körmendy 2007, 199.

vában – tartózkodott; ugyanakkor a legutolsó imént felidézett episztola még mindig azzal számol, hogy haza kívánna térni, ha a körülmények ezt megengednék. Garázda a *Magnifico*hoz írt üzenetét (főleg pedig annak szempontunkból most fontos dátumát) még nem ismerve, Ábel Jenő Bartolomeo della Fonte idézett levelei alapján úgy vélte, hogy hősünk Mátyás király és János érsek kibékülésének hírére indult el hazafelé.[127] Mivel azonban a két fél esztergomi megállapodása 1471. december 19-én kelt, ezért erről Firenzében Della Fonte aligha tudhatott két nappal előbb, még kevésbé nem sokkal korábbi datálatlan levelének megírásakor.[128] E dokumentumot ráadásul olyan hosszas alkudozás sem előzhette meg, amelyről Garázda – és rajta keresztül firenzei „barátja" – korábban értesülhettek volna. Miként arra a megállapodás szövegéből Huszti József joggal következtetett, teljesen hiteltelen Antonio Bonfini szentimentális jelenetekben bővelkedő leírása a tárgyalásokról és a két főszereplő azokat lezáró teátrális találkozásáról.[129] Ezzel együtt is pontos lehet a magyar királyok talján történetírójának azon értesülése, mely szerint Mátyás király seregével Budáról Nyitrára tartó útja során Esztergom mellett elhaladva talált alkalmat arra, hogy a trónkövetelőről – és a pécsi püspökről – leválassza a lázadás kulcsfiguráját, egyben leggyengébb láncszemét, a koros és határozatlan érseket.[130] Heves, de alig pár napig tartó alkudozásról lehetett szó, melynek napirendre kerüléséről egyik félnek sem lehetett sokkal előbb tu-

[127] Ábel 1883a, 28.

[128] A megegyezésről lásd fent, 98. j.

[129] Huszti 1931, 280. Mint ismeretes, ez a megegyezés egyáltalán nem szól a hadüzenetben (lásd alább, 132. j.) olvasható hangzatos politikai elvekről, benne kizárólag János érsek vélt és valós anyagi sérelmeinek rendezése történt meg. Huszti József az alku tartalmát látva – történészek számára is példamutató józansággal – hívja fel a figyelmet: „Mindebből nyilvánvaló, hogy Vitéz elégedetlenségében az anyagiak igen nagy szerepet játszottak." Kevéssel előbb – bár megismételve a lázadást a király és a két főpap közti elvi-politikai nézeteltérésekre visszavezető hagyományos magyarázatot – az összeesküvés egészére kiterjesztve húzza alá az „anyagi kérdések" szerepét: uo. 275. Vö. Bonfini 1941 [1946], 43–45. (IV., 3., §§ 47–68.); Bonfini 1995, 780–781.

[130] Bonfini 1941 [1946], 43. (IV., 3., § 46.) Vö. Bonfini 1995, 780.

domása, és végképp nem állt érdekükben arról bármit is közhírré tenni a végeredmény előtt.

Amikor a november 22-e előtti napokban Garázda Péter úgy döntött, hogy – nem a hazai helyzet, hanem Lorenzo de' Medici felkérésére elhatározott – hazaútját Velencében megszakítja, Kázmér herceg serege épp csak elérhette Nyitrát (legkorábban ekkorra vagy kevéssel ez utánra tehetjük Csezmicei János ottani „villámlátogatását").[131] E tényekről Garázda nyilván nem tudott, ám a magyar király és az előkelők számottevő csoportja – köztük János érsek és unokaöccse – viszályáról, majd a lengyel udvar beavatkozásáról, illetve a háború közvetlen veszélyéről értesülnie kellett. A kialakult helyzet az ellenséges felek szerinti értelmezéséről ekkorra éppúgy tájékoztatták országot-világot a trónkövetelő nevében megírt – nyilván Zrednai János vagy unokaöccse által fogalmazott – szeptember 20-i hadüzenet a *casus belli*-t részletező sorai, mint a magyar előkelők a sebtében összehívott budai országgyűlés után 21-én kiadott, Mátyást támogató nyilatkozata.[132] Az új pápa, IV. Sixtus legátusa már november 8-án Krakkóba ért, hogy rávegye IV. Kázmér királyt: álljon el a magyarországi összeesküvők támogatásától.[133] Egy ilyen békéltető misszión menet közben sem volt mit titkolni (már ha bárkit is fel kellett még világosítani a háborús veszélyről). A válsághelyzet ismeretén túl ugyanakkor Bartolomeo della Fonte elsőként idézett levele Garázdától független forrásokra is hivatkozva nyugtázza magyar „barátja" „övéi" és a király kiegyezését. Ebben az esetben tehát nem kell Garázdára visszavezetnünk a Bartolomeo által „felmondott"

[131] Lásd fent, 99. j.

[132] A hadüzenet szövege: Dogiel 1758, 60–61. (Hungaria, No. XIX.) Neumann Tibor a Kolozsváron őrzött példány (DF 253743.) alapján készült fordítása: *Mátyás király és a humanizmus*, 180. 1471. december 13-án már ismerték a hadüzenet szövegét Milánóban (bár összekeverték a magyar trónkövetelőként felléptetett Kázmér herceget azonos nevű apjával, a lengyel királlyal): *MDE (Mátyás)*, II., 237. (No. 168.) A Mátyásnak tett hűségnyilatkozatról lásd alább, 334. j.

[133] Długosz 2005, 278. Veszprémy László fordítása: *Mátyás király és a humanizmus*, 104.

– a valós alapot nélkülöző – helyzetképet; inkább Mátyás félrevezető propagandájának sikeréről beszélhetünk. A *Magnifico*hoz írt levél azonban túlmegy ezen, amikor semmiféle gondot nem jelez: ezt pedig – a betegség hírével együtt – csak tudatos hazugságként értékelhetjük. Amilyen megfontolt volt Garázda akkor, amikor átmenetileg elállt a hazautazástól, annyira rövidlátó (és nyilván szörnyen ijedt) lehetett, amikor a valóságra fittyet hányó üzenetét elküldte Firenze tényleges urának. A hazai támogatói miatt protokollszerepre többször felkért Garázda így rövid időre ugyan leplezhette leértékelődését, ám ez reputációját aligha javította a Medici-palotában, amikor a számára könyörtelen tények ott elkerülhetetlenül ismertté váltak.

Nem vállalkozhatunk itt arra, hogy a magyarországi lázadásról és a hozzá kapcsolódó lengyel intervencióról terjengő korabeli hírek áramlását teljesen feltárjuk. Az eddigiek alapján is megkockáztathatjuk azonban azt a következtetést, hogy a magyar konfliktushelyzet ismert volt a politikát követő kortárs itáliaiak előtt, mint ahogy arról is tudniuk kellett, hogy a feszültség rövidesen két uralkodó közti háborúvá szélesedik. Bartolomeo della Fonte levelei alapján az is egyértelmű: Garázda Péter teljesen tisztában volt vele, hogy ez a válság veszélyezteti saját státusát, így a *Magnifico*hoz írt sorait is csak ennek összefüggésében értelmezhetjük. Velencében olyan dologról kellett értesülnie, melynek fényében immár nem vállalta a hazautazást. Ez a hír nem lehetett más, mint a hadműveletek megkezdődése. Az utóbbiak tényleges lefolyásáról (fegyveres harcról alig beszélhetünk) azonban valóban általánosnak tűnik a külvilág tájékozatlansága. Peter Eschenloer az eddig idézett német munkáját megelőző latin krónikájában még (Mátyást ezzel burkoltan bírálva) arra panaszkodik, hogy a boroszlóiak követségük hazatérése előtt semmi tájékoztatást nem kaptak a közelükben folyó csapatmozdulatokról, a lengyel királyt pedig kifejezetten „információs blokáddal" vádolja.[134] Ez persze nem zárta ki álhírek terjesztését, melyek nem csak a magyar király politikai boszor-

[134] Eschenloer 1872, 246.

kánykonyhájából kerültek ki. A Krakkóból kapott értesítés alapján a danzigiak például január 29-én *Te Deum*-ot tartottak királyuk seregének győzelme tiszteletére (úgy tudták, hogy a zsarnok Mátyás alig néhányadmagával menekült meg abból a döntő ütközetből, amire egyébként nem került sor).[135] Della Fonte december 17-i levelében nem írja, hogy kitől vette azt az új értesülését, mely szerint a „lengyeleket" kiverték „Pannóniából"; Garázda egyéni hazugsága helyett azonban – mint láttuk – célszerűbbnek tűnik, ha Mátyás dezinformációinak eredményét látjuk benne. Ha így áll a dolog, akkor az álhír legalább egy hónappal korábbi útjára bocsájtásakor még csak az dőlt el, hogy a trónkövetelő serege „menetből" nem tudja elfoglalni a királyi székvárost, ám éppen ekkortájt vették be magukat Nyitra a *medium regni* peremén elhelyezkedő erősségébe. Ezeket a Długosz nyomán már felidézett tényeket megerősítik Mátyás itineráriumának adatai. A király Kázmér herceg szökésének napján még Esztergomnál táborozott, legkésőbb az év utolsó napján ért Nyitra alá, ahol közel két hetet töltött. 1472. január közepénvégén onnan lassan északnyugati irányba, a Vág völgye felé vezette seregét, majd ott egészen Trencsénig előrenyomulva (feltehetően Nagyszombaton keresztül) az ország nyugati kapujának vette az irányt: a februárt főleg Pozsonyban, kisebbrészt Győrben töltötte.[136] Mátyás útvonalának trencséni állomása nagyjából hitelesíti Długoszt, aki szerint a lengyel király Nyitráról távozó serege Turóc felé indult.[137] A király tehát egészen Trencsénig kísérte a kivonuló

[135] Huszti 1931, 401, 39. j.

[136] *Itineraria*, 94–95. Mivel Nagyszombaton át (uo. 95, 686. j.) nyilván Pozsonyba tartott, Mátyás főleg ott tölthette a februárt (bár csak annak legvégéről maradtak fenn ottani tartózkodását bizonyító források); ezt alkalmilag szakíthatta meg a győri kitérő (erre egyetlen, 7-i adatunk akad). Mátyás bírói pecsétjével március 16-án és 18-án esztergomi kelethelyű okleveleket hitelesítettek. Ennek alapján Horváth Richárd azonban nem a király, hanem Kárai László személynök vagy Beckensloer titkos kancellár, esetleg János pécsi püspök ottani jelenlétével számol: uo. 95, 691. j. Janus azonban ekkor már Medvevárban tartózkodott: lásd fent, 102. j.

[137] Długosz 2005, 285. (A szemelvényes magyar fordításban ez nem olvasható.) Vö. Teleki 1852–1856, IV., 272–273. Uo. 273, 1. j. említi Mátyásnak cseh főkapitányához, Zdeněk ze Šternberkához intézett levelét, amelyben január közepi

ellenséget, ezt követően azonban III. Frigyes tartományaira fordította figyelmét. Már az előző év végén híre ment annak, hogy az összeeskvés mögött a császár áll, a magyar király pedig a Frigyes által tavasszal kivégzett Baumkircher fia és más osztrák urak támogatásával készít elő támadást Bécs ellen.[138]

Az előbbiek alapján Mátyás e manővereiről a közelebbi külföldön sem nagyon tudhattak, Itáliában pedig még kevésbé. Magyarország több hónapra egyfajta fekete dobozzá vált a külvilág számára. A híráram újraindulásának jelével szintén találkozunk Garázda firenzei „barátjának" levelében, amikor több, érdemi információ nélküli hónap után – ami alatt hősünk tovább táplálta önmaga és Bartolomeo kisvártatva hiúnak bizonyuló reményeit –, alig több mint három héttel az eseményt követően már hírt ad a nagy Janus haláláról.

Vág-parti csetepatékról esik szó. Horváth Richárd (*Itineraria*, 95, 684.) ezt az adatot csak másodlagos irodalomból, részben nyomdahibás kelethellyel ismerte, és kiadásának helyét nem vette fel listájára. Pedig ez a Hubin(á)ban, 1472. január 18-án kelt levél megtalálható a Teleki által jelzett helyen: Tanner 1732, 388–389. (No. 1008.) A keltezésben (uo. 389.) olvasható *am Sambstag, dem Tag Heil. Priscae*-t Teleki nyilván a német nyelvtanra tekintettel a *dem* előtt kiegészítette egy *vor*-ral, és így a Szent Prisca ünnepe előtti napra, 17-ére datálta a levelet, ám abban az évben éppenséggel Prisca napja szombatra esett, tehát a hiba nem úgy keletkezett, ahogy ő vélte.

138 Mathäus Delmitzer Regensburgból, 1471. december 25-én Mathes (tulajdonképpen: Mathias) Schlickhez, a néhai császári kancellár ekkor a szász hercegeket szolgáló öccséhez intézett levelében: *Urkundliche Nachträge*, 174. (No. 160.)

4. ZREDNAI JÁNOS EMBERE, AVAGY BECSES KÓDEXEK GARÁZDA-KÉZBEN

Garázda Péternek tehát 1471 késő őszén tudnia kellett a hazájában kialakult politikai válságról, ám a háború lefolyásáról és végkimeneteléről csak a következő év tavaszán értesülhetett. Magatartását az utóbbi időpontban nyilván az határozta meg, hogy mit veszíthetett János esztergomi érsek és annak unokaöccse, a pécsi püspök bukásával. Mint korábban láttuk, Garázda ugyan nem e főpapok közeli rokona, ám ettől még azok – valószínűleg távoli hozzátartozói – kliense volt. Érdemes összegezni mindazt (az egyébként nem túl sokat), amit ez utóbbi kapcsolatról tudhatunk. A korábbi szakirodalom Zrednai János és Garázda közeli rokonságára alapozta azt az elképzelést, mely szerint az érsek támogatása tette lehetővé e pályakezdő klerikus itáliai tanulmányait.[139] Garázda Péter ugyanakkor az 1461-es oklevélben több okból is Csezmicei János klienseként tűnik fel előttünk. Először is: felmerült, hogy a király nevében fogalmazott parancslevelet a kancellári szerepben eljáró ottani püspök, Csezmicei János adta ki. A király ugyanis 1461-ben nem járt Pécsnek még a közelében sem.[140] Kubinyi Andrásra hivatkozva Horváth Richárd ezt a két lehetséges magyarázat egyikének tartja, ám számol azzal az eshetőséggel is, hogy az oklevelet a királyi különös jelenlét bíróságát vezető Sári Péter adta ki. Mivel ugyanis a másik két pecsétet akkoriban Szikszón használták (egyedül ez az adat illeszthető be a király itinerériumába, és így tanúsítja Mátyás ottani tartózko-

[139] Ábel 1883a, 22; V. Kovács 1957, 49.
[140] *Itineraria*, 68–69.

dását), ezért a Pécsett kiadott oklevél hitelesítésére csak a király bírói pecsétjét használhatták, amelyet hivatalból az említett törvényszéket hol annak kancellárjaként, hol helytartójaként irányító Sári kezelt.[141] Kérdés azonban, hogy mit keresett a különös jelenlét irányítója Pécsett? Rokonsága, birtoka vagy javadalma nem akadt arrafelé.[142] Bírói széke elvileg az uralkodó vándorlásától függetlenül Budán működött; ezt a gyakorlatot az 1458-as *decretum* (c. 27.) erősítette meg a közelmúltbeli hatalmaskodási ügyekre vonatkozóan (mint láttuk, a kérdéses 1461-es ügy is ilyen volt).[143] Igaz, éppen 1461-ben Sári Péter elkísérte Trencsénbe a menyasszonya fogadására utazó királyt. A többi, abban az évben kelt, Bónis György műveiben Sári bírósági elöljárói tevékenységének bizonyítékaként felhozott oklevél kelethelye is egybeesik Mátyás aznapi tartózkodási helyével, ám ezekben az esetekben ez éppenséggel Buda volt. Az év nyarán ezek egyike sem fedi fel Sári tartózkodási helyeit.[144] Előfordult, hogy Sárit határjárásra küldték, de a szóban forgó 1461-es oklevél nem ró rá ilyen (vagy más) kötelezettséget. Kizárni éppen nem lehet, hogy kivételesen Pécs felé vette az útját, de az általa irányított törvényszéken akadt olyan személy, akinek jóval több keresnivalója volt ezen a püspöki székhelyen.

[141] Uo. 68, 306. j. (A pecsét elveszett, ezért szorul magyarázatra az eset.) C. Tóth 2016, 3(–4), 20. j. még azt valószínűsítette, hogy ez alkalommal a pécsi püspök kancellárként járt el, most viszont úgy véli, hogy Sári állította ki az oklevelet (CTN). Mátyás koronázása előtt használt pecsétjeiről: Kumorovitz 1932, 7–8. (Ezen Horváth Richárd sem módosított: *Itineraria*, 39–41.) A titkospecsét és a gyűrűspecsét Szikszón: Kumorovitz 1932, 15, 41. j. Vö. alább, 148. j.

[142] Bónis 1971, 165. és 166, 91. j. Személyéről lásd: Köblös 1994, 363. („Fehérvári káptalan", No. 87.)

[143] Hajnik 1892, 16–17. A szerző szerint a gyakorlat – legalábbis az általa felhozott két 1462-es esetben – követte a törvényi előírást: uo. 17, 2. j. Vö. DRH 1458–1490, 98–99. Az 1462: 1. tc. ugyanakkor eltörölte ezt a rendelkezést: uo. 124–125.

[144] Bónis 1963, 221, 211. j.; Bónis 1971, 166, 91. j.: csak azokat az okleveleket vettem figyelembe, amelyekből kiderül Sári Péter tartózkodási helye. Trencsén: január 18. (DL 44964.); Buda: március 3. (DL 44970.); március 8. (DL 66962.); május 25. (DL 81437.); december 7. (DL 81468). Vö. *Itineraria*, 68–69.

Pár évvel korábban feltűnt ugyanis a királyi különös jelenléten egy Pécsi János nevű *notarius*, akit Bónis – Szilágyi Lorándot követve – Johann Beckensloer akkori pécsi nagyprépositttal azonosított.[145] Johann 1459-ben bátyja, Hieronym után nyerte el ezt a javadalmat, és noha az utóbbi szerepe vitathatatlan e váltás lebonyolításában, el kellett nyerniük az új püspök, Csezmicei János jóváhagyását, akivel egyébként utána Johann együtt is működött – mint az rövidesen Garázda Péter kapcsán világos lesz.[146] A helyzetet bonyolítja, hogy több *Jo.*, illetve *Jo. Q.*-szignót viselő, az 1464-es koronázás után kettőspecsét alatt kibocsájtott oklevél mögött Szilágyi és Bónis szintén Beckensloert vélték felfedezni, ám pályája végén Kubinyi András már ahhoz a Szilágyi nagy tanulmánya előtt a szakirodalomban elterjedt álláspont-hoz szolgáltatott új érvet, mely e szignó tulajdonosának magát Csezmiceit tartotta, és ez alapján úgy vélte, hogy János püspök ekkor „vezető szerepet kapott a kancelláriában".[147] A pécsi püspök azonban nyilván nem lehetett a királyi különös jelenlét jegyzője sem 1464 után, sem 1459-ben vagy esetleg 1461-ben – 1458 augusztusában, illetve szeptemberében még irányíthatta e bíróságot, ám utóda a következő évben már vitathatatlanul az a Sári Péter, akinek 1461-es pécsi kirándulása kevéssé tűnik valószínűnek.[148] Beckensloerön vagy egy másik klerikuson ke-

[145] Bónis 1971, 223. és 250; uo. 223, 24. j. Az utóbbi helyen idézett oklevél (DL 15408.: 1459. október 9.) nevezi *notarius specialis presentie regie maiestatis*-nak Pécsi Jánost (és itt esik szó Sári Péter szerepéről a szóban forgó határjárás során). Vö. Szilágyi 1930, 51, 78. j. Vö. uo. 48.

[146] Fedeles 2010 [2007], 129. A segédpüspökséget Pécsett már 1447-ben elnyerő Vitus Hübner rokonuk volt.

[147] Kubinyi 2000a, 14. Álláspontját újabb adatokkal kiegészítve követi: *Archontológia 1458–1526* I., 68.

[148] Horváth Richárd (lásd fent, 141. j.) szerint Kubinyi tanulmánya más oldalai alapján vezetné vissza a számunkra fontos 1461-es oklevél kiadását Janusra. Az általa hivatkozott helyen (Kubinyi 2000a, 11–12.) azonban – akár tanulmánya más oldalain – Kubinyi András a Garázdát királyi emberként nevesítő oklevéllel nem foglalkozik, hanem egy másik – szerinte tévesen datált, ma lappangó – dokumentum kapcsán legfeljebb azt tartja elképzelhetőnek, hogy Janus 1458 augusztusában állhatott a királyi különös jelenlét bíróságának

resztül azonban vezet nyom a királyi különös jelenlét fórumától Csezmicei püspöki székhelyére, ami az utóbbinak módot adhatott a Garázda Pétert először említő dokumentum tartalmának befolyásolására.

A pécsi püspök e szerepére utalhat a parancslevél tartalma is. Mivel a királyi embereket – az adott ügyben Garázda is ilyen titulussal szerepel – ténylegesen az oklevél kedvezményezettje, nem pedig annak kiadója jelölte ki, ezért C. Tóth Norbert szerint ez a dokumentum nem bizonyítja, hogy ekkor a pécsi püspök és távoli rokona „ismerték volna egymást".[149] E két igen eltérő státusú személy „ismeretsége" persze nyilván nem jelentette azt, hogy fontosabbikuk annyit tudott volna a jóval kevésbé jeles figuráról, mint fordítva, ám valamelyes kép mégis élhetett a pécsi püspökben a távoli rokon fiatal tolnai kurtanemesről. Az inkriminált oklevelet közelebbről megnézve számomra úgy tűnik, hogy János püspök is annak haszonélvezője volt, így akár szerepet játszhatott a királyi emberek a szövegben olvasható névsorának összeállításában. Pécsi püspöki birtokról indították útnak ugyanis a rajta élő nemesek *ad instar predialium ecclesie* azt a kereken száz aranyforintot Csezmicei Jánosnak, amit a hatalmaskodással vádolt birtokos aztán elragadott.[150] Az elmaradt adót a prédiális nemeseknek mindenképpen meg kellett fizetniük püspök uruknak, ám az utóbbinak mégis fűződött érdeke a megtorláshoz, hiszen a hatalmaskodó nyilván a *predium*ra támasztott igényét kívánta jelezni sajátos eljárásával. Szintén Csezmicei János intézkedett királya szentszéki követeként Garázda pápai diszpenzációja ügyében, és bár a király előterjesztő szerepe ilyen ügyekben érdemi volt, valakinek mégiscsak fel kellett hívnia figyelmét a „vidéki

élén, ám 1459 óta szerinte is Sári Péter vezette az utóbbit. Vö. Bónis 1971, 248. és uo. 17. j. (a szeptemberi adattal). (Az *Archontológia 1458–1526* I. nem közli a királyi különös jelenlét irányítóinak listáját.)

149 C. Tóth 2016, 3–4, 20. j. Itt a szerző Ritoókné Szalay Ágnessel vitatkozva fejti ki álláspontját, ám az ő egy előadás során felvetett elképzelése – amennyire tudom – nem jelent meg.

150 Az oklevél jelzetét és kiadását lásd fent, 35. j. Vö. fent, 27.

fiúra", ez a személy pedig leginkább az a pécsi püspök lehetett, akinek egyházmegyéjében felnőtt, és akitől utóbb leghosszabban viselt javadalmát, a pozsegai prépostságot kapta.[151]

Garázda 1465-ben zágrábi egyházmegyés klerikusként szerepel, ami arra utal, hogy valamely alsóbb klerikusi rangra ott szentelték fel; e mögött pedig egyszerre sejlik fel az esztergomi érsek és a pécsi püspök alakja. Miként az jól ismert, a zágrábi püspökség betöltésének 1454-től 1466-ig húzódó zavaros története azzal kezdődött, hogy az ország három nagyura egyaránt saját emberét kívánta e főpapi székben látni: Újlaki Miklós saját kancellárját, Döbrentei Tamást, Hunyadi János Monoszlói Csupor Demetert, Cillei Ulrik pedig Montschiedel Boldizsár helyi plébánost. Noha kezdetben pártfogója meghatározó szlavóniai súlya miatt az utóbbi tűnt „nyerőnek", Cillei meggyilkolása, majd V. László halála után ki kellett szállnia a versenyből. Mátyás Újlaki emberével szemben nem tarthatta megfelelőnek Csuport, mivel Zrednai Jánost kívánta oda áthelyeztetni Váradról. Döbrentei és a pápai Kúria eltérő okokból fakadó tiltakozása ellenére Zrednai 1462-ben – másik püspökségét megtartva – Zágráb birtokába jutott, ám azt unokaöccse közbeiktatásával irányította. 1463. január 5-én legalábbis egy pécsi klerikus János pécsi püspök mint a zágrábi egyházmegye *conservator*a delegált bírájaként ítélkezik saját székhelyén.[152] Az egyházmegyés bíráskodás mellett a zágrábi egyház birtokaival is a pécsi püspök törődött. Amikor ugyanis a nagy Janus 1465-ös kúriai követsége idején saját kis ügyeit is előmozdította, akkor II. Pál kegye révén elérte, hogy fáradozásai jutalmaként megtarthassa a zágrábi egyház egyes általa visszaszerzett javait.[153] Ha nem is perdöntő, ám figyelemre méltó, hogy

[151] Lásd fent, 46 és 62–63. j.

[152] Mátyás király 1462. május 24-én felhatalmazza János váradi püspököt, hogy zágrábi egyházmegyés javadalmakat odaítéljen: *Kegyúri jog*, 43–44. (No. XXXV.) DL 35640. A János pécsi püspököt az utóbbi egyházmegye *conservator*aként említő forrás regesztája: Mályusz 1930, 81–82. (No. 28.) Vö. *Archontológia 1458–1526* I., 55.

[153] Fraknói 1899, 778.

a pápa rokona, Jacopo Ammanati(-Piccolomini) bíboros datálatlanul ránk maradt, nyilván Döbrentei (1463-as?) kúriai tartózkodásakor írt levelében János pécsi püspöknél szorgalmazta a „Tamás püspök úrral szembeni" „perek és erőszakoskodások" leállítását és az utóbbi zágrábi birtokba bocsátását.[154] (A bíboros Zrednai Jánoshoz vagy akár Mátyáshoz is intézhetett ilyen levelet, ám csak Csezmicei Jánosnak a neki írt levélre adott válasza maradt fenn, melyben a pécsi püspök „adta az ártatlant", jelezve egyben a címzettnek, hogy méltatlan személyre pazarolja pártfogását.)

A király 1464–1465 fordulóján Döbrenteit nyitrai áthelyezéssel „szerelte le" (Újlaki embere 1459-től fogva ott is püspöki pretendensnek számított), a számunkra most fontos 1465-ös év elején pedig, Szécsi Dénes esztergomi érsek halálát követően annak helyére azonnal Zrednait állította. Mátyás továbbra sem Csuporra kívánta azonban építeni szlavóniai térfoglalását: főpapi címét ekkor elismerte ugyan, de a püspöki birtokok és jövedelmek nagy részét adminisztrátorra bízta. A jobb híján Csupor Demeter által is elfogadott megoldásról a király 1465. május elején értesítette a pápát, így nem kizárt, hogy Csupor akkoriban tényleg a püspökség a megegyezés szerint neki jutó erőforrásainak birtokába jutott. Csezmicei János azonban – a Garázdát zágrábi klerikusnak címző kérelemmel a tarsolyában – már február 20-án elindult Budáról, az utóbbi tehát e titulust még akkor kapta, amikor a zágrábi egyházmegye ügyeiben „napi szinten" nagybátyja nevében a pécsi püspök intézkedett.[155]

[154] A pécsi püspök válasza: *Adalékok*, 89–90. Vida Tivadar fordítása: Janus Pannonius 1987, 547. Döbrentei kúriai tartózkodását datálja: Majláth 1889, 209.

[155] A többször feldolgozott szövevényes ügy 1465-ös fejezete továbbra is Fraknói Vilmos klasszikus művéből ismerhető meg a legrészletesebben: Fraknói 1901–1903, II., 220–222. II. Pál tiltakozására válaszul 1465 szeptemberében Mátyás lemondatta Csuport a zágrábi püspökségről, ami újabb pápai fellépést vont maga után. A viszályt a következő évben Csupor győri áthelyezése oldotta meg, ezt követően II. Pál hajlandó volt Szentlászlói Osvátot kinevezni zágrábi püspökké: uo. 222–225. Fraknói egyébként szót sem ejt arról, hogy Zrednai János a király akaratának megfelelően (és a pápai döntések ellenére) korábban átvette Zágrábot. Janus követségének indulási dátuma a velencei

Gerézdi Rabán visszhangtalan felvetésében más módot talált arra, hogy Garázda Péter felemelkedését közvetlenül Zrednai Jánoshoz kösse. III. Callixtus pápa 1456. december 23-án kelt, az utóbbi főpaphoz intézett levelében szerepel ugyanis egy Garázda János nevű váradi várnagy.[156] Ezt a személyt nyilván a későbbi humanista közeli hozzátartozójának tartva Gerézdi arra következtetett, hogy Váradi Péter és Garázda valaha János püspök váradi udvarában ismerkedtek meg.[157] Ha nem véletlen névegyezésről van szó esetünkben, akkor a „mi" Garázdáink Pálosfalvi Tamás által megrajzolt családfáján szereplő kevés János közül a váradi várnagy szerepét leginkább a fentebb utoljára egy 1427. végi tolnai birtokadomány kapcsán említett Horogszegi Garázda Miklós egyik fiára oszthatjuk.[158] Noha a temesközi és erdélyi birtokos ág tolnai érdekeltségekkel is rendelkezett, a nevezett várnagy aligha játszott szerepet annak a Péternek a felemelkedésében, akinek váradi „vendégszerepléséről" a rejtélyes *praefecturá*t megelőzően nem szól a fáma, és akit a jelen fejezetben eddig azonosított szálak kizárólag vagy elsősorban a pécsi püspökhöz kötnek.

Mint korábban felidéztem, C. Tóth Norbert a Bartolomeo della Fonte levelében említett váradi *praefectura* mögött Johann Beckensloer váradi püspök pártfogói szerepét vélte felfedezni, mivel e javadalom megszerzését feltételesen az 1460-as évek második felére tette.[159] Való igaz, hogy amint arra pécsi egyházmegyés javadalmak kapcsán Fedeles Tamás mutatott rá, 1471 előtt nem kell

---

államtanács március 12-i üléséről készült feljegyzésből derül ki: MDE I., 313. (No. 192.)

[156] Theiner 1859–1860, II., 284. (No. CCCCXLIV.): *Io. Garazda castellanus Waradiensis* egy időközben klerikussá lett laikussal együtt vért ontott. Rejtély, hogy Kálniczky 1982, 156. erre az adatra hivatkozva miért teszi 1464 tájára Garázda János várnagyságát (más személyek 1443-as és 1463-as hivatalviselése után, illetve egy 1474-es adat előtt). *Archontológia, 1301–1457*, 374. nem ismer váradi várnagyokat.

[157] Gerézdi 1968 [1942], 95. és uo. 51. j.

[158] Pálosfalvi 2013a, 12, 213. j. és 16. A családfán a másik jelölt a fent említett Miklós fivére, János lehetne, de 1456 végén már érdemesebb a fiatalabbra gondolnunk. Horogszegi Garázda Miklósról lásd fent, 20–22.

[159] Fonzio 2011, 28. (l. I., ep. 13, c. 2.) Vö. C. Tóth 2016, 12.

antagonisztikus ellentéteket feltételeznünk „Vitéz" János, Janus Pannonius, illetve az előbb a pécsi nagypréposti, majd a váradi püspöki tisztséget megszerző Beckensloer között.[160] Más szavakkal: félrevezető, ha Zrednai János utolsó hónapjainak az utóbbi személlyel kapcsolatos keserű tapasztalatait visszavetítjük e hármas az összeesküvést megelőző, bő évtizedes kapcsolatára. Nincs okunk tehát arra, hogy problémát lássunk abban, ha a két rokon főpap és Mátyás hozzájuk felzárkózó új kegyence rendelkeztek egy – vagy akár több – közös klienssel. Elvégre az 1465-ös követjárásáról hazatérő pécsi püspök kíséretében – ezúttal több évre – Magyarországra érkező Galeotto is hamar részesült az új váradi püspök, vagyis Beckensloer ígéreteiből (és röviddel utóbb talán pénzéből is).[161] Mint ahogy azonban azt korábban láttuk, Garázda Péter váradi *praefecturá*ja a váradelőhegyi „kiürült" premontrei prépostság kommendátori állása lehetett. Márpedig ez a kolostor már jó ideje az esztergomi érsek közvetlen fennhatósága alá került.[162] Zrednai János tehát a váradi *praefectura* esetében már egyértelműen ott állhatott Garázda mögött, noha a *promontorium*i javadalom betöltése – mivel az ismert esetekben székeskáptalani kanonoki stallummal járt együtt – a megyéspüspökkel egyeztetve történhetett.

Garázda Péter Lorenzo de' Medicihez írt levelében az utóbbinak ugyanakkor melegen ajánlotta, hogy Mátyás király udvarában biztosítsa a maga számára az esztergomi érsek jóindulatát,

[160] Lásd fent, 146. j.

[161] Janus Pannonius (Teleki II.), 97.: Janus datálatlan, ám hazatérte után kevéssel Galeottónak írt levelében említi, hogy barátja eldicsekedett neki – többek között – a váradi és a kalocsai főpapok „ígéreteivel". Az előbbi akkor már nem lehetett az a „Vitéz" János, akire V. Kovács Sándor gondolt: Janus Pannonius 1987, 728. Vö. *Archontológia 1458–1526* I., 51. és uo. 282. j.: Beckensloer királyi kinevezése 1465. március 7-én, pápai megerősítése május 16-án kelt. Zrednai János esztergomi áthelyezésének kevéssel ezt megelőző állomásairól (*Archontológia 1458–1526* I., 27. és uo. 7. j.) V. Kovács Sándor Huszti József alapvető jelentőségű művéből tájékozódhatott volna: Huszti 1931, 384, 77. j.

[162] *IX. Bonifácz*, 199. (No. CCLI.) XI. Benedek pápa 1400. május 1-jei bullája, mely egy sor más tisztséggel együtt a váradelőhegyi prépostét is közvetlenül az esztergomi érsek alá rendelte.

akit urának nevez.[163] Az is figyelemre méltó, hogy a Firenzében közjegyző előtt adott meghatalmazása címzettjei között egy világi státusú rokon mellett az esztergomi székeskáptalan két tagját találjuk, noha ekkoriban – amennyire azt tudhatjuk – nem rendelkezett esztergomi egyházmegyés javadalommal.[164] Mint más vonatkozásban már láthattuk, a Bartolomeo della Fonte által Garázda Péternek írt, illetve őt említő levelekben többször olvashatunk Garázda „övéiről", akikhez a firenzei humanista el kíván utazni, hogy tudományos tevékenységét körükben bontakoztathassa ki, majd 1471–1472 fordulóján ugyanígy nevezi azokat, akikre – úgy tudja – ismét rámosolyoghat a királyi kegy.[165] 1472. április 19-én Firenzéből Battista Guarinihez intézett leveléből derül ki, hogy e kifejezés mindenekelőtt – vagy kizárólag – János esztergomi érseket és János pécsi püspököt takarja.[166] Mint azt Alessandro Daneloni tanulmányából megtudhattuk, ez az elhúzódó pályakezdés gondjaival küzdő firenzei humanista a két főpap közül az érsekbe vetette bizalmát. Az ő pártfogásában reménykedve, Magyarországra telepedését előkészítendő, mintegy ajánlólevélként írta meg 1468 folyamán vagy legkésőbb 1469 első hónapjaiban *Donatus, sive de paenitentia* című művét, melynek első változatát vélhetően neki ajánlotta. Mikor azonban 1469 nyarán el tudott helyezkedni Borso d'Este ferrarai udvarában, rögvest megszűnt érdeklődni a magyar út iránt, és e terve a ferrarai herceg váratlan, 1471. augusztus 19-én bekövetkezett halála miatt éppen akkor vált újra égetően fontossá számára, amikor fölöt-

[163] Lásd fent, 89. j.

[164] Daneloni 2001b, 454. Egyikük, a viszonylag ismertebb Gosztonyi András (†1499) Garázda kortársa lehetett. A meghatalmazás még csak esztergomi kanonoknak nevezi, ám élete végén az ottani Szent István-prépostság élére került. Garázda Péteréhez hasonló stílusú síremlékéről lásd alább, 427. j. A másik klerikus meghatalmazott, Gergely kanonok és esztergomi főesperes a kánonjogi *licentiatus* Budai Gergely barsi főesperessel (1458–1482) azonos (CTN). Vö. Körmendy 2007, 193. (No. 103.); C. Tóth 2015, 129. (No. 2.)

[165] Fonzio 2011., 26. (l. I., ep. 13., c. 1–2.), 28. (l. I., ep. 14.), 46. (l. I., ep. 18., c. 6.) – ez utóbbi levél datálásáról lásd alább, 167. j.

[166] Lásd fent, 123. j.

tébb zavaró hírek érkeztek abból az irányból.[167] Egyértelmű tehát, hogy Garázda Péter mint a Zrednai Jánoshoz vezető út kapuja volt érdekes Bartolomeo della Fonte számára. Nem véletlen, hogy a leveleskönyvébe beválogatott – és így fennmaradt – levelei közül a Garázdához intézett vagy őt említő hat episztola közül az első valószínűleg, a többi öt pedig biztosan a magyarországi út másodszori napirendre tűzéséhez – az utolsó esetében annak emlékéhez – köthető, és közülük három kifejezetten említi az útitervet, míg egy további talán utal rá.[168] A levelek e sorát nyitó episztola teljes egészében erről szól, benne Della Fonte szinte követeli „barátja" támogatását, hogy elhagyhassa Itália számára reménytelen földjét.[169] A firenzei humanista Garázda Péterről kialakított

[167] Daneloni 2001a, 295–304. Della Fonte utóbb, a *De paenitentia* második változatának Giuliano de' Medicihez címzett ajánlásában igyekezett úgy beállítani a dolgokat, mintha János érsek kezdeményezte volna Magyarországra települését, és mintha attól a címzett rábeszélésére ő maga állt volna el: uo. 299. E megoldással egyben a „magyar út" két terve közül az elsőt negligálja: uo., 303. Az utóbbi megoldást választja abban az életútja első felét áttekintő, 1472. augusztus 26-i dátummal ellátott (elvileg Pietro Cenninihez szóló) levelében is, melyet valójában az 1490-es évek közepén írhatott. Itt Garázda Péterbe és az „övéibe" vetett reményeit és azok meghiúsulását arra a korszakra teszi, amikor Borso d'Este halála visszatérni kényszerítette Firenzébe: Fonzio 2011, (l. I., ep. 18., c. 4–6.). A levél datálásáról lásd uo. 204–205, 42. és 47. j. (Borso d'Este hibás, 1471. október 20-i halálozási dátuma témánk hazai irodalmában Ábel Jenőnél tűnt fel, de azóta is kísért: Ábel 1883a, 26.) Noha Daneloni idézett tanulmányára rendszeresen hivatkozik, Pajorin Klára a *De paenitentia* az esztergomi érseknek ajánlott változatát 1471 tájára, illetve 1471–1472-re datálja: Pajorin 2011a, 280; Pajorin 2011b, 25.

[168] Fonzio 2011, a következő jegyzetben említendő levél, valamint 28. (l. I., ep. 14.), 46. (l. I., ep. 18., c. 6.). 1472. február 13-án, Garázda kevéssel előbb érkezett levelére válaszolva azt írja, hogy magyar „barátja" üzenete eloszlatta lelkének minden gyötrelmét, illetve fájdalmát: ez vonatkozhat a Garázda személyes sorsa és saját, magyarországi tervei kútbaesése miatti aggodalmaira is: uo. 30. (l. I., ep. 15.)

[169] Uo. 24., 26. (l. I., ep. 12.). A szűkebb pátria, Firenze sokkal pozitívabban tűnik fel, az „idegen és barbár" vidékekre – meglehet éppen Magyarországra – költözést pedig nem tanácsolja egyik későbbi levelében, melynek keretét személyes érvényesülésének más perspektívái jelölték ki: lásd alább, 365. j. Marchesi 1900, 33. szó szerint nem írja, hogy Garázda Péter és Bartolomeo della Fonte Ferrarában ismerkedtek meg, ám kapcsolatuk kezdetéről az utób-

elképzelését minden bizonnyal osztották városa hatóságai is, amikor 1469 végén, majd pedig 1471 őszén elsőként vele kívánták eljuttatni ajándékaikat a magyar királyhoz. Ez a megtiszteltetés nyilván nem – jelentéktelen – személyes státusa, még csak nem is műveltsége miatt járt volna ki neki, hanem azért, mivel ő számított az esztergomi érsek fő képviselőjének Firenzében.

Ebben az értelemben elfogadható Pajorin Klára felvetése, aki arról ír, hogy Garázda Péter állt az akkoriban Firenzében tartózkodó magyarok élén.[170] Máshol ugyan Báthori Miklóst is hősünk firenzei ismerősei közé sorolja, ám az ő jelenlétében Garázda aligha pályázhatott volna a helyi „magyar kolónia" vezetőjének

bi Borso d'Este szolgálatában ott töltött korszakának végéről írva ejt szót, ugyanakkor nem látszik tudni arról, hogy e magyar humanista valaha is járt Firenzében. Címszereplőnk tanulmányait (uo. 34–35.) ráadásul a veronai Guarino – nem pedig annak fia – iskolájához kötötte, és Battistát Garázda Péter tanulótársának tartotta (úgy látszik, figyelmetlenül olvasta e kérdésekben fő forrását, Ábel Jenő német nyelvű Garázda-tanulmányát). Marchesi egyébként 1467-re tette és a korabeli firenzei háborús veszéllyel magyarázta Della Fonte Ferrarába távozását: uo. 25–26. Raffaella Zaccaria átvette Marchesinek ezeket az elképzeléseit, egyben már szó szerint is az 1460-as évek végének Ferrarájába tette Garázda és Della Fonte megismerkedését: Zaccaria 1988, 808. A hazai szakirodalomban e téren követték: Csapodiné Gárdonyi 1977, 39; Pajorin 2011a, 277; Pajorin 2011b, 24. Az utóbbi szerző az idézett helyeken egyenesen arról ír, hogy e két humanista ferrarai megismerkedésükkor együtt tanultak Guarininél. A Della Fonte életrajzát feldolgozó kutatók azonban csak firenzei tanulmányairól tudnak: Marchesi 1900, 11–24; Zaccaria 1988, 808. Ez nem is csoda, mivel Della Fonte szülei elvesztése miatt már tizenöt évesen (1461/2 táján, vagyis jóval Garázda Péter Itáliába érkezése előtt) családfenntartóvá vált, mint arról ő maga ír a hazai szakirodalomban Ábel Jenő óta ismeretes és korábban Juhász László által is kiadott önéletrajzi levelében: Fonzio 2011, 44. (l. I., ep. 18, c. 3. – datálásáról lásd fent, 167. j.). Takács László arról ír, hogy Bartolomeo della Fonte az 1460-as évek végén Ferrarába érkezve „fiatal magyar humanisták egy csoportjával" ismerkedett meg, majd közülük Garázda mellett nevesíti az akkor karrierje csúcsán álló, idejét a budai udvar és pécsi püspöki rezidenciája között megosztó Janus Pannoniust is: Takács 2009, 295–298. Mind Alessandro Daneloni eredményei (lásd fent, 167. j.), mind Garázda Péter ferrarai tartózkodásának korábban megismert időhatárai (lásd fent, 27–28, 39–40.) cáfolják a jelen jegyzetben felsorolt elképzeléseket.

[170] Pajorin 2008, 142.

szerepére.[171] (Forrása, Veress Endre csak e Báthori-sarj műveltségéből, valamint a humanisták irányában már főpapi előmenetele után tanúsított figyelméből következtetett arra, hogy éppen ott és akkor kellett tanulnia.[172] Galeotto említi a váci püspök itáliai tanulmányait, amit hitelesít az utóbbi sírfeliratában említett ógörög nyelvtudása: ezt valóban leginkább Itáliában szerezhette meg, ott azonban nem csak Firenzében nyílhatott módja erre.[173] A Garázda Péterrel a liliomos városban együtt tanuló Ugolino de' Vieri egyébként nem ismerte Báthori Miklóst.[174]) Az a tény ugyanakkor, hogy Garázda a Firenzében időző magyarok között fő patrónusának köszönhetően esetleg eminens szerepet játszott, nem okvetlenül járt együtt azzal, hogy – amint Pajorin Klára fogalmaz – „a város aranyifjúságának legelőkelőbb köreibe tartozott, Lorenzo de' Medicivel, Ficinóval, valamint több firenzei huma-

[171] Pajorin 2011a, 277. Ugyanitt Garázdát e csoport „lelké"-nek is nevezi.

[172] Veress 1941, 323–324. Újabban ugyanígy: C. Tóth 2009, 19.

[173] Galeotto 1934, 34. (c. 31. § 8.) Vö. Galeotto 1977, 103. Báthori Miklós sírfeliratának kritikai szövege: Ritoókné Szalay 2007, 158. Mivel Báthori Miklós 1465–1466 fordulóján lett budavári plébános, majd 1468 őszétől szerémi püspök, ezért itáliai tanulmányait leginkább az 1460-as évek első felére, esetleg annak középső harmadára tehetjük. Teljes archontológiai adatsora: C. Tóth 2009, 20–21. Galeotto – Mátyás szájába adva – azt is állítja, hogy Báthori Miklós az ő *discipulus*a, illetve *contubernalis*a volt: Galeotto 1934, 34. (c. 31. § 11.) Vö. Galeotto 1977, 103. Felvethető, hogy a jövendő váci püspök itáliai tanulmányait Padovához vagy Bolognához kössük, ahol a jelzett korszakban e „mestere" tanított. Csakhogy Galeotto előbb 1461 végétől pár hónapig, majd 1465-től tartósan Magyarországon élt, és Báthori itt is kapcsolatba kerülhetett vele, miközben érdemi görög nyelvtudást bajosan szerezhetett az e téren bevallottan gyenge Galeottótól: Miggiano 2008, 478–479. Báthori Miklós itáliai tanulmányait tehát nem kell okvetlenül összekötnünk Galeotto mellette betöltött tanítói szerepével, annál is kevésbé, mert maga az utóbbi sem teszi ezt.

[174] Lásd alább, 354. j. Gentile 1994, 97, 29. j. feltételezte, hogy egy 1470. május 29-i firenzei okmányban Mátyás követeként említett *Nicolaus lector ecclesie Iraciensis* (helyesbítve: *Waciensis*) azonos Báthori Miklóssal, és e humanista klerikus így találkozhatott Ficinóval. Ez a pápai Kúriába tartva Firenzén átutazó váci olvasókanonok azonban Mohorai (Vidfi) Miklós volt: Fraknói 1898, 777–778. (Az út firenzei állomásáról nem ír.) Vö. C. Tóth 2015 (2016), 13. Báthori Miklós ekkor szerémi püspök volt: *Archontológia 1458–1526* I., 47. Egyházi tisztségeiről lásd az előző jegyzetet!

nistával tanult és szórakozott".[175] A ránk maradt források közül ugyanis kizárólag Garázda a *Magnifico*hoz intézett levele alapján alkothatunk képet e hatalmasság és Zrednai János szóban forgó kliense viszonyáról. Garázda – humanista szokást követve – tegezi a címzettet, és levele végén annak szeretetét kéri a maga számára, ám a köztük fennálló jelentős rangkülönbséget a megszólítás során és végig a levélben messzemenően tiszteletben tartja.[176] Mint e kötet utolsó fejezetéből remélhetőleg kiderül, Garázda és Ficino – szintén személyes – kapcsolatának is megvoltak a maga határai.[177] A módosabb firenzei családok sarjai közül egyébként Garázda kizárólag a később említendő Giorgio Antonio Vespuccival állt bizonyítható nexusban.[178]

Garázda Péter és főpapi rangú patrónusai kapcsolatát feltárandó különösen fontos a címereiket együtt tartalmazó ránk maradt kódexek vizsgálata. Mindeddig magától értetődőnek tűnt, hogy ezek a források megerősítik a következtetést: maga Garázda Péter Zrednai Jánost tekintette első számú protektorának, mivel a kutatás a főpapi címerek tulajdonosaként az esztergomi érseket nevezte meg. Abból a korábban ismert tényből kiindulva, hogy Janus nagybátyja címerét használta, Pócs Dániel a közelmúltban tartott előadásán azonban felvetette, hogy az alább bemutatandó kódexekben a két főpap közül többnyire az unokaöcs heraldikai reprezentációjával találkozunk.[179] Ebből a szempontból különösen érdekes a Firenzében másolt és díszített – utóbb Londonba került

[175] Pajorin 2014, 602. A szerző Garázda és e két jeles firenzei „közeli" kapcsolatáról írt már korábban is: Pajorin 2008, 142; Pajorin 2011a, 277. Máshol e kötelék a nagy Lorenzo esetében már „közeli, baráti": Pajorin 2011b, 24. Ezek után következett az imént idézett irodalmiasan tág megfogalmazás.

[176] Lásd fent, 89. j.

[177] Lásd alább, 129–133.

[178] Lásd alább, 108–109, 117, 143–144.

[179] A IV. Neolatin Konferencia (Szeged, 2019. november 7–9.) zárónapján tartott, „*Parcere tu victis et ille solet* – Janus Pannonius és a firenzei oroszlánok" című előadásában. Vö. Bárdi 1991, 118. (No. 101.: Zrednai János érseki pecsétje); 125–126. (No. 116.: Csezmicei János püspöki pecsétje); 127. (No. 119.: Zrednai János püspöki pecsétje). Csapodi Csaba magyarázata arról, hogy Janus miért használta nagybátyja címerét: lásd alább, 416. j.

–, Szent Ágoston *De civitate Dei*-jét tartalmazó kézirat címlapdíszének alsó sávja.[180] Az utóbbi közepén, a Zrednai(-Janus)-címert püspöksüveg fedi; alatta, azzal közvetlenül érintkezve, kisebb méretű, szív alakú pajzson láthatjuk Garázda Péter címerét.[181] Pócs Dániel szerint ez az érseki rangot nem jelző megoldás csak Janusra utalhat; a korábbi szakirodalom a „puszta" püspöksüveget észlelte ugyan, ám azt mégis az érsek jelvényeként határozta meg.[182] Azok a Zrednai(-Janus)-címerrel ellátott, Garázda Péterét viszont nem szerepeltető kódexek azonban, melyekben a címert valamely főpapi attribútum kíséri, egyöntetűen – kis kereszttel – utalnak az érseki rangra.[183] Az utóbbiak tükrében – Pócs Dániel felvetését elfogadva – érdemes tehát a londoni Augustinust összefüggésbe hozni a pécsi püspökkel. Kérdés persze, hogy miben is állt ez az összefüggés. A *Bibliotheca Hungarica* – noha jelzi mind-

[180] London, British Library, ms. Harley 4902.: Csapodi-Gárdonyi 1984, 86–87. (No. 11.); *Bibliotheca Hungarica*, II., 46. (No. 1966.) – meglehetősen tágan, a 15. század második felére téve elkészítését; Wehli 1992, 237. a kódexet a 15. század közepére datálja. A kódex jelzete itt hiányosan szerepel. A kódex másolója a San Gimignanóból származó Giovanfrancesco Marsi lehetett: De la Mare 1985, I., 501. (No. 29/3.) A másolóról lásd uo. 459.

[181] A címlap színes reprodukciója: Csapodi-Gárdonyi 1984, 42. kép

[182] A címer hagyományos attribúcióit lásd a 180. jegyzetben idézett szöveghelyeken.

[183] Csapodiné Gárdonyi Klára tizenöt kódexet talált, melyekbe belefestették a Zrednai(-Janus)-címert, azonban csak mintegy harmadukban kíséri főpapi attribútum a heraldikus ábrát: Csapodi-Gárdonyi 1984, 71. és uo. 292. j. A Garázda Péter címerével is ellátott kéziratokon kívül a következő három, ma egyaránt Bécsben (Österreichische Nationalbibliothek) található kódex címlapján szerepel ilyen, főpapi jelvénnyel kísért címer: Cod. Lat. 11. (uo. 96.: No. 30. – Cicero beszédei); Cod. Lat. 44. (uo. 105–106.: No. 44. – Szent Jeromos művei); Cod. Lat. 111. (uo. 125–126.: No. 78. – Plautus komédiái). E három közül az első esetben a szerző „érseki keresztről" ír (a mellékelt – igen rossz minőségű fekete-fehér – 19. képen magam címert vagy egyéb heraldikus jelet nem tudtam felfedezni). A második esetben az „1465 utáni Vitéz-címer" megjelölés valóban azt takarja, hogy a címerpajzs felett az érseki rangot jelző kis kereszt látható: *Uralkodók és corvinák*, 216–217. (No. 23.) A harmadik esetben a szerző által a címer felett említett kereszt és a címer közé még egy püspöki föveget is beilleszett a kódexfestő: Csapodi-Gárdonyi 1984, 55. kép; *Mattia Corvino e Firenze*, 112–113. (No. 25.) E három kódexben tehát a címert soha nem kíséri kizárólag püspöksüveg.

két címert – tulajdonosként csak az esztergomi érseket tünteti fel, tehát a szerzők nyilván úgy vélték, hogy Garázda a kódexet eleve Zrednai János számára készíttette ajándékba.[184] Pócs Dánielt követve immár a pécsi püspökkel cserélhetjük fel annak nagybátyját – legalábbis ebben az esetben.

A Zrednai(-Janus)-címeren kívül – rendre annál kisebb méretben – Garázda Péterét is viseli az a három, ma Münchenben található luxuskódex, melyek Livius művének (*Ab urbe condita*) akkor ismert részeit tartalmazzák.[185] E firenzei eredetű kódexeket Piero di Benedetto Strozzi másolta, közülük az első és a harmadik kötet illusztrációit Mariano del Buonónak, míg a másodikét Ricciardo di Narninak tulajdonítják.[186] A kódexeket a hazai kutatás számára 1878-ban felfedező Fraknói Vilmos egy olyan nagyobb, a Zrednai(-Janus)-címert tartalmazó kéziratcsoport részeként bukkant ezekre, melynek elemei a modern korban a salzburgi érsekek gyűjteményéből kerültek – a napóleoni korszak párizsi kitérőjét követően – jelenlegi őrzési helyükre. Ebből az útvonalból Fraknói – és a közelmúltig mindenki – arra következtetett, hogy ezeket a kódexeket Zrednainak érsekként is utóda, Johann Beckensloer vitte el 1476 eleji szökésekor Esztergomból, hogy új főpásztori székének megszerzését követően vele együtt kerüljenek Salzburgba.[187] A Garázda-címert látva a jeles történész egyenesen úgy fogalmazott: „Vitéz János anyja Garázda-lány volt".[188] Hoffmann Edith az utóbbi – az újabb genealógiai kutatások által végérvényesen megcáfolt – elképzelést ugyan osztotta, ám szerinte ez önmagában nem magyarázhatja a Garázda-címer feltűnését a kódexekben, mivel – a feleségtől és az ajándékozótól eltérően – nem volt szokás az anya családi címerét feltüntetni a tulajdonosé

[184] *Bibliotheca Hungarica*, II., 46. (No. 1966.). Garázda Pétert is tulajdonosként sorolja fel: Wehli 1992, 237.

[185] München Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 15731–15733. Vö. Csapodi-Gárdonyi 1984, 115–117. (No. 62–64.); *Bibliotheca Hungarica*, II., 64. (No. 2020.)

[186] A kódexfestők azonosítása: Garzelli 1985, I., 74. és 192–193. A másoló azonosítása: De la Mare 1985, 531. (No. 62/35–37.); a másolóról: lásd uo. 430–431.

[187] Fraknói 1878, 14–15.

[188] Fraknói 1879b, 7.

mellett.[189] Indoklás nélkül a „legkevésbé" tartotta valószínűnek, hogy ezt a Livius-sorozatot Garázda Péter ajándékozta volna az esztergomi érseknek.[190] Mivel a Garázda, illetve a Szilágyi család címerei megegyeztek, és mivel a müncheni Livius harmadik kötetében egy koronával díszített üres címermező alatt helyezkedik el ez a címer, Hoffmann megkockáztatta a feltevést, mely szerint ebben az esetben inkább a Szilágyi család címere került Zrednai Jánosé mellé, merthogy ez a luxuskódex-sorozat a király anyja, Szilágyi Erzsébet az esztergomi érsek számára készíttetett ajándéka lett volna.[191] Csapodiné Gárdonyi Klára kétkedve idézte fel ezt a gondolatot, és rendszeresen Garázda-címernek nevezte a szóban forgó emblémát, miközben abban sem volt biztos, hogy születhet-e „végleges magyarázat" erre a kérdésre.[192]

Mindeddig azonban semmi jele nem merült fel annak, hogy Szilágyi Erzsébet valaha is érdeklődött volna a reneszánsz könyvkultúra vagy az új stílus más produktumai iránt. Hoffmann Edith felvetését cáfolja az a már említett tény is, hogy a Garázda-, avagy Szilágyi-címer a müncheni Livius mindhárom kötetében feltűnik, nem csak abban az utolsóban, ahol a koronás üres címermezővel összefüggésben láthatjuk, ráadásul ez a címer mindegyik esetben kisebb a Zrednai(-Janus)-címernél. A király anyja nyilván nem érte volna be ennyivel. Szilágyi Erzsébetnek egyébként nem járt koronás címerpajzs. A király anyjának pecsétjein a címerpajzs

[189] Hoffmann 1929, 63. Az újabb genealógiai kutatásokról lásd fent, 19–25.

[190] Hoffmann 1929, 64.

[191] Uo. (Sajátos ugyanakkor, hogy Hoffmann Edith az általa Zrednai János könyvtárába sorolt köteteket táblázatba foglalva mégis Garázda-címerről ír e három müncheni kódex kapcsán: uo. 69.) A koronaábrázolás alatti üres címermezőről így fogalmazott (uo. 64.): „Hogy mit szántak az üres helyre[,] és utóbb miért nem tették reá, nem tudhatjuk." Félreérti tehát Zsupán Edina, amikor a sorozat harmadik tagjáról adott tárgyleírásban úgy fogalmaz: „Hoffmann Edith felveti, hogy az üres címerpajzs esetleg Szilágyi Erzsébet címerére várt volna…" Vö. *Csillag a holló árnyékában*, 174. (No. 33.). Mint láthattuk, a Szilágyi- és a Garázda-címer azonossága nem bizonyítja e két család rokonságát: lásd fent, 22.

[192] Csapodi-Gárdonyi 1984, 71–72, 115–116. Wehli 1992, 236. is Garázda-címert említ.

felett kezdetben monogram („S-E"), utóbb – valószínűleg Mátyás első esküvőjétől fogva – kis liliom helyezkedett el.[193]

E zsákutcából kihátrálva figyelmünket érdemesebb az üres címermezőről a két oldalról azt kísérő Zrednai(-Janus)-címerpárra fordítanunk. Közülük a heraldikus jobb oldalon, vagyis az előkelőbb helyen elhelyezett fölött az ominózus kis kereszt, míg a másikon püspöksüveg látható. Csapodiné Gárdonyi Klára előbb úgy vélte, hogy e két címerhez kapcsolva külön-külön jelenítették meg az esztergomi érsek attribútumait, utóbb azonban – férjével együtt – a *Bibliotheca Hungaricá*ban már Zrednai János és unokaöccse, a pécsi püspök címerének jelenlétéről írt; úgy tűnik tehát, hogy ekkorra a heraldikus a jobb oldali címert az esztergomi érsekhez, míg a bal oldalit Janushoz kötötte.[194] Így foglalt állást Pócs Dániel is említett előadásában. A müncheni Livius-sorozat első kötetében a Zrednai(-Janus)-címert nem kíséri főpapi jelvény, ám a második kódexben a címerpajzs felett az érseki rangot jelölő kereszt helyezkedik el.[195]

Mit gondoljunk mindezek alapján a sorozat köteteinek rendeltetéséről? Albinia de la Mare úgy vélte, hogy az esztergomi érsek és hősünk címerének együttes ábrázolása mind a müncheni Liviusok, mind a londoni Augustinus esetében arra utal, hogy e kódexeket Garázda Péter rendelte meg Zrednai János számára.[196] Ezt Jonathan Alexander a müncheni sorozat első két kötete kapcsán azzal egészítette ki, hogy esetünkben szó lehet Garázda

[193] A király anyjának Mátyás megválasztását követő első pecsétje: Bárdi 1991, 62. (No. 2.) A változás ideje, vélhető oka és a második pecsét leírása: C. Tóth 2019b, 75.

[194] Csapodi-Gárdonyi 1984, 116. (No. 64.) Vö. *Bibliotheca Hungarica*, II., 64. (No. 2020.)

[195] A sorozat címereit a Garázda-címerek a Zrednai(-Janus)-címerekhez és harmadik kötetben látható üres címermezőhöz viszonyított helyzetének elemzésekor mutatom be hivatkozásokkal kísérve. Lásd alább, 115–122.

[196] De la Mare 1985, 455. Kevéssel előbb Erwin Arnold az első kötetről adott tárgyleírásában – de az egész sorozatra érvényesen – egyszerűen az érseket nevezte megrendelőnek: *Thesaurus librorum*, 150. (No. 60.).

patrónusának szánt ajándékáról is.[197] Ezek alapján a szóban forgó köteteteket Garázda Péter tehát vagy patrónusának szánt ajándékként, vagy pedig annak kontójára rendelte meg. Később is e lehetőségekkel találkozunk: Ulrike Bayer-Eberhardt szerint e három kódexet Garázda Péter „Vitéz János számára" rendelte meg, Pócs Dániel pedig korábban a Livius-sorozatot Garázda az érseknek szánt ajándékának nevezte.[198] Az utóbbi kutatónak a londoni Augustinusról újabban kialakított véleményére tekintettel, ám a müncheni Livius-sorozat második kötetében feltűnő érseki kereszttel is számolva leginkább úgy képzelhető el e Garázda Péter címerét is viselő díszkódexek megrendelése, hogy a Firenzében tartózkodó Garázda az egykötetes művet Janus, míg a háromkötetest eredetileg az érsek számára rendelte meg. Az utóbbi kódexsorozat utolsó tagjának heraldikus rendszere azonban összetettebb magyarázatot igényel – amire a hatodik fejezetben teszek majd kísérletet.

Zrednai Jánosról egyébként tudjuk, hogy már váradi püspöksége elején rendelkezett Livius művének akkor hozzáférhető szövegével, mely – legalábbis a térségben – olyan ritkaságnak számított, hogy 1449-ben a jelentős könyvtárat összegyűjtő idősebb Zbigniew Oleśnicki (a bíboros és krakkói püspök) tőle kérte kölcsön e művet.[199] Az utóbb az esztergomi érseki székbe emelkedő Zrednai János érdeklődését látva biztosak lehetünk benne, hogy a müncheni Liviusok elkészültekor is megvolt könyvtárában – akár több példányban – ez a mű, noha a Csapodiné Gárdonyi Klára által az ő könyveként meghatározott Livius-kéziratok egyértelműen nem, illetve nem okvetlenül tartoztak az érsek gyűjteményébe.[200] Díszítésének gazdagsága ezzel együtt is becsessé

[197] Tárgyleírása a müncheni sorozat első két tagjáról: *The Painted Page*, 150. (No. 68.) A szerző a fenti kérdésben De la Mare az előző jegyzetben szereplő szöveghelyére hivatkozik, de ott kifejezetten ajándékozásról nem esik szó.

[198] Ulrike Bayer-Eberhardt tárgyleírása (a sorozat első tagja kapcsán mindhárom kódexről): *Mattia Corvino e Firenze*, 110–111. (No. 24.); Pócs 2016, 325.

[199] CE XV II., 87. (No. LXXXIV.) és 92. (No. XC.) A két levelet a kiadó datálta 1449-re.

[200] Csapodi-Gárdonyi 1984, 113–115. (No. 57–61.) Zrednai János címere az öt kézirat egyikében sem szerepel. A szerző Zrednai János általa felfedezni vélt

tehette a számára a müncheni sorozatot – már ha valóban neki készültek, illetve ha eljutottak hozzá ezek a kódexek. Az utóbbira mindenesetre akadt (volna) mód. Noha Garázda Péter végleges hazatérése előtt biztosan csak egyetlen ízben, a váradi *praefectura* kapcsán látogatott Magyarországra, és az 1469 végi fejlemények tükrében nem fűlhetett túlzottan a foga ahhoz, hogy időnek előtte elszakadjon Itáliától, ajándékait ettől még eljuttathatta patrónusaihoz (például az utóbbi esetben a követségre önmaga helyére ajánlott Telegdi Jánossal).

Végérvényes politikai bukásáig azzal együtt is az esztergomi érsek vált Garázda legfontosabb patrónusává, hogy egyáltalán nem álltak szoros rokonságban egymással, és hogy az utóbbi az 1469 elején Firenzében adott meghatalmazásban legfőbb vagy egyetlen egyházi javadalmaként egy János pécsi püspök révén megszerzett stallumot tüntet fel, melyet egyébként élete végéig megőrzött, és amiért meglehet, egy szépen díszített és kommentált régi görög evangeliáriummal fejezte ki köszönetét. Az 1461-ben (részben?) Janus embereként feltűnt Garázda Pétert valószínűleg szintén a pécsi püspök zágrábi *conservator*i működése idején szentelték fel ott klerikusnak. Ebben az ügyben az esztergomi érsek protektori szerepe ugyan felvethető (bár a csekély jelentőségű ügyben az egyházmegye operatív irányítását ellátó Janus dönthetett), Zrednai János – esetleg a Váradon helyébe lépő addigi pécsi

„emendációi" alapján sorolta a köteteket e főpap egykori könyvtárába. Más esetekben ugyanakkor Csapodiné Gárdonyi Klára is elismerte, hogy Zrednai hozzájuthatott a királyi könyvtár köteteihez, így még valóban hiteles saját kezű bejegyzései sem bizonyítják, hogy az adott kódex okvetlenül a tulajdonában állt. Ráadásul az öt kötet közül arról a háromról, melyek Mátyás címerével ékes *corvina*-bőrkötést kaptak, Pócs Dániel a közelmúltban bizonyította, hogy eredetileg Handó György számára készültek (vagyis nem járhattak Zrednai János kezében, és csak a megrendelő 1480-ban bekövetkezett halála után kerülhettek a királyi könyvtárba), egy negyedikről pedig az derült ki, hogy 1580 táján, egy olasz bibliofil társította azt a két *corviná*hoz, hogy ekként tegye teljessé Livius-sorozatát. Pócs 2016, 311–315, 333. (Kat. 7.), 334. (Kat. 15.), 335. (Kat. 16.) Az így kialakult háromkötetes veronai sorozatban (Biblioteca Capitolare, cod. lat. CXXXV–CXXXVII.) Zsupán Edina megállapítása szerint nincsenek Zrednai Jánostól származó bejegyzések: uo. 334. és 99. j.

nagyprépost Beckensloerrel együtt – azonban már biztosan ott állt az utóbbi püspöki székhelyen megszerzett *praefectura* mögött. Az említett 1469 eleji esetben Garázda klerikus meghatalmazottjai az esztergomi székeskáptalanból kerültek ki. A két főpapnak másoltatott kódexek címerei alapján is az esztergomi érseket illette meg az első hely Garázda patrónusai között. Bartolomeo della Fonte „barátja" körüli, önzetlennek éppen nem tűnő igyekezete és a firenzei városi hatóságok által Garázdának felkínált protokollszerepek arról tanúskodnak, hogy hatalmi-vagyoni szempontból még a nagy Janust jól ismerő Itáliában is az esztergomi érsek számított a szóban forgó „lobbicsoport" fejének. Zrednai János és unokaöccse kliensi köre nyilván nem csak ebben az esetben fedte át egymást (főleg mivel a pécsi püspök maga is besorolható az előbbiébe), ám pályáján előre haladva Garázda Péter egyre inkább tűnt az érsek-prímás, mintsem a püspök emberének – maga és mások szemében egyaránt.[201]

[201] Noha nem szorult rá az esztergomi érsek mecenatúrájára, Vetési László Itáliában írt versciklusa elveszett nyitóversében és zárásában, egyfajta ajánlásként hasonlóan emeli ki e főpap mentori szerepét, míg a költő – és csak utána püspök – Janus magasztalására a ciklus nem kitüntetett helyén, rövidebben kerít sort: Ritoókné Szalay 2002 [1994], 116–120. Csehy Zoltán fordítása: *Nem súlyed*, 251–255.

5. AZ 1471. ÉVI ÖSSZEESKÜVÉS BUKÁSÁNAK VÉLT ÉS VALÓS KÖVETKEZMÉNYEI

Garázda Péter tehát sokat veszthetett Zrednai János bukása, majd halála miatt. Ezzel ő maga is tisztában volt, amit tanúsít az a tény, hogy a padovai egyetemen 1472 elején javadalom nélkül, még klerikusi státusát is mellőzve említik őt. Az egyetem nyilvántartásából származó efféle adatok nyilván az érintettek „bemondása" alapján jelölik meg a vizsgázók, illetve a tanúk olykor még kisebb javadalmait is.[202] Az egyetemi okmány tehát ebben az esetben azt tanúsítja, hogy a jelzett időpontban Garázda Péter nem mert hivatalosan egyházi címet viselni, és esetleg még arra is utal, hogy ekkor még nem volt pappá szentelve. Mielőtt azonban e válsághelyzet különböző, a szakirodalomban felmerült vonatkozásait járnánk körül, fel kell hívnunk a figyelmet a Garázda életútja rekonstruálása során adódó újabb kronológiai problémára. Mint ahogy korábban nem tudtunk pontos időhatárt húzni hősünk ferrarai és firenzei tanulmányai közé, azzal sem vagyunk tisztában, hogy mikor hagyta el végleg az utóbbi várost, hogy Velencéből történt megérkezése előtt volt-e már valami dolga Padovában, végül pedig, hogy mikor és milyen körülmények között tért haza Magyarországra. A rendelkezésünkre álló források ugyan sok feltételezést megengednek, ám kevés biztos állításra jogosítanak

[202] Lásd fent, 126. j. C. Tóth Norbert szerint az egyházi javadalom feltüntetése vagy annak elmaradása elég esetleges volt a korban (például a hazai okleveles anyagban és a kúriai folyamodványokban). A Veress által kiadott padovai bejegyzésekben azonban gyakran találkozhatunk csekély javadalmak („egyszerű" kanonoki stallumok vagy plébániák) feltüntetésével ahhoz, hogy megkockáztathassuk a fenti felvetést.

fel bennünket. A *Magnifico*nak küldött levél alapján nem tudjuk, hogy Garázda miért várta a Firenzéből elindított diplomáciai ajándékot Velencében.[203] Nyilván korábban otthagyta a liliomos várost, de nem világos, hogy ez aktuális diplomáciai feladatával függött össze, vagy már korábban megváltoztatta „működési területét" (az utóbbi esetben hízelgő lehetett rá nézve, hogy Firenze tényleges ura mégis őrá, nem pedig egy továbbra is ott élő magyarra bízta az ajándék célba juttatását). Nem tudjuk, hogy a küldemény érkezésekor Garázda mióta tartózkodott Velencében, de az világos, hogy nem otthonról érkezett oda, hiszen e levélben azon sajnálkozik, hogy állítólagos betegsége miatt nem tudja *folytatni* hazaútját. (*Qua propter iter tam longum patriam versus temere continuare veritus sim.*[204]) Ábel Jenő még feltételes, míg V. Kovács Sándor már kijelentő módban fogalmazta meg azt az álláspontot, mely szerint Garázda 1471 őszén átment kánonjogot tanulni a padovai egyetemre, tehát már ott-tartózkodását szakította meg Velencében elakadt hazatérési kísérlete (amelyet – mint már láttuk – e két kutató más, de egyaránt nehezen védhető alapon magyarázott).[205] Miközben Garázda valaha kifejezetten kánonjogi stúdiumokra hivatkozva kapott diszpenzációt a pápától, úgy tűnik, hogy Ferrarában leginkább Battista Guarini humanista képzést adó iskoláját látogathatta, és szintén e téren mélyíthette tudását Firenzében is. A humanizmus irányában nyitott padovai egyetem ezek után kiváló lehetőséget nyújtott volna arra, hogy magas szintű jártasságot szerezzen a javadalmai betöltésekor nélkülözhetetlen kánonjogban. Bartolomeo della Fonte Garázda váradi *praefecturá*ját említő levelében azonban nem kánonjogi stúdiumokról, hanem a „mi tudományainkról" (*ad nostras te totum artis converteris*), vagyis a humanista irodalmár önképzéséről esik szó, és a padovai tartózkodás célja sem más szerinte, mint hogy „barátja" ott kivárja a magyarországi helyzet tisztá-

[203] *Evenit ut in expectatione muneris tui Venetiis in gravem egritudinem inciderem.* Lásd fent, 89. j.

[204] Uo.

[205] Ábel 1883a, 26. és 28; V. Kovács 1957, 54.

zódását.[206] Padovában – mint az imént felidéztük – ugyanakkor Garázda legalább egy ízben feltűnt az egyetem rendezvényén, tehát hivatalosan is folytathatott ott tanulmányokat. Kérdés azonban, hogy azokat már hazaútjának megszakítása előtt megkezdte, vagy csak a szükség(helyzet)ből erényt kovácsolva vállalkozott rájuk. Nem lehetünk végül abban sem teljesen biztosak, hogy Padovában, Firenzében vagy más – nyilván itáliai – helyen töltötte idejét végleges hazatérése előtt.

A firenzei „barát" 1472. április 19-i levele és az esztergomi kanonoki stallummal járó nyitrai főesperesség 1474 októberére vagy novemberére tehető megszerzése között egyedüli fogódzónk jelenleg a jó Bartolomeo aggodalma, melyet amiatt érzett, hogy „az ő Garázdája" Mátyás kezei közé kerül.[207] A hősünket patrónusai és távoli rokonai hűtlensége miatt esetleg fenyegető királyi boszszú mellé társítható a kutatásban feltűnt több olyan elképzelés, melyek szerint egyrészt a magyarországi humanizmust kompromittálták a lázadás vezetői a király szemében, másrészt pedig a két humanista főpap keserű végnapjai Mátyás Magyarországára vetettek rossz fényt a szellemi mozgalom firenzei központjában. Ha pedig így álltak a dolgok, akkor – a helyzetből fakadó egyéni gondjain túl – ezek az általános tendenciák még tovább korlátozhatták Garázda Péter hazai érvényesülési lehetőségeit. Lássuk tehát, hogy mely feltevésekről van szó, és hogy azok mennyiben tűnnek megalapozottnak!

[206] Lásd fent, 64. j.

[207] Della Fonte aggodalmáról: lásd fent, 123. j. 1474. szeptember 30-án még Kálmáncsehi Domonkos, ugyanazon év december 9-én viszont már Garázda Péter a nyitrai főesperes: C. Tóth 2016, 5, 29. j. és 11. A Garázdát e címével először említő dokumentum regesztája: MREV III., 231. (No. CCCLXVII.). A szentszéki nyilvántartás egy egri kanonok panaszát rögzíti, aki szerint Garázda *pretextu collationis* „több mint egy hónapja, de kevesebb mint egy éve" furakodott be az előbbit megillető javadalomba. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy Garázda a főszövegben megadott idősávnak inkább az első felében szerezhette meg a nyitrai főesperességet.

5a. Politikai lázadásból kultúrharc?

Lodovico Carbone szerint Mátyás minden itáliaira megdühödött, mivel felelősnek tartotta őket azért, mert a körükben nevelődött magyarokban kialakult a lázadás szelleme. A magyar király iránt korántsem önzetlenül lelkesedő ferrarai humanista 1473–1475 táján a fiatal Ernuszt Zsigmond pécsi püspök szájába adott szavai szerint Mátyás az összeesküvők „szellemi forrásvidékéről" kialakított nézetei következtében kis híján eltiltotta alattvalóit az itáliai tanulmányoktól.[208] Mivel az elégedetlenek sorából a nyílt fegyveres lázadás útjára lépő hat nagyúr közül biztosan csak Janus Pannonius tanult Itáliában, így Mátyás állítólagos haragja kevéssé látszik megalapozottnak.[209] E szavak dramaturgiai pikantériáját az adja,

[208] Carbo 1890, 189–190. Vö. Carbo 1863, 79. A szóban forgó szövegrészlet a mű dedikációs példányában (a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, K 1393, f. 5r–v – Ábel Jenő kiadásának latin szövegével és Kazinczy Gábor kissé korszerűsített fordításával): http://www.carbo.mtak.hu/hu/05.htm és carbo.mtak.hu/hu/06.htm (letöltés: 2017. november 21.)

[209] Ha csak egy fokozatszerzéssel nyilván nem járó egyetemi „kirándulás" erejéig is, Perényi Miklós jöhet szóba még. Veress 1941, 366–367. adatai szerint Pálóci Zsigmond és Perényi Miklós 1467. március végén ferrarai diplomaátadó ünnepségeken tűntek fel; ottani tanulmányaikat Andreas Pannonius is említi. Mivel Pálóci 1468 májusában már Padovában vett rész ilyen ceremóniákon (Veress 1915, 14.), ebből Veress arra következtetett, hogy vele együtt Perényi is átment az utóbbi egyetemre (ami korántsem biztos, mivel ugyanő több magyar akkori ottlétére talált adatot, ám ezek között Miklós úr nem szerepel). A legújabb Perényi-genealógia azonban három ilyen nevű családtagról tud ekkoriban: Tringli 1992, 191. Emberünk, a család a kutatásban terebesinek vagy (unokaöccse, Imre legfőbb tisztsége nyomán) nádorinak nevezett ágába tartozó Miklós 1454-ben jogképesnek számított, 1471-ig azonban nem viselt sem országos, sem helyi tisztséget, utána pedig ez végképp nem állt módjában (1483-ban halt meg): uo. 181, 183. Az úgynevezett nyaláb(vár)i, kisperényi, avagy bárói ágba tartozó Miklós már 1447-ben jogképes, klerikusi státusú lesz, ám utóbb tartósan együtt él egy nemesasszonnyal, akitől több gyermeke születik (1467. február 26-án a királytól kegyelemlevelet kap, 1471 folyamán még élt): uo. 177–179. Felvethető, hogy ez a Szapolyai Imre, illetve a Perényiek másik ága által jórészt kisemmizett Miklós esetleg pénzért szegődött a szomszédos nagyúri család sarja, Pálóci Zsigmond kísérőjéül. A legújabb adattár szerint ő ugyanakkor 1461 és 1466 között – valamelyik Báthori-családtag társaságában – ugocsai megyésispán lehetett: *Archontológia 1458–1526*, II., 297. Andreas Pannonius 1467. szeptember 1-jén

hogy azokat a szerző egy ferrarai tanulmányaiból éppen hazatért személlyel mondatja el, akinek Mátyás iránti törhetetlen lojalitása az általa kifejtett tézis eleven cáfolata. Mindez megalapozza a folytatást, egyben világossá téve a fiatal Ernuszt szájába adott szavak rendeltetését. A szerző – a képzeletbeli dialógus szereplőjeként – az itáliai iskolák így szükségessé váló védelme örvén azok erkölcsi és gyakorlati hasznát magasztalja. Kubinyi András felsorolja Mátyás több itáliai tanultságú klerikusát, akiknek pályája nem tört meg az 1471-es lázadás miatt, illetve akik onnan a „sajnálatos események" után hazatérve zökkenőmentesen illeszkedtek be az udvari szolgálatba (a legfigyelemreméltóbb e sorból Zrednai „neveltje", Janus nagyprépostja, Handó Gyögy magasra ívelő karrierje). Végül így összegzi az elhíresült passzus valóságmagjáról kialakított – tulaj-

---

Ferrarában lezárt művében Perényiről azt írja, hogy – Pálócihoz és Vingárti (Geréb) Lászlóhoz hasonlóan – *flore iuventutis* tanulja éppen a két klasszikus nyelvet ebben a városban: Andreas Pannonius 1886, 132; Andreas Pannonius 1984, 527. Ezt a két eddigi Miklósról bajosan írhatta le (a nyalábiról még a terebesinél is nehezebben). Sejtsük inkább a kiugrott klerikus apjáéval azonos nevet viselő fiát a ferrarai egyetem peremén tanuló Perényiben? Haraszti Szabó–Kelényi 2019, 311. (No. 847. – Kelényi Borbála része) egyértelműen az 1471-es lázadóval azonosítja a ferrarai egyetemen megfordult Perényit – mint láttuk, a kérdés ennél összetettebb. Uo. 314. (No. 865. – Kelényi Borbála része) azt olvassuk, hogy Szentlászlói Osvát zágrábi püspök készült volna 1480-ban a ferrarai egyetemre. Beatrix királyné 1480. szeptember 15-én kelt levelében arra kéri nővérét, Aragóniai Eleonórát, a ferrarai herceg feleségét, hogy támogassa gyóntatója, az új modrusi püspök az említett egyetemre tartó unokaöccsét: MDE (Mátyás), II., 440. (No. 290.) Veress 1941, 375. erre hivatkozva úgy fogalmaz, hogy Beatrix „unokaöccse és gyóntatója, Osvald modrusi püspök" indult Ferrarába akkoriban. A pontatlanságok sorát betetőzi a Gams-féle egyházi archontológia tévedése, melyet követve Veress Endre Osvátnak nevezi az 1480-ban hivatalba lépő modrusi püspököt. Az utóbbi személy – valóban Beatrix gyóntatója – azonban Zárai Antal volt: *Archontológia, 1458–1526,* I., 42. Kelényi Borbála tehát téves megnevezéshez társította a korszak egyetlen Osvát nevű püspökét, noha korabeli forrásban ilyen nevű személyről e ferrarai út kapcsán nem esik szó. A Laki Tuz János műveltségét említő olasz szerzők közül csak Galeotto szerezte róla ismereteit annak velencei száműzetése előtt; ő a nagyúr latin, magyar és „szláv" nyelven is gyakorolt ékesszólását magasztalja: Galeotto 1934, 29. (c. 29. § 7.) Vö. Galeotto 1977, 95. Minthogy az *eloquentiát* a két utóbbi nyelven nem lehetett egyetemen elsajátítani akkoriban, így Laki Tuz János nyilván latinul gyakorolt hasonló készségére sem ilyen intézményben tett szert.

donképpen nagyvonalú – álláspontját: „A sokat idézett Carbone-megjegyzés tehát nem biztos, hogy a valóságot tükrözi, legfeljebb az képzelhető el, hogy a hirtelen haragú király ugyan tett ilyen megjegyzést, ismerve azonban az itáliai iskolázottság hasznát, esze ágában sem volt ezt megakadályozni."[210]

Zrednai János és Janus Pannonius bukásához a hazai szakirodalom több ízben kapcsolt olyan firenzei humanista válaszreakciókat, amelyek szintén indokolhatnák Bartolomeo della Fonte félelmeit vagy akár azt, hogy Garázda Péter egy ideig még nem tért haza. Mint ismert, Mátyás király 1471. április 9-én kelt levelében a Firenzét elvileg irányító priori testülettől „elkérte" az akkoriban ott a görög nyelv tanáraként működő Ióannész Argüropuloszt.[211] A görög tudós azonban Magyarország helyett a frissen, augusztus 9-én megválasztott IV. Sixtus pápa – egykori padovai iskolatársa, Francesco della Rovere – udvarába tette át székhelyét. Az úti cél megváltozására valóban hirtelen került sor: a firenzei hatóságok 1471. július 23-án még a tervezett magyarországi útra hivatkozva számoltak el Argüropulosszal (tanári szerződése amúgy is ekkor járt volna le), 31-én pedig levélben jelezték Mátyásnak, hogy a tudós hamarosan elindul hozzá.[212] Legkésőbb augusztus közepén Argüropulosznak azonban már a pápai udvarban kellett tartózkodnia, mivel Donato Acciaiuoli augusztus 17-én úgy írt levelet Firenzéből volt mesterének, hogy már tudott annak Rómába érkezéséről.[213] Mindezek alapján az olasz szakirodalom

[210] Kubinyi 2001, 132. Később (Kubinyi 2007b, 247.) úgy fogalmazott, hogy „[á]llítólag a Vitéz-összeesküvés után egy időre háttérbe szorultak a megbízhatatlannak bizonyult humanisták, de ez csak egyes személyekre érvényes." A megfogalmazás a benne rejlő minden megszorítással együtt is visszalépés a főszövegben idézett állításhoz képest, és avval ellentétben egyetlen példa sem támasztja alá. (Nem éppen Garázda Péter pályájának akkoriban uralkodó értelmezése jutott hirtelen eszébe?) A szerző a Mátyás-kori főpapok – nagy többségükben itáliai – egyetemjárásáról egyébként máshol adott rendszeres áttekintést: Kubinyi 1999 [1994], 76.

[211] *Mátyás király levelei. Külügyi osztály* I., 256–257. (No. 182.) Ballér Piroska fordítása: *Mátyás király levelei, 1460–1490*, 1986, 65–66. (No. 37.)

[212] A két okmányt közli, és az előző jegyzetben hivatkozott dokumentum jelzetét is megadja: Gentile 1994, 95, 23–24. j.

[213] Garin 1950, 105–106. Vö. Bigi 1962, 130.

azzal számol, hogy IV. Sixtus megválasztásáról tudomást szerezve Argüropulosz azonnal Rómába indult.[214] Huszti József azonban feltételezte, hogy az összeesküvésről Argüropulosz még a pápaválasztás előtt értesült, és ezért „legalább részben" a „magyarországi zavarokkal" indokolta, hogy meghiúsult a görög tudós áttelepedése. Annak ellenére foglalt így állást, hogy olvasta Argüropulosz egy másolatban, datálatlanul fennmaradt, IV. Sixtusnak saját közelgő Rómába költözéséről írt levelét, melyben a magyarországi helyzet megváltozásáról egyáltalán nem esik szó. „Argüropulosz úgy akarja feltüntetni a dolgot, mintha csak IV. Sixtus kedvéért maradt volna Olaszországban; a kísérő körülmények mérlegelése alapján azonban kétségtelen, hogy elhatározására nagy befolyással voltak a zavaros magyarországi események is" – írja.[215] A levélre szintén hivatkozó Klaniczay Tibornál a Mátyás elleni összeesküvés hírének Firenzébe érkezése már a görög tudós távolmaradásának fő okává lépett elő.[216] Újabban e véleményhez csatlakozott Pajorin Klára is, aki az összeesküvés mellett – kronológiailag végképp védhetetlenül – már Argüropulosz „magyar pártfogóinak" a következő évben bekövetkező elhunytát is megemlíti az utazás elmaradásának okaként. (János esztergomi érsek és Janus Pannonius halálára gondolhat, mert a görög filozófus és filológus meghívását – hibásan – e tanulmányában 1472-re teszi.[217])

[214] Garin 1950, 106; Bigi 1962, 130.

[215] Huszti 1931, (406–)407, 62. j. Korábban egyébként még nem indokolta, hogy miért maradt el a görög tudós Magyarországra települése: Huszti 1924, 189–190. Az előbbi jegyzet elején (406.) azonban arra is figyelmeztet, hogy – Teleki József elképzelésével (Teleki 1852–1856, IV., 263.) szemben – Regiomontanus nem „a királynak haragjától tartva" hagyta el a lázadást követően Magyarországot, hanem pár hónappal a viharos események előtt távozott Mátyás ajándékaival elhalmozva. Ugyanott idézi Giovanni Lorenzi levelét (lásd fent, 102. j.), mely arról tudósít, hogy Galeotto 1472. áprilisának végén éppenséggel Magyarországra visszatérőben fordult meg Bécsújhelyen.

[216] Klaniczay 1990, 584. Ismerte a fentebb (212–213. j.) idézett forrást, illetve életrajzi összefoglalót is.

[217] Pajorin 2008, 143. Ugyanez az elképzelés kronológiai hiba nélkül: Pajorin 2011a, 278; Pajorin 2011b, 25. E két szöveghely közül az előbbiben a szerző elcsodálkozik azon, hogy „[e]zt a tényt Argüropulosz olasz életrajzírói nemigen

1471 augusztusának első felében azonban bajosan tudhattak Firenzében vagy Rómában a magyarországi politikai helyzet drámai változásairól. Mátyás király – nyilván a trónját fenyegető veszélyről (szervezkedésről és nem nyílt lázadásról) kapott hír után azonnal – június végén indult el Jihlavából, avagy Iglauból Magyarországra.[218] Útra keléséről bő hónappal később nehezen értesülhettek Firenzében. (Janus halálhíre – láttuk – igen hamar eljutott a liliomos városba, ám túl azon, hogy Szlavónia jóval közelebb fekszik az előbbihez, mint a morvaországi város, a velencei hírszerzés is kitüntetett figyelemmel kísérte az ott történteket – különösen akkor, mikor a háború már hónapok óta dúlt, és a pécsi püspök az események egyik főszereplője volt.[219]) Ráadásul Argüropulosz csak akkor rémülhetett volna meg Mátyás elindulásának hírétől, ha tisztában lett volna a hazatérés okával. Az eseményeknek ebben a szakaszában ugyanakkor még a szemben álló felek egyikének sem állt érdekében a drámai fejlemények szétkürtölése. Mátyás a sietősség látszatát kerülendő egy hónapnyi kényelmes utazás végén ért Budára – pár nappal korábban még Esztergomba is „beköszönt"![220] A király augusztus 3-án Kassa városának küldött levelében sem a hazai lázadással, hanem – félrevezető módon – a csehországi háborúban játszott szerepével indokolta IV. Kázmér lengyel király várható támadását.[221] A jelek arra utalnak, hogy Mátyás csak az általa összehívott országgyűlés színe előtt tette nyilvánossá a lázadás tényét, és

---

veszik figyelembe, s többen nem tudják, hogy a filozófus 1471 nyarán miért Rómába távozott". A két humanista magyar főpapot a görög tudóshoz fűző szálakról rendelkezésre álló ismereteket újabban összegezte: Ekler 2008, 106–108. Nála azonban nem kapott helyet a Pajorin Klára által ténynek nevezett elképzelés.

218 *Itineraria*, 94.

219 Lásd fent, 123. j. és 53–54. oldalak.

220 A magyar király június 27-én még a morvaországi városban, míg július 28-án már Budán tartózkodik, július 23-án pedig Esztergomban keltez. Lásd fent, 218. j. Długosz tévesen arról ír, hogy Mátyás „Brünnből" indulva „gyorsan" ért Budára: Długosz 2005, 276. Veszprémy László fordítása: *Mátyás király és a humanizmus*, 103.

221 DF 270442. Kiadása: Teleki (Okmánytár), XI., 449–450. (No. DXXX.)

annak határozata alapján immár csak „a lengyelek” elleni védelemre mozgósítottak a királyi parancsok.[222] Az összeesküvőknek Kázmér király seregének érkezéséig nem állt érdekükben, hogy kilépjenek az árnyékból; csak az országgyűlés várható végzéseit ellensúlyozandó vált elkerülhetetlenné álláspontjuk Kázmér herceg szájába adott közzététele.[223] Addigra azonban szeptember közepe is elmúlt, és Argüropulosz már javában a fészekrakással foglalkozott Rómában.[224]

Lássuk ezek után Argüropulosz idestova kilenc évtizede emlegetett levelét![225] A feladó ebben végig hangsúlyozza – nemegyszer

[222] DRH 1458–1490, 194.: a VII. cikkelyhez tartozó 2. j.

[223] Lásd fent, 132. j.

[224] A régebbi szakirodalmat követve ide illeszkedhetne Mátyás király Budáról, 1471. szeptember 13-án Pomponius Laetushoz intézett állítólagos levele, mely alapján úgy tűnhet, hogy az utóbbi augusztus első felében a legnagyobb lelki nyugalommal indította útnak Rómából az előbbinek szánt könyvajándékát. Teleki (Okmánytár), XI., 454–455. (No. DXXXII.) Boronkai Iván fordítása: *Magyar humanisták levelei*, 241–242. A levélben említett Silius Italicus-kiadás (1471. április 26.) számos példányban maradt ránk: GW M42095. A levélben olvasható, a humanista szobatudósok politikai törekvéseit bíráló utalást mind Pomponius Laetus a pápa elleni 1468-as összeesküvésben játszott szerepe, mind az esztergomi érsek és a pécsi püspök a szövegen szereplő időpontra nyílttá vált lázadása hitelesíteni látszott. Fraknói Vilmos is tervbe vette, hogy újra kiadja e levelet oklevéltára folytatásában: *Mátyás király levelei. Külügyi osztály* I. k., XLVIII, 2. j. 2016. február 23-án, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében tartott, „*Ars compilandi.* XIX. századi források a Corvina könyvtár történetében” című előadásában Pócs Dániel kifejtette a szóban forgó szöveg – és a Teleki gyűjteményében hasonló forrásmegjelöléssel szereplő többi „dokumentum” – hamissága meletti érveit, illetve javaslatot tett a hamisító személyére. Vö. Zsupán 2017, 277. és 299, 23. j.

[225] Klaniczay 1990, 584, 44. j. közölt először pontos jelzetet: Velence, Biblioteca Nazionale Marciana, Cod. Marc. Lat. X. 174. g. 6. (Collezione Podocataro I.) Magam a Velencében kutató Ines Ivić (a CEU, Department of Medieval Studies doktorandája) szívességéből jutottam hozzá a dokumentum fényképéhez. Önzetlen segítségét (és Klaniczay Gábor közvetítését) ezúton köszönöm! A kódex jelzete: MS Lat., Classis X., cod. 174. Ez valóban a legkisebb számot viseli a Lodovico Podocàtaro (†1504) pápai orvos, majd diplomata (pályája végén bíboros) gyűjteményéből a könyvtárba került három kötet közül. A fényképen szereplő levélmásolat (f. 7^r–8^r.) datálatlan, a feladót sem nevezi meg (ez nyilván a gyűjteményes kötet vagy az Argüropulosztól átvett írások elején derül ki), a címzett személyét a dokumentumot követő utolsó, egyébként

érzelgősen – a címzettel őt összefűző barátság mélységét. Már a levél elején kiderül, hogy e szoros kapcsolat a közös tanulmányok kezdetén alakult ki közöttük.[226] Ő maga már éppen Magyarországra készült, a király meghívására, akivel addigra tisztázták alkalmazásának anyagi feltételeit, amikor az új pápa valamilyen – nyilván őt magához hívó – üzenetével annak hírnöke elérte.[227] (Mint a levélhez fűzött utóiratból kiderül, Argüropulosz előleget is felvehetett, aminek visszafizetésével, pontosabban a szerződés jogszerű felbontásával indokolva megpróbált ötszáz dukátot kipréselni ez úton az új pápából.[228]) A költözésre készülve felszámolta firenzei otthonát, zálogba vetette könyveit (nyilván nem az összeset).[229] A pápai meghívás azonban szembesíti azzal a ténnyel, hogy Magyarországra távozva „azon a távoli helyen" nem láthatná többé viszont azt a személyt, aki „több[et ér], mint önnön lelke fele".[230] Ezzel az elementáris erejű kapcsolattal szemben meghívójáról lényegében semmit sem tud, csak azt, hogy megpróbálja neki, vagyis Argüropulosznak érdemtelenül „kitaposni" a bíborosi kalapot.[231] (El kell ismernünk, hogy a görög ügyesen verte fel ezzel

---

üres oldal (f. 8^{v}.) – azonos kéztől származó – bejegyzése fedi fel: *Sanctissimo domino nostro pape.* A megszólítás a levél elején *Beatissime pater*, utóbb rendre *sanctitas tua.* Mint az rögvest kiderül, a levélben említett tények egybevágnak mindazzal, amit Argüropulosz és Francesco della Rovere korábbi kapcsolatáról, valamint az előbbi 1471. júliusi helyzetéről egyébként tudunk.

226 F. 7^{r}.: *...quantum inter nos honestissimum vinculum beniuolentie atque amoris inde a primordiis fere studiorum nostrorum iuuenilique etatis merito intercessit.*

227 Uo.: *Cum essem iam paratus olim ad vngariam proficisci, uocatus a rege, propositis atque oblatis et honoribus et emolumentis*[,] *ut omnes sciunt, et mihi et maiestati regie congruis, allatum est exoptatissimum mihi assumptionis nuncium tue...* Egyedül ezt a szakaszt idézte Huszti: lásd fent, 215. j.

228 F. 8^{r}. Ellenkező esetben kénytelen lenne *orbem peragrando gentis... exteras nationesque adirem...*

229 F. 7^{r}.

230 Uo.: *...teque plusquam dimidium animi mei* [Horatius, *Carmina* I., 3 (,8).] *in altissima sede cernerem, quem nunquam postea videre posse, illa in loca remota profestus.*

231 Uo.: *Magis enim nos certo scio quam ille nescio quis, qui nunc vngarie presidere videtur, et absna scilicet merita rubeum inuitis omnibus extorquere capellam enititur...* A *nos* csak a két barátot jelölheti, mivel a levél szerzője szövegében nem használ fejedelmi többest (címzettjét is egyesszámban szólítja meg). Má-

a valódi vagy álhírrel az ázsióját annál a személynél, aki egyedül jogosult dönteni e tisztségről.) A végkövetkeztetés sem várat sokat magára: *Honestius tamen est mihi visum longeque iocundius sanctissime tue preceptis ac voluntati parere quam promissa regi seruare, tantoque mihi oblato perfrui bono.*[232]

Egykori tanulótársa pápává választása olyan perspektívát nyitott meg Ióannész Argüropulosz előtt, amellyel egy magyarországi „áthelyezés" akkor sem versenyezhetett volna, ha Mátyás országában a legnagyobb nyugalom uralkodik. A „kísérő körülmények mérlegelése alapján kétségtelen", hogy nem is tudhatott a magyarországi szervezkedésről, illetve arról, hogy kikkel került emiatt szembe a magyar király. A fentiek – köztük Argüropulosz saját szavai – alapján tehát nem marad rá okunk, hogy a görög tudós útjának lemondását összefüggésbe hozzuk a humanizmus kilátásainak magyarországi romlásával.[233]

Sebastiano Gentile azt is a két főpap bukásának tulajdonította, hogy 1469-tól 1477-ig Firenze és Mátyás udvara között szinte alig történt kapcsolatfelvétel.[234] Gentile talán azért gondolta ezt, mert 1469 végén a liliomos város hatóságai – a Mátyásnak küldött oroszlánokhoz mellékelt, a királynak szóló levélen kívül – két ízben is külön levélben fordultak János esztergomi érsekhez, illetve János pécsi püspökhöz, melyek alapján úgy tűnhet,

---

tyás uralkodói szerepének itt olvasható sajátos körülírását csak akkor tudnám összefüggésbe hozni az 1471-es magyarországi lázadással, ha a szerző kitérne az Itáliában közismert humanista főpapok „üldöztetésére". A sajátos megfogalmazás az elidegenítést szolgálhatja esetünkben (akár az ország fentebb idézett egyéb minősítései), szembeállítva a „lelki ikerpár", vagyis Argüropulosz és az új pápa megbonthatatlan kapcsolatával. Mátyás „barbár" neve egyébként egyszer sem olvasható e levélben, melyben máshol azért nagyobb tisztelettel utal rá.

232 Uo.

233 Pajorin 2011a, 280. és Pajorin 2011c, 123. szerint Bartolomeo della Fonte 1472-ben egykori mestere, Ióannész Argüropulosz óráinak látogatása céljából tartózkodott Rómában. Valójában a szóban forgó év elején csak pár hetet töltött ott akkori kenyéradó gazdája, Francesco Sassetti kíséretében: Fonzio 2011, 202, 25. j. (Alessandro Daneloni jegyzete)

234 Gentile 1994, 93–94.

hogy ők kitüntetett szerepet játszottak ebben a kapcsolatban.[235] Akkoriban még – Mátyás bizalmát élvezve – persze máshonnan is kaphattak hasonló megkereséseket. (Az olasz kutató ráadásul megfeledkezett a Firenzéből 1471 végén Mátyáshoz útnak indított, eredetileg Garázda Péterre bízott ajándékról.) Gentilére hivatkozva azonban Pajorin Klára tovább megy, amikor arról ír, hogy 1472 és 1478 között „Lorenzo de' Medici és a firenzei humanisták is távol tartották magukat a királytól, mivel nem tudták neki megbocsájtani magyar barátaik és támogatóik halálát."[236] Az események firenzei visszhangjáról ugyanakkor leginkább Vespasiano da Bisticci, a valaha volt kevés Alpokon túli fontos megrendelői közé tartozó esztergomi érsekről, illetve pécsi püspökről írt rövid életrajzában esik szó, azt pedig nem árt észben tartanunk, hogy e neves *cartolaió*t kevésbé a hatalom birtokosaihoz, mintsem a Medici-rezsimmel szembeni belső ellenzék egyik legfontosabb családjához, a Strozziakhoz fűzték szoros szálak. Bármit is gondoltak azonban a firenzei humanista körökben (vagy azok bizonyos részében) a két főpap sorsáról, a *Magnifico* és Mátyás kapcsolata nem érzelmek, hanem eltérő politikai aspirációik miatt szünetelt több éven át. Pajorin Klára imént idézett megjegyzése előtt hivatkozik Teke Zsuzsa egy tanulmányának azokra az oldalaira, melyekből éppenséggel kiderül, hogy mi volt e hallgatás valódi oka: Mátyás király előbb azt észlelte, hogy Firenzétől sem Velence, sem III. Frigyes császár ellen nem kap segítséget, majd pedig új felesége nápolyi rokonságának érdekei sodorták Lorenzo de' Medicivel ellentétes táborba.[237] A két hatalom közti, a hetvenes évek nagy részére kiterjedő „mosolyszünetet" tehát nem kell a két humanista főpap szomorú sorsa miatti firenzei „kultúrsokkal" magyaráznunk.

[235] Uo. 94, 21. j.: a két főpapnak küldött 1469. november 29-i levél; uo. 93–94, 20. j.: a december 23-i levél.
[236] Pajorin 2014, 596.
[237] Teke 2012, 87–89.

5b. Mátyás haragja. Vak düh vagy „fortélyos félelem”?

A humanizmus akkoriban valószínűleg még a királynál is fontosabb mecénásának, valamint egy generációján jóval túlmutató jelentőségű költőóriásnak – egyben Itáliában kiterjedt személyes kapcsolatrendszerrel rendelkező személyiségnek – az egyidejű távozása persze letagadhatatlanul erős választóvonalat húzott a magyarországi humanizmus történetében. A felsorolt kérdések vizsgálata alapján azonban ezzel együtt is úgy tűnik, hogy egy 1472 tavaszától hazakészülő humanistának nem kellett valamiféle ideológiai hidegháború ellenszelével megküzdenie. Esetünkhöz visszatérve: Garázda Péternek elég volt azzal a dilemmával viaskodnia, hogy a bukott, majd az életből is távozó patrónusai politikai terhét vajon mennyire kell viselnie jövendő hazai élete során. Ebből a szempontból különösen érdekes az 1471. évi lázadás szereplőinek későbbi sorsáról az utóbbi negyedszázadban, mindenekelőtt Tringli István tanulmányaiban megfogalmazott új felvetések figyelembevétele. A Mátyás király tényleges irányításával tartott híres-hírhedt 1481. februári szlavóniai *generalis congregatió*n a lázadás egykori – időközben kegyelmet nyert – több helyi résztvevőjét, mindenekelőtt Szentlászlói Osvát zágrábi püspököt és Laki Tuz János addigi tárnokmestert, valamint több nagyúri familiárist levelesítettek a *seditió*val csak közvetve összefüggő cselekedetekért, illetve teljesen más jogcímeken (az utóbbit akkor másodízben fogatta le a király).[238] Közülük témánk

[238] Tringli 1998. Magyar Balázs bán említi a nádor 1470. december 5-én kelt oklevelében (DF 285913.), hogy a király parancsára – úgy tűnik rövid időre – fogságra vetette hivatali elődét, Laki Tuz Jánost. Az utóbbit Mátyás a szóban forgó év február 14–22. között váltotta le társával, Csezmicei Jánossal együtt: *Archontológia 1458–1526*, I., 94. Laki Tuz azonban (folyamatosan?) ajtónállómester (vagyis udvarmester) maradt. Utoljára egy november 27-i méltóságsorban viseli ezt a fontos tisztséget, utóda azonban először csak 1471. január 27-én tűnik fel: uo. 108–109. János úr ráadásul – Zrednai János esztergomi érsekhez hasonlóan – nem szerepel a király mellett kezeskedő országnagyok 1470. november végi listáján: lásd alább, 244, 251. j. Laki Tuz lefogását Kubinyi András a terhelt anyagi visszaélésével magyarázta: Kubinyi 2000a, 21–22. (Az

szempontjából különösen a nagy Janus unokaöccse – egyben a család akkori feje –, Alsócsezmicei Mihály ügye kínálkozhatna párhuzamul, akinek – a levelesítettek nagy részétől eltérően – nem kegyelmezett meg a király, sőt a hivatali procedúra lezárulása előtt azonnal eladományozta birtokát. A vérfertőzés vádjával levelesített atyafi Tringli István vonzó hipotézise szerint valójában a humanista főpapok emlékének befeketítése céljából indított koncepciós per áldozatává vált.[239] A szlavóniai közgyűlésen lefolytatott eljárások magyarázataként Tringli István először egy pszichológiai feltevéssel él: a bosszúálló természetű Mátyás eszerint „soha nem felejtette el a rajta esett sérelmeket", és ha kellett huzamosabb ideig várta a kedvező alkalmat, hogy lecsaphasson (a lázadás után egy évtizeddel a Laki Tuz Jánosra és Szentlászlói Osvát püspökre, 1483-ban pedig Perényi Miklósra).[240] Újabban Lakatos Bálint ezt a magyarázatot Alsócsezmicei Mihály egyedi ügyére is érvényesnek tartotta.[241] Ez a megközelítésmód Garázda

itt jelzett időrendi problémát az *Archontológia* megoldotta.) A szerző nem látott kapcsolatot az 1470. februári affér és a következő évi lázadás között, ám az év végi események egybeesése már elgondolkoztató ebből a szempontból.

239 Tringli 1998, 304–305. A „szórásba" egy távoli Garázda-rokon is belekerült. A listán (uo. 316.) szerepel ugyanis egy bizonyos Csernarekai Gáspár, akit mint szemkivájót, gyilkost, tolvajok rejtegetőjét és János érsek *famulus*át levelesítettek. Pálosfalvi 2013a, 14. említi azt a Csernarekai Balázs fia Fülöpöt, akinek fia, az 1454-ben még életben lévő Csernarekai Garázda Jakab (1408–1409-ben Ozorai Pipo Fejér megyei alispánja) tolnai felesége révén használhatta a Garázda nevet, amit Fejérbe települve Móri Garázda Jakab formában viselt. E nemzetség szlavóniai főágához tartozhatott a nevezett Gáspár.

240 Tringli 1998, 310. Laki Tuz János esetére vonatkoztatva ezt követi Kubinyi 2000b, 54–55; Kubinyi 2001, 145. Az előbbi, népszerűsítő írásában (uo. 55.) a szerzőt elragadja a gondolatmenet lendülete, amikor arról ír, hogy Mátyás „[a] Vitéz-összeesküvés kirobbanása után is azonnal bosszút akart állni..." Nem ismerek egyetlen forrást, mely ilyet állítana, vagy amelyből erre lehetne következtetni. Kubinyi a továbbiakban úgy fogalmaz, hogy 1481-ig a király Lak Tuz Jánost „látszólag kegyekkel halmozta el". A király tehát csak azért nevezte ki tárnokmesterré János urat, és azért küldte követségbe IV. Sixtushoz, hogy idővel annál jobban lecsaphasson rá. Számomra nem tűnik a bosszúhoz vezető út kézenfekvő állomásának, hogy a kiszemelt áldozatot összeismertetjük a pápával.

241 Lakatos 2009, 187.

Péter esetében kiválóan támasztaná alá azt a „mártírnarratívát", amely életének rekonstruálását C. Tóth Norbert tanulmányáig teljesen uralta.

Kérdés azonban, hogy érdemes-e követnünk az említett pszichologizáló magyarázatot, ha pedig az mégis megfontolandó, akkor problematikus, hogy mennyiben érvényes egy olyan rangú birtokos esetében, mint amilyen a néhai pécsi püspök unokaöccse volt. Nem látom be, hogy Alsócsezmicei Mihállyal szembeni állítólagos bosszújával miért kellett a nagy hatalmú királynak egy álló évtizedig várnia, amikor az előbbi mögött immár nem állt nagyúri támogató. Azt sem hinném, hogy Mátyást 1481 februárja előtt különösebben foglalkoztatta volna ennek az atyafinak az ügye. Ha tényleg koncepciós pert akasztottak a nyakába, akkor ez nyilván ott és akkor dőlt el. Amikor pedig a király az autonóm nemesi jogalkalmazás eljárásain és közegein átlépve azonnal eladományozta áldozata birtokait, akkor ebből sem kell okvetlenül bosszúszomjára következtetnünk. Végtére is arról az uralkodóról van szó, akivel az országgyűlés ismételten *decretum*ba foglaltatta, hogy „egyszerű panaszra" – vagyis a bevett peres út mellőzésével – a jövőben nem fog birtokokat másnak ítélni.[242] Hasonló

[242] 1464: 18. tc. (DRH 1458–1490, 146.); 1468: 7. tc. (uo. 176.); 1471: 10. tc. (uo. 195.); 1478: 9. tc. (uo. 241.); 1486: 46. tc. (uo. 293.) A számunkra most igazán fontos 1471. évi országgyűlésen a királynak az imént idézett rendelkezés mellett azt is törvénybe kellett foglalnia (12. tc.: DRH 1458–1490, 196.), hogy érvényes ítéletlevelet nem töröl el, illetve „ha ilyen előfordult volna", akkor azt hatályon kívül helyezi. Mézeshetei után, a császárral megvívandó villámháborúra készülve Mátyás különösen nagy hajlandóságot érzett a sommás igazságtételre. Egy 1477. május 13-án kelt oklevél szerint kevéssel előbb a váradi (székes-) káptalan panaszára – az ítélőmester által meghozandó végzéseig – lefoglalta a Csákiak összes birtokát: Magyi 2019, 111–112. Június 11-én viszont a budai káptalan előtt éppen két váradi kanonok – testületük nevében – eltiltotta (!) a királyt attól, hogy az általuk sérelmezett ügyben továbbra is *absoluta potentiá*jával éljen (vagyis hatalmaskodjon): Kubinyi 1963, 192. (DF 247417.: II. Ulászló 1492. november 24-i átírásában). Végül egy július 1-i levélből az derül ki, hogy a pécsi káptalan panaszára Mátyás egyedül akart azon nyomban ítélkezni, amitől csak a jelen lévő bárók és ítélőmesterek tudták lebeszélni: DF 260497. Vö. Kubinyi 1990, 57, 58–59. és 122, 17. j. (A szerző nem összefüggésükben tárgyalja e három esetet.)

rendelkezések születtek azt biztosítandó, hogy Mátyás a törvényes eljárás mellőzésével ne fogasson le, illetve a *prelati et barones* hozzájárulása nélkül ne ítéljen el hűtlenség címén nemeseket.[243] A király többször kényszerült nyilvánosan esküt tenni arra, hogy a későbbiekben nem fog önkényesen adót kivetni, és szavainak kétes hitelét jelzi, hogy olykor az ország előkelői vállaltak kezességet e kötelezettség betartatásáért.[244]

Az imént említett pszichológiai elképzelés felvázolása után ugyanakkor maga Tringli István másik magyarázattal is előállt, és – ha jól értem – ez tekinthető tanulmánya végkövetkeztetésének. Eszerint az 1481. februári szlavóniai közgyűlésen elindított eljárások célja a pénz-, illetve birtokszerzés volt.[245] A szerző e gyűlésnek szentelt tanulmányában külön nem említi meg, ám korábbi, a Perényiek elleni hadjáratról írt munkájában – Kubinyi András e kérdésben alapvető eredményeire hivatkozva – le is írja, hogy a Corvin János herceg trónöröklését biztosítani hivatott birtokkomplexum kialakítása állt a háttérben.[246] Ez a magyarázat Laki Tuz János esetében is helytálló lehet, ha hihetünk Fraknói Vilmosnak, aki szerint Mátyás 1481 elején kínálta fel Beckensloernek azt a győri püspökséget, amit kevéssel korábban még János herceg számára biztosított a pápánál.[247] Úgy látszik, a

[243] 1464: 3. tc. (DRH 1458–1490, 143.); 1478: 10. tc. (uo. 241.); 1486: 46. tc. (uo. 293.)

[244] Uo. 128–130. (az országnagyok 1462. május 29-i és a király 31-i kötelezvénye); 179–181. (a király 1468. szeptember 28-i kötelezvénye az országnagyok annak betartását szavatoló záradékával); 185. és 188–189. (az 1470. évi *decretum* a kötelezvényt tartalmazó bevezetése és az országnagyok általában a törvénykönyvben foglaltak, valamint külön a „rendkívüli" adóról szóló kötelezvény érvényesítését garantáló záradéka). A *decretum*ok egy darabig ismétlik még azt az elvárást, hogy „rendkívüli" adó csak hozzájárulással vethető ki: 1471: 11. tc. (uo. 196.), 1472: 16. tc. (uo. 209.), 1475: 4. tc. (uo. 224.). Úgy tűnik, az országgyűlés egy idő után fölöslegesnek tartotta ezt (nem a norma érvényesülése miatt). Vö. Teke 1986, 199.

[245] Tringli 1998, 310–311.

[246] Tringli 1992, 188–189. Vö. Kubinyi 1982 (1983), lásd mindenekelőtt: uo. 171.

[247] Fraknói 1890, 346. (és számozatlan jegyzet uo.). A győri püspökség felajánlása kapcsán forrásra nem hivatkozik. Mátyás király 1481. július 13-án IV. Sixtus pápához intézett levelében ejt szót arról, hogy a győri püspökséget – a pápai követ közvetítésével – több ízben felajánlotta „az esztergomi érseknek", ám

gyermekkel ekkor már más tervei voltak. Legkésőbb a király halálakor az 1481 elején még Tuz János kezén lévő szlavóniai várak valóban Corvin Jánoshoz kerültek.[248] Az 1471-es lázadók „elővétele" tehát csak ürügyül szolgált ahhoz, hogy a király házasságon kívül született fiát az ország legnagyobb birtokosává tegye. Ezt az is jól mutatja, hogy a régi lázadó – és sztropkói várában magát azóta „elsáncoló" – Perényi Miklós halála után, 1483 végén azonnal a célkeresztbe került a valaha Mátyás mellett – egyfajta családi „munkamegosztásban" – kitartó idősebb fivér, a Miklós birtokait elvileg öröklő István.[249]

A tudományos igényű vizsgálódások kezdetei óta nem volt szokás leplezni Mátyás olykor durva vagy kegyetlen intézkedéseit, ám a nagy uralkodó személyét körülvevő romantikus aura csak az utóbbi egy-két nemzedék kutatásai nyomán foszlott szét (legalábbis a történelmet intézményesen művelők körében), így a közelmúlt hozta meg az első elfogulatlan összegzéseket az „igaz-

---

mivel erre választ nem kapott, rövidesen más személyt fog „jelölni" e tisztségre: *Mátyás király levelezése a római pápákkal*, 180. (No. CXXXV.) Fraknói bizonyára a Mátyás és Beckensloer közti üzenetváltásokhoz szükséges idő miatt tette 1481 elejére az ajánlat megfogalmazását, és ezzel közvetve Corvin János trónöröklési tervének kialakulását. A szakirodalomban általában Albert brandenburgi őrgróf a szász hercegekhez intézett 1481. augusztus 26-i levelét szokták e terv első bizonyítékaként megemlíteni: Marczali 1878, 443. Az őrgróf már a címzettek számára ismert elképzelésként utalt János herceg trónöröklésének lehetőségére.

248 Az 1481 elején még zálogjogon Laki Tuz János kezén lévő Medvevár és két *castellum* sorsát a Mátyás és János úr a levelesítési ügyet lezáró 1481. május eleji „megegyezésétől" az 1490-es évekig összefoglalja: Tringli 1998, 307–308. A szerző csak futólag említi, hogy 1485 nyarától 1488 májusáig e várak Poděbrad Viktorin birtokában voltak. E közjáték forrásai: Engel 2003 [1968–1970], 63, 108. j.; Péterfi 2013, 177–178, 40–41. j. A szóban forgó erősségek azonban ekkor is Corvin János örökösödésének biztosítására szolgáltak cserealapul, mivel Mátyás azok révén szerezte meg fia számára Viktorintól annak opavai, avagy troppaui hercegségét.

249 Tringli 1992, 185–188. Perényi István egyébként már 1471 szeptemberében királyi adománylevelet szerzett az öccsétől akkor elkobzott birtokokra, ráadásként pedig elnyerte a másik lázadó, Rozgonyi Rénold megürült tárnokmesteri tisztét. Az utóbbi váltásról lásd fent, 110. j.

ságos király" politikai erkölcseinek sötét oldaláról.[250] Egyes esetekben Mátyás valóban olyan dühkitörésekre ragadtatta magát, melyek során, illetve következtében udvara fontos embereit érte fizikailag is sérelem. Ebbe a körbe sorolhatjuk Zrednai János esztergomi érsek állítólagos 1470. novemberi felpofozását,[251] Báthori Miklós váci püspök 1480 második felében vagy a következő év első hónapjaiban foganatosított „internálását",[252] Váradi Péter kancellár, kalocsai érsek 1484. szeptemberére tehető, a király ha-

[250] Erről lásd mindenekelőtt: Kubinyi 2001, 145–147; újabban: Pálosfalvi 2012, 23–24. Hagyományos „alkotmánytörténeti", illetve romantikus hátterű lélektani megközelítéssel messze jutott Mátyás módszereinek bírálatában Fraknói 1879b, 205–210. Ám ő is magától értetődőnek tartotta (uo. 206.), hogy az uralkodó közérdekű célokat kívánt elérni skrupulusokat alig ismerő eljárásaival: „Hatalmassá óhajtotta tenni az országot, boldoggá a nemzetet." E téren védekezésre kényszerülve utóbb a néhai király módszereinek bírálatára szánt terjedelem csökkent, azok éle enyhült írásaiban: Fraknói 1890, 212–215. (védekezése uo. 211, 1. j.); Fraknói 1896, 242–243. A szerző „egykorú másolat"-ból idéz egy Mátyás nevében kelt (1486-os?) állítólagos levelet, melyben a király egy alaki hibás oklevélen feldühödve annak megfogalmazóját – Fraknói szerint egy főpapot – az okirattal együtt megégetéssel fenyegeti meg: Fraknói 1879b, 209, 1. j. A dokumentum hitelességére árnyékot vet fennmaradásának és részleges közlésének számos sajátossága. Kérdés ugyanakkor, hogy a Mohács előtti egy-két évtizedben szárba szökő Mátyás-kultusz körülményei között miért hamisított volna bárki is egy ilyen szöveget.

[251] A szász hercegek egyik ügynöke 1471. szeptember 14-én azt jelenti, hogy az előkelőktől cseh háborújára adót kérő Mátyásnak az esztergomi érsek azt felelte: csak a „török" elleni háborúra adna pénzt. A király erre válaszul ütötte volna meg az érseket. A történet a szervezkedés nyilvánosságra kerülése után, azt megindoklandó látott napvilágot. *Politische Correspondenz* I., 65–66. (No. 91.) Pofonról nem, de az esztergomi érseknek a királyhoz nyilvánosan intézett bíráló szavairól hallott Długosz 2005, 276. Veszprémy László fordítása: *Mátyás király és a humanizmus*, 103. Azok a történészek, akik szerint Zrednai János e nyilvános fellépésére és esetleg Mátyás brutális válaszára sor került, Fraknói Vilmos óta az 1470. november végi országgyűléshez kötik a történetet: Fraknói 1879b, 198–200. Az 1470-es *decretum* bevezetésében a király kijelenti, hogy az adó főleg a „törökök", kevésbé a csehek elleni harc költségeire szolgál: DRH 1458–1490, 185.

[252] Kubinyi 2007, 23–25. (Kardos Tibor és Klaniczay Tibor vonatkozó téziseinek cáfolatával.) A király akaratával a szolnoki főesperesi stallum betöltésekor dacoló püspök természetéről lásd még alább, 347. j.

láláig tartó fogságra vetését[253] – Bonfini szerint Nagylucsei Orbán kincstartó, akkor győri püspök ugyanebben az évben csak kis híján kerülte el ezt a sorsot[254] –, végül pedig a király cseh kancellárja, Jaroslav Černohorský z Boskovic 1485. december 10-i lefejezését.[255] 1525 tavaszán egy udvari forrás úgy tudta, hogy Mátyás egyszer botjával „ráhúzott" Ráskai Balázs budai udvarbíróra (1484–1492), keveselve az utóbbi – a Corvin János herceg trónöröklését biztosítani hivatott köznemesi származású kör fontos

[253] Váradi Péter 1484. szeptember 4-én még kancellár: *Archontológia 1458–1526*, I., 70. Szeptember 24-én az új pápa, VIII. Ince már tiltakozik Váradi lefogása miatt: *Mátyás király levelezése a római pápákkal*, 221. (No. CLXXV.) Nyilván az így kijelölt idősáv elején történt a baljós esemény. Szabadon engedéséről: Fraknói 1883, 729–730. Véber János szerint Mátyás haragját az válthatta ki, hogy az uralkodó Laki Tuz János és Szentgyörgyi Osvát elleni fellépését rosszalló Váradi szándékosan elrontotta a szultánnal kötött béke szövegét: Véber 2016, 63–67. A szerző Angelo Pecchinoli ortei püspök, pápai legátus Fraknói által lefordított, illetve összefoglalt 1489-es jelentéseinek egyik megjegyzéséből indul ki. Eszerint Mátyás a kalocsai érsek „rossz nyelvére" tett utalásokkal magyarázta annak bebörtönzését, ám egy ízben szóvá tette Váradi néhány Zágrábban és másutt elkövetett könnyelműségét: Fraknói 1901, 16, * j. Ha azonban Váradi Zágrábban valóban a két főúr elleni eljárást szabotálta volna, akkor aligha kapta volna meg utóbb a kalocsai érsekség és a kancellária mellé a személynökséget: *Archontológia 1458–1526*, I, 74. Váradinak egyébként semmi haszna nem származott volna abból, ha szándékosan a király, az ország és a kereszténység kárára bizosít előnyt a szultánnak. Lelepleződése esetén Mátyás közölhette volna a tényt a pápa követével. A király e helyett furcsa „némajátékba" kezdett, amit Pecchinoli úgy fejtett meg, hogy a kalocsai érsek elleni eljárás mögött a királyné állt, és utóbb maga Beatrix fedte fel előtte, hogy a börtönbe vetett főpap milyen sértő megjegyzéseket tett rá: Fraknói 1901, 64–65. és 95.

[254] Bonfini 1941 [1946], 124. (IV, 6., § 236–239.) Vö. Bonfini 1995, 857. A szerző egyébként Váradi sorsát szabadszájúságával magyarázza, de ő egyedül a „rendkívüli" adó bírálatát emeli ki: Bonfini 1941 [1946], 124. (IV., 6., § 232–235.) Vö. Bonfini 1995, 857.

[255] Kalous 2007, 388–389. A szerző által felhasznált Bonfinin kívül a magyar történelmi emlékezetben e tragikus eset hírét Szerémi György tartotta fenn: Szerémi 1857, 21–24. Vö. Szerémi 1961, 40–42. A helyes dátum csak a bécsi események akkurátus krónikásánál olvasható: Tichtel 1855, 37. Freisteyn 1534, f. 61r. (c. 143.) Szapolyai István intrikájára vezette vissza a végzetes döntést (az alapvetően Thuróczyt kivonatoló-fordító krónika önálló részében). A szerző nevéről és a kiadás körülményiről lásd: Borsa 1961.

tagja – által nyújtott bevételeket, amelyeket egyébként a szerző számottevőnek tartott.[256] Részben a király haragja magyarázhatta Laki Tuz János imént említett első – rövid ideig tartó – fogságra vetését, melynek fő okát nem ismerjük.[257] A király hirtelen dühe, ám a csehországi erőviszonyok átrendezésének szándéka is indokolhatta Mátyás ottani hetmanjának, Bohuslav ze Švamberkának az 1478. január végi elfogatását. Inkább az „igazságos" király tartós haragjára utal azonban, hogy Mátyás ezt a cseh nagyurat csak jóval az 1479. évi békekötés után, Ulászló kifejezett kérésére engedte szabadon a két cseh király 1486-os jihlavai, avagy iglaui találkozóján.[258] Amikor azonban a magyar király 1489 januárjában dúlva-fúlva adta elő VIII. Incétől elszenvedett sérelmeinek hosszú sorát Angelo Pecchinoli pápai követnek, ez a diplomácia terén járatlan ortei püspökre nagy hatást gyakorló jelenet magán viselte az előre tervezett és gondosan kalkulált fellépés minden ismérvét.[259] A valóban a hirtelen királyi haraggal magyarázható

[256] A Császár Mihály álnevet használó szerző (Kubinyi szerint Batthyány Orbán királyi titkár) az 1525-ös hatvani országgyűlésre készülve írt röpiratának vonatkozó passzusát idézi: Kubinyi 2009 [1964], 256. Kubinyi szerint (uo.) a szerző akár magától az 1517-ben elhunyt Ráskaitól is hallhatott az incidensről. Nem látom be, hogy az utóbbi miért örökítette volna tovább megszégyenítése történetét. Hitelesíti azonban a tudósítást az akkoriban bontakozó Mátyás-kultusz, melynek irányával ellentétes a néhai király méltánytalan tettének felemlegetése. (Igaz, a szerző nem Mátyást, hanem Bornemissza János akkori budai udvarbírót bírálta. Ha ugyanis a kiválóan teljesítő Ráskai botütést kapott, akkor mennyivel méltóbb a büntetésre a szerinte korrupt és gyenge adminisztrátor Bornemissza.) A szerző azonosítása: Kubinyi 1986, 92, 190. j. Ráskai a János herceg trónöröklését szolgáló rendszer egyik oszlopa: Kubinyi 1982 (1983), 173–174.

[257] Lásd fent, 238. j.

[258] A hetman lépre csalásáról (melyben fő szerepet játszott az utóbb Mátyás által vérpadra küldött Jaroslav Černohorský z Boskovic): Palacky 1856, 169–173; szabadon engedéséről: Teleki 1852–1856, V., 378.

[259] Mátyás trónon ülve, oldalán feleségével (a pápával hadban álló nápolyi király leányával), főurak és udvari emberek sokasága előtt fogadta a püspököt. A gondosan megkomponált és igen hosszú „kirohanás" kizár minden rögtönzést. Fraknói 1901, 29, 37, 41. A király ekkor (uo. 36.) még csak a szultánnal kötendő különbéke lehetőségére utal, ha a pápa nem adná át neki az előbbi fivérét, Dzsem herceget, fél évvel később azonban valóban rögtönözve fenyegeti meg

„kirohanások" következményeinek elszenvedéséhez ugyanakkor „kéznél kellett lenni", ráadásul az imént felidézett események jó része a király életének utolsó bő évtizedében történt (a legrégebbi incidens kétes hitelű). Nem véletlen, hogy az éles szemű kortárs megfigyelő, Philippe de Commynes szerint Mátyásra élete végén illettek e szavak: „Minden tőle vagy a parancsától függött. Nagy félelmet keltett, mert kegyetlenné vált…".[260]

Mátyás a hatalmi céljai során útjait keresztezőkkel szembeni sommás eljárásainak többsége ugyanakkor más logikát követett. A Laki Tuz és Osvát püspök, majd a Perényiek elleni – már tárgyalt – fellépése nyilván több hónapos előkészítést feltételez.[261]

(a keresztre esküdözve!) a legátust azzal, hogy magát a szultánt vezeti Itáliába, ha VIII. Ince nem teljesíti ezt a követelését: uo. 73. A Mátyás által a pápára zúdított – fiktív elemekben bővelkedő – szemrehányásokat látva Fraknói püspök is átlátta, hogy hőse itt „színjátékot rendezett": uo. 37–38. Újabban ugyanígy ír: Kubinyi 2001, 145.

260 Commynes 2007, 508. (l. VI., c. 12., 321–323. sor) *Toutes choses despechoit de soy ou par son commendement. Il se fit fort craindre, car il devint cruel…* A szerző a magyar királyt II. Mehmed és hőse, XI. Lajos társaságában nevezte a kor legnagyobb uralkodójának. E triót persze úgy állította össze, hogy közülük a francia király váljon ki erényeivel. Az idős Mátyásnak az idézett passzus előtt ecsetelt pompaszeretete így tűnik fel bűnként a számos nemes kortársa szemében fösvény XI. Lajos „visszafogott" udvarával szemben. A szultánra az érzékiség – főleg a falánkság – bűnét osztotta a diplomata-krónikás. Az összehasolítás egésze: uo. 506–510. (l. VI., c. 12., 250–397. sor). Műve e részét a Mátyás és III. Frigyes halála közti időszakban írta. Az idézett rész fordítása: *Szöveggyűjtemény* 1999, 572. (Más szövegkiadás alapján készült – a főszövegben eltértem tőle.)

261 Nem kis részben az Osvát zágrábi püspök és Laki Tuz János elleni tervei miatt döntött úgy Mátyás, hogy 1480–1481 telén személyesen száll hadba. E vállalkozása összetett indítóokait Kubinyi András foglalta össze: Engel, Kristó, Kubinyi 1998, 260. (A szerző szerint Mátyás által e fellépésével befolyásolni szándékolt „nemzetközi közvélemény"-en egyrészt az itáliai politikai élet tág körét, másrészt a birodalmi gyűléseken megjelenő, illetve képviselt német tényezőket kell értenünk.) Egyébként Mátyás már 1466-ban hasonlóan járt el: Kubinyi 2001, 63. Az utóbbi helyen olvasható megfogalmazással („…elcsapta a bánokat, Szapolyai Imrét és Újlakit") szemben Szapolyai leváltására azonban több mint egy évvel korábban kerített sort a király. Újlakit közvetlenül az 1266 őszi hadjárata előtt „csapta el", bár az új bán, Laki Tuz János – valamint Szentgyörgyi Osvát zágrábi püspök – beiktatása valóban a királyi had árnyékában zajlott le: Pálosfalvi 2001, 464, 468–469.

Hasonló vállalkozás lehetett a Vitovec György zagorjei gróf elleni 1488. őszi hadjárat, melynek során – Jakob Unrest beszámolója szerint – ez a nagyúr a király fogságába került.[262] Más esetekben azonban a politikai helyzet gyors változásai nyomán rögtönözve fordult ilyen eszközökhöz Mátyás. Az utóbbi csoportba sorolhatjuk Szilágyi Mihály 1458. október eleji,[263] Zrednai János 1472. márciusi,[264] valamint Alsólendvai Bánfi Miklós 1487 nyarára tehető elfogatását.[265] Az utóbbi „rapid" és az előbbi hosszabban előkészített intézkedések tehát végigkísérték a király egész uralkodását (bár annak utolsó évtizedében sűrűsödtek). Mátyás a hat eset mindegyikében vélhetően előre eldöntötte, hogy meghagyja a lefogott személyek életét, illetve az esztergomi érsek kivételével

[262] Unrest 1957, 180 (, 1–4 és 24–33 – c. 175.). Vö. Péterfi 2013, 171–174.

[263] Pálosfalvi 2013b, 356–365. Innen csak a volt kormányzó fogságra vetését tanúsító, 1458. október 8-án kelt királyi levél (DF 244834.) adatai maradtak le. Kiadása: Katona 1792, 161. (nyomdahibával: 101.) Fraknói Vilmos fordítása: Fraknói 1913, 96–97.

[264] Zrednai János e fogságát nem kell újabb hűtlenséggel magyaráznunk. A lengyel fősereg árnyékában megkötött 1471. december 19-i megállapodásban (lásd fent, 98. j.) az érsek ugyan vállalta, hogy „szükség esetén" váraiba Mátyás katonáit is befogadja, ám azok az ő embereit nem távolíthatták el (bár várnagyainak hűségesküt kellett tenniük a királyra). Az ellenséges seregtől megszabadulva Mátyásnak semmi oka nem maradt, hogy akár részben a megbízhatatlan főpap kezén hagyja annak várait. A Zrednai János fogságát lezáró 1472. április 1-i „megegyezés" ezért helyezi az utóbbiakat János egri püspök, vagyis Beckensloer ellenőrzése alá: Pray 1767, 84–85. (Hevenesi Gábor másolatgyűjteménye alapján.) Beckensloer emberének beszámolójából is világos, hogy a kora tavaszi „kényszerintézkedések" célja a várak biztosítása volt. Csak ennek megtörténtével írhatta le ez az ágens, hogy az esztergomi érseknek „semmi hatalma nem maradt": Höfler 1851, 76–77. A „második hűtlenség" tézise mellett: Teleki 1852–1856, IV., 274–275; Fraknói 1879b, 221. (nyomdahiba miatt: 121.), bár a következő oldal 1. jegyzetében már tartózkodóbb, később azonban inkább (Fraknói 1890, 224.) vagy egyértelműen (Fraknói 1896, 249.) a tézis mellett foglalt állást; Huszti 1931, 282. Joggal szkeptikus (bár az érsek lefogását a pécsi püspök „makacsságával" magyarázza): Szakály 1990b, 33. Tudtommal itt bukkant fel – forráshivatkozás nélkül – Zrednai elfogásának március 1-i, napra pontos dátuma. Általános viszont a felfogás, mely szerint ez az intézkedés nem tarthatott sokáig. Mint láttuk, március 25-ére a már fogoly érsek várai királyi ellenőrzés alá kerültek: lásd fent, 102. j.

[265] Kubinyi 1982 (1983), 170; Kubinyi 1999 [1994], 80–81. és 85. j.

ez utóbbiak szabadlábra is kerültek (a „kiszabadult" Zrednai János viszont csak előzetes királyi engedéllyel hagyhatta volna el Esztergomot). A cél a hatalmi helyzet és a birtokviszonyok gyors, a király számára kedvező átrendezése lehetett, aminek tudomásul vétele esetén az akció elszenvedői akár bizonyos mértékű kárpótlást is kaphattak. A „rapid" intézkedések mindegyikében ezt az utat választotta a király; a Perényiek a másik csoportba sorolt esetében István, majd annak fia, Imre kapott királyi jóvátételt.[266] Az utóbbi módon járt el, sőt az érintett lefogásáról is lemondott Mátyás, amikor egyik leghatékonyabb emberétől, Ernuszt János kincstartótól elvette örökös főispáni címét és esetleg több felvidéki birtokát (később ezek is Corvin János herceghez kerültek).[267]

Nem minden ilyen eljárás járt ugyanakkor együtt valamiféle jóvátétellel. A fogságtól megmenekültek ugyan, ám nem kaptak

[266] Neumann 2017, 92–93. 1486-ban már István kezén volt Terebes (a családi birtokközpont) és Újvár, 1489-ben pedig Imréé minden bizonnyal Füzér. „[H]a egyáltalán elvesztette" (nyilván István) – írja ez utóbbi várról Neumann Tibor: uo. 93. Mindenesetre amikor a budai káptalan 1493. október 11-i oklevelében (DL 86015.) maga Perényi Imre családja kereken tíz évvel korábban Mátyás király által elfoglalt várai közül hatot nevesít, akkor köztük szerepel Füzér is. (A királyi hadjárat előtti hét Perényi-várból csak Sáros marad ki ebből a felsorolásból.) Vö. Tringli 1992, 189.

[267] Neumann 2014, 389–390, 16. j. Kubinyi András eredményeit pontosítva a szerző úgy érvel, hogy Mátyás az 1474 végi sziléziai hadjáratra készülve biztosíthatta magának Ernuszt János több felvidéki várát, melyekért cserébe máshol adott két váruradalmat. Maga Kubinyi azonban e megjegyzéseiből utóbb másra következtetett, amikor azt írta, hogy a király vagy sikkasztásért, vagy pedig az akarata ellenében összehívott (vagy önállósult és vele szemben követeléseket támasztó) 1474. őszi országgyűlésnek tett engedménye miatt büntette Ernusztot az említett módon: Kubinyi 2001, 146–147. Ernuszt országgyűlésen játszott szerepéről lásd uo. 98–99. Mivel a szóban forgó várak elvételének vagy elcserélésének időpontját csak hozzávetőleg ismerjük, így azt sem tudjuk, hogy ez az intézkedés megelőzte vagy követte a kincstartó-bán által a rebellis országgyűlésnek adott 1474. október 4-i kötelezvényt (DRH 1459–1490, 214, II/1. j.), amit így akár ki is kényszeríthettek belőle, vagy akár önként is rászánhatta magát annak kibocsájtására, válaszul az uralkodó őt károsan érintő döntésére. (Mátyás mind a két esetben dühös lehetett emiatt.) Igaz, Kubinyi nem számolt a birtokcsere lehetőségével, bár kérdés, hogy itt valóban egyenértékű javak váltottak-e birtokost; az örökös főispáni rang pedig mindenképpen odalett.

kárpótlást az 1467. évi lázadást Erdélyben irányító nagyurak, a két Szentgyörgyi és Bazini gróf és Monyorókeréki Ellerbach Bertold, akiket a király egy-két évvel az inkriminált események után részleges birtokvesztéssel büntetett.[268] Már találkoztunk Laki Tuz János esetével, aki – immár másodszor – fogságot is szenvedett, és szintén nem részesült jóvátételben, akárcsak az 1481-ig kezén lévő uradalmak átmenetinek bizonyult birtokosa, Poděbrad Viktorin sem, akitől 1485 májusában vette vissza a király e közel három évig birtokolt jószágokat, hogy azokat fia kezére adja (a néhai cseh király fiára Mátyás nem tudta rátenni a kezét, mivel már nem tartózkodott az uralma alatti területeken).[269] A birtokaiért cserébe elengedett és az országból végleg távozó Vitovec György esete leginkább Laki Tuz Jánosét idézi, mivel utólagos kárpótlásról itt sem tudunk, addigi zagorjei uradalma pedig szintén Corvin Jánoshoz került. A volt erdélyi vajdák nyilván közismert bűnösségük miatt nem kaptak jóvátételt, míg a szlavóniai ügyek kárvallottjait a király végleg kiiktatta a hazai nagybirtokosok köréből, így nem kellett törődnie megbékítésükkel.

Nem heves érzelmekkel, hanem a jól felfogott hatalmi célok eléréséhez rendelt eszközök skrupulusok nélküli megválasztásával állunk tehát szemben, amelyeket az uralkodó azonban bizonyos mérséklettel alkalmazott. Mint arra Kubinyi András joggal mutatott rá, a király Magyarországon birtokos világi nagyurat sem halállal, sem tartós fogsággal nem büntetett.[270] (A Báthori Miklós elleni, a többi főpappal szembeniekhez képest visszafogottabb intézkedéseket Kubinyi e püspök nagyúri rokonságával magyarázta.[271] Egyébként a valóban hirtelen haragból fogant eljárások kárvallottjait – a cseh kancellár kivételével – a halálos ítélettől lényegében megvédte klerikus státusuk.)

[268] Nógrády 2005, 132.
[269] Laki Tuz ügyéről lásd fent, 238, 248. j. Viktorin herceg ügyéről: Kneschke 1913, 93.
[270] Kubinyi 2001, 96–97, 146.
[271] Kubinyi 1999 [1994], 81.

Garázda Pétert ugyanakkor jobban aggaszthatták – ha Itáliában értesült róluk – a királyi erőszak 1467-es, áldozatául nem nagyurakat választó megnyilvánulásai. Közülük az év elején a korábban Mátyás zsoldjában álló, ám kompániáját önállósító, Kosztolány várából a környéket fosztogató Jan Švehla és társai tömeges felakasztása alacsony státusú személyeket sújtott, miközben nyilván a társadalom minden csoportjában népszerű volt a pusztításukat elszenvedő térségben. A királyt e nem éppen kegyes, ám teljesen törvényes intézkedésre így józan politikai megfontolás indíthatta (még ha Švehlával szemben akadt személyes törlesztenivalója is).[272] Garázdához hasonlóan nemesembereket – bár nála előkelőbbeket – sújtott kevéssel utóbb az ugyanazon év nyarán kibontakozott felkelés erdélyi gyújtópontjában alkalmazott királyi megtorlás.[273] Az erő ősszel fokozatosan kivívott pozíciója adott alkalmat a sokrétű büntetésre: a tartomány nemességét egyetemlegesen sújtó intézkedések mellett a főleg ott, de Erdélyen kívül is kibontakozó birtokelkobzási hullámra és a látványos kivégzésekre.[274] A „rettenet színházának" (Richard van Dülmen) 1467–1468 fordulóján Erdélyben lezajlott három stációja közül az első két alkalommal megelégedtek a nemesemberek esetében bevett lefejezéssel, az utolsó, kolozsvári „előadás" során

[272] Bonfini 1941 [1946], 5–8. (IV., 1., §§ 49–95.) Vö. Bonfini 1995, i. m. 742–745. A kivégzettek kerek száma Bonfini „írói munkásságának" része: Thuróczy 1985, 287 (, 12–19). Vö. Thuróczy 2001, 330. Bonfini szerint Mátyás (a zsold késését ellensúlyozandó?) kevéssel előbb azzal tisztelte meg Švehlát, hogy egy fehérvári udvari ünnepségen lándzsát tört vele – a zsoldosvezér hűtlenségét tehát a király személyes sértésnek is tarthatta.

[273] Nógrády 2005, 131–137. A felkelés és megtorlása közel kortárs ábrázolása (mely a mozgalmat erdélyi „szeparatista" akcióként állítja be): Bonfini 1941 [1946], 10–18. (IV., 1., §§ 128–233.) Vö. Bonfini 1995, 748–755. (Thuróczy, valamint az utóbbit követő Ranzano szintén ezt a „hivatalos vonalat" követik. Bonfini mindegyiküket használta, de adatokban jóval gazdagabb tudósítást hagyott olvasóira.) Kubinyi 1988b, 65–66. és 71. bizonyította, hogy a lázadás a Dél-Alföldre is kiterjedt.

[274] A kollektív büntetésekről: Nógrády 2005, 133. Az 1467 szeptemberétől a következő év végéig tartó birtokelkobzási hullámról és az általa érintett területek nagyságrendjéről: uo. 133–137.

azonban királyi utasításra tüzes vasfogókkal tépték szét a három elítéltet. Óvakodnunk kell attól azonban, hogy e bestiális eljárást kizárólag a bosszúszomj rovására írjuk! Mátyást e kegyetlenkedések közben legalább ennyire vezethették hidegfejű politikai számítások. A vérpadra küldöttek körét úgy állapította meg, hogy rajtuk keresztül egyszerre sújtsa a tartomány három „nemzetének" mindegyikét, sőt még az ott élő kiváltságos románokat is.[275] A kivégzések ugyanakkor elterelték a figyelmet arról, hogy a királynak nem volt mersze (vagy Szapolyai Imre esetében: szándéka) személyükben felelősségre vonni a lázadók főúri rangú vezetőit. Az sem lehet véletlen, hogy a három véres színjáték közül kettőre – köztük a legbrutálisabbra – Mátyás sikertelen moldvai hadjáratát követően került sor. Mintha a megtépázott királyi tekintély azt kívánta volna jelezni: e kudarc ellenére a Kárpátokon belül a politikai széljárás nem fordult meg.

Garázda Péter szempontjából e vérfagyasztó vérontásnak – nem indulati, hanem kalkulált jellegén túl – volt még két figyelemre méltó jellegzetessége. Először is az, hogy a kivégzések negyedéven belül véget értek, és a birtokelkobzási hullám is lezárult a következő év végére. A megtorlások másik számunkra különösen fontos vonása, hogy – úgy tűnik – a valóban vétkeseket és azok közeli rokonait sújtotta: maradt ugyanis nyoma a megszállóként viselkedő királyi csapatok által okozott kár uralkodói megtérítésének.[276] Márpedig Garázda – bár kliensük volt – nem állt közelebbi rokonságban a két 1471-ben összeesküvést szervező humanista főpappal, nem is tudhatott előzetesen baljós terveikről, távolléte pedig megakadályozta, hogy a *seditio* során bármi szerepet játsszon. Bartolomeo della Fonte Garázda Péter hazatérte kapcsán megfogalmazott – nyilván őszinte – félelme tehát csak

[275] A Bonfini által felsorolt kivégzettek azonosítása: uo. 133, 13–15. j.

[276] Uo. 137. A lázadás kellően széles körű volt ahhoz, hogy a valóban bűnösök közül a királyi hatalom kiválogathassa azokat a főkolomposokat, akiknek vérpadra küldésével jól célzott üzenetet küldhetett az erdélyi három „nemzetnek".

részben volt megalapozott. Hősünknek utóbb Mátyás valóban nem juttatott olyan egyházi javadalmat, ami megnyitotta volna előtte a királyi tanácsba vezető utat, mint ahogy nem alkalmazta sem diplomataként, sem a kancellárián. Emlékeztetnünk kell azonban arra, hogy 1471-et megelőzően sincs jele annak, hogy Garázda a király kegyeltje lett volna. Tanulmányai és Itáliában szerzett kapcsolatai alkalmassá tehették arra, hogy a bekövetkezettnél magasabb ívű pályát fusson be, ám a kiindulópontot ehhez patrónusai jelentették, akik lényegében egyszerre távoztak az élők sorából. A királyi kegyet leginkább azért nem veszthette el, mert az korábban sem mosolygott rá (pontosabban: nem a király kegye mosolygott rá). Amikor pedig még gond nélkül kerülhetett volna közelebb Mátyáshoz – a firenzei oroszlánok „postásaként" –, akkor nem kívánt élni ezzel a lehetőséggel. (Rövidesen látni fogjuk, hogy milyen módon próbálhatott meg ezen – elkésve – segíteni.) 1471–1472 drámai fejleményei valóban cezúrát húztak az életében, ám a személyes karrier „megtörésének" baljós képzeteket sejtető fogalma helyett érdemesebb követnünk Huszti József óvatosabb megfogalmazását: hazatérése után Garázda nem szerzett „magasabb állást".[277] A címszereplő pályája lefékeződött, ám egyáltalán nem vált „a rendszer üldözöttjévé". Úgy tűnik, hogy Mátyás nem foglalkozott vele, és így nem állt annak útjába, hogy Garázda Péter más jóvoltából boldoguljon.

[277] Huszti 1924, 185. Garázda pályájának „megtöréséről" lásd mindenekelőtt a fent (4. j.) hivatkozott szakirodalmat!

6. A JAVADALOMSZERZÉS ÁRA, AVAGY BECSES KÓDEXEK GARÁZDA (?) KÉZBEN

Ezzel magyarázható, hogy Garázda Péter pozsegai préposti tisztsége 1472 elején csak a saját szemében kérdőjeleződött meg, hazatérése után pedig rövidesen két másik jól fizető javadalmat is szerezhetett. A pécsi székeskáptalan *lector*aként utoljára 1472. október 19-én adatolt elődje és 1483. szeptember 5-étől kimutatható utóda között egyetlen, 1478. július 19-i oklevélben tűnik fel.[278] C. Tóth Norbert ez alapján – feltételesen – az 1473-tól 1483-ig tartó évtized egészére tette az a korszakot, amikor Garázda töltötte be ezt a tisztséget.[279] Fedeles Tamás – a két humanista közti összhangot feltételezve – Handó György pécsi nagyprépost (1465–1480) támogatására vezette vissza, hogy címszereplőnk elnyerte a szóban forgó javadalmat.[280] Mivel Garázda 1474 végén már mindenképpen Magyarországon élt, ezért valóban elképzelhető, hogy a pécsi püspökség megszerzésekor még esetleg külföldön tartózkodó Ernuszt Zsigmond helyett a székeskáptalan prépostja játszotta ebben az ügyben a döntő szerepet.[281] Ám mivel a fiatal Ernuszt éppenséggel Ferrarában ta-

[278] DL 18057. A pécsi székeskáptalan oklevele: *datum per manus venerabilis domini Petri Garazda lectoris nostri*. Vagyis – legalább ekkor – Garázda valóban Pécsett tartózkodott (a káptalani hiteleshelyi kiadvány mást nem árul személyéről). Fedeles 2005, 358. (No. 104.), 485. j. Vö. uo. 379, 716. j.; 413, 1035. j.

[279] C. Tóth 2016, 6. és 11. A feltételezés részleteiről és hátteréről lásd alább, 154–155, 405. j.

[280] Fedeles 2005, 55. és 359.

[281] A Garázda Péter 1474 végi hazai működéséről rendelkezésre álló okleveles adatunk említi őt elsőként nyitrai főespresként: lásd fent, 207. j. Ernuszt Zsigmondot 1473 folyamán előbb a király „ajánlotta", majd a pápa december 10-én nevezte ki pécsi püspökké: *Archontológia 1458–1526* I., 46. és uo. 220. j.

nult akkoriban, így az ő beleegyezését is könnyű lehetett elnyerni Battista Guarini régi tanítványa számára.[282] Pócs Dániel újabb eredményeinek fényében ugyanakkor Handó Györgynek külön oka lehetett arra, hogy előmozdítsa a hazatelepülő Garázda Péter boldogulását. Az esztergomi érsekhez hasonlóan divatos kódexeit Firenze vezető könyvkereskedőjénél, Vespasiano da Bisticcinél beszerző Handó 1469-ben – Mátyásnak a pápai Kúriába és a nápolyi udvarba küldött követeként – ugyan kétszer is átutazott a liliomos városon, ám e rövid tartózkodások nem adhattak módot a jelentős könyvrendelések lebonyolítására, végképp nem a kért példányok „legyártására". Mivel pedig a szóban forgó másolók, Bartolomeo della Fonte és Pietro Cennini Garázda környezetében is feltűntek, Pócs Dániel feltételezi, hogy e jelentős – Zrednai János és a nagy Janus könyvvásárlásaihoz mérhető – üzlet lebonyolításában az akkoriban tartósan Firenzében működő későbbi pécsi olvasókanonok komoly szerepet játszhatott.[283]

Előfordulhat ugyanakkor, hogy Garázda Péter legjelentősebb javadalma, az esztergomi egyházmegyébe tartozó és így a székeskáptalanban kanonoki stallummal együtt járó nyitrai főesperesség megszerzését is kísérte könyvüzlet. Ehhez azonban át kell tekintenünk azoknak a ránk maradt kódexeknek a körét, melyek valaha biztosan Garázda Péter számára készültek, illetve tulajdonában álltak. Ezek közül a szebbek közé tartozik az a ma Münchenben található, Macrobius két művét, *Saturnaliá*ját és Cicero *Somnium Scipionis*-ához írt kommentárját tartalmazó kézirat, ahol a címlapot három oldalról keretező díszítés alsó sávjának közepén Garázda Péter címerét láthatjuk.[284] A kötetet a hazai ku-

[282] Veress 1941, 371–372. Veress Endre szerint Ernuszt Zsigmond az 1473 végére mutató adatot megelőzően már akár három-négy éve Ferrarában tanulhatott. (Hazatérésének időpontjáról nem ír.)

[283] Pócs 2016, 322. és 328. Garázda közvetítő szerepét feltételezi egy Cennini által másolt – akkor még díszítetlen és bekötetlen – Statius-kódex (Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Lat. 140.), későbbi *corvina* Magyarországra kerülésekor: Zsupán 2017, 273.

[284] München Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 15738. Vö. *Csillag a holló árnyékában*, 212–213. (No. 43.: Földesi Ferenc); a címlap (f. 1r.) színes fényképe: uo. 213.

tatás számára felfedező Fraknói Vilmos – mivel ez a kézirat a három müncheni Liviushoz hasonlóan Salzburgból került jelenlegi őrzési helyére – úgy vélte, hogy a címer gazdája, vagyis Garázda ezt ajándékba adta Zrednai Jánosnak, és az utóbbi egyéb könyveivel együtt Johann Beckensloer így vihette magával végül Salzburgba vezető életpályája során.[285] A kódex végén (f. 233^{v}) a másoló szignálta munkáját: *Barptolomaeus fontius excripsit florentie.*[286] Hoffmann Edith ebből arra következtetett, hogy Bartolomeo della Fonte munkáját ajándékul készítette magyar „barátjának", miközben kételkedett abban, hogy Garázda ezt a kódexet továbbadta volna Zrednai Jánosnak.[287] Csapodiné Gárdonyi Klára össze kívánta egyeztetni a két elképzelést. Szerinte a müncheni Macrobiust Garázda eredetileg Della Fontétól kapta, ám „feltehetően" még „Vitéz és Janus életében" Magyarországra küldte. Amikor Zrednai János könyvtáráról írt monográfiájában válasz keres arra a kérdésre, hogy ez a kötet valóban „Vitéz" János birtokában volt-e, úgy fogalmazott: e feltételezés alátámasztására az egyetlen alap, hogy a kódex Beckensloer révén került Esztergomból Salzburgba. Utóbb, a *Bibliotheca Hungarica* azonban már kétely nélkül sorolja a tulajdonosok közé Garázda Pétert követően Zrednai Jánost. Korábbi monográfiája imént idézett – kellően óvatos – megfogalmazásával azonban szemben áll ugyanott, hogy a szerző Zrednai János „emendációit" vélte felfedezni a kódexben; ezt az állítást viszontlátjuk a *Bibliotheca Hungaricá*-ban is. A monográfiában Bartolomeo della Fontéről is azt írja, hogy „emendálta" a kódex szövegét, noha a másolói kolofon egyértelműen fogalmaz, és írásképe is egyezik a fölötte véget érő szövegével.[288] Albinia de la Marénak nincsenek is kétségei, hogy a kódexet alapvetően Garázda „barátja" másolta (a neki tulajdonított kéziratok közül ez az

[285] Fraknói 1879a, 3–4.

[286] Fényképe: *Csillag a holló árnyékában*, 212. Tárgyleírásában (uo.) Földesi Ferenc kiegészítve-módosítva közli ezt a kolofont.

[287] Hoffmann 1929, 105–106.

[288] Csapodi-Gárdonyi 1984, 118. (No. 67.); *Bibliotheca Hungarica*, II., 64–65. (No. 2022.)

egyetlen szignált példány), a rövid görög részek esetében ugyanakkor a jeles firenzei családból származó, humanista kultúrájú szerzetes, Giorgio Antonio Vespucci kezét ismerte fel.[289] Földesi Ferenc is e kötet másolójának nevezi a jó Bartolomeót, elképzelhetőnek tartja, hogy az utóbbi Garázdának adott ajándékáról van szó, ugyanakkor igen óvatos abban a kérdésben, hogy a kódex valaha is Zrednai János tulajdonában állt.[290] Pócs Dániel szerint a kötet a címlap utáni egyetlen illusztrációja Bartolomeo della Fonte kezéből származik.[291]

Ma szintén Münchenben található az a Cicero fontosabb beszédeit tartalmazó kézirat, ahol a címlapot teljesen keretező – a Macrobius-kódexénél kidolgozottabb – díszítés alsó sávjának közepén függőlegesen két részre osztott címerpajzs látható, melynek második mezejében Hoffmann Edith azonosította Garázda Péter címerét.[292] Az első mezőben vörös alapon két harántpólya szerepel, melyek közül a központi és szélesebb – tehát a fontosabb – kék alapon arany méheket ábrázol. Albinia de la Mare ezt a Vespucci család „beszélő" címereként azonosította, a két embléma egyesített változatát pedig olyan „barátságcímerként", amely bizonyítja, hogy ezt a kódexet Giorgio Antonio Vespucci ajándékozta Garázdának.[293] Utóbb, nagy szintézisében másolóként Bastiano Foresit, emendátorként magát Giorgio Antonio Vespuccit és Bartolomeo della Fontét, a tartalomjegyzék másolójaként pedig a két szövegjavító közül az előbbit és annak fivérét, Nastagiót nevezte meg.[294] Csapodiné Gárdonyi Klára De la Mare korábbi publikációjából tudomást szerzett a címer azonosításáról, ám azt vitatta, mivel szerinte ajándékozás esetén értelmetlen az

[289] De la Mare 1985, 455. és 488. (No. 7/21.)

[290] *Csillag a holló árnyékában*, 212. Erről a kérdésről lásd még alább, 112.

[291] Pócs 2016, 324, 31. j. A szerző szerint Della Fonte máskor is készített illusztrációkat: Pócs 2012, 60. és 342, 176. j.

[292] München Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 15734. Vö. *Csillag a holló árnyékában*, 210–211. (No. 42.: Földesi Ferenc); a címlap (f. 1r.) színes fényképe: uo. 211. Vö. Hoffmann 1929, 106.

[293] De la Mare 1973, 138–139.

[294] De la Mare 1985, 553. és 599. (No. 106/11.)

osztott címer.[295] Ő egyébként Zrednai János kezétől származtatta a kódex egyes „emendációit", ezért úgy vélte, hogy a kötetnek még az érsek életében Esztergomba kellett kerülnie.[296] Újabban Földesi Ferenc nem említette ezt az attribúciót, mint ahogyan az a Pócs Dániel sem, aki e kérdésben visszaterelte a hazai kutatást Albinia de la Mare hitelt érdemlő megoldásához.[297]

A magyar szakirodalmat Hoffmann Edith ismertette meg azzal a ma Bécsben található, szinte kizárólag Lactantius műveit tartalmazó kézirattal, melynek címlapján az alsó sáv közepére Garázda Péter címerét festette az illusztrátor.[298] A Zrednai(-Janus)-címert és Garázda Péterét egyaránt, illetve csak az utóbbiét tartalmazó, eddig ismertetett kódexeket mind az úgynevezett fehér indafonatos (*bianchi girari*) díszítés Firenzében a 15. század közepétől az 1460-as évek végéig divatozó változatában készült illusztrációk ékesítik. Az ugyanott az 1470-es évek elejétől elterjedő virágmintákat találjuk azonban abban a ma Prágában őrzött Justinus-kódexben, melynek címermezője ugyan üresen maradt, ám Garázda *possessor*i bejegyzését viseli, és amelynek másolását Albinia de la Mare – a müncheni Liviusokéhoz hasonlóan – Piero di Benedetto Strozzinak, emendálását pedig Bartolomeo

[295] Csapodi-Gárdonyi 1984, 72. és uo. 293. j., valamint uo. 97. (No. 31.).

[296] Uo. 72. és 97. Vö. *Bibliotheca Hungarica*, II., 64. (No. 2021.) – Garázda után „Vitéz" itt tulajdonosként szerepel. Ebben követi, az említett Macrobius-kézirat esetében azonban érdekes módon nem: Wehli 1992, 237.

[297] *Csillag a holló árnyékában*, 210; Pócs 2016, 324. Földesi Ferenc az imént idézett helyen már arról írt, hogy a címer első mezője az ajándékozót jelölheti, ám nem kapcsolta össze ezt a feltételes módban megfogalmazott megállapítást Albinia de la Mare határozott állításával (a kiállításon szereplő két Garázda-címeres kódexről adott tárgyleírásaiban egyébként csak hazai szakirodalomra hivatkozik).

[298] Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. lat. 717. Vö. Hoffmann 1933, 79. A kötetben szerepel még Venantius Fortunatus akkoriban tévesen Lactantiusnak tulajdonított húsvéti költeménye, valamint pár sor Ovidius *Metamorphoses*-eiből. Vö. Pócs 2016, 324, 33. j. Ez alapján azonban túlzás Lactantius–Ovidius-kódexről írni, végképp alaptalanul tűnik fel a *Fasti* e kézirat szövegeinek sorában: V. Kovács 1957, 52. Vö. *Bibliotheca Hungarica*, I., 49–50. (No. 75.). Nem tudja személy szerint azonosítani a másolót: De la Mare 1985, 545. (No. 82/6.) A címlap fényképe: Soltész 1958, 121.

della Fonténak tulajdonítja.[299] Az üres címermező nyilván nem hősünk emblémájára várt; alkalmi vétel útján (esetleg ajándékként) juthatott hozzá ehhez az ismerősei által készített, talán a kereskedőnél visszamaradt példányhoz. Hoffmann Edith e négy kódexet – esetleg részben a stílusváltást, részben Garázda firenzei tartózkodásának hozzávetőleges időpontját szem előtt tartva – 1470 tájára datálta, ám a *Bibliotheca Hungaricá*-ban ezzel a kormeghatározással már csak a bécsi Lactantius esetében találkozunk, míg a másik három kódex elkészültét a szerzők roppantul tág időhatárok közé teszik.[300]

A nyitrai főesperesség Garázda általi megszerzését magyarázandó most persze a két salzburgi kitérővel Münchenbe került kódex érdekes a számunkra. Mint láttuk, a Macrobius-kódexről Fraknói Vilmos és Csapodiné Gárdonyi Klára, míg a Cicero beszédeit tartalmazó kéziratról az utóbbi azt gondolta, hogy azokat Garázda Péter Zrednai Jánosnak adta ajándékba. Csapodiné ráadásul mindkét kötetben felfedezni vélte az utóbbi keze nyomát. Újabban ezen az úton haladva Körmendy Kinga a követke-

[299] Prága, Národní Knihovna České Republiky [egykor: Univerzitní Knihovna], Cod. VIII. H. 72. Vö. Ábel 1880, 99; Hoffmann 1929, 106; *Bibliotheca Hungarica*, II., 177. (No. 2521.); De la Mare 1985, 531–532. (No. 62/48.); Pócs 2016, 324, 33. j. A *possessor*i bejegyzés szövegéről lásd fent, 61. j.

[300] Hoffmann 1933, 79. E tanulmányt ugyan a szerző a bécsi Lactantiusnak szentelte, ám a benne javasolt datálás mind a négy kódexre vonatkozik. A *Bibliotheca Hungarica* azonban csak a bécsi Lactantius elkészültét tette 1470 tájára (lásd fent, 298. j.); a prágai Justinust a 15. századra (lásd fent, 299. j.), míg a két müncheni Garázda-kódexet (lásd fent, 288. és 295. j.) e század második felére datálta. A két utóbbi kódex kormeghatározását átveszi Földesi Ferenc: *Csillag a holló árnyékában*, 210, 212. Wehli 1992, 237. a 15. század közepére datálja a müncheni Cicerót. Hoffmann 1936, 32. szerint Garázda Péternek akkoriban Firenzében bőségesen volt pénze, és összeköttetései is segítették a könyvek beszerzésében; hazatérve, „kegyvesztése" után ezek már nem álltak a rendelkezésére. A firenzei „barátok" szerepe e téren valóban kulcsfontosságúnak tűnik, ám a szóban forgó négy kötet beszerzése – részben éppen ezért – nem igényelhetett nagy befektetést (lásd alább, 118.), ráadásul újabban C. Tóth Norbertnek köszönhetően (lásd fent, 10. j.) már azt is tudjuk, hogy Garázda hazatérve sem lett az esztergomi templom egere.

zőképpen foglalta össze álláspontját: „Véleményünk szerint[,] ha még Garázda tényleges tulajdonában lettek volna Esztergomban kötetek, nem vehette azokat magához Beckensloer Vitéz János könyvtárából, amikor Esztergomból 1476-ban Salzburgba távozott. A két kódex Esztergomban csak Vitéz birtokában lehetett, ahol Beckensloer hozzáférhetett, mert nem valószínű, hogy Garázda maga adta volna át neki. Tehát a kódexeket Garázda vagy Vitéznek ajándékozta, vagy kölcsönadta, és nem tudta Vitéz halála után visszaszerezni."[301]

A Macrobius-kódex esetében azonban – mint láttuk – Csapodiné Gárdonyi Klára saját magának mond ellent, amikor arról ír: a „salzburgi kitérő" az egyetlen bizonyíték arra, hogy e kötet korábban Zrednai János birtokába volt. Adottnak véve a Fraknói által meghonosított közfelfogást, mely szerint Beckensloer vitte Salzburgba e kódexeket, Csapodiné csak arra tudott gondolni, hogy azok valaha az esztergomi érsek-elődd könyvtárához tartoztak, és talán erre alapozva kezdte azonosnak tartani a két müncheni kéziratban, illetve a Zrednai János kódexeiben található bejegyzéseket pergamenre róvó kezet. A Macrobius-kódex kapcsán tetten érhető körkörös érvelés (Zrednaié volt, tehát ő „emendálta" – ő „emendálta", tehát Zrednaié volt) árnyékot vet a Cicero-kódexben olvasható bejegyzések azonosítására is. Ezt látva nem meglepő, hogy a két müncheni Garázda-címeres kötet kutatói közül többen nem vették át Csapodiné Gárdonyi Klárának ezt az elképzelését. Itt kell emlékeztetnünk arra, hogy a néhai magyar kutató több, korábban nem azonosított másolójú, firenzei eredetű kódex *scriptor*aként Pietro Cenninit határozta meg, ám e város reneszánsz kódexmásolóinak legfontosabb kutatója, Albinia de la Mare ezeket az attribúciókat nem fogadta el.[302]

[301] Körmendy 2007, 146.

[302] De la Mare 1985, 529. Korábban már láthattuk, hogy Csapodiné Gárdonyi Klára olykor óvatlanul járt el, amikor a valaha Zrednai János könyvtárába tartozó, avagy szerinte oda kiválóan illő kódexekben azonosítani vélte a néhai főpap keze írását: lásd fent, 200. j.

A müncheni Garázda-kódexek Salzburgba vezető útjának kérdéseit legutóbb Földesi Ferenc foglalta össze, aki kilépett a Csapodiné Gárdonyi Klára által teremtett értelmezési hagyományból. „Két frissiben megszerzett, vásárolt vagy ajándékba kapott kódexet, ráadásul Garázda-címerrel, miért ajándékozott volna Vitéznek az ifjú költő" – írja gondolatmenete elején Körmendy Kingáéhoz hasonló állítást megfogalmazva. Garázda könyvtárát valószínűleg csak visszatérve – vagyis Zrednai János halála után – telepítette haza. Földesi Ferenc abban is problémát lát, hogy miként juthatott a két kötet Johann Beckensloer birtokába, mikor a kanonokok hagyatéka csak haláluk után került be a káptalan vagy a főpap könyvtárába, márpedig Garázda Péter jóval Beckensloer szökése után távozott az élők sorából. Így az előbbi címerét viselő két müncheni kódex sorsáról szerinte csak annyi biztos, hogy „Garázdának készültek, és 1476 előtt az esztergomi érseki könyvtárban voltak".[303]

Ha Garázda Péter könyvtárát egységesen kezeljük, akkor ráadásul a hazatérés időpontját befolyásolja a legkésőbbi kódex, a virágdíszes Justinus datálása is. Nem kell azonban erre az útra lépnünk, hiszen nem az összes ismert Garázda-kódex került Salzburgon át Münchenbe (a prágai Justinus sem), és – mint azt a müncheni Liviusok kapcsán láttuk – Garázdának hazautazás nélkül is akadt módja Magyarországra juttatni becses ajándékokat. A Zrednai(-Janus)-címer hiánya azonban amellett szól, hogy e kötetek nem az esztergomi érsek (vagy a pécsi püspök) számára készültek. Egy főpapnak szánt ajándék céljára egyébként sem látszanak alkalmasnak, legalábbis ha elfogadjuk Mikó Árpád szigorú megfogalmazását: „[v]alamennyi a firenzei miniatúrafestészet vagy inkább könyvkereskedelem szerényebb emléke".[304] Zrednai János könyvtárában tartalmi szempontból sem jelenthettek többletet ezek a kódexek, hiszen például még a nyilván

[303] *Csillag a holló árnyékában*, 212.

[304] Jankovits–Mikó 2005, 255. Az idézett értékelés nyilván a szerzőpáros művészettörténész tagjától származik, és a fennmaradt Garázda-kódexek mindegyikére érvényes.

erősen töredékesen fennmaradt anyagban – mégpedig az érsek címerével azonosított kötetek között – is találunk két, Cicero beszédeit tartalmazó kódexet.[305] Ez alapján nem tűnik logikusnak Körmendy Kinga elképzelése sem, hogy az esztergomi érsek kölcsönkérte volna kliensétől ezt a két kötetet. Hoffmann Edith és Földesi Ferenc álláspontját osztva – részben az övékétől eltérő érvek alapján –, tehát számomra is úgy tűnik, hogy a két müncheni Garázda-címeres kézirat nem Zrednai János számára készült, és így nem is jutott el hozzá soha; azokat Garázda csak végleges hazatérésekor hozta magával az országba. Ha a szóban forgó kötetek Salzburgba kerülésének hagyományos, Fraknói Vilmos által felvetett magyarázatához tartjuk magunkat, Földesi Ferenc elképzelésétől eltérően mégis megindokolható, hogy e kódexek Johann Beckensloerhez kerültek. Hacsak arra nem gondolunk, hogy mintegy az egyiptomiak edényeinek bibliai történetéből (*Kiv* 12, 35–36) ihletet merítve, az „angolos távozásra" készülő érsek „kölcsönkérte" papsága becsesebb vagyontárgyait (amivel csak magára terelte volna a gyanút), felmerül az a lehetőség, hogy Garázda Péter egyszerűen ajándékba adta a szóban forgó köteteket új érsekének. A nyitrai főesperesi javadalom (1474 utáni bevételi forrásai közül a legfontosabb) megszerzése miatt hálás hősünk akár még két ilyen, saját címerét viselő, esetleg számára kedves embereket felidéző vagyontárgyáról is lemondhatott, hogy új patrónusának – akit már korábbról ismernie kellett, sőt esetleg jótéteményeiben is részesült – kedvére tegyen.

Esetleg az említett görög evangeliárum, majd biztosan a Zrednai Jánosnak ajándékba szánt kötetek, illetve a Handó György könyvrendelései terén tanúsított igyekezete után így Garázda Péter

[305] Csapodi-Gárdonyi 1984, 95–97. (No. 29.: New Haven, Yale University Library, ms. 284; No. 30. [ez akár Janusé is lehetett, vö. fent, 69–70.]: Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. lat. 11. [vö. fent, 183. j.] – ez utóbbi egyébként Salzburgból került jelenlegi őrzési helyére). Uo. 117–118. (No. 66.) felsorol egy Macrobius *Saturnaliá*inak V. könyvét tartalmazó kódexet is, ennek a Zrednai-könyvtárhoz tartozása azonban korántsem olyan egyértelmű, mint azt a szerző vélte. A müncheni Macrobiusban olvasható művek ezzel együtt is eléggé elterjedtek voltak („divatjuk" már a 12. századtól kimutatható).

személyes pályája újabb példával szolgálna arra, hogy egy humanista érvényesülésének előmozdításában olykor – főleg az „eszmetörténet" által legtöbbre értékelt „csúcsértelmiségiek" szintje alatt – milyen szerepet játszhat a könyveknek csak részben tartalmukból következő értéktárgy-jellege. Garázda esetében csak a legutóbbi ilyen példától – ám az előbbiektől nem – foszthat meg bennünket Pócs Dánielnek a közeljövőben publikálandó elképzelése, mely szerint az Esztergomból III. Frigyeshez távozó Beckensloernek nem okvetlenül volt köze az említett magyarországi vonatkozású humanista kódexek Salzburgba kerüléséhez.[306] Akárhogyan álljon is ez a dolog, ha választ találunk arra a kérdésre, hogy a müncheni Liviussorozat valaha eljuthatott-e Zrednai Jánoshoz, az közvetve fényt vet a „csak" Garázdához sorolt – imént áttekintett – négy kézirat korábban feltételezett hasonló útvonalának valószínűségére is. E közvetett hasznon túl ugyanakkor a müncheni luxuskódex-sorozat „saját jogú" vizsgálata érdemibb következtetések levonásának lehetőségével kecsegtet, akár játszott szerepet Johann Beckensloer azok – illetve két Zrednai(-Janus)-címer nélküli Garázda-kódex – Salzburgba kerülésében, akár nem. Ha ugyanis a kódexek későbbi sorsának alakulásában szerepet tulajdonítunk Beckensloernek, akkor a müncheni Liviusok bevonása az előző bekezdésben felvázolt „tranzakcióba" jelentősen növelhette Garázda „ajándékának" értékét a nyitrai főesperesi javadalom felett diszponáló érsek szemében. Ha azonban úgy véljük, hogy e kéziratok soha nem kerültek a Sziléziából elszármazott érsek kezére, akkor is figyelemre méltó, hogy már Zrednai János könyvtárának részévé váltak-e – és így osztoztak annak sorsában –, vagy pedig csak Garázda Péter poggyászában érkeztek Magyarországra. E kérdésekre egyrészt a Zrednai(-Janus)-, illetve Garázda-címerek helyzetének a kötetek egymást követő sorában megfigyelhető módosulása, másrészt pedig a harmadik kötetben megfigyelhető heraldikai reprezentáció sajátosságai kínálnak választ.

[306] Pócs Dániel 2019. november 26-i eszmecserénk során ismertetett meg a fent jelzett szkepticizmusát alátámasztó érveivel.

Lássuk tehát e két téma közül az elsőt! A müncheni Livius-sorozatot először leíró Fraknói Vilmos – talán a címlapra és a megelőző *folio* azzal szorosan együvé tartozó *versó*jára koncentrálva – még nem vette észre az első kötet Garázda-címerét.[307] Meglepőbb, hogy olyan alapos kutató, mint Albinia de la Mare is elkövette ezt a hibát.[308] Ugyanakkor már Hoffmann Edith arról írt, hogy Garázda Péter címere mindhárom kötetben megtalálható, Csapodiné Gárdonyi Klára pedig pontosan megjelölte, hol is helyezkedik el ez az embléma az első kötetben.[309] Mindhárom kötet címlapján (rendre: f. 2^{r}.), a szokott helyen, vagyis az oldalt mind a négy irányból keretelő, gazdag indafonatos díszítés alsó, legszélesebb sávjának közepén találunk egy-egy nagyobb címerpajzsot. A szemközti oldalakon (rendre: f. 1^{v}.) mindegyik esetben egy-egy tabernákulumot formázó keretben Liviust magasztaló feliratokat olvashatunk (az első, legfontosabb kötetben Szent Jeromostól, a másik kettőben a pogány rétor Quintilianustól): itt, a tabernákulumokat hordozó konzolokon is elhelyeztek a kódexfestők egy-egy címerpajzsot. A néző szeme elé egyszerre táruló, a maguk autonóm díszítési rendszerével együtt is esztétikai egységet alkotó szembenéző oldalak közül az első pár mindkét címerpajzsában a Zrednai(-Janus)-címer látható, ebben az első kötetben ugyanis Garázda Péter címerének csak a címlap hátoldalán (f. 2^{v}.), a külső függőleges lapszél indafonatos díszítésének közepén, egy iniciálába komponálva jutott hely.[310] E Garázda-címer helyzete a másik két kötetben található társaiénál kevésbé előkelő. Hősünk már a második – más festő által díszített – kötetben előbbre lép: címere immár a tabernákulumot tartó konzolon tűnik fel, míg a címlap alsó sávjának közepén itt Zrednai János címere szerepel.[311] Ehhez

[307] Fraknói 1880, 9–11.: az első kódex leírása.

[308] De la Mare 1985, 531. Jonathan Alexander ebben is követi őt: *The Painted Page*, 150.

[309] Hoffmann 1929, 63; Csapodi-Gárdonyi, 115.

[310] A „tabernákulumos" oldal színes fényképe: *Csillag a holló árnyékában*, 169. (31/2. kép); a címlapé: uo. 168. (31/1. kép). A f. 2^{v}. fényképe eddig nem jelent meg, ám e kötet címlapján közlöm az iniciálét.

[311] A „tabernákulumos" oldal színes fényképe: *Csillag a holló árnyékában*, 171.

a nem jelentéktelen elmozduláshoz képest is forradalmian új heraldikai helyzettel szembesülünk ugyanakkor a harmadik kötetben. A tabernákulum alatti címerpajzs itt üres (vagyis egyszínű festés tölti ki); a címlap főhelyén pedig a már futólag említett, koronás és szintén üres címermezőt találjuk. Ez alá került egy tondóban Garázda Péter apró címerképe, miközben a Zrednai(-Janus)-címer két – a koronás üres címermezőnél kisebb, ám a Garázda-címerképénél nagyobb méretű – változata a lap alsó szegélyének két szélén elhelyezkedve mintegy a főhelyen látható enigmatikus címermezőt kísérik, melynél kissé lejjebb láthatóak.[312] Mint fentebb kiderült, a címerpár közül az előkelőbb helyet az esztergomi érsek, míg a heraldikus bal oldalt unokaöccse, a pécsi püspök jelvénye foglalja el.[313] A sorozat első két kötetéhez képest a leglényegesebb változás tehát itt a Zrednai(-Janus)-címer „trónfosztása". Ezt ugyanis kiszorította a főhelyről a koronával díszített üres címermező, ráadásul „vonzásköréből" kilépett a Garázda-címerkép, amely olyan szoros összefüggésbe került a koronás címermezővel, amilyennel a londoni Augustinus-kódexben még a pécsi püspök címerével állt. (A két megoldás között annyi eltérés figyelhető meg, hogy a patrónus és a kliens egymással közvetlenül érintkező címerei között jóval kisebb a méretkülönbség akkor, amikor az előbbi szerepet a püspök tölti be, mint abban az esetben, amikor a koronás címermező gazdájának jut ez a hely.) Garázda Péter címerképe e kódexsorozat harmadik kötetében foglalja el a legfontosabb helyet, mégpedig két szempontból: közvetlenül a „főhely" alatt látható, és azzal a koronás címerrel érintkezik, mely a főpapi párost is háttérbe szorítja.

Egy Zrednai János, Janus Pannonius és Garázda Péter címerét egyaránt megjelenítő kódexben pedig a koronával díszített

(32/1. kép); a címlapé: uo. 172. (32/2. kép). Mint láttuk, a Zrednai(-Janus)-címer felett itt az érseki rangot jelző kis kereszt foglal helyet: lásd fent, 73.

[312] A „tabernákulumos" oldal színes fényképe: uo. 175. (33/1. kép); a címlapé: uo. 176. (33/2. kép).

[313] Lásd fent, 73.

üres címermező – minthogy királynéja akkoriban nem volt az országnak – aligha várhatott más, mintsem Magyarország királyának címerére. Mint láthattuk, kizárt, hogy Garázdát Mátyás ellen összeesküvő főpapi patrónusai előzetesen bevonták volna a szervezkedésbe, ám – az itáliai kortársakhoz hasonlóan – 1471 késő őszére tudomást kellett szereznie arról, hogy a pártütők a lengyel királyfi személyében találtak maguknak trónjelöltet. Elvileg tehát felvethető, hogy Kázmér herceg immár magyar királyi címere került volna az üresen maradt címermezőbe, aminek dekorálása így az invázió bukása miatt maradt volna befejezetlen. Látva azonban Garázda Péter – „barátja", Bartolomeo della Fonte leveleiből visszaköszönő – politikai állásfoglalását a konfliktus információhiányos hónapjaiban, egy ilyen magyarázat nyilvánvalóan téves lenne. Hősünk – talán Mátyás propagandája által is megtévesztve – ez idő alatt úgy kívánta láttatni a dolgokat, hogy a király és saját addigi patrónusai között helyreállt az összhang. Ezt pedig nem csak a magyarországi előmenetelben reménykedő Della Fonte hitte el neki – mint ahogy azt a müncheni Livius-sorozat harmadik kötetének címlapján egy eddig még nem említett, heraldikai rendeltetésű ábrasor bizonyítja. A külső lapszélen ugyanis méhek sora fut végig, mely ábra összefüggését már Hoffmann Edith felismerte az ugyanott őrzött Cicero-kódex „barátságcímerének" első mezejében feltűnő hasonló kis rovarokkal.[314] Mivel De la Mare az utóbbiakat a Vespucci család „beszélő" címereként azonosította, ezért úgy tűnik, hogy ez a família járult hozzá a sorozat utolsó kötetének költségeihez; nyilván azért, mert továbbra is értelmét látta a magyar király, az esztergomi érsek és a pécsi püspök címereit egyaránt viselő kötet befejezésének.[315]

A koronás pajzsmező mindezek alapján Mátyás király címere számára készülhetett. Mielőtt azonban magyarázatot próbálnánk adni arra a kérdésre, hogy mikor és miért született meg egy ilyen

[314] Hoffmann 1929, 106.

[315] Akár az érsektől kifejezetten e célra kapott összegből, akár saját javadalmának bevételeiből tervezte kifizetni Garázda Péter a pompás Livius-sorozatot, e két forrás nyilván egyaránt elapadt a hadműveletek megkezdődése után.

terv, és mi volt az oka annak, hogy végül a koronával fedett mező üresen maradt, érdemes áttekintenünk mindazt, amit a müncheni Livius-sorozat geneziséről tudhatunk. Nehéz állást foglalni abban a kérdésben, hogy e luxuskódex-sorozat másolása és illusztrálása kifejezetten Zrednai János Garázda Péter által közvetített megrendelése alapján kezdődött el, vagy inkább az utóbbinak az előbbi részére szánt ajándékáról lehetett szó eredetileg. Az első esetben túlzásnak tűnik a pusztán „technikai" szerepet játszó Garázda címerének rendszeres feltűnése a kötetekben. (Mint láttuk, Pócs Dániel meggyőző felvetése szerint az utóbbi ugyanilyen munkát végzett Handó György javára, ám az e vállalkozás nyomán elkészült kódexekben hiába keressük a Garázda-címert.) A másik esetben viszont kérdés, hogy Garázda Péter pozsegai és/vagy váradi javadalma alapján megengedhette-e magának ilyen pazar kódexek megrendelését. Ne felejtsük, hogy ránk maradt négy személyes tulajdonú kötete közül a müncheni Cicerót joggal tarthatjuk ajándéknak, az ugyanott őrzött Macrobius és a prágai Justinus pedig vagy ugyanilyen úton kerültek hozzá, vagy alkalmi vételek lehettek; ráadásul – Mikó Árpád szigorú értékelése szerint – mind a négy kötet díszítése egyszerűbb és kevésbé színvonalasan kidolgozott, mint a fent bemutatott Liviusoké. Igaz, hogy a szakirodalomban időről időre hangot kapnak olyan vélemények, melyek – meglehet pont e négy kézirat díszítését látva – magasra értékelik Garázda firenzei évei alatt élvezett jövedelmét.[316] A kódexek beszerzésének vélhető körülményeit – és esetleg Mikó Árpád azok színvonaláról adott értékelését – szem előtt tartva e kérdésben érdemes óvatosan fogalmazni; főleg ha tekintettel vagyunk az ottani tanulmányok, illetve tartózkodás költségeire. Csak az említett javadalmakból származó bevételek, illetve a müncheni Liviusokhoz hasonlóan gazdagon díszített kódexsorozatok költségeinek érdemi összehasonlítása után lehet megválaszolni azt a kérdést, hogy a sorozat egészének megrendelése eredetileg kinek a döntésére vezethető vissza.

[316] Hoffmann Edith véleményét lásd fent, 300. j. Pajorin Klára szerint Garázda Péter javadalmából „fényesen megélt" Firenzében: Pajorin 2011a, 277.

Akárhogy is döntik majd el e kérdést a további kutatások, az biztosnak tűnik, hogy a harmadik kötet címlapja a „projekt" rendeltetésének megváltozásáról tudósít. Garázda Péter – mert a rendkívüli helyzetben csak neki tulajdoníthatjuk az ikonográfiai program heraldikai elemeit – részben vagy teljesen a Vespucci család támogatására hagyatkozva ekkor az esetleg addigi patrónusa költségén készülő kötetet úgy kísérelte meg átalakítani a király, az érsek és a püspök megbékélésének szimbólumává, hogy a címerreprezentáció nyelvén saját helyét immár jóval inkább az uralkodó, mintsem a főpapok oldalán jelölte ki. Mennyire sajnálhatta ekkor hősünk, hogy valaha nem vállalta el a firenzei oroszlánpár „leszállítását"! Az új helyzetben az így a királynak szánt ajándékká alakított kódexsorozattal kívánhatta jóvátenni egykori mulasztását, egyben megalapozni későbbi előmenetelét. (Garázda „árulása" jóval bocsánatosabb lehetett, mint azoké az – általa meglehet ismert – esztergomi kanonokoké, akik Jan Długosz valószerű adata szerint felfedhették az összeesküvést Mátyás előtt.[317]) A Livius-sorozat díszítéséből már csak a harmadik kötet címlapján máig látható üres címermező kitöltése lehetett hátra, amikor frissen érkezett hírekből kiderülhetett, hogy a vállalkozás okafogyottá vált. Ezek a híradások vagy két egyaránt 1472 márciusában bekövetkezett eseményről, Janus haláláról és Zrednai János fogságra vetéséről, vagy legkésőbb az érsek augusztus 8-i elhunytáról tudósíthatták az érintetteket. (Mindezek alapján érdemesebb nem sokkal az 1471 őszén meghiúsult küldetés elé helyezni Garázda Péter távozását Firenzéből, és 1471–1472 fordulóján is szorosabb kapcsolatot kell feltételeznünk közte és az utóbbi városban élő ismerősei között, mintsem azt Bartolomeo della Fonte a szélesebb nyilvánossággal megosztott levelei sejteni engedik.)

Ez a rekonstrukció számos hipotetikus elemet tartalmaz, melyek többségéről csak későbbi, a korszak firenzei kódexmásolását, -festészetét, illetve -kereskedelmét ebből a szempontból is vizsgá-

[317] Długosz 2005, 276. Veszprémy László fordítása: *Mátyás király és a humanizmus*, 103.

ló kutatások fényében lehet majd (talán) állást foglalni. Néhány esetleges ellenvetésre azonban már e keretek között megpróbálok választ adni. A címlapok dekorációjában feltűnő Hercules-történetek első pillantásra utalhatnának arra, hogy a sorozat egészét kezdettől fogva Mátyásnak szánták. Túl azon ugyanakkor, hogy ennek ellentmond az első két kötet címlapjának főhelyén ékeskedő Zrednai(Janus)-címer, arra is érdemes itt emlékeztetnünk, hogy a *hérószt* Mátyás *alter egó*-jaként megjelenítő – olykor csak írott forrásokból – régóta ismert műalkotások összefüggő sora legalább egy évtizeddel a müncheni Liviusok után indult meg.[318] Ráadásul a kutatás mindeddig éppen az első két – biztosan nem Mátyásnak készült – kötetben mutatta ki a Hercules „eredeti" mondájához, illetve csak e legendakör római ágához tartozó történetek ábrázolásait a címlapok indafonatos keretdíszét „szétfeszítő", e kódexek dekorációját kivételesen gazdaggá tevő képek némelyikén.[319]

[318] Tévedés Janus Pannonius egy 1458 nyarán keletkezett epigrammájához (*Imprecatio deorum pro rege Matthia in Turcos bellum sumente*) kötni a Mátyás-reprezentáció e formájának első jelentkezését, mivel ott a hőst nem fűzi kitüntetett kapcsolat a királyhoz. Janus Pannonius I./1., 227. (No. 386.) Illyés Gyula fordítása: Janus Pannonius 1987, 195. A szerző (3–6. sor) négy antik isten és három egyéb hős társaságában szólítja fel Herculest (szó szerint: *Alcides*t), hogy támogassa a török ellen készülő uralkodót – furcsa is lenne, ha kimaradna egy ilyen hosszú felsorolásból. Vö. Buzás (, Réti, Szőnyi) 2001, 52. (Réti Mária). Ennél érdekesebb, bár még mindig elszigetelten áll Mátyás egy hegyvidéki hadművelet során *Herculea manu* tanúsított – és *Herculea gloriá*t felidéző – hőstettének emlegetése Janus egy cím nélkül ránk maradt epigrammatöredékében: Janus Pannonius I./1., 248. (No. 428.); Kurcz Ágnes fordítása: Janus Pannonius 1987, 227. Bár a Mátyásra vonatkoztatott Hercules-utalások pontos datálása minden esetben gondot okoz, szinte biztos, hogy az összes többi eddig megismert ilyen emlék későbbi, mint Marsilio Ficino a királynak írt első, 1480. október 1-i levele. A firenzei neoplatonikus kör feje – összegyűjtött levelei Mátyásnak dedikált III–IV. kötetei élére helyezett ajánlásában (*Exhortatio ad bellum contra Barbaros*) – Otranto oszmán-török elfoglalásának sokkoló híre hatására a barbár ellenség elleni harcra szólítja fel a magyar királyt, akit előbb *Moyses alterus*-nak, majd pedig *victor Hercules*-nek nevez. Ficino 1576, I., 721–722. Az e sorokat is tartalmazó, Mátyásnak ajándékul készült kódex (ma: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 12. Aug. 4°.) 1481-ben vagy 1482 első felében készült el, tehát csak azt követően juthatott el Budára: Zsupán 2014, 107–108.

[319] Lásd mindenekelőtt: Garzelli 1985, I., 192–193, illetve Alexander szócikkét: lásd fent, 197. j. Az idézett helyen Garzelli nem is Mátyás reprezentációjá-

Elvileg szintén a fenti rekonstrukció ellen szólhatna a müncheni Livius-sorozat – és közte a harmadik kötet – újabban meghonosodott datálása. Huzamosabb ideig mintha csak a fehér indafonatos díszítés firenzei divatjának időhatárai befolyásolták volna ezeket a kísérleteket, amelyek így alig vették figyelembe a Zrednai(-Janus)- és Garázda-címerekből levonható következtetéseket. A londoni Augustinushoz, illetve két Garázda-kódexhez hasonlóan, a *Bibliotheca Hungarica* szerzői e sorozat elkészültét is a 15. század második felére tették.[320] Datálásuk még kódexfestészeti szempontból is parttalanul tág, nem is beszélve a két főpap halálának jól ismert időpontjáról, ami e korszak több mint felére értelmetlenné teszi ezt a kormeghatározást. Erwin Arnold a 15. század harmadik negyedéről írt ebben az összefüggésben, míg legújabban Mikó Árpád 1450–1470 közé datálta a sorozatot vagy annak első kötetét.[321] Garázda Péter itáliai feltűnésére is tekintettel azonban már Hoffmann Edith „1465 után"-ra tette e kötetek elkészültét.[322] A sorozat másolóját, *emendator*át, illetve velük együtt a könyvkereskedőt, Vespasiano da Bisticcit azonosító Albinia de la Mare hívta fel e kódexek kapcsán a figyelmet Garázda Péter firenzei jelenlétének akkor ismert egyetlen, 1469 végi forrására.[323] Ez alapján Jonathan Alexander „1469–1470 körül"-re tette az általa vizsgált első két kötet elkészültét, amit az újabb szakirodalom – a hozzávetőlegesség mellőzésével – kiterjesztett

hoz köti a Hercules-történetek feltűnését e kódexekben, hanem arra hívja fel a figyelmet, hogy a hős tetteinek ábrázolása a korabeli Firenzében gyakran társult a római történet jeleneteihez. Az első kötet címlapján egyébként a Herculeshez fűzött legendák közül csak a Livius művének adott részében (I. *decas*, I. könyv, c. 7.) olvasható, a mondakör római kiegészítései közé tartozó Cacus-történet jeleneteit látjuk viszont. A második kötet *frontispicium*án Hercules Eurüszthenész király parancsára végrehajtott nevezetes hőstettei közül hármat ábrázoltak, vagyis immár olyan történeteket, melyek legfeljebb allegorikusan hozhatók kapcsolatba e kódex tartalmával.

320 *Bibliotheca Hungarica*, II., 64. (No. 2020.) Vö. fent 180. és 300. j.

321 Erwin Arnold álláspontját lásd fent, 196. j.; Mikó 2009, 13. (felirat az 1. képhez, melyen a müncheni Clm. 15731, f. 1v. látható).

322 Lásd fent, 191. j.

323 De la Mare 1985, 455. Garzelli 1985, I., 74. „1469 körüli" időpontról ír.

a sorozat egészére.[324] Ez a korszak ugyan nincs fényévnyi távolságra az utolsó kötet díszítésének – az említett hírek gyors megérkezésével számolva – 1472. március végére, illetve augusztus végére vagy szeptember elejére tehető félbehagyásától, ám csak a firenzei kódexfestészet stíluskritikai rejtélyeiben állást foglalni illetékes művészettörténeti kutatás adhat választ arra a kérdésre, hogy az általam javasolt datálás még elfogadható-e a művészeti ág akkoriban a liliomos városban megfigyelhető stílusváltásának fényében. E téren laikusként e sorok történész szerzője mindössze arra hívná fel a figyelmet, hogy egy ilyen luxuskódex-sorozat másolása és díszítése bizonyára huzamosabb időt követelt, és – bárkinek is tulajdonítjuk a három kötetet életre hívó szándékot – a díszítést nyilván az idős főpap ízléséhez szabták, akinek tekintélyes könyvtára nem kis részben a Vespasiano da Bisticci által már korábban leszállított fehér indafonatos díszítésű kötetekből állt.

A datálás kérdésénél alapvetőbben akadályozhatja a sorozat díszítésének végső szakaszára imént adott magyarázat elfogadását az, ha bizonyítani lehetne: e kódexek már Zrednai János életében Esztergomba kerültek. (Megfordítva: a három kötet nyilván együtt vált az érseki könyvtár részévé, ha pedig a sorozat utolsó tagja esetében nem bizonyul védhetőnek, hogy ezt a főpap kezében tarthatta, akkor ennek ugyanígy kellett lennie a korábbi kettő esetében is.) Csapodiné Gárdonyi Klára azonosítani vélte Zrednai János „emendációit" a müncheni Liviusok összes kötetében is.[325] Minthogy azonban a néhai kutató ezen a téren – mint láthattuk – meglehetősen „nagyvonalúnak" bizonyult, meglátásait e téren kénytelen vagyok mindaddig zárójelbe tenni, míg egy kodikológiai szakértő nem vizsgálja felül az összes ilyen attribúciót (különös tekintettel a szignált és szignálatlan bejegyzések közti eltérésekre vagy akár a kötetekkel kapcsolatba hozható egyéb kezekre, köztük is mindenekelőtt Beckensloerére

[324] Alexander tárgyleírását lásd fent, 197. j. Vö. *Csillag a holló árnyékában*, 166. (no. 31.), 170. (No. 32.), 174. (No. 33.) – mindhárom tárgyleírás Zsupán Edinától; illetve Ulrike Bayer-Eberhardt tárgyleírását lásd fent, 198. j.

[325] Csapodi-Gárdonyi 1984, 115–116. Vö. fent, 320. j.

– már ha az utóbbitól maradt ránk azonosítható írás).[326] A hazai kódexkutatás korábbi – szintén nemzetközi rangú – vezető kutatója, Hoffmann Edith egyébként nem látta nyomát e sorozatban Zrednai Jánoshoz köthető „emendációknak", noha vizsgálata természetesen kiterjedt a kódexbejegyzésekre is.[327]

Csapodiné Gárdonyi Klára szintén a néhai érsek írását vélte felfedezni azon az első kötetben talált – eredetileg nyilván könyvjelzőként használt – papírdarabon, mely a kor néhány ismert szereplőjét is megnevezi: *de decimis / de literis casparis / de Jo. pongracz / de dominico preposito / de Nicolao Banfy / de Stephano Bathor.*[328] Esetleg Györgyi Bodó Gáspár lehet az a személy, akitől a cédulát papírra rovó kéz tulajdonosa levelet kapott, míg a

[326] Lásd fent, 200. j. és 107–111, illetve alább, 328. j. Itt kell szóvá tennem, hogy a szakirodalomban szinte mindig Zrednai János „emendációiról" esik szó, vagyis a humanista tudós szövegkritikai javításairól, miközben e kódexbejegyzések nagy többsége skolasztikus eredetű *nota* kiemelés, tehát akkoriban már évszázadok óta elterjedt egyszerű mnemotechnikai segédeszköz. Még az – olykor címerrel azonosítható kódexben olvasható – szignált bejegyzések esetében is gyakran ez a helyzet. Lásd például: *Csillag a holló árnyékában*, 148–149. (24. és 24/1. kép: Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. lat. 141., f. 1^{r}. és 59^{r}.), 182–183. (35/2., 35/3a és 35/3/b kép: Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. lat. 344., f. 174^{r}. és 189 ^{r}.), 185–187. (36/1., 36/2a, 36/2/b, 36/3a és 36/3/b kép: Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. lat. 370, f. 1^{r}., 13^{v}., 30^{v}., 45^{v}., 94^{r}.) (Bár nem minden ilyen bejegyzés származik a Zrednai Jánosnak tulajdonított kéztől.) Ideje lenne felhagyni ezzel a „Vitéz-mítoszba" jól illő, de nem tárgyszerű szóhasználattal! (Annál is inkább, mert a kodikológus szakértők nyilván mindig is tisztában voltak annak pontatlanságával.)

[327] Lásd fent, 191. j.

[328] Csapodi-Gárdonyi 1984, 115: a cédula az 54. és 55. *folió*k közül került elő. A szöveget – tudtommal először – Zsupán Edina közölte: *Csillag a holló árnyékában*, 167. Vö. uo. 166. Az utóbbi helyen ugyanakkor ellentmondásosan foglal állást a Csapodiné által Zrednai Jánosének tartott bejegyzésekről. Egyrészt úgy fogalmaz, hogy „a pompás Livius-sorozatban… alig néhány javítás, jegyzet található az ő [vagyis „Vitéz"] kezétől", másrészt viszont a cédula kapcsán arról ír, hogy „[m]égis, közvetlen bizonyítékunk van arra, hogy Vitéz e díszkódexeket is használta". Ha ugyanis az előbb említett bejegyzések közül akár egyetlen hiteles akad, az már közvetlen bizonyíték lenne az utóbbi tézisre. A „mégis" azonban mintha arról árulkodna, hogy a szerző kételkedik abban, hogy e bejegyzések (bár nem a cédulán olvasható szöveg) valóban Zrednai János keze vonásai, noha azokról írva elfogadni látszik a hitelességüket.

király unokatestvére, Dengelegi Pongrác János, valamint Alsólendvai Bánfi Miklós és Báthori István a Mátyás-korszak közismert figurái, mint ahogy az Kálmáncsehi Domonkos is, akivel a fenti prépost leginkább azonosítható.[329] Ha e névsort valóban egy esztergomi érsek vetette papírra és használta kevéssel utóbb könyvjelzőként egy kevesek számára hozzáférhető, nyilván már Esztergomban őrzött kódexben, akkor azonban ez a főpap inkább lehetett Johann Beckensloer, mintsem Zrednai János. Igaz, hogy Pongrác János – a király (talán Szapolyai Imre után) legfontosabb férfirokona – 1462-től 1476 végén bekövetkezett haláláig folyamatosan (általában erdélyi vajdaként) jelentős szerepet játszott Mátyás kormányzatában, ám a többiekről ez jóval inkább mondható el az 1471. évi lázadást követően, mint azt megelőzően.[330] Báthori István – 1458-ban rövid ideig, másodmagával viselt asztalnokmesteri tisztsége bizonytalan hitelű – a lázadásra válaszul összehívott szeptemberi országgyűlés vége felé emelkedett országbírói rangra, hogy aztán 1479-től egyben erdélyi vajda is legyen.[331] Alsólendvai Bánfi Miklós ugyan – szintén másodmagával – 1465–1466-ban pohárnokmesterként kimutatható, illetve az utóbbi évben megkapta az országos bárói rangot jelentő pozsonyi ispánságot, ám 1478-ban lett e tisztség örökjogú birtokosa, hogy azt 1487-ben – a már felidézett körülmények között – elveszítve kevéssel később máshol jusson busás kárpótláshoz.[332] Az utóbbi két világi báró Mátyás udvarában betöltött szerepének

[329] A cetlin szereplő Gáspár azonosítása: CTN. Györgyi Bodó Gáspár egyébként akkoriban nem viselt sem országos, sem udvari tisztséget, és a királyi tanács rögvest elemzendő ülésein sem tűnt fel. 1470-ig tolnai ispán volt (másodmagával): *Archontológia 1458–1526* II., 270.

[330] *Archontológia 1458–1526* I., 85–86, 122, 124. A király rokonai között élvezett kitüntetett helyzetéről, lásd Kubinyi 2001, 11.

[331] *Archontológia 1458–1526* I., 87, 89, 114, 317. j. A Kubinyi András kétségeit tovább mélyítő Horváth Richárd érvei alapján úgy tűnik, hogy a Báthori Istvánt 1458-ban asztalnokmesterként említő egyetlen forrás, a Mátyás kiadásáról kötött strážnicei szerződés 1490 körüli másolatába hibaként került az akkor már híres István úr neve fivérének, az e tisztségében kevéssel Strážnice után adatolt Andrásának a helyébe: Horváth–Neumann 2012, 14. és uo. 20. j.

[332] Uo. 111., 126. Fogságáról lásd fent, 265. j.

1471-et követő emelkedését jól illusztrálják a tágabb, illetve a szűkebb királyi tanács Kubinyi András által összegyűjtött névsorai (az összeset ellenőriztem a bécsújhelyi békeszerződést a Mátyás koronázásának alkalmából összehívott fehérvári országgyűlés után megerősítő előkelők jegyzékétől a Beckensloer 1476. februári szökése előtti utolsó, ilyen névsort tartalmazó okmányig).[333] Jelzésértékű, hogy a három, a cédulán megnevezett világi nagyúrral – mégpedig együtt – a tíz okmány közül elsőként a már említett 1471. szeptember 21-i hűségnyilatkozat aláírói között találkozunk.[334] Egymáshoz viszonyított akkori jelentőségüket jól mutatja, hogy míg Pongrác János neve a világiak között – Guti Ország Mihály nádort, Újlaki Miklóst és a Szapolyai fivéreket közvetlenül követve – a névsor élén kapott helyet, addig a másik kettő még e kivételesen hosszú listának is csak az alsó harmadába fért bele (a pozsonyi ispán Bánfi kevéssel előzi meg az itt még cím nélkül szereplő, ám két nappal később már országbíróként fungáló Báthori Istvánt).[335] Ezt követően az új országbíró már a Kubinyi András által összegyűjtött tanácslisták összes példányán helyet

[333] Kubinyi 1988a, 197–198. (No. 11–21.) Mint ismeretes, a szerző itt csak szám szerint összesíti a névsorokban szereplő egyházi, illetve világi főméltóságokat, illetve azt jelzi, hogy szerinte az adott okmány a szűkebb vagy a tágabb királyi tanács tagjainak körét fedi fel. A névsorok tartalmát a Kubinyi András által megadott hivatkozások nyomán ellenőriztem; az egyetlen kivétel a zágrábi érseki levéltár egy – tudtommal azóta is – kiadatlan (a DF-ben sem szereplő) okmánya: uo. 198. (No. 18. – a szűkebb tanács névsorával). Ennek résztvevőit a Kubinyi-tanulmány névmutatójából gyűjtöttem ki (ott jelzi ugyanis, hogy az adott személy mely alkalmakkor tűnt fel a királyi tanács ülésein).

[334] A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, ms. 4945. („Oroszország – Lengyelország"), IV. csomó („Moszkvai levéltárakból vett másolatok" – a külső borítóra utólag ceruzával, az első lapra pedig a címmel együtt tollal rávezetett időkeret [1412–1472] téves). Kubinyi 1988a, 198. (No. 16.) a dobozon belül „8. pallium"-ról ír, ám ilyen számozásnak nem találtam nyomát. A csomóban jelenleg a harmadik helyen található az a hatlapos – tizenkét oldalas – fűzetlen „füzet", amely a lengyel királynak elküldött, Mátyás melletti nyilatkozatot, illetve IV. Kázmér arra adott válaszát tartalmazza. Az előbbi (a számozatlan anyag 1–5. oldalán) végén (4–5.) olvasható az aláírók névsora.

[335] A lista rendhagyó hosszáról és jelentőségéről: Kubinyi 2001, 73. Báthori országbíróságának kezdete: *Archontológia 1458–1526* I., 89.

kapott a névsorban (úgy a tágabb, mint a szűkebb tanács tagjai között), míg – csak a tágabb testületben – Bánfi Miklós két, Pongrác János pedig egyetlen ízben szerepel.[336] (Négy ilyen okmányról van szó a megjelölt időhatárok között, tehát az utóbbi szám sem elhanyagolható.)

Persze a rendelkezésre álló anyag hiányos, Pongrác János személyes jelentőségét tekintve különösen az őt említő ilyen források 1471 előtti hallgatása feltűnő, bár kötelezettségei nyilván gyakran Erdélybe szólították. A másik két világi nagyúrral azonban egy esztergomi érseknek sokkal inkább akadhatott dolga Zrednai János bukását követően, mint előtte. Nehezebb ebből a szempontból megítélni Kálmáncsehi Domonkos feltűnését a cédulán. Ő már 1462-től, a fehérvár-külvárosi Szent Miklós-társaskáptalan elöljárójaként préposti tisztséget viselt, majd 1470-ben nyitrai főesperes – e tisztségében egyébként Garázda Péter közvetlen elődje – lett; e javadalma elnyerésekor tehát Zrednai János emberének számított.[337] Ugyanakkor Kálmáncsehi fehérvári kisprépostként általában a kincstartók beosztottjaként tűnik fel; ekkor aligha kerülhetett a neve az említett mágnásokéval egy társaságba. Erre leginkább akkor lehetett módja, amikor 1474 márciusában elnyerte a fehérvári (nagy)prépostságot, és ezzel a királyi tanács tagja lett.[338] Összegezve: egy valóban alapos „írásszakértői" vélemény esetleg cáfolhatja a fentieket, ám addig is kézenfekvőbb, ha azzal

[336] Kubinyi 1988a, 198. (No. 19. és 21.): Alsólendvai Bánfi Miklós; uo. (No. 21.): Pongrác János neve a szerző által hivatkozott forrásokban.

[337] Köblös 1994, 352–353. („Fehérvári káptalan", No. 60.) 1469. március 17-én még Váradi Albert volt a nyitrai főesperes (DF 238130): C. Tóth 2015, 148. (No. 49.) Körmendy 2007, 198. – Kálmáncsehiről írva – 1469-re teszi Váradi Albert halálát, bár az említett forrás csak utolsó előfordulását datálja. (Sajátos módon a magának Albertnek szentelt adattári címszóban sem nyitrai főesperességéről, sem haláláról nem ejt szót: uo. 188–189. [No. 85.]) Kálmáncsehi Domonkos már 1470. április 9-én nyitrai főesperes: DL 88498. (CTN) Az esztergomi érsek őt tette meg a Döbrenteitől megszerzett pannonhalmi kommenda adminisztrátorává: PRT III., 58. (Villányi Szaniszló, Rezner Tibold) és az oklevéltárban, 535–536. (No. 80–81. – 1468-as és 1471-es adattal).

[338] A fehérvári prépostság megszerzésének Köblös József imént idézett adattárában szereplőnél pontosabb dátuma: C. Tóth 2017, 136. és uo. 9. j.

számolunk, hogy a cédulát Johann Beckensloer – vagy az érseki kúria egy bennfentes klerikusa – írta (a rajta szereplő sorokat mindenképpen 1474 márciusa és 1476 decembere között rótták a papírra). Ebben az esetben pedig a müncheni Liviusok nem fordultak meg okvetlenül Zrednai János kezében, azok akár Garázda poggyászában is Magyarországra érkezhettek.

Garázda Péter tehát a megtartott pozsegai prépostsága mellé hazatérve valószínűleg „könyves" tevékenysége eredményeképpen jutott egy időre a pécsi olvasókanonoki stallum birtokába, mint ahogy a kódexek vándorlása „megolajozhatta" számára a nyitrai főesperesség megszerzését is. Ha valóban főnöke, Johann Beckensloer révén jutottak el azok Salzburgba, akkor az érsek Magyarországról távoztában nem követett el „garázdaságot", amikor a Garázda-címeres kódexeket magával vitte – saját jogos tulajdonaként csomagolhatta be azokat szökése előtt Esztergomban. Kérdés azonban, hogy korábban, a nyitrai javadalom megszerzésekor címszereplőnk mennyire önként vált meg a saját címerét (is) viselő kötetektől. A firenzei miniatúrafestészet hierarchiájában a kizárólag Garázda Péterhez köthető kéziratok – mint láttuk – Mikó Árpád szerint nem tarthattak számot előkelő helyre, ám a háromkötetes Livius-sorozat luxuskódexeivel „megfejelve" már egy *simoniá*kus ügylet körvonalai rajzolódnak ki. Ez pedig a benne részes mindkét félre ráveti a „garázdaság" árnyékát, főleg azonban arra a főpapra, aki esetleg e kötetek átengedéséhez kötötte a diszpozíciója alá tartozó javadalom betöltését. Ugyanakkor Garázda Péter is sajátosan járt el, amikor a harmadik kötet heraldikai programját megszabva saját helyét immár inkább a király, mintsem addigi patrónusa, az érsek alatt jelölte ki, és – amennyiben az utóbbi pénzén rendelte meg a Livius-sorozatot – tevékenységének némileg „garázda" ízt ad, ahogyan az elárvult kódexeket „magához vette".

7. HALVÁNYULÓ PRESZTÍZS. GARÁZDA PÉTER TELJESÍTMÉNYE ÉS MEGÍTÉLÉSE AZ 1480-AS ÉVEKBEN

A Pazzi-összeesküvést követő háború lezárásával Mátyás apósa, Ferdinánd (*Ferrante*) nápolyi király és Lorenzo de' Medici immár egymás szövetségesei lettek, ami megnyitotta az utat az előtt, hogy a firenzei rezsimhez kötődő humanisták a városuktól kivételesen nagy anyagi áldozatokat követelő konfliktus után „becserkésszék" a magyar király kiapadhatatlannak tűnő erőforrásait. Az 1480-as évek első felében ez a folyamat adott keretet azoknak a megnyilatkozásoknak, melyekben szóba kerül Garázda Péter is. Hősünknek ezeket az említéseit jórészt már Ábel Jenő ismerte, és azóta is rendre szóba kerültek életrajzának rekonstruálásakor. A kutatók csak a „kegyvesztett" humanista teljesítménye előtti fő-hajtást olvasták ki e szövegekből, aminél azonban e megnyilatkozások talán árnyaltabb elemzést is lehetővé tesznek.[339] A firenzei neoplatonikusok feje, Marsilio Ficino ekkoriban két ízben említi Garázdát. Akárcsak az utóbbi firenzei évei alatt, Ficinótól ekkor sem maradt fenn olyan szöveg, amely kifejezetten az előbbinek íródott; a vezető humanista másoknak szóló ajánlásában, illetve üzenetében csak az említés szintjén hozza szóba őt. Levél formájában megírt rövid, *Disputatio contra iudicium astrologorum* című értekezését – melyet korábban Giovanni Francesco Ippolitinek, Gazzoldo grófjának címzett – utóbb Váradi Péter kalocsai érsekhez (*Petro Pannonio archiepiscopo Colociensi*) intézett ajánlással látta el. Erre valamikor azután kerülhetett sor, hogy Firenzében

[339] A „bevett" értelmezésről lásd mindenekelőtt V. Kovács 1957, 56–57. Vö. Ábel 1880, 98–99; Ábel 1883a, 25. és 29–30.

értesültek arról: Mátyás 1480 nyarának vége felé az említett főpapi székbe juttatta Váradit, ám azelőtt, hogy Ficino leveleskönyve a magyar királynak ajánlott III–IV. kötetének dedikációs példánya legkésőbb 1482 első felében elkészült (az ugyanis tartalmazza ezt a szöveget: IV., c. 37.).[340] Miután a kalocsai érseket arra kérte, hogy protezsálja be őt „Pannonia legyőzhetetlen királyánál", Ficino végül azt várja Váraditól, hogy nevében üdvözölje Garázda Pétert és a Budán élő firenzei Domenico Giugnit.[341] A megfogalmazásból kitűnik, hogy az ajánlás szerzője tudta: e két utóbbi személyt a kalocsai érsek ismeri, Garázda esetében pedig vagy azért mellőzi rangja megjelölését, mert nincs pontosan tisztában, milyen javadalommal is rendelkezik az illető, vagy nem tartotta azt említésre méltónak.

Marsilio Ficino az utóbbi megoldást választotta 1482. május 9-én kelt, Francesco Bandini de' Baroncellihez intézett levelében is. Az 1476–1477 fordulóján Aragóniai Beatrix kíséretében Magyarországra költöző, majd röviddel utóbb Ficino budai „összekötőjének" szerepébe előlépő firenzeinek írt – a leveleskönyv Mátyásnak ajánlott része közelgő elküldéséről tudósító – híradás

[340] Váradi Péter kalocsai érsekségének kezdete: *Archontológia 1458–1526* I., 30. Ficino leveleskönyve III–IV. kötetének Mátyás számára készült példányáról lásd fent, 318. j. Váradi Péter legújabb monográfusa nem említi, hogy a korszak egyik legfontosabb humanistája ajánlással tisztelte meg a kalocsai érseket. A szerző ellentmondásosan foglalkozik Ficino Váradi Péterre gyakorolt hatásával. Előbb azt említi meg, hogy Váradi és Báthori Miklós „kapcsolatban álltak Marsilio Ficinóval", ám alább óvatosan (bár sajátos mondatszerkezettel) arról ír: „Azt, hogy Váradi Péter mennyire érdeklődött Ficino tanai iránt, és hogy hány művét olvasta, források híján nehéz megmondani." Ehhez képest utóbb úgy foglal állást, hogy a kalocsai érsek „Ficino tanainak lelkes követője" volt. (A következő mondatban ugyanakkor a neoplatonizmus korabeli bírálója, Trapezunti György Váradira gyakorolt hatását feltételezi.) Végül arról ír, hogy a kalocsai érseket és a váci püspököt „az újplatonizmus eszméje összefűzte". Véber 2016, 31, 54, 111, 134.

[341] A dedikációs kódexben (lásd fent, 318. j.), f. 146^{v}: *Vale feliciter Venerande pater, atque Marsilium tuum invicto Pannonie regi commenda. Petrumque Garasdam et Dominicum Iunium preclaros viros habeas commendatos.* Lásd Zsupán 2014, 105, 9. j. Vö. *Supplementum Ficinianum* 1937, I., 32. Az ajánlásról lásd még Gentile 1994, 92, 15. j. (Váradi Péter érsekségének téves datálásával.)

végén a szerző arra kéri a címzettet, hogy nevében üdvözölje három kiváló „kollégáját" (*nobis in musis Amicos*), a kalocsai „püspököt", a váci püspököt és Garázda Pétert.[342] A protokollt követő felsorolás nem meglepő egy olyan kapcsolatépítés alkalmával, melynek egyik célja anyagi támogatók szerzése lehetett. Ebből a szempontból említést érdemel, hogy a két főpaphoz viszonyítva rangját és nyilván „tőkeerejét" tekintve is csekélyebb jelentőségű Garázda egyáltalán helyet kap e lista végén. A Ficino levelezéséből korábban felidézett két szöveghellyel együtt ez is bizonyítja, hogy címszereplőnk firenzei tartózkodása alatt bizonyos mértékben magára vonta a neoplatonizmus ottani fejének figyelmét, aki őt (valamikori tanítványát?) ekkor még számon tartotta. Túl azonban azon a már említett tényen, hogy Ficino – egyébként igen terjedelmes, szerzője által folyamatosan bővített, majd még életében sajtó alá rendezett – leveleskönyve nem tartott fenn Garázdának címzett levelet, az érem másik oldalát az is jelzi, hogy a sommás utalásokban nem találkozunk az utóbbi teljesítményére fényt vető konkrétumokkal. Óvakodnék tehát attól, hogy Váradi Péter, Báthori Miklós és Garázda Péter imént idézett felsorolásából arra következtessek, hogy a nevezettek egymással szoros kapcsolatban álló „humanista kört" alkottak, illetve rendszeresen rendezvényeket tartottak – amint az a hazai szakirodalomban gyakran szerepel.[343] Ficino őket említő mondatából mindössze az következik, hogy a nagy firenzei tudott humanista érdeklődésükről, illetve tisztában volt azzal, hogy Bandini mindhármukkal személyes kapcsolatot tart. Ennél többet kizárólag egyéb bizonyí-

[342] Ficino 1495, f. CXXXVIII^{r}.: [*H*]*aec interim epistola tres tibi potissimum nobis in musis Amicos mandat iterum atque iterum salutandos*[,] *episcopum colocensem, episcopum uaciensem, petrumque garasdam*. Ficino leveleinek kritikai kiadása még nem jutott el eddig a tételig. A nemzetközi szakirodalomban a leveleskönyv e részét a szerző műveinek első gyűjteményes kiadásából szokás idézni, ám ott az idézett mondat durva sajtóhibával szerepel: Ficino 1561, 856. Ezért hivatkozom a leveleskönyv *editio princeps*-ére (mivel e levél már megjelent nyomtatásban, ezért nem kapott helyet a *Supplementum Ficinianum*-ban).

[343] Elsőként Huszti 1924, 212. kezelte az idézett felsorolást a korabeli „magyar platonikusok" névsoraként.

tékok birtokában állíthatunk Garázda és e két főpap kapcsolatáról, amire csak Váradi Péter esetében van mód (a már idézett közvetett, illetve a rögvest tárgyalandó közvetlen bizonyíték alapján). Maga Ficino mindenesetre kizárólag az imént idézett helyen sorolta fel mindhárom magyar „híve" nevét, egyébként közülük a váci püspököt tüntette ki figyelmével messze a leginkább, ráadásul az utóbbi jóval szorosabban köthető a mester budai „helytartójához", Bandinihez. A nagy firenzei a Janushoz írt levele utáni egy évtizedes hallgatást egy Báthori Miklóshoz intézett levéllel töri meg 1478. május 23-án, melyben őt kéri arra, hogy támogassa Bandinit, és tőle várja, hogy mindkettőjükre felhívja Mátyás figyelmét (ekkor Váradi Péter még nem kancellár, és nem is főpap).[344] Utóbb még egy fennmaradt – valószínűleg 1487 második felében kelt – levelet küld Báthorinak, egyik értekezését neki és Bandininak közösen ajánlja, és az utóbbihoz írt két levelében is üdvözli a váci püspököt (az egyikben csak az utóbbit említi, a másik – az imént idézett – levélben kivételesen rajta kívül Váradit és Garázdát is).[345] Újabban Molnár Dávid joggal emelte ki, hogy a magyar személyekhez intézett Ficino-ajánlások közül csak Báthoriét közölte a szerző művei még életében sajtó alá rendezett kiadásaiban (a többiekét másokhoz szólóval váltotta fel).[346] Marsilio Ficino a Báthori Miklóshoz intézett írásaiban ráadásul más magyar humanistát nem említ, a kalocsai érseknek ajánlott műve

[344] Ficino Magyarországra küldött leveleit vizsgálandó – a szerző műveinek egyéb kiadásai helyett – kézenfekvő elővennünk Ábel Jenő és Hegedűs István klasszikus gyűjtését: *Analecta nova*, 274–275. Vö. Ficino 1561, 782. Huszti József fordítása Molnár Dávid javításaival: Molnár 2015, 53, 23. j.

[345] A Báthori Miklósnak küldött másik levél: *Analecta nova*, 283–284. Vö. Ficino 1561, 884. Az összkiadásban e szöveget közvetlenül megelőző levél 1487. június 26-án (uo. 883–884.), a következő datált episztola pedig 1487. december 14-én kelt (uo. 887.). Huszti József fordítása Molnár Dávid javításaival: Molnár 2015, 54, 25. j. Utalás a Báthorinak és Bandininak ajánlott értekezésre: *Analecta nova*, 271. Ficino Bandinihoz írt levelében üdvözli a váci püspököt: uo. 277. (A másik levelet az imént tárgyaltam.)

[346] Molnár 2015, 41(–42), 3. j. Báthori Miklós humanista presztízse és mecénási szerepe régóta ismert, az alapadatokat legújabban összefoglalta: Kiss 2013, 265–268.

kísérőlevelében – mint azt láttuk – viszont nem esik szó a váci püspökről (a magyarok közül ott csak Garázdát tünteti így ki). Nyilván nem maradt ránk Ficino összes, Magyarországra küldött levele, ám ettől e példák még reprezentatívak lehetnek. A firenzei mester e szövegeket ránk örökítő leveleskönyve szelektív, ám ez a jellege nem véletlenszerű háborús károk következménye, hanem a szerző megfontolt döntéseié. Ennek alapján pedig a neoplatonizmus firenzei mesterének három akkori magyar „hívét" egységes „kör" helyett két jól elkülönülő „csoportba" sorolhatjuk, melyek közül Garázda a Ficinóhoz lazábban kapcsolódóhoz tartozott.[347]

Marsilio Ficino szintjénél jóval kisebb jelentőségű itáliai humanistáknál találunk olyan megjegyzéseket, melyek némi fényt vetnek Garázda Péter munkásságának részleteire. A firenzei Ugolino de' Vieri (*Ugolinus Verinus*) epigrammáinak valamikor 1484 tavaszán Mátyás király számára elküldött gyűjteményében az egyik

[347] A Garázdát Váradi Péterhez fűző kitüntetett kapcsolat érthetővé válna, ha követnénk Gerézdi Rabánt, aki szerint e két klerikus egyszerre koptatta az iskolapadot Battista Guarininál: *A magyar irodalom története* I., 207. Ugolino de' Vieri Váradihoz intézett – alább (354. j.) említendő – epigrammája csak általánosságban magasztalja a kancellár Itáliában szerzett műveltségét, Bonfini azonban kifejezetten bolognai tanulmányairól ír: lásd fent, 80. j. Ami pedig Báthori Miklós és Váradi Péter az utóbbi fogságra vetését megelőző kapcsolatát illeti, a kalocsai érsek kiszabadulása után – az előbbi megkeresésére válaszul – arról biztosította őt, hogy már fiatal korától beléivódott iránta a barátság érzése: Váradi 1776, 216. Boronkai Iván fordítása: *Magyar humanisták levelei*, 290. Való igaz, hogy ezt követően hivatali és politikai ügyektől független levelezést is folytattak. Kérdés azonban, hogy mi szükség e régóta táplált barátság bevallására, ha az valóban ennyire egyértelmű? E levélből és több másikból is kiderül, hogy Váradinak jól jött a címzett fivérének, a nagy hatalmú Istvánnak a támogatása. Amikor a milánói követ 1490. június 22-én jelenti, hogy Báthori Miklós fivére, István szándéka ellenére kiáltotta ki János Albertet magyar királlyá, azt is hozzáteszi, hogy a váci püspöknek – noha művelt elme – nincs önálló súlya, csak nevezett fivére miatt rendelkezik némi politikai tekintéllyel: MDE IV., 221–222. (No. 154.) Neumann Tibor szerint a követ híradása egyébként tévedésen alapult, mivel nem Miklós püspök bábáskodott János Albert kikiáltása körül: Horváth–Neumann 2012, 95. Kubinyi 2007, 29–30. kiemeli, hogy a Bakócz fivérét, Szatmári Ferenc budai prépostot és váci kanonokot 1491-ben „leparasztozó" Báthori Miklós ekkoriban baráti viszonyt ápolt a szintén jobbágyszármazású Váradival.

költemény említi hősünket (III., c. 2.: *Ad librum suum, ut dominum Petrum Archidiaconum strigoniensem conveniat, eruditissimum virum, poetae amicum*).[348] Ebben a címzett egyházi rangjának hozzávetőleges pontosságú megjelölését követően egykori firenzei tanulótársaként azonosítja Garázdát, azt írja róla, hogy prózában és versben egyaránt járatos (*qui prosa pariter, carmine quique valet*), végül azt várja tőle, hogy segítse elő a küldemény eljutását a királyhoz.[349] Az utóbbi igényt a gyűjteményben más címzettekkel szemben is megfogalmazta, így a Francesco Bandinihez, a IV. Kázmér követeként éppen Budán időző Filippo Buonaccorsihoz (*Callimachus Experiens*), illetve a Mátyás orvosához, Bresciai Ferenchez intézett költeményben; magyarországi kapcsolatait egy másik Budára küldött epigrammájában is felsorolja.[350] Az utóbbiban arra kéri versét, hogy adja át üdvözletét Aragóniai Ferencnek (Beatrix királyné akkor

[348] Ugolino Verino 1998, 302–303. A gyűjtemény datálásáról és Budára küldéséről lásd uo. 24–32. A Garázda Péterhez intézett költeményt csak a gyűjtemény egészét tartalmazó mindössze két kódex tartotta fenn; annak – a szerző több epigrammájától eltérően – külön szöveghagyománya nem ismeretes: lásd uo. 183. Csonka Ferenc fordítása: V. Kovács 1987b, 370. A nagyrészt Alfonso Lazzari és Huszti József eredményei nyomán megállapított datálástól a hazai szakirodalomban eltért, mivel a gyűjtemény legfontosabb Mátyáshoz intézett darabjának megírását 1479-re tette: Havas 1969, 61–63. Szörényi László – érvelés nélkül – Havas László ellenében Huszti József álláspontjához csatlakozott: Szörényi 1987, 107. Pajorin Klára hívta fel a figyelmet arra, hogy Ugolino e költeménye hosszan tárgyalja Otranto 1481-es visszavételét, így annál csak későbbi lehet: Pajorin 1990, 347. Vö. Ugolino Verino 1998, 196–197. (I., c. 2.: *Triumphus et vita Mathyae regis admiranda, versu heroico percussa*, 144–165. sor).

[349] Meglepő módon a szövegkiadó az *archidiaconus Strigoniensis*t esztergomi érseknek értelmezi, majd elcsodálkozik azon, hogy akkoriban már Aragóniai János töltötte be ezt a tisztet, nem pedig Garázda Péter: Ugolino verino 1998, 302. (a verscím jegyzete). A főszövegben idézett (4.) sor: uo. 302. A Garázdától elvárt segítségről szóló 8. sor (*ad regem gressus diriget iste* [=Garázda] *tuos* – tudniillik a mű címzettje, vagyis maga a vers lépteit): uo. 303.

[350] Uo. 236, 3–4. sor (I., c. 32.: *Ad Franciscum Bandinum florentinum, pannonii regis familiarem, cui libellos suos commendat*); 238, 5–6. sor (I., c. 33.: *Ad Callimachum etruscum poetam insignem, pannonii regis amicum*); 365. (III., c. 53.: *Ad librum suum, ut Franciscum briscensem, medicum regis Mathyae, conveniat, qui deducet ad regem*); 428. (V., c. 2.: *Ad librum suum merito festinantem ire in Pannoniam, ut requirat illic quosdam amicos*).

Mátyás udvarában élő legfiatalabb fivérének), a kalocsai főpapnak és Bandininek, valamint még „sokak"-nak.[351] Garázda Péter ebben az esetben csak a névtelen „sokaság"-ban kapott helyet – már amennyiben eszébe jutott egyáltalán a szerzőnek. A gyűjtemény Mátyáshoz vezető útjának megkönnyítésére kért személyek esetében Ugolino rendre kiemeli, hogy mi köti őket a magyar királyhoz (*Pannonii regis familiaris – Pannonii regis amicus – medicus regis Mathyae*). Ez Garázda Péter esetében azonban elmarad, így a hozzá írt epigramma aligha bizonyítja, hogy a nyitrai főesperes akkoriban bejáratos lett volna az udvarba.[352] Hősünk mindezek alapján legfeljebb kedves fiatalkori emlékként kaphatott helyet Ugolino de' Vieri Magyarországra küldött epigrammagyűjteményében – így nem véletlen sem az, hogy a szerző megemlíti e régi kapcsolatot, sem pedig az, hogy felidézi Garázda a szerző által nyilván még Firenzében megismert irodalmi alkotásait. Ugolinónak egyébként – szerencséjére – az epigrammában felvázolt közvetítői szerepre csak a retorika szintjén volt szüksége; korábban már évekig Budán üzletelő fivére, Silvestro de' Vieri révén juttatta el ugyanis a gyűjteményt a magyar királyhoz, illetve „inkasszálta" az utóbbi által kiutalt jutalmat.[353] Valószínűleg kevésbé a Garázdával az idézett epigramma erejéig felelevenített kapcsolattal, mintsem a címzett főpapi és kancellári rangjával magyarázható, hogy a gyűjteménybe bekerült egy Váradi Péterhez intézett költemény is, melyben a kancellár (*Mathye regis primus secretarius*) a király mellett a kollekció egyfajta „társcímzettjévé" lép elő – vagyis tőle a költő nem a versek közvetítését várta, hanem fejedelmi jutalmat (szinte uralkodói rangra emeli őt az utolsó sorban).[354]

[351] Uo. 428–429. (a vers 11–18. sorai). Aragóniai Ferenchez külön költeményt is intézett: uo. 367. (IV., c. 1. – az egyes könyvek nyitó-, illetve záróverseit többnyire Mátyáshoz vagy Beatrixhoz, avagy róluk írta.)

[352] Ábel Jenő e sor kapcsán azon meditált, hogy Garázda annak alapján mégis visszaszerezte volna a király kegyét, vagy a firenzei szerző volt ennyire rosszul informált: Ábel 1883a, 29–30. Úgy tűnik, hogy sem egyikről, sem a másikról nem volt szó.

[353] Lazzari 1897, 106. Balszerencséjükre a hazatérő Silvestrót kifosztották.

[354] Ugolino Verino 1998, 242–243. (II., c. 3.: *Ad dominum Petrum Archiepiscopum*

A kalocsai érsek és Garázda Péter közti kapcsolat legközvetlenebb bizonyítékával szolgál ugyanakkor az imént említett Filippo Buonaccorsi egyik epigrammája: *Ad Petrum Garasdam Hungarum*. A szerző arról ír, hogy amikor Garázda költeményének ihlető forrása után érdeklődött, a kalocsai érsek (*Pontificum sed summus honor Colocensis*) Janus Pannonius epigrammáit mutatta neki. A pécsi püspök költői önértékelése szempontjából kulcsfontosságú epigramma (*Laus Pannoniae*) soraira utalva Buonaccorsi magasztalja ugyan a néhai poétát, ám ehhez azt a megállapítást fűzi, mely szerint – mint ahogy valaha vitézségével Akhilleusz saját apját, Péleuszt – verseivel Garázda éppúgy felülmúlta *patruus*át, vagyis a nagy Janust, akinél immár Magyarországon nagyobb a dicsősége.[355] Mivel Váradi Péter külföldi útjára ekkoriban nem utal adat, így a költemény alkalmául szolgáló eseményre Magyarországon, Buonaccorsi ismert követjárásakor kerülhetett sor. Miként az imént láttuk, Ugolino epigrammagyűjteményében olvashatunk egy, az előbbi humanistához intézett művet is, amelyben a szerző a magyar király barátjának nevezi a címzettet, és tőle is azt kéri, hogy egyengesse versei útját Mátyáshoz.[356] Huszti József úgy vélte, hogy Ugolino de' Vieri fivére, Silvestro 1483-as – átmeneti – hazatérésekor ér-

colocensem, virum sapientissimum, Mathye regis primum secretarium), az utolsó (12.) sor, uo. 243.: *tu mihi Mecenas, tu mihi Caesar eris*. Sem Váradihoz vagy Garázdához, sem más magyarországi címzetthez írt versben nem esik ugyanakkor szó Ugolino Magyarországra telepedésének tervéről, melynek perspektívája Bartolomeo della Fonte 1484. március 10-én Rómából hozzá intézett leveléből sejlik fel: lásd alább, 365. j. Figyelemre méltó, hogy Ugolino soha nem említi Báthori Miklóst, noha – úgy tűnik – gyűjteménye kedvező budai fogadtatását biztosítandó megkeresett mindenkit, akit csak lehetett.

355 Buonaccorsi 1981, 316. (No. CLXIII.) A gyűjtemény fennmaradt, kereken tucatnyi kéziratos példányából ez a mű csak éppen a kódexek felében található meg: uo. 316, j. Vö. uo. 19–23. Csonka Ferenc fordítása: V. Kovács 1987b, 380–381. Pajorin 1990, 348. a *patruus*t tévesen „unokatestvér"-nek fordítja, és azt írja, hogy a versben az áll: Janus „'fegyveres törekvésben' vereséget szenvedett a 'peleusi Achilléstől', azaz Mátyástól." Vö. a jelen jegyzet elején idézett kiadásban (11–12. sor): *Sed velut armorum studio superavit Achilles / Pelea pervincis carmine tu patruum.*

356 Lásd fent, 350. j.

tesülhetett arról, hogy a korábban a magyar király elleni tervek megvalósításán dolgozó Buonaccorsi ekkor már Mátyás udvarában tartózkodik, így kerülhetett be az utóbbihoz címzett költemény a következő év tavaszán Budára érkező gyűjteménybe. A lengyel király szolgálatába szegődött olasz humanista Huszti szerint ezért 1483-ban, esetleg még 1484-ben is Mátyás udvarában tartózkodhatott.[357] Gioacchino Paparelli időközben tovább pontosította Buonaccorsi itinériumát, így immár tudjuk, hogy a több megbízást egyszerre teljesítő humanista 1483 júliusának végén, illetve augusztus közepén személyes ügyekben Toscanában tartózkodott, hogy az utóbbi hónap utolsó napjaiban már III. Frigyes császár akkor Grazban letelepedett udvarában tűnjön fel, ahol a következő év márciusáig maradt.[358] Mivel Váradi Pétert Mátyás 1484 szeptemberében fogatta le, így tehát Filippo Buonaccorsi magyarországi tartózkodását – és vele a Garázda Péterhez intézett epigramma keletkezését – leginkább 1483 első felére, esetleg a következő év tavaszára vagy nyarára tehetjük.[359]

Figyelemre méltó, hogy a lengyel király olasz diplomatája Mátyáson és Beatrixon kívül csak Garázda Pétert tisztelte meg neki ajánlott költeménnyel, vagyis még azt a Váradi Pétert is mellőzte e téren, akivel a vers tanúsága szerint személyes kapcsolatban állt (ezt egyébként a diplomáciai érintkezés logikája is megkövetelte).[360] A magának kényelmes *otium*ot biztosító, de az ország főpapi

[357] Huszti 1927, 13–15. A Buonaccorsi „magyar" címzettekhez szóló művei és Ugolino Mátyás udvarába küldött epigrammagyűjteménye közti vitathatatlan összefüggés miatt Havas László az előbbieket is 1479-re datálta, éppolyan tévesen, mint az utóbbiakat: lásd fent, 348. j. Azt sem feledhetjük el, hogy Buonaccorsi Garázda Péterhez írt epigrammája már kalocsai érseknek nevezi Váradi Pétert, márpedig erre csak 1480 őszétől volt mód (lásd fent, 340. j.). E mű és a magyar királyhoz, valamint hitveséhez intézett társai pedig valószínűleg ugyanazon budai útnak a gyümölcsei.

[358] Paparelli 1977², 145, 14. j.

[359] Váradi Péter fogságra vetéséről lásd fent, 253. j.

[360] Filippo Buonaccorsi a királyi párhoz intézett költeményei: Callimachus 1981, 150–152. (No. XXXVI.), 304–308. (No. CLII–CLV.) – az előbbit a királynéhoz intézte, míg az utóbbiak a királyhoz szólnak. Szörényi 1987, 113. hívta fel a figyelmet arra, hogy a királyhoz címzett hízelgő epigrammákat Buonaccorsi

karához és udvari előkelőihez nem tartozó, náluk jóval szerényebb erőforrások felett rendelkező Garázda e kitüntetett helyzetét az egyébként közismerten tág lelkiismeretű Buonaccorsi pénzvágya aligha indokolja. Maga az idézett epigramma hősünk költői munkásságára összpontosít; ez alapján a toszkán ítész esztétikai szempontjaival kellene magyaráznunk a mű megszületését. Ám éppen Garázda az epigramma által hirdetett elképesztő magasztalása ébreszt kétségeket: valóban az utóbbi szempont indokolta-e, hogy a szerző tollat ragadott. Igaz, hogy a hazai szakirodalomban olykor helyet kap az az álláspont, mely szerint érdemes legalább részben elfogadnunk Filippo Buonaccorsi értékítéletét.[361] Az utóbbi Garázdát Janus Pannonius fölé helyező verdiktje általában azonban szkepszissel találkozik.[362] Bevallom: számomra legalább olyan képtelenségnek tűnik az az állítás, hogy Garázda Péter a versírás terén megelőzte volna neves rokonát, mint az a Buonaccorsi által kialakított dramaturgia, mely szerint ő maga úgy találkozott volna az Esztergomba visszavonult költő verseivel, hogy előtte mit sem hallott a nagy Janus Itáliában széles körben ismert életművéről (amelynek produktumait ezért kellett Váradi Péternek a kezébe adnia). Ebben az esetben viszont Garázda „apai nagybátyja" felett aratott költői győzelmének tézise éppúgy hízelgő túlzás, mint a versben szereplő, a valósnál közelebbi rokonsági fok a nagy elődd és a költemény címzettje között. Garázda Péter akkori vagyoni és hierarchikus helyzetében a sima szavú diplomata e viselkedése meglehet azzal magyarázható, hogy – ha másutt nem is, de – Krakkóban még a valaha lengyel sereget országukra szabadító összeesküvő főpapok távoli rokonaként, illetve klienseként tartották őt számon. Ha valóban így állt a dolog, akkor esetünkben a múltra alapozott kapcsolatépítés a bizony-

---

költeményei gyűjteményében egy részegest szapuló, illetve egy obszcén verssel foglalta ironikus keretbe.

361 Pajorin 1990, 348.

362 Így például Huszti 1927, 6; Huszti 1931, 410, 3. j.; Horváth 1935, 174; V. Kovács 1957, 56; *A magyar irodalom története* I., 260. (Gerézdi Rabán). (Ábel Jenő Buonaccorsi e költeményét még nem ismerte.)

talan jövőt szolgálta egy olyan átmeneti időszakban, amikor a továbbra is ellentétes érdekű lengyel és magyar udvar között a békeállapot lehetővé tette a követjárást.[363]

Az imént felsorolt, Garázda Pétert említő négy szöveg szerzőinek jelentősége éppúgy különböző, mint a belőlük nyerhető információk részletessége és megbízhatósága. Közös ugyanakkor bennük, hogy meglehetősen szűk idősávban keletkeztek. Ez a korszak leg-

[363] Buonaccorsi fenti szerepét legalábbis árnyalná az a Kardos 1931, illetve annak olasz összegzései nyomán a nemzetközi szakirodalomban is elterjedt elképzelés, mely szerint ez az olasz „értelmiségi zsoldos" a lengyel király szolgálatában végzett diplomáciai küldetései során és írásaiban is tetten érhető Mátyás-ellenes tevékenysége ellenére csodálta a magyar királyt, akinek „politikai elveit" összegezte *Attilá*jában, majd a – név nélkül fennmaradt, de neki tulajdonított – János Alberthez intézett *Consilium*ban. Az újabb nemzetközi szakirodalomban lásd Paparelli 1977, 138; Baczkowski 2008 [2000], 206–208. Kardos e művének szemléleti keretei végképp elavultak, ám rekonstrukcióját kialakítva saját kora történeti kutatásait sem vette mindig figyelembe, és több, a már akkor ismert történelmi tényekkel ellentétes állítást is megfogalmaz, ráadásul Buonaccorsi szövegének elméleti szempontból döntő megjegyzését félreérti, és így köti azt Mátyás vélelmezett „abszolutista" politikájához, illetve elveihez. (E mű bírálatát más alkalommal tervezem elvégezni.) Kardos Tibor vonatkozó érveit (Kardos 1931, 48–58.) megrostálva is egyértelmű ugyanakkor, hogy a hun király személyében Buonaccorsi Mátyás átvitt értelemben vett kriptoportréját vázolta fel. Kardos azt sem leplezi, hogy a lengyel szolgálatban álló olasz humanista akkor is a magyar királlyal szembeni háborús politikát képviselte, amikor – Ulászló és Mátyás kiegyezésének hírére – a lengyel udvar elbizonytalanodott a kérdésben. Buonaccorsi e szempontból kulcsfontosságú, 1478. május 7-i levelének Mátyásról írt soraira Kardos már ekkor kitért (uo. 11–12.), utóbb pedig (részben a hazai Mátyás-kultuszra, részben Szekfű Gyula a magyar királyban „reneszánsz uralkodót" látó elképzelésére tekintettel: torzítva) azt lefordította: *Magyar reneszánsz írók*, 62–71. A levél kiadása: AT I., Appendix, 10–15. A Mátyással foglalkozó sorok: uo. 11–12. Kardos szerint tehát Buonaccorsit nem a csodálat érzelme, hanem egyfajta proto-machiavellista szakmai érdeklődés vezette, amikor Mátyás hatalmi praktikáiról részletezve írt – azokat Attilára vetítve. A magyar kutató olvasóit az vezethette félre, hogy amikor Kardos rátér a magyar király általa feltételezett „politikai elveire", illetve Buonaccorsi azokról adott áttekintésére, akkor úgy fogalmaz: „[Buonaccorsi] Attilát [és így Mátyást] eszménynek állítja be." Kardos 1931, 59. Az ez után írása végéig ismétlődő „eszmény" kifejezéssel azonban olyan erkölcsi konnotációt adott Buonaccorsi Mátyásról formált véleményének, amellyel az előbbi Kardos szerint sem rendelkezhetett.

feljebb három és fél évet ölel fel (ha 1480 végétől 1484 kora nyaráig számítjuk), de az is lehetséges, hogy csak másfél évig tartott (amennyiben 1482 tavaszától a következő év őszéig íródtak ezek a szövegek). Hősünk iránt tehát viszonylag rövid időre élénkült meg az olasz humanisták figyelme. E tény magyarázatára még visszatérek, ám addig is felhívnám a figyelmet a valamikori elválaszthatatlan „barát", Bartolomeo della Fonte beszédes hallgatására. Róla tudjuk, hogy éppen ekkoriban válhatott végre a tudomány technikai segéderejéből (könyvmásolói, nyomdai korrektori, titkári, könyvtárosi állások betöltőjéből) főállású „alkotó értelmiségivé". A háborús válság ugyanis a tönk szélére sodorta a Medici-bankházat és annak fejét, Francesco Sassettit, aki a szükséghelyzetben 1480-ban túladott könyvtára javán, melyet addig Della Fonte gondozott. A munka nélkül maradt jó Bartolomeót azonban 1481-ben kinevezték a firenzei *studio* tanárának. (Meglehet ebben szerepet játszottak korábban Giuliano de' Medici mellett végzett titkári munkája, a neki és fivérének, Lorenzo il Magnificónak ajánlott művei, főleg pedig a Pazzi-összeesküvés utáni nehéz helyzetben Lorenzo kancelláriáján végzett alkalmi szolgálatai.) Pályája e legmagasabb szinten korántsem bizonyult zökkenőmentesnek, mivel a névleges köztársaság tényleges urához szorosan kötődő Angelo Polizianóval kialakult „magánháborúja" 1483 őszétől több mint egy évre távozásra kényszerítette (ez alatt Rómában kapott állást). Ezt követően a *studió*ra visszatérve azonban egészen 1487 végéig hirdetett meg ott órákat.[364] Della Fonte célja az átmeneti kudarc idején is az volt, hogy visszatérjen firenzei katedrájára. Honvágyának Rómából 1484. március 10-én Ugolino de' Vierihez írt levelében is hangot ad, melyben óva inti firenzei kollégáját, hogy

[364] Zaccaria 1988, 809–810; Bausi 2011, 289–290, 323–325. Az utóbbi szerző szerint Della Fonte azért veszthette el Polizianóval vívott harcát, mert burkolt bírálatot fogalmazott meg Lorenzo de' Medici mecenatúrájával szemben, versgyűjteménye – az utóbb Corvin János hercegnek ajánlott *Saxettus* – ekkor készült darabjai közül pedig többet a Medici-rezsim belső ellenzékének ismert alakjaihoz írt: uo. 218–219, 322–323. Nem meglepő, hogy soha nem került be a *Magnifico* körüli „belső körbe": uo. 217, 322–327, főleg 324.

„idegen és barbár" tájakra – vélhetően Magyarországra – költözzön.[365] A jó Bartolomeót tehát más perspektívák ekkor nem foglalkoztatták, azt pedig nála jobban kevesen tudták Itáliában, hogy ilyenek felvázolását Garázda Pétertől egyébként sem várhatja. Az egykori „barátnak", aki számára valaha a magyarországi karrierlehetőség tette elsősorban érdekessé Garázdát, ezért nem volt oka, hogy csatlakozzon az őt akkoriban emlegető olaszok kórusához, és ez némi fényt vet „barátja" iránti korábbi érdeklődésének döntően nem érzelmi vagy szakmai alapjaira.

Bartolomeo leveleskönyvében akkor sem találkozunk Garázda Péter nevével, amikor a firenzei *studió*t otthagyva sorsát átmenetileg – és a korábbinál sikeresebben – Magyarországhoz kötötte. 1489. január 30-i levelében ajánlotta fel szolgálatait Mátyásnak – valószínűleg nem sokkal azelőtt, hogy több művét, köztük terjedelmes Persius-kommentárját tartalmazó, a magyar királynak készített díszkódexszel a hóna alatt útra kelt volna Budára.[366] Ugyanazon év szeptember 16-án már újra Firenzéből jelentkezik Mátyáshoz, illetve Móré Jánoshoz írt leveleivel, amelyekből kiderül, hogy hazatérve rögvest nekiállt a magyar uralkodó által rá szabott feladat teljesítéséhez: listát készített a királyi könyvtár be-

[365] Fonzio 2011, 90. (l. II., ep. 6., c. 4.): *Neque vero te paucorum ingratitudo commoveat, ut alienas et barbaras sedes incolas, nulla enim regia sunt praemia amicis et liberis et patriae conferenda.* Levélgyűjteménye egyetlen Ugolinóhoz intézett írásában Della Fonte az előbbi „pannoniai epigrammáiról" adott – udvarias, ám sommás – véleménye után tér ki firenzei kollégája IV. Sixtushoz küldött költeményeinek vegyes fogadtatására. Végül e két vállalkozás összefüggésében írja le az idézett mondatot. Annak ellenére, hogy a jó Bartolomeo milyen lelkesen viszonyult korábban tervezett, illetve utóbb megvalósult magyarországi útjaihoz, az adott helyen csak Mátyás budai udvarára tudom érteni a lesújtó megfogalmazást („idegen és barbár helyek"). Vö. fent, a 65–66. oldalakat és a következő jegyzetet. Honvágyának Della Fonte már a levél elején hangot adott: uo. 88. (c. 2.); majd a jegyzet elején idézett szöveg folytatásában is nyomatékosította azt.

[366] Fonzio 2011, 100, 102. (l. II., ep. 11.). Zsupán Edina fordítása (bevezetővel és jegyzetekkel): *Margarita poetica*, 108–111. A Mátyásnak készített dedikációs kódex: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 43. Aug. 2°. Vö. Zsupán 2014, 31–42.

szerzései számára.[367] Úgy látszik, a humanista tudós szerepének korlátozott idejű felöltése arra volt jó, hogy újra a könyves szakma technikai feladatkörében találja magát. Ez nem is meglepő, mivel Bartolomeo della Fonte útját valószínűleg a bemutatkozó levelében említett Taddeo Ugoleto – a király könyvtárosa és fiának nevelője – készítette elő.[368] Az udvar humanista vendégének szerepét valamivel tovább tudta játszani a Della Fonte távozása után kevéssel érkező, egyébként nála nem nagyobb tekintélyű Aurelio Brandolini (*Aurelius Lippus*).

Mátyás udvara Bartolomeo della Fonte ott-tartózkodásának vélhető időszakában, vagyis 1489 márciusától augusztusig folyamatosan Budán tartózkodott.[369] Noha semmi jele annak, hogy Garázda Péter ekkoriban bejáratos lett volna a királyi udvarba, nem kívánt volna tőle nagy erőfeszítést, hogy felkeresse ott Della Fontét (feltéve, hogy tudott arról: az utóbbi huzamosabb időn át a király vendégeként töltötte idejét), és fordítva is ez volt a helyzet. Első pillantásra így érthetőnek tűnik, hogy Pajorin Klára megkockáztatta azt a feltételezést, mely szerint a firenzei humanista meglátogatta „régi barátját" Esztergomban.[370] A hipotézis mögött a nyitrai főesperest és a firenzei tanár-filológust összekötő „életre szóló barátság"[371] elképzelése húzódik meg, vagyis az, hogy valaki készpénznek veszi a Della Fonte közel két évtizeddel korábban

[367] Fonzio 2011, 104. (l. II., ep. 12.), 106. és 108. (l. II., ep. 13.). Az előbbi első mondatai Mezey László fordításában (érdemi datálás nélkül, pontatlan forrásmegjelöléssel, a részlegességet nem jelölve): *A könyv és könyvtár*, 115. (No. 22.)

[368] Bartolomeo della Fonte budai útjáról lásd elsősorban: Daneloni 2014, 153–160. Taddeo Ugoletót említi: Fonzio 2011, 100. (l. II., ep. 11., c. 1.).

[369] *Itineraria*, 129.

[370] Pajorin 2014, 602.

[371] Körmendy 2007, 144–145. A szerző itt azt írja, hogy Della Fonte „1472 után" jött Budára, ami persze igaz, de ilyen megfogalmazásban félreértésekhez vezethet, ha az olvasó nincs tisztában vele, hogy a firenzei látogatására még több mint másfél évtizedig kellett várni, és hogy az – egyhónapos utazási időkkel számolva – legfeljebb bő négy hónapig tarthatott. Ennél is problematikusabb V. Kovács Sándor rekonstrukciója, aki arról ír, hogy Della Fonte „az összeesküvés után jutott be az udvarba", ahol 1485-ben Taddeo Ugoletót váltotta könyvtárosként: V. Kovács 1957, 56.

Garázdához intézett leveleinek bensőséges hangnemét. Az utóbbi esetben persze nem kellene azzal számolnunk, hogy e helyen a humanista társas érintkezés normáinak kívánt megfelelni a szerző, sem pedig azzal, hogy Della Fontét valaha nem kizárólag – vagy akár nem is elsősorban – érzelmi indítékok vezették olykor atyáskodóan baráti levelei megfogalmazásakor. Az előbbi lehetőséget ugyanakkor soha nem veszthetjük szem elől, az utóbbi indítékok pedig Alessandro Daneloni eredményeinek köszönhetően immár eléggé világosan állnak előttünk. A Bartolomeo Della Fonte és Garázda Péter 1489-es kapcsolatfelvételéről szóló szövegek hiányát nem célszerű az e korszak magyarországi forrásait sújtó nagyarányú pusztulással magyaráznunk. Az előbbi leveleskönyvének szelektivitásáról ugyanis ugyanazt mondhatjuk el, amit Ficinóéról. Ahogyan Della Fonte és Pietro Cennini valóban életre szóló barátságát hirdette például az, hogy az előbbi önéletrajza összegző feldolgozását az utóbbihoz intézett levél formájában kívánta a nagyközönség elé tárni, úgy ettől eltérő célt szolgáltak a gondosan megkomponált gyűjtemény Garázda Péterhez intézett elemei.[372] Az anyagias rossz „barát", egy bizonyos Farkas Mihály szintén magyar példája[373] után Garázdához intézett levelek azt hivatottak bizonyítani, hogy a szerző egy ilyen, távoli tájról érkező (hogy ne mondjam: barbár) idegennel mégis képes baráti hangnemben érintkezni. Tőle ugyan saját pályájának kibontakozását várja – ennek említése a leveleskönyv önéletrajzi jellege miatt fontos –, ám e terv meghiúsulását követően is kitart mellette, ha mással nem, legalább megfontolt szavaival támogatva őt balsorsában. Della Fonte leveleskönyvében ráadásul nem találjuk nyomát annak a Giorgio Antonio Vespuccinak, aki sokkal jobban illik Garázda Péter érdek nélküli firenzei barátjának szerepébe, mint az előbbi alak. Mindezek után talán az sem a

[372] Daneloni a főszövegben említett eredményeiről és az önéletrajzi levélről lásd fent, 167. j.

[373] Fonzio 2011, 22. és 24. (l. I., ep. 11.) – a Daneloni által kiadott meghatalmazásban Harinai Farkas Miklós fia Mihály néven szerepel a tanúk között: Daneloni 2001b, 453. Vö. fent, 32.

véletlen műve, hogy Bartolomeo della Fonte a leveleskönyv tanúbizonysága szerinti három legközelebbi barátja, Pietro Cennini, Pietro Fanni (*alias* Vanni) és Francesco Gaddi közül a Garázda nevét említő (belátom: kevés) forrásban kizárólag a legelsővel találkozunk, vele is csak egyetlen ízben, amikor az utóbbi által 1469 elején adott meghatalmazást állította ki közjegyzőként (bizonnyal illő fizetségért). A két tanú egyike ekkor az előkelőbb és meglehet hozzá személyesen is közelebb álló Vespucci volt (tehát nem Della Fonte, végképp nem Cennini).[374] (A könyvmásolóként is tevékenykedő Cennini kezét Albinia de la Mare a Garázda címerét vagy keze nyomát őrző kódexek egyikében sem azonosította.[375]) Bár Firenzében akadtak tehát közös ismerőseik, úgy tűnik, hogy Garázda Péter és Bartolomeo della Fonte legbelsőbb baráti köre már akkor sem esett egybe, amikor tartósan ugyanott éltek.

Garázda Péter és Bartolomeo della Fonte 1489-es találkozását mindezek alapján kizárni éppen nem lehet, de tanácsos az óvatosság egy efféle feltételezés mérlegelésekor. Della Fonténak ugyan éppúgy nem kellett (volna) tartania egy ilyen esetben a király haragjától, mint ahogy Marsilio Ficino, Ugolino de' Vieri vagy Filippo Buonaccorsi sem adták jelét ennek. Ám saját érdekei sem az évtized elején, sem pedig annak végén nem tették kifizetődővé e régi kapcsolat felelevenítését. A kettőjük 1489-es kapcsolatfelvételét bizonyító források hiánya ugyanakkor párhuzamba állítható azzal, hogy a szóban forgó évtized második feléből immár nem maradt ránk olasz szerzőtől Garázdát említő szöveg. Az 1480-as évtized elején Garázdához epigrammát intéző Ugolino és Buonaccorsi – úgy tűnik – később már nem fordultak magyar címzettekhez, ám a hősünk iránti érdeklődés valóban személyére szabott megcsappanását félreérthetetlenül jelzi nevének mellőzése a náluk egyébként jóval fontosabb Marsilio Ficino Magyarországra küldött leveleiben, melyek sora Mátyás haláláig töretlen.[376] E hallgatás okaira

[374] Lásd az előző jegyzet második adatát!
[375] Lásd fent, 186, 289, 294, 298–299. j.
[376] *Analecta nova*, i. m. 271–288. Vö. Rees 1999, különösen 73.

a szakirodalomban eddig egyedül V. Kovács Sándor kínált magyarázatot. Szerinte a ficinói neoplatonizmus új, „teológiai irányúvá gyengített" változata, az általa képviselt „opportunizmus" nem tetszett sem Garázda Péternek, sem más magyar humanistáknak. „Ficinusnak Garázdához való viszonyában is változás állott be. Míg be nem bizonyosodott Garázda elfordulása az új kompromisszumos vonaltól, addig Ficinus" emlegette őt ide küldött leveleiben, később azonban ezzel felhagyott. Viszonyuk egyébként sem volt „bensőséges barátság", a változás nyomán azonban „kollegiális viszonyuk meglazult". „A Ficinustól való távolodás nem vezetett nyílt szakításra, de a magyarországi neoplatonisták bizonyos megoszlását eredményezte." Ennek egyik oldalán állt volna szerinte egy „kevésszámú, de tekintélyes" tagokból álló csoport részeként Garázda Péter; ők a korai neoplatonizmus „haladó" álláspontját követték, vele a „hagyományos Hunyadi politika [*sic*]" híveként a törökellenes harcot szorgalmazták, így „hazafiasabb" álláspontot foglaltak el, mint az udvarhoz kötődő másik csoport tagjai.[377]

A szerző idézett eszmefuttatásában az 1471-es összeesküvésre adott, akkor mérvadónak számító magyarázatot „boronálta össze" Ficino „teológiai fordulatának" a hazai szakirodalomban Huszti József óta jól ismert jelenségével.[378] E két elképzelés azonban bajosan illeszkedik egymáshoz, hiszen a firenzei filozófus már jóval e fordulatán túl biztatta a „barbárok", vagyis az Otrantót nem sokkal korábban hódoltató oszmán-törökök elleni harcra a magyar királyt.[379] Ezen a ponton kénytelen vagyok felidézni azt az olvasók számára ismert tényt, hogy Garázda Pétertől egyetlen olyan sor sem maradt fenn, amely a neoplatonizmus bármely kér-

[377] V. Kovács 1957, 57.

[378] Az 1471-es összeesküvés kiváltó okairól lásd fent, 90. j. Ficino említett fordulatáról, illetve annak Mátyásra gyakorolt hatásáról a hazai szakirodalomban elsőként írt Huszti 1924, 193–202; legújabban (e folyamat Lorenzo il Magnifico és Mátyás könyvbeszerzéseinek összefüggésében): Pócs 2012, 267–276.

[379] Lásd fent, 261. és 318. j.

désében kialakított felfogásáról útmutatóul szolgálhatna, mint ahogy azok Mátyás külpolitikáját sem tárgyalják. Nem maradt nyoma annak sem, hogy Garázda élete e szakaszában valaha is megkereste volna egykori mesterét, így Ficinónál sem találunk erre utalást az 1480-as évek első felében írt, az előbbit futólag említő levelekben. V. Kovács Sándor elképzelése annál is furcsább, mert ő – Huszti Józseftől eltérően – tisztában volt avval, hogy Marsilio Ficino új korszaka már 1469-től számítható.[380] Az akkor Firenzében, mégpedig Marsilio Ficino környezetében élő, esetleg nála tanuló Garázda Péter számára sem lehetett tehát ismeretlen a jeles mester gondolkodásának új iránya, így aztán másfél évtizeddel később sem volt sok oka, hogy azon meglepődjön.

A légvárépítés e szomorú példáját elvetve próbáljuk meg kézenfekvőbb okokkal magyarázni a Garázda Péter iránti itáliai érdeklődés megcsappanását! E kötet elején futólag már említettem Battista Guarini hozzá intézett költeményét, mely 1496-ban látott napvilágot nyomtatásban. A verseit személyesen sajtó alá rendező szerző számára becses lehetett ez a műve, mivel azt közvetlenül az Ercole d'Estéhez írt, címadó *panegyricus* után helyezte el a kötetben. A Garázdához intézett költemény jelentőségét csak növeli, ha azt szerzője valóban az előbbi végleges hazatérése után írta (mint azt Francesco Bausi gondolja), hiszen ebben az esetben tanúsítja, hogy ferrarai évei alatt e magyar klerikus mély benyomást gyakorolt ottani mesterére.[381] Igaz, hogy Garázda és Battista Guarini kapcsolatára némileg más fényt vet Bartolomeo della Fonte a ferrarai mesternek írt 1472. április 19-i levele, melynek végén mintegy kisajátítja a maga számára a magyar humanistát. Úgy tűnik, nem tartott attól, hogy evvel megsérti ferrarai levele-

[380] V. Kovács 1957, 57. Huszti József még Ficino pappá szenteléséhez, illetve a *De Christiana religione* megírásához kötötte – és így 1473/4-re datálta – a filozófus e fordulatát: Huszti 1924, 194. V. Kovács Sándor ugyan e folyamat kezdetét 1469-re téve nem hivatkozik senkire, ám nyilván ismerte Paul Oskar Kristeller eredményét, aki bizonyította, hogy az új korszak főműve, a *Theologia Platonica* kidolgozásának a szerző az említett évben kezdett neki: *Supplementum Ficinianum* 1937, I. k., LXXIX–LXXXI.

[381] Bausi 2011, 251.

zőpartnerét.[382] Akárhogyan is állt ez a dolog akkoriban, a költeményben Battista hősünk iránti elkötelezettsége annyira töretlen, hogy éppen ez készteti hosszú panaszra az utóbbihoz intézett, ám válasz nélkül maradt levelei (vagy esetleg művei) miatt. Miután a vers első hat disztichonjában a mitológia szinte összes kínálkozó hasonlatát felsorakoztatva panaszolja barátja „szendergését", hosszan idézi fel ezt a már régen kezdődött kapcsolatot, amely a közös tanulmányok nyomán alakult ki (először egymásnak mutatták meg műveiket). Ekkor egymástól testben is elválaszthatatlanok voltak – ezt csak Ferrarába tehetjük –, miközben lelki közösségüket bizonyítja, hogy osztoztak egymás örömében és bánatában.[383] Noha a vers utolsó két disztichonjában a szerző felveti annak lehetőségét, hogy – nyilván akaratlanul – ő sértette meg Garázdát, és ez lenne az utóbbi hallgatásának oka, ezt megelőzően megfenyegeti magyarországi barátját, ha az továbbra is válasz nélkül hagyná megkereséseit: *Aut igitur nobis aliquid rescribe Garasda, / Aut torpore gravi te fateare premi.*[384] Az Esztergomban *leülepedett* Garázda Péter tehát Guarini doktor távolból kiállított diagnózisa szerint *torpor gravis*ban szenvedett.

Valaha Huszti József úgy vélte, hogy Antonio Tebaldeo (tulajdonképpen: Tebaldi) – Petrus Pannoniusnak nevezve őt – Garázdához írta egyik versét, amely alapján feltételezhető, hogy „valamikor a XV. század végén" a magyar klerikus még egy itáliai útra vállalkozott, és ott irodalmi vitákba bonyolódott.[385] Mint arra C. Tóth Norbert azonban felhívta a figyelmet, Garázdát egy 1498. november 6-i oklevél már halottként említi, ugyanonnan az is kiderül, hogy elhunyta Mátyásé után következett be, ám egy

[382] Lásd fent, 123. j. Della Fonte, Guarini és Garázda kapcsolatának kialakulásáról lásd fent, 167. és 169. j.

[383] Lásd fent, 48. j.: a barátság régi kezdeteiről és intellektuális indítékáról írt sorok idézetével.

[384] A költemény 33–34. sorai, az idézett kiadás (lásd fent, 48. j.) 21. (számozatlan) oldalán.

[385] Huszti 1925, 350. V. Kovács 1957, 59: a feltételes módot kijelentő váltja fel (utóbb ezt követik). Huszti közölte az epigramma két utolsó disztichonját is; ezek Csonka Ferenc fordításában: V. Kovács 1987b, 381.

1492. október 6-ra szóló idézésnek azért nem tudott eleget tenni, mert akkor már nem élt.[386] Mivel e kutató szerint Garázda Péter legfontosabb javadalmát, a nyitrai főesperességet haláláig töltötte be, és már az utóbbi dátum előtt e tisztséget más viselte, ebből arra következtetett, hogy Garázda 1490. április 6. és 1492. február-március fordulója között elhunyt, így nem állt módjában később Itáliába utazni.[387] Mindehhez csak annyit tehetünk hozzá, hogy – mint láttuk – a Garázda és valamikori olasz ismerősei közti szálak minden bizonnyal jóval korábban elszakadtak, így egy ilyen utazásnak akkor sem lett volna sok értelme, ha történetesen élete valamivel tovább tartott volna.[388]

A hősünk szinte teljesen elveszett életművére tett utalásokat felidézve világos, hogy jó színvonalú verses és prózai alkotásokat produkált, bár a nagy Janustól vagy Báthori Miklóstól eltérően róla nem írja senki, hogy „mindkét nyelvet" ismeri, vagyis hogy járatos lett volna az ógörögben is (ez érthetőbbé teszi a görög evangeliáriumba írt obszcén bejegyzés színvonalát – már amennyiben az tőle származik). Kérdés azonban, hogy ez az életmű mennyiben köthető Magyarországhoz. Mind a ferrarai mester, mind Ugolino csak egykori tanulótársa az itáliai évek alatt írt műveiről tud, arra pedig Filippo Buonaccorsi nem utal, hogy az általa olvasott Garázda-versek mikor és hol keletkeztek. E magyar humanista Ferrarában gyakorolt vitán felül jelentős benyomást az

[386] Lásd fent, 36. j. Élő személyként utoljára 1489. február 20-án említik: lásd alább, 404. j.

[387] Garázdát nyitrai főespereseként utoljára a székeskáptalan 1486. augusztus 30-án kelt kiadványa említi a méltóságsorban (mást nem árul el róla): DF 238101. Vö. C. Tóth 2016, 5, 30. j. E tisztségben utóda, Eszenyi (Eszényi?) István 1492. március 22-én tűnik fel: *Beatrix*, 220. és 231. (No. CLVI.): CTN (ezzel pontosítva saját korábbi eredményét: C. Tóth 2016, 5. és uo. 31–32. j.) CTN: nyitrai főesperességének első és utolsó említésén kívül Garázda még négy oklevélben viseli ezt a címet: kétszer méltóságsorban (DL 17770.: 1476. február 23.; DF 273670.: 1477. február 9. – az utóbbi kiadva: Vagner 1896, 434–436. [No. 28.]), két esetben pedig kanonoktársaival együtt, káptalanjuk birtokügyeiben eljárva (DF 206317.: 1480. február 20.; DF 236550.: 1483. augusztus 29.).

[388] A Huszti által ekkor Garázdával azonosított két állítólagos Petrus Pannoniusról lásd a harmadik függeléket!

akkor még fiatal Battista Guarinire, és Firenzében hívta fel magára bizonyos mértékig a korszakos jelentőségű Marsilio Ficino figyelmét, melyet sokkal inkább tanúsítanak az 1480-as évek elejének őt említő sorai, mintsem az 1469-es „kézbesítő(jelölt)”-ről tett udvarias megjegyzés. A neoplatonizmus firenzei feje – és esetleg Ugolino, illetve Buonaccorsi – címszereplőnk iránti érdeklődése azonban egyszerűen azért szűnhetett meg egy idő után, mert a címzett teljesítménye nem igazolta a belé vetett reményeket, és részben talán ugyanez áll amögött, hogy Bartolomeo della Fonte szót sem ejt róla az 1480-as években. A fényes politikai és kormányzati pálya elmaradt (ennek bekövetkeztét persze nem vehetjük biztosra akkor sem, ha Garázda számára nem alakulnak olyan kedvezőtlenül az 1470-es évek elejének fejleményei), ám ez akár segíthette volna egy olyan szerző kibontakozását, akinek korábbi patrónusai egyidejű elvesztése ellenére is sikerült *otium*ot teremtenie a maga számára. Mint az emberek többségének, Garázda Péternek sem néhány év döntötte el tehát a sorsát, ám élete második felében „alkotó értelmiségiként” csak alig vagy egyáltalán nem kívánt élni a kínálkozó lehetőségekkel. Az olvasó eldöntheti, hogy e kudarc felelősségét milyen mértékben hárítja a korosodó klerikus jellemére vagy a nevezetes mandulafácskát fenyegető zord éghajlatra.

I. FÜGGELÉK

GARÁZDA PÉTER „KÖSZÖNTŐ VERSE”

A zömmel Janus Pannonius költeményeit tartalmazó úgynevezett I. sevillai kódex utolsó, igen sérült fólióján olvasható három disztichonban Garázda egy bizonyos Nicolaus Cantor(ius) házát és személyét köszönti, illetve magasztalja.[389] A vers előkerülése óta az utóbbi állítást egyetlen ízben kérdőjelezték meg, pontosabban fordították a visszájára Nicolaus Cantort szerzőnek, Garázdát pedig címzettnek nevezve.[390] A közelmúltban Molnár Dávid ezt azzal cáfolta, hogy Garázda Péter neve – a sérülés ellenére valóban jól olvashatóan – alanyesetben áll a címzés első sorában.[391] Marianna Birnbaum a firenzei Cantori családban kereste a címzettet, bár annak Garázdával kortárs ilyen nevű tagjáról nem tudni.[392] Ritoókné Szalay Ágnes szerint a költő Szegedi Miklós pécsi éneklőkanonokhoz írhatta ezt a művét.[393] A valószínűleg a Pécstől valaha délnyugatra egykor fekvő Szeged községről elne-

[389] A kézirat: Sevilla, Biblioteca Colombina y Capitular, 7-1-15, f. 117r. A csonka szöveg eddigi, vagyis Marianna Birnbaum-, Horváth János- és Kiss Farkas Gábor-féle olvasatait, valamint kiegészítéseit összegyűjtve közli: Molnár 2016, 67–68. Muraközy Gyula Horváth János változatát fordította le: *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták*, 219. Kiss Farkas Gábor saját olvasata nyomán készített fordítása: Molnár 2016, 68.

[390] *Régi magyar* 403. Uray Piroska szerint „[e]gyetlen hiteles verse sem maradt fenn”: Uray 2000. A *MAMŰL* csak a sírfelirattal foglalkozik: Jankovits–Mikó 2005, 255.

[391] Molnár 2016, 67. Vö. a szóban forgó kódexlap fényképével: Birnbaum 1973, 310. (Fig.1.)

[392] Birnbaum 1973, 308, 22. j.

[393] A felvetést Ritoókné Szalay Ágnes 2015. november 25-i előadására hivatkozva ismerteti: Molnár 2016, 69. és uo. 5. j.

vezett klerikus azonban 1455-től 1470-ig szerepel pécsi *cantor*ként a ránk maradt forrásokban, és hivatali ideje – mint rögvest látni fogjuk – nem sokkal hosszabbítható meg, mivel utóda, Besenyői Miklós 1472. június 16-án huzamosabb ideje viselte az éneklőkanonokságot.[394] Szegedi Miklós nyilván halálával vált meg hosszú ideje betöltött *cantor*i tisztségétől. Ami Garázdát illeti, ő Miklós *cantor* halálakor Itáliában töltötte napjait. Igaz, hogy 1469 elején már pozsegai prépost és – valószínűleg abból következően – egyben pécsi kanonok volt, e javadalmait azonban csakis a vers megírását egyébként is előfeltételező humanista képzésének színteréül szolgáló itáliai tartózkodása alatt szerezhette, hiszen 1465-ben még zágrábi egyházmegyés klerikusnak számított.[395] A költő Itáliából bizonyítottan csak egyszer, a váradi *praefectura* miatt látogatott haza.[396] Felvethető, hogy ha éppen akkor cserélte az utóbbi javadalmát a pozsegaira, akkor Pécsen, az illetékes püspök székhelyén is megfordulhatott, ám Janus még akkor sem okvetlenül tartózkodott ott, ha már letette előbb a kancellária, majd a kincstartóság irányítását, ami valószínűleg nem történt meg Garázda hazai útjáig.[397] Egy fölöttébb hipotetikus rövid pécsi kiruccanás alapozhatná csak meg a költő és a nála lényegesen idősebb *cantor* barátságát, amelynek ránk maradt gyümölcse lenne a szóban

[394] Szegedi Miklósról lásd Fedeles 2005, 447. (No. 358.) A szóban forgó Szeged nevű *villa* valaha Monosokor és Kistelek (a mai Magyartelek) környékén helyezkedhetett el, esetleg némileg Nagyvát (ma: Nagyváty) irányában: Csánki II., 523–524. Besenyői Miklósról lásd alább, 399–400. j.

[395] Lásd fent 46, 62–63. j.

[396] Lásd fent, 32–36.

[397] Ha – mint fentebb javasoltuk – Garázda váradi *praefecturá*ja a váradelőhegyi kommendátori javadalommal lett volna azonos, és ha valóban az utóbbi miatt szükségessé vált hazai úton intézte volna el pozsegai „áthelyezését", akkor erre az utazásra 1468 tavasza előtt sort kellett kerítenie: lásd fent, 35. Janus Mátyás koronázásától 1467 nyaráig irányította – Handó Györggyel párhuzamosan vagy váltakozva – a kancelláriát (egyetlen adatunk van ekkor Matucsinai Gábor hasonló szerepére is): *Archontológia 1458–1526* I., 68. A kincstartói feladat ellátására utaló egyetlen, 1468. december 8-i adatból 1467–1468-as hivatalviselésére következtet a legújabb adattár (e tevékenységét együtt kezdte azzal az Ernuszt Jánossal, aki azt közel egy évtizeden át gyakorolta): uo. 130.

forgó vers. Szegedi Miklóst egyébként utoljára éppenséggel egy római kúriai szereplése kapcsán említi forrás, oda vezető útja pedig akár Firenzét is érinthette, ám sem egyetemi tanulmányairól, sem humanista érdeklődéséről nem szól a fáma – ami magyarázhatná Garázda személye iránti figyelmét.[398]

Ha már a pécsi olvasókanonokok között keressük a vers címzettjét, akkor ígéretesebb jelöltnek tűnik a Szegedről nevezett klerikus azonos keresztnevű közvetlen utóda, az említett Besenyői Miklós, aki már felidézett első előfordulásán kívül 1474. február 14-én viseli ezt a tisztséget, melyet akár egészen 1478 első feléig is betölthetett.[399] Ez a Miklós szintén járt Rómában – feltűnésekor pécsi *cantor*ként már egy ideje ott tartózkodott –, bár itáliai egyetemi tanulmányokról vagy humanista érdeklődésről az ő esetében sem szól a fáma. Szempontunkból ugyanakkor fontos, hogy a mai Nagydorog környékén egykor fekvő névadó faluja elég közel esett Garázda Péter csőli birtokához.[400] Besenyői Miklós vélhető életkorát tekintve is jobban társítható Garázdához, akinek pécsi olvasókanonoki működése nagy valószínűséggel részben egybeesett Miklós *cantor* javadalomviselésével. Ráadásul Fedeles Tamás adattára szerint a Firenzében 1469 végén Garázdával még együtt tartózkodó Telegdi János 1470-től 1477-ig tartó pécsi kanonoki javadalma is összeköthetné akkoriban a liliomos várostól elszakad-

[398] Molnár 2016, 69.

[399] Fedeles 2005, 330. (No. 45.) A pécsi éneklőkanonokok közül akkoriban mást nem hívtak Miklósnak: uo. 225. A Besenyői Miklóst követően feltűnő éneklőkanonokot, egy bizonyos Gyárfást csak egy ízben, 1478. július 19-én említik: uo. 370. (No. 124.)

[400] Besenyői Miklóst elsőként maga IV. Sixtus pápa említi Mátyáshoz írt levelében: felszólítja a királyt, hogy a huzamosabb ideje egyháza érdekében a Kúriában tevékenykedő Miklós *cantor*nak (aki nyilván Csezmicei János kinevezettje volt) adja vissza a tőle önkényesen elvett és másnak adott javadalmát. Az életrajzi adatokat lásd Fedeles Tamás az előző jegyzet elején hivatkozott összegzésében! Besenyőt ő azonban Csánki II., 473. alapján Baranya és Tolna határára helyezte. Ezt a Báta közeli helymeghatározást azonban helyesbítette Szakály 1998, 234. A madocsai apáttal folytatott perük alapján a Garázdák rendelkezhettek Csőltől északkeletre is némi birtokkal. Lásd fent, 23.

ni nem kívánó humanistát és a pécsi székeskáptalant.[401] Valójában azonban a Telegdit „oroszlánszállító" minőségében 1469–1470 fordulóján említő két forrás nem társít nevéhez egyházi javadalmat vagy más rangot.[402] Telegdi pécsi stallumával először (vagy egyedül?) abban az 1477. június 26-i kúriai folyamodványban találkozunk, melyet jóváhagyva IV. Sixtus elfogadta, hogy Mátyás e klerikusnak juttatta a zalavári apátság kommendáját (a szemelvényesen kiadott kérvényben nem szerepel, hogy ezzel véget ért volna a kedvezményezett pécsi javadalomviselése).[403] Garázda itáliai távolléte alatt tehát Telegdi János nem okvetlenül fonhatta szorosabbra az előbbit Pécshez fűző szálakat. Besenyői Miklós elsősorban tolnai származékként, kevésbé a pécsi székeskáptalan tagjaként lehet érdekes a számunkra, mivel C. Tóth Norbertnek köszönhetően tudjuk, hogy Garázda hazatérve sem szentelt sok figyelmet ottani egyházmegyés tisztségeinek. 1478 őszén például helyettese jár el a pozsegai prépost hatáskörében.[404] A Garázdát

[401] Fedeles 2005, 455–456. (No. 382.) Ritoókné Szalay 2002 [1996], 135. szintén arról ír, hogy 1470-ben Telegdi pécsi kanonok volt.

[402] A hivatkozásokat lásd fent, 88. j. Fedeles 2005, 455, 1472. j. egyébként a firenzeiek levelét mellőzi, kizárólag Mátyás válaszára hivatkozik, arra is csak magyar fordításban, egyben – V. Kovács Sándor tévedését követve – összekapcsolja azt az 1471. novemberi Garázda-levéllel. Az utóbbi hibáról lásd fent, 89. j.

[403] MREV III., 247. (No. CCCLXXXIII.) Itt azt is olvashatjuk, hogy Telegdi „Leontius" János *biennio vel circa* már e javadalom tényleges birtokába lépett. Ritoókné Szalay 2002 [1996], 135. talán ezt értelmezi, amikor 1474-re teszi a zalavári kommenda megszerzését.

[404] DL 34223. (1478. október 24. – a magát Garázda pozsegai *vicarius*ának nevező Felsősitnyiki György helyi kanonok kiadványának fogalmazványa vagy másolata.) Vö. C. Tóth 2016, 4, 26. j.; 6–7, illetve 7, 41. j. A Garázda Pétert pozsegai prépostként említő többi oklevél (DL 19357.: 1488. május 2.; DL 19392.: 1488. október 6.; DL 19488.: 1489. február 20. – vö. C. Tóth 2016, 4, 27–28. j.) közül az első kettő a szekszárdi konvent kiadványa, a harmadik Báthori István országbíró ítéletlevele. E dokumentumok a pozsegai prépost és rokona, Miklós a Szerdahelyi családdal, majd az utóbbi adományosaként annak helyébe lépő szerdahelyi pálos kolostorral folytatott csőli birtokpere kapcsán keletkeztek. Vö. fent 36–37. j. (Az előbbi helyen a Pétert szintén pozsegai prépostként említő oklevél adatai, melyben ő már elhunytként szerepel.) A szóban forgó birtokra igényt támasztó Garázdák érdekeit sértő adomány – őket nem nevesítő –, 1487 májusától a következő év januárjáig tartó időszakban kelt

pécsi olvasókanonokként említő egyetlen, 1478. nyári adat érvényét pedig C. Tóth Norbert azért terjesztette ki feltételesen az 1473-tól 1483-ig tartó évtizedre, mert az említett oklevél kivételével nem maradt fenn Pécsről a *lector* működéséhez kötött méltóságsoros oklevél, amiből vagy a tisztség ismételt üresedésére, vagy pedig arra következtethetünk, hogy ugyan Garázda töltötte be ezt a javadalmat, ám fölöttébb ritkán tette tiszteletét arrafelé.[405] Erre úgy látszik akkor sem látott okot, amikor – Ritoókné Szalay Ágnes szerint 1479-ben – egykori firenzei tanulótársa, Telegdi előre lépett a pécsi hierarchiában.[406]

Besenyői Miklósnak némi esélyt adva, a hazai éneklőkanonokok sorában azonban találunk még néhány olyan *cantor*t, akik Garázda szóban forgó versének címzettjei lehettek. C. Tóth Norbert az általa eddig feldolgozott káptalanokban még három további Miklós nevű éneklőkanonokra bukkant a kérdéses korszakban: Sóka Miklós az esztergomi (1453–1473), Dobokai Miklós pedig a kalocsai (1465–1470) székeskáptalanban, míg Nyújtódi Miklós knini püspök a fehérvári koronázó egyház Szűz Mária-

okmányait felsorolja C. Tóth 2016, 5, 35. j. A Garázda Pétert pozsegai prépostként szerepeltető oklevelek idevágó tanulsága: egyikük sem szól arról, hogy ténylegesen ott tartózkodott volna, illetve hogy személyesen látta volna el e javadalmával járó kötelezettségeit.

405 Uo. 6. Vö. fent, 278. j.

406 Ritoókné Szalay 2002 [1996], 135. A szerző szerint Telegdi a jelzett évben nagyprépost lett. Közismert azonban, hogy az e tisztséget 1465-től betöltő Handó György pápai engedéllyel kalocsai érsekként, egészen 1480-ban bekövetkezett haláláig megtartotta a nagyprépostságot. E méltóság archontológiájában csak 1482 táján mutatkozik némi rés: Fedeles 2005, 220. „Leontius" János azonban valóban prépost volt valahol Pécsett, mert VIII. Ince Pecchinoli legátusnak adott 1488. szeptember 1-i utasítása az akkor Mátyás által már jó ideje fogságra vettett klerikust ilyen címmel említi: Fraknói 1901, 110. (Váradi Péterhez hasonlóan őt is Beatrix rovására tett megjegyzésekért záratta be a király: uo. 92. Ebből önmagában nem következik – amivel olykor találkozni lehet –, hogy Telegdi a kalocsai érsek „embere" lett volna, illetve hogy vele egyszerre került volna börtönbe.) Fedeles Tamás nem figyelt fel erre a Telegdi prépostságát tanúsító adatra. „Leontius" pályájának rekonstruálása szempontjából figyelemre méltó a pécsi kisprépostok igen hézagos archontológiai sora: Fedeles 2005, 221–222.

társaskáptalanjában (1477–1489) viselte ezt a tisztséget.[407] Közülük a Garázdánál némileg idősebb Nyújtódi az 1460-as évek elején talán Csezmicei Jánosnak köszönhette zágrábi főesperességét, huzamosabb bécsi tanulmányok után 1465-ben a padovai egyetemen is megfordult, majd a király Itáliára szakosodott diplomatája lett. A három felsorolt *cantor* közül szintén figyelmet érdemel az esztergomi dignitárius: láttuk, hogy a Firenzében tartózkodó Garázda már 1469 elején Zrednai János székhelyének kanonoki testületéből választott magának meghatalmazottakat (bár nem éppen Sókát).

Molnár Dávid újabban felvetette, hogy a szóban forgó vers címzettje Leonello, majd Borso d'Este zenésze, az osztrák származású Nicolaus Krombsdorfer (*alias* Kronstorfer) lehetett, aki 1472-ben *Nicolaus Cantor et Organista et Capellanus* aláírással írt levelet Ferrarába fivérei utódának, Ercolénak. A pályáját Tiroli Zsigmond udvarában 1479-ben befejező zenész szintén jóval idősebb lehetett az Esték székhelyen komolyabb tanulmányait épp csak megkezdő költőnél, akinek ferrarai helyzetét talán túl előnyös fényben láttatja ez az elképzelés.[408] A mű címzettjének azonosítását célzó javaslatok tehát (érthetően) mind erősen hipotetikusak, ráadásul egyáltalán nem vagy nem túlzottan tűnnek valószerűnek. Mivel Garázda itáliai évei alatt valóban szerzett némi hírnevet magának, mely hazatérése után – nyilván újabb teljesítmények híján – elolvadni látszott, ez alapján vélhető költői termésének javával együtt e verset könnyeb-

[407] Sóka Miklósról: C. Tóth 2015, 141. (No. 34.) Dobokai Miklósról: C. Tóth 2019a, 93. Nyújtódi Miklósról: Köblös 1994, 359–360. („Fehérvári káptalan", No. 79.) C. Tóth Norbert e kötet lektorálásakor végzett áttekintése alapján biztos, hogy 1450 és 1490 között nem működött Miklós nevű éneklőkanonok a bácsi, a boszniai, a budai, az egri, a győri, a kői és a nyitrai káptalanban.

[408] Molnár 2016, 69–71. A szerző a szakirodalom nyomán említi, hogy a fenti osztrák zenész azonos lehet azzal a ferrarai forrásokban hol Niccolò Tedesco, hol pedig Niccolò de Basilea néven emlegetett kollégájával, aki azonban már 1462–1463 táján elhagyta az Este-udvart, és oda 1466-ban legfeljebb látogatóként tért vissza. Ha ez az azonosítás helytálló (Bár miért neveztek volna egy osztrák muzsikust „bázelinek"?), akkor Garázda Péter aligha intézhette hozzá „üdvözlő versét".

ben köthetjük ottani, mintsem itteni korszakához.[409] Nem zárhatjuk azonban ki azt sem, hogy a vers Magyarországon, hazai címzettnek készült – ez utóbbira fennmaradásának körülményei utalhatnak.

A sevillai kéziratban elkülöníthető négy írás közül a Garázda-verset az a kéz jegyezte le, melynek gazdája utolsóként másolt be néhány költeményt a kötet szabadon maradt helyeire (Garázdáé kivételével minden esetben Janus – részben kései – műveit).[410] Marianna Birnbaum szerint esetünkben az itáliai humanista kurzív írás hozzávetőleg 1480 és 1500 közé datálható példányáról van szó.[411] Mivel Garázda neve itt – saját kezű *possessor*i bejegyzésével azonos módon – „z"-vel, nem pedig az Itáliában szokásos „s"-szel szerepel, ebből az utóbbi kutató arra következtet, hogy a „szláv eredetű" humanista családnevet vagy „szláv kéz" jegyezte le, vagy legalábbis olyan személy, aki az említett származással tisztában volt.[412] Ez a felvetés azonban olyan ismereteket tételez fel e kéz gazdájáról – a helyes „szláv" ortográfiára gondolok –, amelyekkel aligha rendelkezhetett egy olasz másoló. Mint azonban láttuk, Garázda Péter esetében legfeljebb távoli szláv eredetről beszélhetünk, és a „z" használata mind személye, mind a vele azonos családnevet viselők esetében bevettnek számított a magyar okleveles gyakorlatban. A kéz gazdája tehát leginkább a humanista kurzívot használó magyar klerikus lehetett. A kódex korábbi másolója egyébként a Zala megyei nemesi családból származó Szentlászlói Osvát zágrábi püspök (1466–1499) a Laki Tuz családéval egyező címerét ábrázoló színezetlen tollrajzzal díszítette az egyik oldalt.[413] Mivel Janus

[409] A Muraközy Gyula fordításához (lásd fent, 389. j.) mellékelt datálással („1472 előtt") a kötet szerkesztője, Klaniczay Tibor is így foglal állást. A „firenzei évekre" gondol V. Kovács 1987b, 361.

[410] Birnbaum 1973, 307–308.

[411] Uo. 308.

[412] Uo. 309. A *possessor*i bejegyzésről lásd fent, 61. j.

[413] A kéziratban: f. 106v. Az utóbbi fényképe: Horváth 1972b, a 96–97. oldal között. A lap a címer alatt kezdődő részén a Garázda-verset bejegyző kéz dolgozott (a tinta is azonos). A címer azonban a fentebbi rész lezárásaként, azzal egyező tintával készült. A címer azonosítása: Birnbaum 1973, 309. és Horváth 1974, 594.

Pannoniusszal a közelmúltig csak dísztelen kódexeket hoztak összefüggésbe, ezért Marianna Birnbaum úgy gondolta, hogy a versgyűjteményt még maga a pécsi püspök állította össze, és csak halála után került ez a kódex a költő utolsó vendéglátójához, Osvát püspökhöz.[414] Horváth János magától értetődőnek tartja, hogy a gyűjteményt a zágrábi püspök állíttatta össze, ám e munka indítóokáról mindössze két oldalon három elképzelést is megfogalmaz (időnként feltételes módban, olykor azonban egymást kizáró állítások formájában).[415] Először arról ír, hogy Osvát püspök (a haldokló?) Janus kérésére indította el a vállalkozást, utána azonban két, Mátyás és a gyűjtemény kapcsolatát szögesen ellentétes módon értelmező felvetés között őrlődik. Egyrészt elképzelhetőnek tartja, hogy kifejezetten az uralkodó bízta meg Szentlászlói Osvátot annak összeállításával (a Váradi Péternek adott feladat – a Janus-epigrammák összegyűjtése – megfelelőjeként tételezi fel egy az egyéb műfajú – részben prózai – szövegekre koncentráló kollekció megrendelését). Másrészt a Mátyást magasztaló művek hiánya miatt a királlyal valaha szembeforduló zágrábi püspök „ellenzéki" szemléletű egyéni összeállítását véli felfedezni a kódexben (bár szerinte a Mátyás-laudációk kimaradása esetleg az epigrammák nagy többségének mellőzésével is magyarázható).

E kérdés megoldását a Janus-szakértőkre hagyva szempontunkból az a fontos, hogy a kései – vagyis többnyire hazai vonatkozású – költeményeket is tartalmazó gyűjtemény létrejöttében Osvát püspök lényegi szerepe címere alapján vitathatatlan. Mivel a kódexben a nagy Janus két ízben is *Johannes Pannonius Vitezi(us)* néven szerepel, ezért valószínű, hogy az összeállítás akkor keletkezett, amikor Bonfini hatására vagy vele párhuzamosan Zrednai János „Vitéz" neve már terjedőben volt, vagyis legkorábban az 1480-as évek végén.[416] A Garázda-verset is feljegyző kiegészítő csak ez után

[414] Birnbaum 1973, 309.

[415] Horváth 1974, 594–595.

[416] A kéziratban: f. 16r. és 17r. Vö. Horváth 1974, 596, bár itt a szerző „olyan itáliai környezetből" származtatja ezt a névalakot, ahol tudtak a váradi és a pécsi püspök rokonságáról. Az utóbbiról valóban többen értesültek Itáliában, ám

dolgozhatott, nyilván szintén hazai közegben, így érthető lenne, ha a szerző költeményei közül hazai vonatkozásút méltatott volna figyelemre. A Nicolaus Cantor(ius)hoz intézett mű után egyébként ugyanez a kéz Janusnak azt az epigrammáját másolta le *Epithaphion Georgii Bako* címmel, mely máshol Móré György vagy György várnagy emlékére készült költeményként szerepel.[417] (Akármelyik változat találta is el a valódi címzettet – már ha akadt köztük ilyen –, a „sevillai" kéz gazdája elárulta magyar helyismeretét.)

---

a „Vitéz" névről kezdetben senki, mivel az Bonfini vagy a valódi Vitéz János leleménye volt: lásd fent, 2. j. Janus „Vitézesítésére" egyébként az úgynevezett II. sevillai kódexben is akad példa, és a 16. század közepétől egészen a 18. századig olykor visszaköszön: Csapodi 1981, 89–90. A szerző itt azt feltételezi, hogy e névhasználat valós alapra épült, ezért Zrednai Jánost kívánta megtenni Janus – az anyai ágin túl egyben – apai ági rokonának. Utóbb, felesége érvei előtt meghajolva úgy vélte, hogy egyedül a költő valós családneve volt „Vitéz": Csapodi 2003, 205. Kérdés azonban, hogy püspöki rangjának elnyerése előtt – amikor még szükség volt ilyen megkülönböztető névformára – a hivatalos iratok miért nem így hívják Janust? Garázda esetében kiválóan megfelelt e célra a nem épp hízelgő jelentésű ragadványnévből lett családnév. Figyelemre méltó ugyanakkor Csapodi Csabának az a felvetése, mellyel az utóbbi írásában (uo. 204.) állt elő a két nagy humanista címerének azonosságát magyarázandó. Úgy vélte, hogy Csezmicei János apja a kisnemesi státusú Zrednai famíliából nősült *agilis*, vagyis felesége jogán nemessé vált személy lehetett. A két kisnemesi család távoli rokonságán alapuló címerazonosság korábban bevett tézise mellett ez a lehetőség annál megfontolandóbb, mert magyarázatot kínálna arra, hogy költői életművében a fiú még csak nevén sem nevezi korán elhalt apját. (A János esztergomi érseket az egyik – az I. sevillai kódexben nem szereplő – epigramma címében jelölő Vitéz családnév valójában csak Zsámboky Janus-összkiadásában tűnt fel; a kéziratos hagyomány szerint a cím – ahol egyáltalán szerepel – *De vexillo proprio / suo* volt, tehát a költeményben – a hadjáraton részt vett katonái révén – moldvai zászlókat zsákmányoló János főpap maga a szerző: Janus Pannonius I./1., 250. [No. 431.])

417 Janus Pannonius I./1., 240. (No. 412.) Vajda Endre fordítása: Janus Pannonius 1987, 213. Egy Janus életművében jártas kutatóra várna az a Garázda-recepció szempontjából is fontos feladat, hogy külön vizsgálja az itt tárgyalt verset is feljegyző kéz kiegészítéseit, az általa pótlólagosan a kódexbe bemásolt költeményekből esetleg kirajzolódó kompilátori szempontokat. Horváth János ugyan felveti, hogy a mai kódex egy összefüggő része (f. 96r–104v.) csak a 18. századi újrakötéskor került a kötetbe (Horváth 1974, 596.), ám paleográfiai megállapításokat nem tesz. Az sem világos, hogy a Marianna Birnbaum által megállapított „négy kéz" közül hányat lehet kimutatni a Horváth János által a kódex utólagos elemének tartott fóliókon.

II. FÜGGELÉK

A GARÁZDA-SÍRFELIRAT SZERZŐJE ÉS KORA

Noha a Garázda Péter és Janus Pannonius – közvetve pedig az előbbi és Zrednai János – közti rokonság tézisét valaha címszereplőnk sírkövének felirata alapozta meg, ám Pálosfalvi Tamás újabb, e kötet első fejezetének alapjául szolgáló eredményei nyomán ez az emlék már nem az említett, valótlannak bizonyult rokoni szálak bizonyítékaként, hanem Garázda költői életműve és művészeti ízlése szempontjából válhat fontossá – már ha tőle származik a két disztichonból álló vers, és ha ő rendelte meg az annak szövegét fenntartó faragványt. Ami az előbbit illeti: a tét nagy, hiszen e négy sor Garázda Péter ránk maradt életművének kétötödét tenné ki. Kezdjük azonban a feliratot hordozó töredékek vizsgálatával, melynek eredménye komolyan befolyásolhatja a vers autenticitásának megítélését. Máthes János szerint a Garázda Péter nevét viselő sírkő hat töredékét a valaha az esztergomi várban működő Szent István protomártír-prépostság templomának területén, annak 1821-es lebontásakor találták, a szentély romjai között. (A töredékből utóbb megalkotott, mind díszítésében, mind szövegében számos kiegészítést tartalmazó „rekonstrukciót" pár évvel később a főszékesegyház altemplomában helyezték el.)[418] Mikó Árpád az 1980-as években közölt tanulmá-

[418] Máthes 1827, 22–23. A szerző könyve végén metszetet közöl a töredékekről: uo. Tab. VI./C. A sírkőn olvasható szöveg a töredékeken látható eredeti részeiről és a kiegészítésekről – az utóbbiakat némileg javítva – lásd Mikó 1983, 52. A Máthesnél feltűnő metszet újraközlése, valamint a „rekonstruált" sírkő és a rajta látható felirat fényképe: uo. 25–27. kép. C. Tóth Norbert joggal hívja fel a figyelmet arra: egy klerikus temetkezési helyéből nem következik, hogy az

nyaiban e töredékeket a legkorábbi hazai *all'antica* sírkövek csoportjába sorolta, melyek közös jellemzője a növényi motívumokból építkező ornamentális keretsáv (címer és antik kapitálissal írt felirat is volt mindegyiken, ám ezek elhelyezése, illetve kialakítása eltérő lehetett). A szerző a Garázda-sírkövet – a humanista régóta használatos 1507-es halálozási évéhez, valamint a datált vagy az elhunyt halálának időpontja nyomán meghatározható korú faragványok sorrendjéhez igazodva – az emlékcsoport késői tagjaként tartotta nyilván.[419] A Garázda valós halálozási dátumát hozzávetőlegesen megállapító C. Tóth Norbert szerint azonban a költő sírköve „feltehetően a sorozat első tagja lehetett".[420] Mikó Árpád eredményei alapján azonban ez a sírkőállítást a haláleset évéhez kapcsoló megoldás még akkor sem tűnik helytállónak, ha eltekintünk az általa átvett 1507-es dátumtól.

Az említett módokon meghatározható korú síremlékek sorát egy Beatrix királynéval kapcsolatban álló asszony („udvarhölgy?") sírkövének töredéke nyitja meg, melyet a ránk maradt feliratrész alapján az özvegy férj állított hitvese 1495-ös elhunytát követően.[421] Ez a faragvány Esztergom egykori „királyvárosi" részén, egy templomi kriptaként meghatározott temetkezési helyen került elő, melyet a kutatás a városnegyed írott forrásokból ismert Szent Kereszt-templomának maradványaként azonosított.[422] Ismeretlen helyről került közgyűjteménybe Bernardino Monellinek, Beatrix udvarbírájának és diósgyőri várnagyának síremléke, melyet a felirat szerint fivére emelt 1496-ban az elhunytnak.[423]

illető okvetlenül az adott templom javadalmasa volt: C. Tóth 2016, 10, 66. j. Noha Máthes 1827, 24. azt állítja, hogy Garázda Péter 1501-ben a Szent István-egyház prépostja volt, C. Tóth 2016, 9. és uo. 53–54. j. bizonyítja, hogy akkoriban más töltötte be ezt a tisztséget (ráadásul akkor már Garázda nem élt: lásd fent, 36. és 387. j.).

419 Mikó 1983, 50–52. és Mikó 1986, 99.

420 C. Tóth 2016, 10.

421 A töredék legjobb fényképe: Mikó 2015, 368. (3. kép)

422 *Komárom megye*, 149.

423 Lásd újabban Mikó 2015, 369. Mikó Árpád tárgyleírása és a sírkő fényképe: *Hunyadi Mátyás, a király*, 264–265. (No. 5.12). Tóth Sándor bizonyította be,

Mikó Árpád szerint e két faragvány azonos mester kezéből került ki.[424] „Precíz technika, kicsit unalmas, rutinosan megoldott részletek – ez az a stílus, ami az esztergomi Este-reneszánsz második vonalbeli mestereinek sajátja" – jellemzi ezeket.[425] A Beatrix 1500-ig Esztergomban időző udvartartásához kapcsolódó emlékeket követi az 1496 után elhunyt Kesztölci Mihály esztergomi olvasókanonok és (volt?) királyi titkár a felirat szerint saját maga számára készíttetett sírköve, melynek csekély töredékei maradtak ránk, ám a faragványt még *quasi Floribus exornatum* megtekintő Széless György lemásolta a feliratát. (A síremlék nyilván a Kesztölci által a székesegyház északi tornyának alsó szintjén alapított Szent Jeromos-kápolnában állt, melyre a verses felirat is utal.[426]) A többé-kevésbé datált emlékek sorát Gosztonyi Andrásnak, az említett Szent István-egyház prépostjának nagyjából épen, a társaskáptalani templom szentélyétől északra elhelyezkedő helyiségben (kápolnában?) fellelt sírköve zárja, melynek felirata közli az elhunyt 1499. október 22-i halálozási dátumát, ám azt nem, hogy ki állította az emléket (az utóbbi szerepben magam jól el tudom képzelni András prépost unokaöccsét, a részben itáliai tanultságú, püspökként humanista mecenatúrájáról is híres Gosztonyi Jánost).[427]

---

hogy ezt a sírkövet már feltehetően két évvel azelőtt a Nemzeti Múzeumban őrizték, mielőtt a budavári Nagyboldogasszony-plébániatemplomból beszállították oda azokat a faragványokat, melyek közé volt szokás sorolni az előbbit: Tóth 2010, 168. Vö. uo. 169. (V. kép), 171.

424 Mikó 1983, 50. és Mikó 1986, 99.

425 Mikó 1986, 99.

426 Mikó 1988, 136–137, 141–142. A feliratrészt hordozó töredék fényképe: uo. 20. kép. A lelet hitelesíti a felirat teljes közlését, melyről lásd alább, 443. j. A sírkő sarkaiban olvasható MK-monogrammok egyikének töredéke: Mikó 2015, 366. (2. kép) Kesztölci állításának a sírkőre vonatkozó részét azon megerősíti a halálozás csonkán maradt éve (az *M.C.C.C.C.* számjegyek után üresen hagyott betűhelyek). Kesztölci halálának a szakirodalomban forgó 1499-es dátumára nem talált adatot, helyette az őt említő legkésőbbi, 1496. október 16-án kelt oklevélre (DF 236546.) hívja fel a figyelmet: C. Tóth 2015, 50. és uo. 67. j.

427 *Komárom megye*, 93. és 76./4. kép. Az utóbbin a felirat nem olvasható, továbbra is lásd tehát: Máthes 1827, 22. és Tab. VI./B. A főszékesegyház altemplomában elhelyezett sírkő feliratán nem látszik, hogy a dátumot utólag vésték volna rá.

Mikó Árpád a Gosztonyi-sírkő az antik motívumokat ügyetlenül halmozó „mesterét" hazainak tartotta, és felvetette, hogy az Este-számadások magyar kőfaragói között kellene keresni őt. Nem az említett egyénieskedést, hanem kvalitásukat tekintve állította vele párhuzamba a Kesztölci- és Garázda-töredékek faragóit.[428] Az emlékcsoport esztergomi koncentrálódása miatt (és nyilván az úrnő, Beatrix ottani székhelyét szem előtt tartva) egyébként azt a Monelli-sírkövet is a prímási székhelyen tevékenykedő műhelyből származtatta, melyet e körből egyedüliként valószínűleg nem ott állítottak fel.[429] E stíluskritikai megállapítások és az egyes művek datálása alapján felvázolható a műhely „fejlődéstörténete". Az 1490-es években a királyi udvarral rivalizáló esztergomi Beatrix/Este-központ[430] az itáliai reneszánsz formanyelvét programatikusan vitte tovább; ennek konvencionális, ám jó kivitelű termékei közé tartoznak az özvegy királyné embereinek síremlékei. Kevéssel utóbb hazai, az előbbi művek alkotójával/ival esetleg egy műhelybe tartozó mesterek vették át a stafétabotot, akik az esztergomi klérus a reneszánsz iránt nyitott

---

Gosztonyi (vagy Szelestei) János bécsi, ferrarai és párizsi egyetemi tanulmányait Bónis György szerint a szentistváni prépost fizethette, és „alkalmasint ő juttathatta neki az esztergomi [őr]kanonokságot": Bónis 1971, 317–318. Életrajzának lényegi adatai: Köblös 1994, 293–295. („Budai káptalan", No. 35.) Az 1501-től adatolt – és így már Bakócz döntésére visszavezethető – őrkanonokság (CTN) előtt, még egyértelműen nagybátyja életében, nyilván az ő közvetítésével elnyert esztergomi kanonoki címével említi a ferrarai egyetemen egy 1493. szeptember 7-én kelt forrás: Veress 1941, 379. Szintén Bakócz 1497-es „hatalomátvétele" előtt, egy 1494. szeptember 30-án kelt levél számol be arról, hogy a Szent István-prépostság elöljárójának Ferrarában tanuló unokaöccsét nevezték ki komáromi főesperessé: Vestigia-adatbázis, No. 1330. (http://www.vestigia.hu/kereses/nyomtat.pkp?a=1387819115 – letöltés: 2019. július 1.): Archivio di Stato di Modena, Ambasciatori b.3/11,4. (CTN) Gosztonyi János pályájának humanista oldalát összegzi: Horváth 1935, 247–249. Ha valóban benne tisztelhetjük a síremlék megrendelőjét, akkor a faragványt kevéssel nagybátyja halála után állíthatta. Gosztonyi András és Garázda Péter kapcsolatáról lásd fent, 164. j.

428 Mikó 1986, 99.

429 Uo.

430 Mikó 2009, 65–66.

dignitáriusainak megrendelésére készítettek hasonló, bár az előzőek színvonalát el nem érő alkotásokat. Jeleznünk kell ugyanakkor, hogy mintha Mikó Árpád újabban nem kötné az olasz-hazai ellentétpárhoz az első két, illetve az utóbbi három mű közötti különbséget. Így már az emlékcsoport összes tagjára érvényesen írt itáliai mesterekről, illetve csak általában vett esztergomi műhelyről esik szó nála.[431] Ezzel együtt is figyelemre méltó, ahogy Beatrix udvartartásának tagjait időben elkülönülve követik az esztergomi klerikusok a megrendelők sorában. Mivel Garázda Péter az utóbbi csoportba tartozik, ezért síremlékét jóval érdemesebb az 1490-es évek végére datálnunk, mintsem a rajta megörökített személy halálának nagy biztonsággal megállapítható korára. Elvileg ugyan felvethető, hogy mivel Garázdát csak 1498 késő őszén említik elhunytként, így akár egészen addig élhetett, amíg a prímási székhely némely fontosabb javadalmasa rákapott az *all'antica* síremlékek divatjára. Ám kérdés, hogy legjelentősebb javadalma, a nyitrai főesperesség dokumentálható elvesztése esetén honnan lett volna pénze ilyen reprezentatív kiadásra. (Főleg pedig: miért és hogyan veszthette volna el ezt a tisztségét a gyermek érsek névleges kormányzata idején.) Mindent összevetve: érdemesebb kitartanunk a Garázda C. Tóth Norbert által nagy valószínűséggel megállapított halálozási dátuma mellett, és megbarátkoznunk azzal a gondolattal, hogy a síremléket nem ő rendelte meg.

Mint láttuk, az emlékcsoport első két példányát sem a síremléken megörökített személy készíttette, ők azonban világiak voltak. Garázda Péter esetét mérlegelve Mikó Árpád említi, hogy nem ismerjük a vonatkozó esztergomi hagyományt, ám a jegyzetben két olyan esetet hoz fel, amikor a helyi klerikus notabilitások állítottak maguk számára síremléket: Kesztölci Mihály már felidézett példája mellett Szántói Ambrus szentistváni prépost (†1483) döntését említi, aki sírkőállításban és a helyszín kiválasztásában

[431] *Hunyadi Mátyás, a király*, 265; Mikó 2009, 67. C. Tóth 2015 ismeretében pedig már így fogalmaz: „Ugyanabban az esztergomi kőfaragóműhelyben készült valamennyi, a 15. század vége felé." Mikó 2015, 369.

egyaránt megelőzte közvetlen utódát, Gosztonyi Andrást.[432] Az utóbbi síremlékének megrendelését ugyanakkor – mint azt említettem – hajlamosabb vagyok a gyászolók egyikének tulajdonítani. (Mikó Árpád újabban Garázda megrendelésére vezette vissza az ő nevét viselő sírkő elkészítését, amivel közvetve állást foglalt amellett, hogy annak felirata is tőle származik.[433] Meglehet, ebben Szántói és Kesztölci korábban általa említett esetei befolyásolták. Fontos, hogy ekkor is Garázda téves, 1507-es halálozási dátumával számolt – amit adottnak véve a fenti kronológiai ellentmondás nem merült fel.)

A verset valaha hordozó síremlék vizsgálata után ideje áttérnünk a költemény „saját jogú" elemzésére, amihez azonban – elődeinket követve – a vizsgálatba nekünk is be kell vonnunk a gyulafehérvári székesegyházban eltemetett Megyericsei János kolozsi főesperes (†1517) kereken egy évtizeddel halála előtt, 1507-ben saját maga által írt sírfeliratának csak részben eltérő másolatokban ránk maradt szövegét.[434] Mindkét vers tartalmaz-

[432] Mikó 1983, 52. és 68, 30. j. A szerző az utóbbi helyen hívja fel a figyelmet arra, hogy a prépost halálozási dátumát később karcolták a sírkőre (mivel a keretsávot addigra teleírták, így az elhunyt címerét ábrázoló mező felső részére biggyesztették azt). Ambrus prépost gótikus sírkövéről lásd Máthes 1827, Tab. VI./A.; *Komárom megye*, 93. Ez a sírkő is a mai főszékesegyház altemplomába került.

[433] Mikó 2009, 67.

[434] Mikó 1983, 53–56. Forráshivatkozásokkal alátámasztott életrajzi adatai: Ábel 1883b, 378; Barabás 1907, 124–128; Temesváry 1907; Temesváry, Buday 1909. Megyericsei Vingárti Geréb László erdélyi püspök, majd kalocsai érsek titkára volt, utóbb Várdai Ferenc erdélyi püspök körébe tartozott, 1515-ben pedig királyi titkárként említik. Javadalmai és ismert birtokai Erdélyhez kötötték, az utóbbi dátumot követően is. V. Kovács 1987c, 390, 392. „jelentős" méretű, „országos vagy éppen nemzetközi elismerést élvező" költői életművet feltételez, és (uo. 384.) külföldi humanista képzést valószínűsít. Egyben úgy véli (uo. 384–385, 392–393.), hogy az 1470-ben született Megyericsei pályájának felívelését „Mátyás király haragja" gátolta – ami bajosan képzelhető el, ha az előbbi fiatal éveibe még a külföldi tanulmányokat is bele kell „gyömöszölnünk". Valójában sem az utóbbiakra, sem az üldözésre nincs adatunk, mint ahogy V. Kovács azt sem magyarázza meg, hogy írása alcímében miért nevezi „neoplatonikusnak" Megyericsei „költészetét" – vagyis egyetlen ránk maradt versét. (A mű eszmeileg értékelhető megjegyzései keresztény meggyőződését

za ugyanazt az idézetet a nagy Janus maga számára fogalmazott sírfeliratából, mely egyik legismertebb hazai elégiája (*De se aegrotante in castris*, 1464) végén olvasható. Megyericsei önmaga emlékére írt szövege pedig ezen túl is mutat egyezést a Garázda Péter nevében az olvasókhoz forduló esztergomi felirattal.[435] A nagy elődd önreprezentációjának kulcsszövegét persze mindenekelőtt azért idézi fel a két utód sírfelirata, hogy ilyen módon adjanak rangot a „magyar ugaron" neki – és egyben maguknak – tulajdonított irodalmi *vates*-szerepnek. A „magányos úttörő" szerepének e logikailag ellentmondásos „kollektivizálását" az őket Janusszal – illetve Megyericsei saját sírfelirata esetében

antik mezbe öltöztető szerzőre utalnak.) Uo. 393. a sírfelirat megírását azzal indokolja, hogy Megyericseit „rövid öt év leforgása alatt minden bizalmas jó embere magára hagyta" – a sor az utóbbi kenyéradó gazdája, Geréb püspök elhunytával indul, akit a Megyericseivel soha adatolt kapcsolatban nem álló Báthori Miklós követ, hogy így jussunk el Garázda hibás halálozási évéig. V. Kovács szerint Megyericsei életrajzának tragikus fordulata lenne 1511-es Budára kerülése, amivel kiszakadt volna a gyulafehérvári humanista körből: uo. 386, 394. Megyericsei királyi titkárságának ez az éve azonban Horváth János korszakos művének sajtóhibájára vezethető vissza: Horváth 1935, 174. A helyes, 1515-ös adatot közlő oklevelet (DL 25560.) először említette: Barabás 1907, 127. V. Kovács Megyericsei-esszéje a Garázda-tanulmány kiegészítésének szándékával íródott. El kell ismernünk, hogy annak valóban méltó párja.

435 Janus Pannonius, *De se aegrotante in castris* (117–118. sor) = Janus Pannonius II./1., 145.: *His situs est Ianus, patrium qui primus ad Histrum, / Duxit laurigeras, ex Helicone, Deas*. Az idézett részlet Kálnoky László fordításában: Janus Pannonius 1987, 361. A Garázda Péter nevében fogalmazott szöveg (Mikó 1983, 52. – a Máthes által közölt metszeten nem vagy máshogy olvasható betűk szögletes zárójelben) és Megyericsei János sírfeliratának abból idéző részei (uo. 54. – a párhuzamos részeket aláhúzással jelöltem): GERMA[NVS IANI PATR]IV[M QVI] PRIM[VS A]D HISTRV[M] / DUX[IT LAVR]IGERAS EX H[ELICO]NE DEAS / SVM S[ITVS] HOC TVMVL[O] PETRVS [DE] STIRPE GARASDE / ALTERA [PIER]IDVM GLORIA IVRE FVI. Vö. (3., 4–7., 9–10. sor): *Tres fuimus clari cognato e sanguine uates /… /Unus erat Janus, patrias qui primus ad oras / Duxit laurigeras ex Helicone Deas. / Alter erat Petrus genitus de stirpe Garasdae /…/ Ultimus hos ego sum cognatus e gente secutus, / Tertia doctarum gloria Pieridum*. Megyericsei költeményének datálása (a szerző életkorával – 47 éves – együtt) az erősen töredékes, prózában fogalmazott kísérőmondatból derül ki: uo. 55. A két költemény Tóth István fordításában: *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták* 1982, 219–220.

mindhármukat – összekötő rokonság felidézése hivatott elfogadhatóvá tenni. Az esztergomi töredékek kiegészített szövegében Garázda mint *GERMANVS IANI* jelenik meg, míg Megyericsei megelégszik azzal a ködösebb megfogalmazással, mely szerint ő az előbbiekkel rokon nemzetségből származik.[436] E két állítás közül azonban az első szó szerinti értelemben valótlan, vagyis csak allegorikusan értelmezhetjük, ha maga Garázda szerezte. Ám a versben elénk állított minta, a nagy Janus nem átvitt értelemben használta ezt a szót.[437] Mikó Árpád szerint, aki valaha a vers autenticitásából következtetett arra, hogy a síremléket maga Garázda rendelte meg, Buonaccorsi Garázdához írt epigrammája alapján valószínűsíthető, hogy az utóbbi költői életművétől nem lehetett idegen a Janus-imitáció.[438] Ha Garázda költői stílusát – a források szinte teljes hiánya ellenére – megpróbáljuk elképzelni, akkor valóban a legkézenfekvőbb Janus-epigonnak tartanunk őt. Más kérdés azonban a nyilvánosan hirdetett kapcsolat a nagy elődd és patrónus költői életművével, ahogyan azt a sírfeliraton olvashatjuk. Ez – a felirattól függetlenül is – elkép-

[436] Lásd az előző jegyzetben idézett szövegeket!

[437] Janus Pannonius I./1., 149. (No. 203. [*De Borsio duce Ferrariae*], 4. sor (*Splendida germani* [scil. *Leonelli*] *Borsius acta premit*); uo. II/1., 77. (No. 11. [*Threnos in Racacinum cubicularium*], 51. sor (*Somni germana* [=*Mors*]); uo. II/1., 127. (No. 25. [*Invehitur in Lunam, quod interlunio matrem amiserit*], 19. sor (*Nam tua* [scil. *Luna*], *germani* [scil. *Soli*] *dum proximat orbita, flammis.*) Az idézett részletek Palojtay Béla (*De Borso…*, *Threnos…*) és Nemes Nagy Ágnes (*Invehitur…*) fordításában: Janus Pannonius 1987, 157, 283, 343. A „német" jelentésű, azonos alakú szó előfordulásait persze mellőztem. Tóth István (lásd fent, 435. j.) „rokon"-ná enyhíti ezt a *germanus*t, ami megfelel ugyan Janus és Garázda Péter tényleges viszonyának, ám sokat elvesz a latin szó igen erős közösséget sugalló jelentéséből. Egyébként a hazai középkori latinság szótára is csak a szó szerinti jelentést hozza: *LlMAeH* IV., 199. (Du Cange-nál és Niermeyernél nincs ilyen címszó.) Egyetlen példát ismerek, amikor hazai, korabeli forrásban *germanus* esetleg távolabbi rokont jelöl (DL 48206 – 1467 augusztusára datálható elszámolás): Klaniczay 1990, 609. (Csonka Ferenc az „unokaöcs"-öt kérdőjellel szerepeltető fordítása: uo. 610.) Janus leveleiben ugyanakkor időnként feltűnik – nagybátyja, Zrednai János jelölésére – az „atyafi" értelmű *frater* is: Janus Pannonius (Teleki II.), 79. és 81. Vida Tivadar fordítása: Janus Pannonius 1987, 542. és 545.

[438] Mikó 1983, 52–53. Vö. fent, 136.

zelhető, ám ennek Buonaccorsi szóban forgó verse pont az ellenkezőjére utal. Az utóbbi dramaturgiája szerint Garázda Péternek a szerzőhöz eljutott költeményei nem tartalmazhattak ilyen – a sírfeliratban szereplőhöz hasonló – hivatkozást, hiszen verseinek ihletőjét Váradi Péternek kellett felfednie Buonaccorsi előtt. (Más kérdés, hogy hitelt adjunk-e ennek a dramaturgiának.)

Nem véletlenül fogalmazódott meg tehát az az elképzelés, mely szerint a Garázda számára készült sírfeliratot érdemesebb a későbbi Megyericsei Jánosnak tulajdonítani, aki e szerint saját maga számára írt hasonló műfajú szövegében önidézéssel kapcsolódott a korábban távoli rokona nevében megfogalmazott művéhez.[439] Az elképzelést idestova kilenc évtizede felvető Barabás Miklós álláspontja megfontolásra érdemes, ám érvelése nem helytálló. Ábel Jenőtől ugyanis átveszi Garázda téves (éppenséggel a Megyericsei-sírvers datálása által ihletett), 1507-es halálozási évét, majd ebből és az esztergomi, illetve a gyulafehérvári felirat közti szövegpárhuzamokból arra következtet, hogy Megyericseit Garázda halála indította egyszerre arra, hogy rokonának sírfeliratot fogalmazzon, és hogy – jókor – maga számára is gondoskodjon ugyanerről. Nincs okunk vitatni, hogy Garázda és Megyericsei távoli rokonok voltak – az utóbbi sem állít ennél többet –, és a gyulafehérvári feliratból az is kiderül, hogy az ott nyughelyet választó Megyericsei tudta, hogy hol található Janus és Garázda sírja[440] – ezt az utóbbit láthatta is. (A nagy elődt temetkezési helyéről és költeményéről pécsi látogatás nélkül is tudhatott, bár Janustól csak az esztergomi sírfeliraton is olvasható részt idézi.) Ez azonban akkor sem zárná ki, hogy Megyericsei Garázda

[439] Barabás 1907, 120–121. Az újabb szakirodalomban ezt az elképzelést először említik: Jankovits–Mikó 2005, 255. Mint az imént láttuk, a szerzőpáros művészettörténész tagja a szócikk megjelenése előtt és azt követően is Garázda Péter művének tartotta a sírverset (lásd fent, 433–434. j.). Legutóbb azonban már a szerzőség kérdését gondosan kikerülő megfogalmazást használt: Mikó 2015, 369. Uray Piroska nem számol hiteles Garázda-költeményekkel (lásd fent, 390. j.).

[440] A költemény 11–12. sorai (a kiadás és a fordítás adatai: fent, 435. j.): *Strigonia Petrus requiescit in arce, Joannem / Ipsa suum sedes Pontificalis habet.*

más által fogalmazott sírfeliratát imitálta, ha időközben C. Tóth Norbert nem helyesbítette volna az utóbbi 1507-es halálozási dátumát. (Megyericsei humanista életművének gerincét egyébként a római feliratok gyűjtése alkotta, e területen hazánkban esetleg elsőnek, ám nemzedékében mindenképpen a legszorgalmasabbnak bizonyult.[441] Gyulafehérvári kerti villája falába római faragványokat épített be, egy firenzei kereskedőtől vásárolt – nyilván reneszánsz stílusú – ötvöstárgyakat, valamint egy Madonna-képet, és gemmapecsétet használt.[442])

Mindezek után a Garázda-síremlék fenti datálásából és a költő C. Tóth Norbert által megállapított hozzávetőleges halálozási korából kiindulva a következő módokon magyarázhatjuk az esztergomi töredékeken szereplő költemény keletkezését. Ha valaki ragaszkodik a vers autenticitásához, akkor azt kell gondolnia, hogy a még Garázda Péter által írt költeményről a sírkő megrendelője is tudott pár évvel később, és azt alkalmasnak tartotta, hogy az emlékre kerüljön. Ebben az esetben azonban a *GERMANUS IANI* megfogalmazás csakis a nagy Janus és Garázda közti lelki összhangra utalhat – mely jelentés a korabeli hazai forrásokban rendhagyó lenne. Ha viszont a felirat kezdőszavait a két költő rokonsági fokára értjük – és ez a kifejezés szó szerinti, egyben általánosan használt értelme –, akkor ezt az irreális megfogalmazást csak olyan személy írhatta, aki – tőlük eltérően – nem volt tisztában pontos nexusukkal. Ez lehetett Megyericsei János (aki számára a vérrokonság tézise – mint azt saját sírverse tanúsítja – fontos volt, tehát ő nyilván ilyen módon értelmezte a Garázda Péter sírkövén olvasható felirat első két szavát), de akár más is. Mellette esetleg – a költemény szerzőjeként és a síremlék megrendelőjeként egyaránt – annak a Kesztölci Mihálynak a nevét érdemes felvetnünk, akinek a Garázdáéval egy csoportba, azon belül is mind színvonalukat, mind megrendelőjük státusát tekintve azonos alcsoportba sorolt sírkövén szintén verses felirat

[441] A gyűjteményről a legújabban (a korábbi szakirodalommal): Lakatos 2004, 741–748.

[442] A római faragványokról és az itáliai műtárgyakról: Balogh 1943, 194. A gemmapecsétről: Gesztelyi, Rácz 2006, 101–102. (No. 57.)

olvasható (e megoldás csak Garázdáéval közös az adott körben).[443] Igaz, hogy a nemzedékében Kesztölci Mihály nevet viselő személyek egyetemi jelenlétét tanúsító források közül már csak egy köthető biztosan személyéhez, ám az éppenséggel a humanizmus egyik központja, Padova felé mutat.[444] Kesztölci „humanista profiljának" legfontosabb – jól ismert – bizonyítéka azonban Váradi Péter 1496. június 25-én hozzá intézett levele, melyben a kalocsai érsek Janus epigrammáinak az esztergomi kanonok birtokában lévő gyűjteményét kérte kölcsön (e kéziratról Váradi a budai udvarban értesült Kálmáncsehi Domonkos váradi püspöktől).[445] Kesztölci síremlékének stílusa és felirata mellett e képhez jól illeszkedik, hogy az általa alapított kápolna tituláris szentjéül a humanisták által kedvelt Jeromost választotta.[446]

[443] Széless 1765, 83. (Az egyetlen példányban fennmaradt kisnyomtatvány valaha kolligátum részeként kaphatott kézzel írt oldalszámozást. Jelzete: Egyetemi Könyvtár [Budapest], KNY-18-00510.): *Strigoniensis inest Lector post fata Michael / Qui tumulum vivus fecit, et aediculam. / Scriptor Regis erat falsique pericula Saecli / Divertit vita tutior ista fuit.* A feliratban említett királyi titkári tisztségét tanúsítja Mátyás (átírásban ránk maradt: DF 236452.) 1464. április eleji oklevele, melyben Kesztölcit több *notarii cancellarie nostre regie* sorában említi, valamint ilyen tisztséget viselhetett akkor is, amikor 1469 májusában (még 26-a előtt) a király őt levéllel III. Frigyeshez küldte. Az utóbbi forrása: Bonfini 1941 [1946], 32. (IV., 2., § 156.) Vö. Bonfini 1995, 768. Vö. *Itineraria*, 78. Miként C. Tóth 2015, 50. írja, Bonfini ekkor Kesztölci 1469-es küldetését párosította e klerikus az olasz történetíró itteni működésekor érvényes rangjával. Az 1464-es oklevélről: uo. 48, 49. j.

[444] 1478. január 18-án egy vizsga tanúi között említik: Veress 1915, 17. Körmendy Kinga a különböző Kesztölci Mihályok egyetemjárását tanúsító forrásokat a „mi" Kesztölcink címszava alatt összegyűjtve is megjegyzi, hogy nem lehet megállapítani: az 1458-as krakkói, illetve az 1469-től 1478-ig sorjázó bécsi, végül az imént idézett padovai adatok közül melyik vonatkozik a pályáját esztergomi *lector*ként befejező klerikusra: Körmendy 2007, 200–201. (No. 124.) C. Tóth 2015, 48. csak a padovai forrást említi; az általa (uo. 49–50.) az Esztergomban eltemetett Kesztölci Mihály javadalmairól (váci *custos*: 1467–1469; váci prépost: 1470–1482/3; esztergomi *lector* „legkésőbb 1483 közepétől") és pályájáról (lásd az előző jegyzetben) adott áttekintés alapján ugyanakkor a bécsi adatokat aligha vonatkoztathatjuk erre az alakra.

[445] Váradi 1776, 74–76. (No. 35.) Boronkai Iván fordítása: *Magyar humanisták levelei*, 377.

[446] Mikó 1988, 137. A pécsi kanonok Kesztölci Mihály nem azonos az esztergomi *lector*ral: C. Tóth 2015, 44., így 1495-ben használt gemmapecsétjét (Gesztelyi,

Rácz 2006, 99–100. [No. 57.]) sem tulajdoníthatjuk az utóbbinak (a korábban általános feltevésben már e szerzőpáros kételkedett). Garázda és Kesztölci személyes kapcsolatát jól illusztrálhatná Haraszti Szabó–Kelényi 2019, 225. (No. 485.) megjegyzése, mely szerint e kötet címszereplője „Kesztölci Mihálylyal részt vett az esztergomi káptalan hiteleshelyi tevékenységében" (Kelényi Borbála része). A szócikk végén megadott szakirodalmi tételek közül csak Gerézdi Rabáné jöhet szóba az állítás forrásaként. Gerézdi 1968 [1942], 61, 115. j. úgy fogalmaz: 1486 szeptemberében Kesztölci az esztergomi káptalan egyik oklevelét állítja ki; Garázda Péter pedig szerepel annak „aláírói" között. A valójában a szóban forgó év augusztus 30-án kelt oklevélben (lásd fent, 387. j.) azonban Garázda neve a méltóságsorban olvasható, ami – mint tudjuk – nem feltételezi az ott felsoroltak „részvételét a hiteleshelyi tevékenységben", de még jelenlétüket sem.

III. FÜGGELÉK

EGY SOSEM VOLT ITÁLIAI LÁTOGATÁS ÉS HUSZTI JÓZSEF KÉT PETRUS PANNONIUSA

Huszti József Garázda „késői" itáliai látogatásáról kialakított – V. Kovács Sándortól kezdve a kutatásban tényként szereplő – elképzelésének kiindulópontja Tebaldeo fentebb említett, *Ad Petrum Pannonium* című epigrammája volt, ám érvelésének akadt egy másik pillére is, melynek azt kellett volna bizonyítania, hogy ezt a magyar kollégájukat „az olasz humanisták Petr. Pannonius-nak is nevezt[é]k". Az utóbbi példájául ekkor Porcellius egy kiadatlan költeményét idézte.[447] Alig pár évvel később azonban, Janus-monográfiájában Huszti már tud arról, hogy ez a mű korábban megjelent, és azt is „valószínűnek" tartotta, hogy az általa korábban Petrus Pannoniusnak olvasott név valójában Petrus Panormius lenne.[448] Porcellinus szóban forgó művének kiadója, Vincenzo Laurenza szerint az utóbbi név „biztosan" a magyar történelemben is jól ismert Pietro Ranzanót (*alias* Palermói – *Panormius* – Pétert) jelöli. Ez a kutató egyébként a hosszú költemény megírását II. Pius pápaságának elejére tette, mivel úgy gondolta, hogy Porcellius a pontifikátusát épphogy megkezdő pápánál kívánta előmozdítani érvényesülését evvel a Kúria és az ottani *studium* nevesebb alakjairól körképet adó művével.[449] Ha Laurenza feltételezése nem is állná meg a helyét, az biztos, hogy maga Porcellius

[447] Huszti 1925, 350, 2. j. (a szó szerint idézett rész a főszövegben).

[448] Huszti 1931, 383–384, 74. j.

[449] Laurenza 1906, 220: a szóban forgó disztichon; uo. 5. j.: a *vocativus*ban szereplő név (*Petre panorme*) azonosítása; uo. 216.: a mű datálása. (Laurenza *Porcelli Pandoni Elegia Divo Pio II Pont. Max. de illustribus Poetis et Oratoribus sui temporis* cím alatt adta ki a szöveget: uo. 217.)

egy 1464. április 5-én kelt levelében már kész műként említi ezt a szöveget, így abban Garázda Péter akkor sem kaphatott volna helyet, ha egy bizonyos Petrus Pannoniust rejtenének a Huszti és Laurenza által eltérően kiolvasott betűk.[450] Valójában a világhálón kutatható, vonatkozó részében autográf kódexben a szóban forgó disztichon elején *vocativus*ban szereplő megszólítás *(Petre Panormie*) az olasz kutató olvasatát hitelesíti.[451]

Porcellinus tehát senkit nem nevezett Petrus Pannoniusnak, miközben a korábbiak alapján az is világos, hogy a Garázda Pétert kétségkívül említő olasz források sem illetik őt ezzel a névvel. A Pietro Cennini által 1469 elején kiállított közjegyzői okmányban, a firenzei hatóságok ugyanazon év végén Mátyáshoz írt levelében, Bartolomeo della Fonte egész *epistolarium*ában és a nagy Ficino őt említő három szövegében – prózai műfajukhoz illően – pusztán „Garázda Péter"-t olvashatunk.[452] A hozzá intézett epigrammák közül Ugolino de' Vieri művében – hozzávetőlegesen pontos – egyházi címével, Filippo Buonaccorsinál pedig *Petrus Garasda Hungarus*ként szerepel.[453] Egyedül Battista Guarini nevezi őt *Petrus Garasda Pannonius*-nak: a családnév itt sem marad el.[454] Egyéb érv híján mindezek alapján akkor sem tarthatnánk automatikusan Garázda Péterrel azonosnak egy Petrus Pannonius név alatt emlegetett alakot, ha történetesen a „mi" Garázdánkkal egy időben élt volna az illető. Antonio Tebaldeo (1463–1537) életművébe még beleférne egy e kötet címszereplő-

[450] A mű újabb datálása: Capelli 2014. (*De felicitate temporum divi Pii II pontificis maximi* címen tárgyalja.)

[451] Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vat. lat. 1670, f. 11r.: Az egyetlen *n* után *o*, majd *m* áll, az utóbbi kettő felett – rövidítésjelhez hasonlóan, de kissé megtörve – helyezkedik el az *r*. A mű a kódexben: f. 1r–84r. A kódex a világhálón: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.1610 (letöltés: 2019. július 1.); az autográf rész a 76. *folió*ig tart: http://www.mss.vatlib.it/guii/console?service=shortDetail&id=119998 (letöltés: 2019. július 1.).

[452] Lásd fent, 62. j. (a közjegyzői okmány); 87. j. (a firenzeiek levele); 123. j. (Della Fonte vonatkozó leveleiből a Garázdát is megnevező idézett rész); 86. és 341–342. j. (Ficino).

[453] Lásd fent, 134, 136.

[454] Lásd fent, 48. j.

jének írt epigramma, ám az abban Petrus Pannonius vitapartnereként szereplő Ercole Strozzi (1473?–1508) életrajzi adatainak ismeretében Huszti József jó okkal tette a század végére e költemény megírását.[455] A magyar humanista C. Tóth Norbert által megállapított hozzávetőleges halálozási dátumát és a fentebb az előbbi, az 1480-as évek közepére megszűnő itáliai kapcsolatait tekintve elesik az a lehetőség, hogy Garázda Péter lett volna a szóban forgó mű címzettje.[456]

Így azonban továbbra is válaszra vár a kérdés, hogy ki lehetett az a Petrus Pannonius, aki előtt mentegetőzik egy viszonylag neves ferrarai költő, mivel az előbbi neki tulajdonított egy, az ifjabb Strozzival folytatott vitája összefüggésében keletkezett, a távolról érkezett költőtársat annak tűréshatárát átlépve bíráló verset. Mint előbb kiderült, 1481–1482 táján Marsilio Ficino Váradi Pétert illette ezzel a névvel.[457] Az 1490-ben kiszabadult kalocsai érsekhez 1499-ben levéllel, 1500-ban pedig egyik műve ajánlásában forduló Filippo Beroaldo azonban csak hivatalos egyházi címével illeti Váradit; a Ficino által az utóbbira alkalmazott megnevezés tehát alkalmi lehetett.[458] 1505 augusztusában a közeli Padovában viszont Petrus Pannonius néven említenek egy erdélyi klerikust, sárosi plébánost, aki a közjegyzői okmány tanúsága szerint lakbérre és tandíjra hitelt vett fel egy honfitársától.[459] Ennél az obskúrus klerikusnál ígéretesebbnek tűnik azonban egy másik jelölt a ferrarai humanisták vitapartnerének szerepére. Battista Guarini

[455] Lásd fent, 147.

[456] Lásd fent, 147–148.

[457] Lásd fent, 129.

[458] Beroaldo 1499. december 21-i levele: Véber 2006, 414-415. Az *Aranyszamár*-kommentár Váradihoz írt ajánlólevele (*Ad Maximum Antistitem D. Petrum Archiepiscopum Colocensem Philippi Beroaldi Bononiensis Epistola*): Beroaldo 1500, a kötet foliószámozás nélküli első három levelén. A szintén Váradihoz intézett utószó: uo. f. 280^{v}.

[459] Varga 1975, 216. (Varga Imre egy régi padovai doktori értekezés 1973-as ismertetése alapján dolgozott.) Ugyanitt kiderül, hogy az év végén ugyanezt a hallgatót már a prózai *Piero ungaro* megjelöléssel tüntetik fel egy meghatalmazásban.

1499. február 20-án írt levelében azért panaszkodik Báthori Miklósnak, mivel valamely hazai egyházi javadalom „kényszere" elragadta „a mi Péterünket", aki – nyilván kiváló előmenetelt ígérő – tanulmányait épp csak megkezdte az ekkor már koros mester ferrarai iskolájában. Guarini a váci püspöktől kéri e tanítványa mihamarabbi visszaengedését, amiből az is világos, hogy védence az ottani egyházmegye javadalmasa lett.[460] A jelekből ítélve a váci püspök és a ferrarai tanár számára egyaránt kedves Péter utóbbi mestere – korábban Tebaldeóhoz hasonlóan Isabella d'Este nevelője – révén maga is kapcsolatba kerülhetett a ferrarai udvar körül gravitáló humanista körrel. Ezen az egyetemen egyébként akkoriban a magyarországi diákokat megnevezve elég rendszeresen „osztották ki" a *Pannonius* jelzőt, illetve emlegették hazájukat *Pannonia* néven.[461] A korabeli váci székeskáptalanban ugyanazon 1497. május 6-i oklevélben tűnik fel – sajnos egyetlen alkalommal – egy bizonyos Péter prépost és egy ugyanezt a nevet viselő pesti főesperes.[462] Ha Battista Guarini kedvelt diákja nem azonos egyikükkel sem, mivel náluk esetleg fiatalabb lehetett, akkor is akadhatott számára javadalom az 1506-ig Miklós püspök által irányított egyházmegyében.[463] A hipotézisemet majdan megerősítő vagy cáfoló kutatók számára mindenesetre közlöm a Huszti József által használt kódexből a szóban forgó verset:[464]

[460] A nyilván a címzett által egy Ficino-ősnyomtatvány (*Commentaria in Platonem*, 1496) kötéstáblájára beragaszt(at)ott levél fényképe és átírása: Rozsondai 2007, 138–139. Vö. Rhodes 1974, 351–352. A szerző itt tisztázta Battista Guarini 1503 júliusa és augusztusa fordulójára tehető halálozási dátumát: uo. 352.

[461] 1490-től 1506-ig ezen az egyetemen a magyar(országi)nak nevezett hallgatók közül tíznek a nevében tűnik fel a *Pannonia*, illetve *Pannonius*, míg *Ungariá*ra, valamint *Ungarus*ra csak négy példa akad: Haraszti Szabó–Kelényi 2019, 317–322. (No. 878–906. – Kelényi Borbála része).

[462] DF 210187. Vö. C. Tóth 2015 (2016), 11. és 16.

[463] Uo. például a préposti tisztség betöltőjére a következő adat csak 1513-ból, a pesti főesperesire 1505-ből akad.

[464] Vat. lat. 2835, f. 155^{v}. Vö. https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.2835/0318 . Huszti 1925, 350, 1. j. elrontotta a fóliószámot, akárcsak a másik e művet tartalmazó kódex jelzetét: „Vat. lat. 2860, f. 36^{v}." Az utóbbi számon egy mindössze hatlevélnyi füzet található, melynek egyedüli tartalma egy Velence megrendelésé-

Ad Petrum Pannonium

Hercule cum Stroza si sunt tibi praelia Petre
Si uos ardenti concitat ira face,
Qua ratione tuum lacerassem carmine nomen,
Cum mihi sit parili iunctus uterque fide?
Adde quod in tantum non tela capescere uatem
Infirma auderet nostra Thalia manu.
An uis bellacem Thersites Hectora teneatur[465]*,*
Armaque magnanimum sumat in Aeaciden?
Tale meo nunquam fluxisse e pectore carmen
Dixisses, notus si tibi Stroza foret.
Aurea uena illi, mihi putris et arida semper,
Ipse paludosas negligit Hermus aquas.
Accusare igitur nostram iam parce Thaliam
Deque Thebaldeo desine Petre queri.
Quaeque agitat uestras praeceps discordia mentes,
Ponite; pax uates, trux decet ira feras.[466]

ből Bartolomeo Colleonihoz intézett 1468-as *panegyricus*: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.2860. A Vat. lat. 2835, f. 1r–160v. Tebaldeo latin költeményeinek a Bembo-kör által a szerző halála után kiadásra előkészített gyűjteménye (a vállalkozás Pietro Bembo 1547-ben bekövetkezett elhunyta miatt maradt félben): Cannata Salamone 1993 *passim*, különösen 63. Az összeállítók két autográf kéziratból dolgoztak, közülük a Vat. lat. 3389-ben nem olvasható az *Ad Petrum Pannonium*: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.3389. Ezek szerint e költemény a szerző által feljegyzett példánya a másikban található: Modena, Biblioteca Estense, Lat. 681. Ez a kézirat viszont a világhálón nem kutatható, sőt – úgy tűnik – érdemi katalógusa sincs.

465 A sorvégi szót a másoló *tenetur*-nak írta, amit a korrektor aláhúzott, hogy melléje írja az alig olvasható helyes megoldást. A fenti szövegben a hibás változatot az igemód kényszerére és a szótagszámra tekintettel javítottam (noha cselekvő igealak célszerűbbnek tűnne).

466 A tulajdonnevek nagybetűs írásmódját egységesítettem. A központozást Bene László (ELTE BTK, Filozófiai Intézet) segítségével – amit ezúton köszönök – egészítettem ki.

FORRÁSOK ÉS FORRÁSFORDÍTÁSOK

Adalékok Ábel Jenő, közreadja. *Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1880.

AkOlt XLII. Papp Róbert, szerk. *Anjou-kori Oklevéltár*, XLII.: *1358*. Budapest–Szeged, 2017.

AkOlt XLVII. Piti Ferenc, szerk. *Anjou-kori Oklevéltár*, XLVII.: *1363*. Budapest–Szeged, 2017.

A könyv és könyvtár Kovács Máté, vál. *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig*. Nemzeti Könyvtár. Művelődéstörténet. Budapest: Gondolat, 1963.

Analecta nova Ábel, Eugenius et Hegedűs, Stephanus, ed. *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapest: Hornyánszky, 1903.

Andreas Pannonius 1886 Andreas Pannonius, „Libellus de virtutibus Matthiae Corvino dedicatus". In *Két magyarországi egyházi író a XV. századból: Andreas Pannonius – Nicolaus de Mirabilibus*, közzéteszik Fraknói Vilmos és Ábel Jenő, 1–133. Irodalomtörténeti Emlékek, I. Budapest: MTA Irodalomtörténeti Bizottság, 1886.

Andreas Pannonius 1984 Andreas Pannonius, „Könyvecske az erényekről Korvin Mátyásnak ajánlva (1467)". Ford. Boronkai Iván. In V. Kovács Sándor, vál., jegyz. *A magyar középkor irodalma*, 371–529. Magyar remekírók. Budapest: Szépirodalmi, 1984.

AT I. [Działiński, T., ed.] *Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi, ejus nominis primi, regis Polonie, magni ducis Lithuanie, Russie, Prussie, Mazovie domini… Per Stanislaum Gorski… collecte…* [*Acta Tomiciana*], I. Posnaniae, 1852.

Beatrix Berzeviczy Albert, közli. *Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*, közrem. Gerevich Tibor és Jakubovich Emil. Magyar Történelmi Emlékek, Első osztály: Okmánytárak, 39. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1914.

Bánffy Varjú Elemér [I. kötet], Iványi Béla [II. kötet], szerk. *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez*. Budapest, 1908–1928.

Beroaldo 1500 Beroaldus, Philippus. *Commentarii… in Asinum Aureum Lucii Apuleii*. Bononiae: Benedictus Hestor, 1500.

Blagay Thallóczy Lajos és Barabás Samu, szerk. *A Blagay-család oklevéltára*. Magyar Történelmi Emlékek, Első osztály: Okmánytárak, 28. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1897.

Bonfini 1941 [1946] Bonfinis, Antonius de. *Rerum Ungaricarum decades*, IV/1.: *Decades IV. et dimidia V.* Ediderunt Josephus Fógel, Béla Iványi, Ladislaus Juhász. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Saeculum XV. Budapest: K. M. Egyetemi Nyomda, 1941 [1946].

Bonfini 1995 Bonfini, Antonio. *A magyar történelem tizedei.* Ford. Kulcsár Péter. Budapest: Balassi, 1995.

Borsa 1944–1946 Borsa Iván, „A kaposszerdahelyi pálos kolostor középkori oklevelei. Regeszták". *Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv* 6 (1944–1946): 40–58.

***Breviarium Strigoniense* 1480** *Breviarium Strigonense jussu Matthiae Corvini regis Hungariae etc. auctoritate, Michaelis episc. Milkoviensis et vic. gen. Strigoniensis editum.* Venetiis: Erhard Ratold, 1480. (GW 5468.)

Buonaccorsi 1981 Callimachus Experiens (Bonaccorsus [*sic*], Philippus). *Carmina.* Ed. Francesco Sica. Riscontri, 10. Napoli: Fratelli Conte, 1981.

Carbo 1863 Carbo Lajos, „Párbeszéd Mátyás király dicső tettei- és tulajdonairól". In Kazinczy Gábor, ford. *Mátyás király kortársai tanúsága szerént*, 73–114, 191–193. Pest: Ráth Mór, 1863.

Carbo 1890 Carbo, Ludovicus, „Dialogus de laudibus rebusque gestis regis Mathiae". In Ábel Jenő, közreadja. *Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei*, 189–215. Irodalomtörténeti Emlékek, II. Budapest, 1890.

CDC XIII. Smičiklas, T., ed. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, XIII.: *Diplomata annorum 1360–1366 continens.* Zagreb: Knjižara Jugoslavenske Akademije Lav. Hartmana, 1915.

CE XV II. Szujski, Josephus, cura. *Codicis epistolaris saeculi decimi quinti pars posterior, ab anno 1444 ad annum 1492.* Typis Impressorum Collegii Historici Academiae Literarum Cracoviensis, 8. [Cracoviae: Collegium Historicum Academiae Literarum Cracoviensis], 1876.

Commynes 2007 Commynes, Philippe de. *Mémoires.* Édition critique par Joël Blanchard, T. I.: *Introduction, édition des livres I à VIII.* Textes littéraires français. Genève: Droz, 2007.

Czaich 1899 Czaich Á. Gilbert, „Regeszták a római Datarialevéltárnak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből". *Történelmi Tár* 1899: 1–17, 235–272.

DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár

Długosz 2005 Dlugossius, Joannes. *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae. Liber duodecimus, 1462–1480.* Edidit Danuta Turkowska (coll. Czeslawa Pirożyńska). Cracoviae: Polska Akademia Umiejętności, 2005.

Dogiel 1758 [Dogiel, Mathias, ed.] *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae…*, [T. I.] Vilnae, 1758.

DRH 1458–1490 *Decreta Regni Hungariae. Gezetze und Verordnungen Ungarns, 1458–1490.* Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. Publicationes Archivi Nationalis Hungarici, II.: Fontes, 19. Budapest: Akadémiai, 1989.

Eschenloer 1872 Eschenloer, Peter. *Historia Wratislaviensis…* Edidit Hermann Markgraf. Scriptores rerum Silesiacarum, 7. Breslau: Joseph Max, 1872.

Eschenloer 2003 Eschenloer, Peter. *Geschichte der Stadt Breslau.* Edidit Gunhild Roth. Quellen und Darstellungen zur

schlesischen Geschichte, 29. Münster–New York–München–Berlin: Waxmann, 2003.

Ficino 1495 Ficinus, Marsilius. *Epistole*. [Velence: Matteo Capcasa, 1495.] (GW 9873.)

Ficino 1561 Ficinus, Marsilius. *Opera quae hactenus extitere, et quae in lucem nunc primum prodiere omnia…* Basileae: Heinrich Petri, 1561.

Ficino 1576 Ficinus, Marsilius. *Opera omnia…* Basileae, 1576.

Ficino 1956 Ficin, Marsile. *Commentaire sur le Banquet de Platon*. Éd. par Raymond Marcel. Les classiques de l'Humanisme. Paris: Les Belles Lettres, 1956.

Ficino 2001 Ficino, Marsilio. *A szerelemről. Kommentár Platón „A lakoma"* című művéhez. Ford. Imregh Mónika. Libri Operis Magni, II. Budapest: Arcticus, 2001.

Fonzio 2011 Fonzio, Bartolomeo. *Letters to Friends*. Ed. by Alessandro Daneloni, transl. by Martin Davies. The I Tatti Renaissance Library, 47. Cambridge/MA–London: Harvard University Press, 2011.

Freisteyn 1534 Freisteyn, Hans Haug[e] zum. *Der* [sic] *hungern Chronica…* [Nürnberg: Johannes Petreius], 1534.

Galeotto 1934 Galeottus Martius Narniensis. *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Iohannem eius filium liber*. Edidit Ladislaus Juhász. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Saeculum XV. Lipsiae: B. G. Teubner, 1934.

Galeotto 1977 Galeotto Marzio. „Könyve Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről, fiához, a nemes János herceghez". Ford. Kardos Tibor. In Kulcsár Péter, szerk. *Humanista történetírók*, 52–107. Magyar remekírók. Budapest: Szépirodalmi, 1977. (Az 1961-ben megjelent fordítás javított változata.)

Gvarini 1496 Gvarinus, Baptista. *Poema divo Herculi Ferrariensium duci dicatum*. Mutinae: Domenico Rococciolo, 1496. (GW 11598.)

HO IV. Nagy Imre, Stammer Arnold, Ráth Károly és Véghely Dezső, kiadják. *Hazai Okmánytár* IV. Győr, 1867.

Höfler 1851 Höfler, Constantin, „Fränkische Studien", IV.: „Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Häuser Brandenburg u. Oesterreich, der Länder Ungarn und Böhmen, [n]amentlich aus der Zeit Markg. Albrecht's Achilles von Brandenburg". *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 7 (1851): 3–146.

Iványi 1904 Iványi Béla, „Egy 1526 előtti ismeretlen kéziratos formulás könyv [sic]". *Történelmi Tár. Új folyam* 5 (1904): 481–538. és 6 (1905): 33–41.

Jajcza Thallóczy Lajos, írta, Horváth Sándor, az okleveleket közli. *Jajcza (bánság, vár és város) története, 1450–1527*. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak, 40. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1915.

Janus Pannonius Janus Pannonius. *Opera quae mansuerunt omnia*, seriem redigunt Stephanus Borzsák (†), Agnes Ritoók-Szalay, Tiburtius Szepessy [az utóbbi a II. kötettől], Vol. I.: *Epigrammata*. Fasc. 1.: *Textus*. Edidit Julius Mayer (coll. Ladislaus Török). Budapest: Balassi, 2006; Vol. II.:

Elegiae. Fasc. 1.: *Textus*. Edidit Julius Mayer (coll. Ladislaus Török). Budapest: Balassi, 2014; Vol. III.: *Carmina epica*. Fasc. 1.: *Textus*. Edidit Julius Mayer (coll. Ladislaus Török et Zaynab Dalloul). Budapest: Balassi, 2018.

Janus Pannonius (Teleki II.) Janus Pannonius. *Opusculorum pars altera*. [Edidit Samuel Teleki (coll. Alexander Kovásznay).] Traiecti ad Rhenum: B. Wild, 1784.

Janus Pannonius 1987 Janus Pannonius. *Összes munkái. Az 1972. évi válogatott kiadás átdolgozott és teljessé bővített változata*. Közrebocsájtja V. Kovács Sándor. Budapest: Tankönyvkiadó, 1987.

Janus Pannonius. Magyarországi humanisták Klaniczay Tibor, vál., jegyz. *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták*. Magyar remekírók. Budapest: Szépirodalmi, 1982.

Kegyúri jog Fraknói Vilmos, közli. *Oklevéltár a magyar királyi kegyuri* [sic] *jog történetéhez*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1899.

Lorenzi 1895 Lorenzi, Giovanni. *Una lettera al celebre umanista Demetrio Calcondila*. Ed. Giuseppe Dalla Santa, Venezia, 1895.

Magyar humanisták levelei V. Kovács Sándor, vál., bev., jegyz. *Magyar humanisták levelei, XV–XVI. század*. Nemzeti Könyvtár. Művelődéstörténet. Budapest: Gondolat, 1971.

Magyar reneszánsz írók Kardos Tibor, szerk. *Magyar reneszánsz írók*. Magyar Irodalmi Ritkaságok, XXIX. Budapest, [1934].

Magyi 2019 *Magyi János jegyző formuláskönyve. Formularium notarii publici Iohannis Magyi*. Közreadja Dreska Gábor.

Studia Notarialia Hungarica, XXXIII. Budapest: Közjegyzői Akadémia, Pécsi Egyházmegye, 2019.

Marczali 1878 Marczali Henrik, „Regesták külföldi levéltárakból". *Történelmi Tár* 1878: 417–498, 901–924.

Margarita poetica Ekler Péter, szerk. *Margarita poetica. A humanista alapműveltség olvasmányai a Kárpát-medencében 1526-ig.* Nemzeti Téka. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2011.

Mályusz 1930 Mályusz Elemér, „A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban. Ötödik közlemény". *Levéltári Közlemények* 8 (1930): 65–111.

Mátyás király és a humanizmus Csukovits Enikő, szerk. *Mátyás király és a humanizmus.* Nemzet és Emlékezet. Budapest: Osiris, 2008.

***Mátyás király levelei. Külügyi osztály* I.** Fraknói Vilmos, kiadja. *Mátyás király levelei. Külügyi osztály*, I.: *1458–1479.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1893.

Mátyás király levelei, 1460–1490 V. Kovács Sándor, vál., jegyz. *Mátyás király levelei, 1460–1490.* Magyar Levelestár. Budapest: Szépirodalmi, 1986.

Mátyás király levelezése a római pápákkal *Mátyás király levelezése a római pápákkal, 1458–1490.* Vatikáni Magyar Okirattár. Első sorozat, hatodik kötet. Budapest: Franklin Társulat, 1891.

MDE (Mátyás) Nagy Iván, Nyáry Albert, kiadják. *Magyar diplomacziai emlékek Mátyás király korából, 1458–1490.* Magyar

Történelmi Emlékek. Negyedik osztály. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1875–1878.

MREV III. Lukcsics József, bev., jegyz. *A veszprémi püspökség római oklevéltára*, III. Budapest: Római Magyar Történeti Intézet, 1902.

***Politische Correspondenz* I.** Kronthal, Berthold und Wendt, Heinrich, hg. von. *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus*, I., Scriptores rerum Silesiacarum, XIII. Breslau: Josef Max, 1893.

Régi magyar Ács Pál, Jankovics József, Kőszeghy Péter, szerk. *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény*, I.: *Humanizmus*. Budapest: Balassi 1998.

Supplementum Ficinianum Kristeller, Paulus Oscarus, ed. *Supplementum Ficinianum. Marsilii Ficini philosophi platonici opuscula inedita et dispersa*. Florentiae: Leo S. Olschi, 1937.

Szerémi 1857 Szerémi György… *Emlékirata Magyarország romlásáról, 1484–1543*. Közr. Wenzel Gusztáv. Magyar Történelmi Emlékek I.: Írók 1. Pest, 1857.

Szerémi 1961 Szerémi György. *Magyarország romlásáról*. Ford. Erdélyi László, átdolg. Juhász László, bev., jegyz. Székely György. Monumenta Hungarica, V. Budapest: Magyar Helikon, 1961.

***Szöveggyűjtemény* 1999** Sz. Jónás Ilona, szerk. *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Európa és a Közel-Kelet, IV–XV. század*. Osiris Tankönyvek. Budapest: Osiris, 1999.

Teleki (Okmánytár) Teleki József. *Hunyadiak kora Magyarországon*, X–XII.: *Okmánytár*. Pest, 1853–1857.

Theiner 1859–1860 Theiner, Augustinus, ed. *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia…* Romae, 1859–1860.

Thuróczy 1985 Thurócz, Johannes de. *Chronica Hungarorum*, I.: *Textus*. Ediderunt Elisabeth Galántai et Julius Kristó. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova, VII. Budapest: Akadémiai, 1985.

Thuróczy 2001 Thuróczy János. *A magyarok krónikája*; Rogerius. *Siralmas ének*. Ford. Bellus Ibolya és Kristó Gyula (Thuróczy); Horváth János (Rogerius). Jegyz. Bellus Ibolya és Kristó Gyula (Thuróczy); Zsoldos Attila (Rogerius). Utószó: Kristó Gyula. Milleniumi magyar történelem. Források. Budapest: Osiris, 2001.

Tichtel 1855 „Tagebuch des Wiener Arztes Johannes Tichtel aus den Jahren 1477–1495". In *Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen. Erste Abtheilung: Scriptores*, I., hg. von Theodor Georg von Karajan. 1–66. Wien, 1855.

Ugolino Verino 1998 Ugolino Verino. *Epigrammi*. Ed. Francesco Bausi. Studi e Testi, N. S., 6. Messina: Sicania, 1998.

Unrest 1957 Unrest, Jakob. Österreichische Chronik. Hg. von Karl Grossmann. Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova Series, XI. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1957.

Urkundliche Nachträge Bachmann, Adolf gesammelt und hgg. von. *Urkundliche Nachträge zur österreichisch-deutschen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrich III.* Fontes rerum Austriacarum, II.: Diplomataria et acta, XLVI. Wien: F. Tempsky, 1892.

Váradi 1776 Petrus de Warda. *Epistolae…* Edidit Carolus Wagner. Posoniae–Cassoviae: Johann Michael Landerer, 1776.

Vetus hymnarium *Vetus hymnarium ecclesiasticarum Hungariae.* Cura et impensis Josephi Dankó. Budapestini: in Aedibus Franklinianis, 1893.

***Zala* II.** Nagy Imre, Véghely Dezső és Nagy Gyula, szerk. *Zala vármegye története. Oklevéltár*, II.: *1364–1498*, Budapest, 1890.

***Zichy* X.** Kammerer Ernő, kiadta. *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*, X. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1907.

ZsO I. *Zsigmondkori Oklevéltár* I.: *1387–1399.* Összeállította Mályusz Elemér. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II.: Forráskiadások, 1. Budapest: Akadémiai, 1951.

ZsO II. *Zsigmondkori Oklevéltár* II/1–2.: *1400–1410.* Összeállította Mályusz Elemér. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II.: Forráskiadások, 3–4. Budapest: Akadémiai, 1956–1958.

ZsO III. *Zsigmondkori Oklevéltár* III.: *1411–1412.* Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II.: Forráskiadások, 22. Budapest: Akadémiai, 1993.

ZsO VII. *Zsigmondkori Oklevéltár* VII.: *1419–1420.* Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II.: Forráskiadások, 37. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2001.

ZsO XI. *Zsigmondkori Oklevéltár* XI.: *1424.* Közzéteszi Neumann Tibor és C. Tóth Norbert. A Magyar Országos Levéltár Ki-

adványai, II.: Forráskiadások, 49. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2009.

IX. Bonifácz *IX. Bonifácz pápa bullái. Második rész*. Vatikáni Magyar Okirattár. Első sorozat, negyedik kötet. Budapest: Franklin Társulat, 1889.

SZAKIRODALOM

***A magyar irodalom története* I.** Sőtér István, főszerk. *A magyar irodalom története*, I.: Klaniczay Tibor, szerk. *A magyar irodalom története 1600-ig*. Budapest: Akadémiai, 1964.

***A magyar irodalom történetei* I.** Szegedy-Maszák Mihály, főszerk. *A magyar irodalom történetei*, I.: Jankovits László és Orlovszky Géza, szerk. *A kezdetektől 1800-ig*. Budapest: Gondolat, 2007.

Ábel 1880 Ábel Jenő. „Garázda Péter". *Egyetemes Philologiai Közlöny* 4 (1880): 98–100.

Ábel 1883a Ábel, Eugen. „Petrus Garázda, ein ungarischer Humanist des XV. Jahrhunderts". *Ungarische Revue* 3 (1883): 21–31.

Ábel 1883b Ábel, Eugen. „Johannes Mezerius, der Begründer der dacischen Epigraphik". *Ungarische Revue* 3 (1883): 373–383.

Archontológia, 1301–1457 Engel Pál. *Magyarország világi archontológiája, 1301–1457*. História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 5. Budapest: História – MTA Történettudományi Intézete, 1996.

***Archontológia, 1458–1526* I.** C. Tóth Norbert, Horváth Richárd, Neumann Tibor, Pálosfalvi Tamás. *Magyarország világi archontológiája, 1458–1526*, I.: *Főpapok és bárók*. Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2016.

***Archontológia, 1458–1526* II.** C. Tóth Norbert, Horváth Richárd, Neumann Tibor, Pálosfalvi Tamás, W. Kovács András. *Magyarország világi archontológiája, 1458–1526*, II.: *Megyék*. Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2017.

Baczkowski 2008 [2000] Baczkowski, Krzysztof. „Hunyadi Mátyás a régi lengyel történetírásban". Ford. Bagi Dániel. In *Rex invictissimus. Hadsereg és hadszervezet a Mátyás kori* [sic] *Magyarországon*, szerk. Veszprémy László, 203–211. Budapest: Zrínyi, 2008. (A tanulmány eredeti változata 2000-ben jelent meg.)

Balogh 1943 Balogh Jolán, *Az erdélyi renaissance*, I.: *1460–1541*. Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Intézet, 1943.

Barabás 1907 Barabás Miklós. „Megyericsei János kolozsi főesperes". *Erdélyi Múzeum* 24 (1907): 120–121.

Bausi 2011 Bausi, Francesco. *Umanesimo a Firenze nell'età di Lorenzo e Poliziano. Jacopo Bracciolini, Bartolomeo Fonzio, Francesco da Castiglione*. Studi e Testi del Rinascimento Europeo, 39. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 2011.

Bárdi 1991 Bárdi Zsuzsanna. „A Magyar Országos Levéltár Mátyás-kori pecsétkiállításának katalógusa (1490. április 6-október 6.)". *Levéltári Közlemények* 62 (1991): 57–150.

Báthory Miklós Horváth Alice, szerk. *Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete. Tanulmányok a „Váci Püspökség Báthory Emlékéve 2006" alkalmával rendezett konferencia anyagából.* Vác [*sic*] Egyházmegye Múltjából. Vác: Váci Egyházmegyei Gyűjtemény, 2007.

Bibliotheca Hungarica Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára. *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, 23, 31, 33. Budapest: MTAK, 1988–1994.

Bigi 1962 Bigi, Emilio. „Giovanni Argiropulo". In *DBI*, IV., 1962, 129–131.

Birnbaum 1973 Birnbaum, Marianna D. „An Unknown Latin Poem, Probably by Petrus Garazda, Hungarian Humanist". *Viator* 4 (1973): 303–310.

Birnbaum 1981 Birnbaum, Marianna D. *Janus Pannonius, Poet and Politician.* Djela Jugoslavenske Akademije Znanesti i Umjetnosti, Razreda za Filologija, 56. Zagreb, 1981.

Bollók–Kapitánffy 1979 Bollók János és Kapitánffy István. „Megjegyzések az Egyetemi Könyvtár Gr. 1. jelzetű kódexének bejegyzéseihez". *Antik Tanulmányok* 26 (1979): 106–109.

Boronkai 1987 Boronkai Iván. „Vitéz János, »a magyar humanizmus atyja«". In *Vitéz János levelei és politikai beszédei*, vál., a szöveget gondozta, bev. Boronkai Iván, jegyz. Bellus Ibolya, ford. Bellus Ibolya és Boronkai Iván, 5–30. Magyar ritkaságok. Budapest: Szépirodalmi, 1987.

Borsa 1961 Borsa Gedeon. „Adalékok a *Hungern Chronica* 1534. évi kiadásának történetéhez". *Magyar Könyvszemle* 77 (1961): 286–290.

Bónis 1963 Bónis György. „A kúriai irodák munkája a XIV. és XV. században". *Levéltári Közlemények* 34 (1963): 197–246.

Bónis 1971 Bónis György. *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest: Akadémiai, 1971.

Bunyitay 1883–1884 Bunyitay Vince. *A Váradi Püspökség története alapításától a jelenkorig* [a szerző életében kiadott három kötet csak 1566-ig dolgozza fel az egyházmegye történetét]. Nagyvárad, 1883–1884.

Buzás (, Réti, Szőnyi) 2001 Gergely Buzás (with Mária Réti, Endre Szőnyi). *The Hercules Fountain of Giovanni Dalmata in the Royal Palace of Visegrád*. Transl. by Dóra Sallay. Budapest: TKM Association – Visegrád: King Mathias Museum, 2001.

Cannata Salamone 1993 Cannata Salamone, Nadia. „Per l'edizione del Tebaldeo latino. Il progetto Balbi-Colocci". *Studi e Problemi di Critica Testuale* 47 (1993): 49–76.

Capelli 2014 Capelli, Guido. „Porcelio Pandone". In *DBI*, 80., 2014. http://www.treccani.it/enciclopedia/porcelio-pandone_(Dizionario-Biografico/ (Letöltés: 2018. április 6.)

Corvina Augusta Zsupán, Edina (unter Mitarbeit von Heitzmann, Christian), hg. von. *Corvina Augusta. Die Handschriften des Königs Mathias Corvinus in der Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel*. Ex Bibliotheca Corviniana. Supplementum Corvinianum, III. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2014.

Czövek 2013 Czövek Zoltán. „Szentlászlói Osvát zágrábi püspök családi és politikai kapcsolatai 1499. évi végrendeletének tükrében". *Fons* 20 (2013): 455–499.

C. Tóth 2009 C. Tóth Norbert. „Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsedi ágának tagjai". *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 43 (2009): 5–47.

C. Tóth 2015 C. Tóth Norbert. *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században*, I.: *A kanonoki testület és az egyetemjárás.* Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 7. Budapest: [a] Magyar Tudományos Akadémia Támogatott Kutatócsoportok Irodája, 2015.

C. Tóth 2015 (2016) C. Tóth Norbert. „A váci székeskáptalan archontológiája, 1378–1526". *Studia Comitatensia. Új folyam* 2 (2015 [2016]): 7–33.

C. Tóth 2016 C. Tóth Norbert. „Garázda Péter. Egy javadalomhalmozó egyházi mint politikai áldozat?" *Magyar Könyvszemle* 132 (2016): 1–13.

C. Tóth 2017 C. Tóth Norbert. *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökök, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig.* A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások, 27. Győr: Egyházmegyei Levéltár, 2017.

C. Tóth 2019a C. Tóth Norbert. *A kalocsa-bácsi főegyházmegye káptalanjainak középkori archontológiája.* Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények Kiadványai, 15.; Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 11. Kalocsa, 2019.

C. Tóth 2019b C. Tóth Norbert. „Szilágy Erzsébet »udvara«". In *Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok*

a magyar középkorból, szerk. Kádas István, Skorka Renáta, Weisz Boglárka, 49–112. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézete, 2019.

Csapodi 1975 Csapodi Csaba. „Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára". In *Janus Pannonius (Tanulmányok)*, szerk. Kardos Tibor és V. Kovács Sándor, 189–208. Memoria Saeculorum Hungariae, 2. Budapest: Akadémiai, 1975.

Csapodi 1981 Csapodi Csaba. *A Janus Pannonius-szöveghagyomány*. Humanizmus és reformáció, 10. Budapest: Akadémiai, 1981.

Csapodi 2003 Csapodi Csaba. „Janus Pannonius kódexei és címerhasználatának kérdése". *Magyar Könyvszemle* 119 (2003): 203–205.

Csapodiné Gárdonyi 1977 Csapodiné Gárdonyi Klára. „Bartholomaeus Fontius. Újabb adalékok magyarországi kapcsolataihoz és *Poétikája*", *Magyar Könyvszemle* 93 (1977): 38–42.

Csapodi-Gárdonyi 1984 Csapodi-Gárdonyi, Klára. *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*. Übers. von Zsigmond Nyáry. Studia humanitatis, Veröffentlichungen der Arbeitsgruppe für Renaissanceforschung, 6. Budapest: Akadémiai, 1984.

Csapodiné Gárdonyi 1998 Csapodiné Gárdonyi Klára. „Vitéz János neve". *Magyar Könyvszemle* 71 (1998): 25–29.

Csánki Csánki Dezső. *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*, I–III., V. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890–1897, 1913.

Csillag a holló árnyékában Földesi Ferenc, szerk. *Csillag a holló árnyékában. Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása, 2008. március 14 – június 15.* Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2008.

Daneloni 2001a Daneloni, Alessandro. „Sui rapporti fra Bartolomeo della Fonte, János Vitéz e Péter Garázda". In *L'eredità classica in Italia e Ungheria fra tardo Medioevo e primo Rinascimento. Atti dell'XI Convegno Italo-Ungherese, Venezia, Fondazione Giorgio Cini, 9-11 novembre 1998.*, ed. Sante Graciotti e Amedeo Di Francesco, 293–309. Media et Orientalis Europa, 2. Roma: Il Calamo, 2001.

Daneloni 2001b Daneloni, Alessandro. „Egy levéltári dokumentum Garázda Péterről". *Irodalomtörténeti Közlemények* 105 (2001): 451–455.

Daneloni 2014 Daneloni, Alessandro. „Bartolomeo Fonzio and Mathias Corvinus". In *Corvina Augusta*, 153–160.

DBI *Dizionario Biografico degli Italiani.* Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1960–.

De la Mare 1973 De la Mare, Albinia C. *The Handwriting of Italian Humanists*, I/1. Oxford: Oxford University Press, 1973.

De la Mare 1985 De la Mare, Albinia. „New research on humanistic scribes in Florence". In *Miniatura fiorentina* I., 393–600.

Ekler 2008 Ekler Péter. „Propugnaculum Christianitatis – studia humanitatis. Bizánc és az Itáliában tevékenykedő bizánci humanisták kapcsolata Magyarországgal a XV. század középső harmadában". In *Csillag a holló árnyékában*, 101–112.

Engel 2003 Engel Pál. *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*, vál., szerk., jegyz. Csukovits Enikő. Milleniumi magyar történelem. Historikusok. Budapest: Osiris, 2003.

Engel 2003 [1968–1970] Engel Pál. „A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században". In Engel 2003, 13–72. (A tanulmány eredetileg 1968–1970-ben jelent meg.)

Engel 2003 [1997] Engel Pál. „Nagy Lajos ismeretlen adományreformja". In Engel 2003, 527–554. (A tanulmány eredetileg 1997-ben jelent meg.)

Engel, Kristó, Kubinyi 1998 Engel Pál, Kristó Gyula, Kubinyi András. *Magyarország története, 1301–1526.* Osiris Tankönyvek. Budapest: Osiris, 1998.

Fedeles 2005 Fedeles Tamás. *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526).* Tanulmányok Pécs történetéből, 17. Pécs: Pécs Története Alapítvány, 2005.

Fedeles 2010 [2007] Fedeles Tamás. „Személyi összefonódások Pécsett, Mátyás és a Jagellók idején". In Fedeles Tamás, *Püspökök, prépostok, kanonokok. Fejezetek Pécs középkori egyháztörténetéből*, 125–150. Capitulum, V. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézete, Középkori és Kora Újkori Tanszék, 2010. (A tanulmány eredetileg 2007-ben jelent meg.)

Fraknói 1878 Fraknói Vilmos. „Vitéz János könyvtára". *Magyar Könyvszemle* 3 (1878): 1–21, 79–91, 190–201.

Fraknói 1879a Fraknói Vilmos. „Újabb adatok Vitéz János könyvtárának történetéhez". *Magyar Könyvszemle* 4 (1879): 1–6.

Fraknói 1879b Fraknói Vilmos. *Vitéz János esztergomi érsek élete*. Budapest: Szent István Társulat, 1879.

Fraknói 1880 Fraknói Vilmos. „Vitéz János Livius-codexei". *Magyar Könyvszemle* 5 (1880): 9–15.

Fraknói 1883 Fraknói Vilmos. „Váradi Péter kalocsai érsek élete, 1480–1501". *Századok* 17 (1883): 489–514, 729–749, 825–843.

Fraknói 1890 Fraknói Vilmos. *Hunyadi Mátyás király, 1440–1490*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1890.

Fraknói 1896 Fraknói Vilmos. *A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526)*. In Szilágyi Sándor, szerk. *A magyar nemzet története*, IV. Budapest: Athenaeum, 1896.

Fraknói 1898 Fraknói Vilmos. „Mátyás király magyar diplomatái. Ötödik közlemény". *Századok* 32 (1898): 769–781.

Fraknói 1899 Fraknói Vilmos. „Mátyás király magyar diplomatái. Tizedik közlemény". *Századok* 33 (1899): 773–787.

Fraknói 1901 Fraknói Vilmos. *Egy pápai követ Mátyás udvaránál (1488–1490)*. Budapest: Franklin-Társulat, 1901.

Fraknói 1910–1903 Fraknói Vilmos. *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkel*. Budapest: Szent István Társulat, 1901–1903.

Fraknói 1913 Fraknói Vilmos. *Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja*. Budapest: Franklin-Társulat, 1913.

Garin 1950 Garin, Eugenio. A proposito della biografia di Giovanni Argiropulo. *Rinascimento* 1 (1950): 104–107.

Garzelli 1985 Garzelli, Annarosa. „Le immagini, gli autori, i destinatari". In *Miniatura fiorentina* I., 1–391.

Gentile 1994 Gentile, Sebastiano. „Marsilio Ficino e l'Ungheria di Mattia Corvino". In *Italia e Ungheria all'epoca dell'Umanesimo corviniano*, ed. Sante Graciotti e Cesare Vasoli, 89–110. Civiltà Veneziana. Studi, 45. Firenze: Leo S. Olschi, 1994.

Gerézdi 1968 [1942] Gerézdi Rabán. „A levélíró Váradi Péter". In Gerézdi Rabán, *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, 75–142. Budapest: Akadémiai, 1968. (A tanulmány eredetileg 1942-ben jelent meg *Egy magyar humanista: Váradi Péter* címen.)

Gesztelyi, Rácz 2006 Gesztelyi Tamás és Rácz György. *Antik gemmapecsétek a középkori Magyarországon*. ΑΓΑΘΑ, XIX. Debrecen: Debreceni Egyetem, 2006.

GW *Gesamtkatalog der Wiegendrucke:* http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de (Letöltés: 2019. július 1.)

Hajnik 1892 Hajnik Imre. *A király bírósági személyes jelenléte és annak helytartója a vegyesházakbeli* [sic] *királyok korában*. Értekezések a történelmi tudományok köréből, XV/4. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1892.

Haraszti Szabó 2019 Haraszti Szabó Péter. „Az egyetem befolyása a Hunyadi-kor eleji vikáriusok életpályájára és karrierjére". In *Mátyás király és az Egyház*, szerk. Fedeles Tamás, 83–101. Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclensiensi, 10. Pécs: Pécsi Egyetem Egyháztörténeti Kutatóközpont, 2019.

Haraszti Szabó–Kelényi 2019 Haraszti Szabó Péter és Kelényi Borbála. *Magyarországi diákok francia, angol, itáli-*

ai és német egyetemeken a középkorban, 1100–1526. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára és Levéltára, MTA – ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, 2019.

Havas 1969 Havas, László. „Les poèmes de Callimaque adressés au roi Mathias Corvin". *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 17 (1969): 61–63.

Hegedüs 1902 Hegedüs István. „Bartholomeo della Fonte". *Irodalomtörténeti Közlemények* 12 (1902): 1–19.

Hoffmann 1929 Hoffmann Edith (– Wehli Tünde). *Régi magyar bibliofilek.* Budapest: MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, 1992. (A kötet reprint része.)

Hoffmann 1933 Hoffmann Edith. „Garázda Péter könyvtárának címeres darabja". *Turul* 47 (1933): 79.

Hoffmann 1936 Hoffmann, Edith. „Reste der Bibliothek des Petrus Garázda, Großprobsten von Nyitra [sic]". *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 59 (1936): 29–33.

Horváth 1935 Horváth János. *Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus.* Magyar Szemle Könyvek. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1935.

Horváth 1974 Horváth János. „Janus Pannonius ismeretlen versei a Sevillai-kódexben". *Irodalomtörténeti Közlemények* 78 (1974): 594–627.

Horváth 1972a Horváth Judit. „Adalékok Garázda Péter életéhez Juhász László kéziratos kutatásai alapján". *Filológiai Közlöny* 18 (1972): 386–388.

Horváth 1972b Horváth, Maria. „Vorbericht über einen Janus-Pannonius-Kodex in Sevilla". *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 22 (1972): 95–106.

Horváth–Neumann 2012 Horváth Richárd és Neumann Tibor, *Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája (1458–1493).* Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2012.

Humanista műveltség Pannóniában Bartók István, Jankovits László, Kecskeméti Gábor, szerk. *Humanista műveltség Pannóniában.* Pécs: Művészetek Háza – Pécsi Tudományegyetem, 2000.

Hunyadi Mátyás, a király Farbaky Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András, szerk. *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban, 1458–1490. Kiállítási katalógus. Budapesti Történeti Múzeum, 2008. március 19 – június 30.* Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 2008.

Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Rázsó Gyula és V. Molnár László, szerk. *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára.* Budapest: Zrínyi, 1990.

Huszti 1924 Huszti József. „Platonista törekvések Mátyás király udvarában": Első közlemény. *Minerva* 3 (1924): 153–222.

Huszti 1925 Huszti József. „Antonius Thebaldeus költeménye Mátyás királyhoz". In *Emlékkönyv Dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai* [sic] *működésének emlékére, születésének ötvenedik évfordulóján*, szerk. Lukinich Imre, 347–359. Budapest, 1925.

Huszti 1927 Huszti József. *Callimachus Experiens költeményei Mátyás királyhoz*. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok Köréből, XXIV/10. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1927.

Huszti 1931 Huszti József. *Janus Pannonius*. Pécs: Janus Pannonius Társaság, 1931.

Itineraria Horváth Richárd. *Itineraria regis Mathiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 12.; Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 2. Budapest: História – [az] MTA Történettudományi Intézete, 2011.

Jankovits 2007 Jankovits László. „A Mohács előtti humanista költészet szakaszai". In *A magyar irodalom története* I., 146–152.

Jankovits–Mikó 2005 Jankovits László és Mikó Árpád. „Garázda Péter". In *Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor*, főszerk. Kőszeghy Péter, III., 254–255. Budapest: Balassi, 2005.

Kalous 2007 Kalous, Antonín. „Boskovice urai Mátyás király diplomáciai és politikai szolgálatában". Ford. Szende Katalin és Majorossy Judit. *Századok* 141 (2007): 375–389.

Kardos 1931 Kardos Tibor. *Callimachus. Tanulmány Mátyás király államrezonjáról*. Minerva-Könyvtár, XXXVI. Budapest[: Minerva Társaság], 1931.

Katona 1792 Katona, Stephanus. *Historia critica regum Hungariae stripis mixtae…* VII. Historia critica regum Hungariae, ord. XIV. Colotzae, 1792.

Kálniczky 1982 Kálniczky László. „Várnagyok és várkapitányok a Hunyadiak korában". In *Tanulmányok a bölcsészettudományok köréből (A XV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián díjat nyert dolgozatok)*, szerk. Nagy Miklós, 65–164. Tudományos Diákköri Füzetek, 11. Budapest: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tudmányos Diákköri Tanácsa, 1982.

Kiss 2012 Kiss Farkas Gábor. „A magyarországi humanizmus kezdeteiről (Pierpaolo Vergerio, Vitéz János és Johannes Tröster)". In *Convivium Pajorin Klára 70. születésnapjára*, szerk. Békés Enikő és Tegyey Imre, 119–131. Classica – Mediaevalia – Neolatina, VI. Debrecen – Budapest, 2012.

Kiss 2013 Kiss Farkas Gábor. „Franciscus Pescennius Niger Báthory Miklós váci püspök udvarában és a *Scholasticum Orosianae iuventutis dramma* [sic]". *Magyar Könyvszemle* 129 (2013): 265–281.

Klaniczay 1990 Klaniczay Tibor. „Egyetem Magyarországon Mátyás korában". *Irodalomtörténeti Közlemények* 94 (1990): 575–612.

Klaniczay 1993 Klaniczay Tibor. *A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete*. Humanizmus és reformáció, 20. Budapest: Balassi, 1993.

Kneschke 1913 Kneschke, Rudolf. *Georg von Stein. Versuch einer Biographie. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde bei der hohen philosophischen Fakultät der Universität Leipzig*. Weida i. Th., 1913.

Kollányi 1900 Kollányi Ferenc. *Esztergomi kanonokok, 1100–1900*. Esztergom: Esztergomi Főszékesegyházi Káptalan, 1900.

Komárom megye Horváth István, H. Kelemen Márta, Torma István, *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás.* Magyarország régészeti topográfiája, 5. Budapest: Akadémiai, 1979.

Köblös 1994 Köblös József. *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával).* Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 12. Budapest: [az] MTA Történettudományi Intézete, 1994.

Körmendy 2007 Körmendy Kinga. *Studentes extra regnum. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználata, 1183–1543.* Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae, III. Budapest: Szent István Társulat, 2007.

Kristóf 2014 Kristóf Ilona. *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440-1526).* Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitati Quinqueecclesiensi, 4. Pécs: Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 2014.

Kronológia Benda Kálmán, főszerk. *Magyarország történeti kronológiája*, I.: Solymosi László, szerk. *A kezdetektől 1526-ig.* Budapest: Akadémiai, 1981.

Kubinyi 1958 Kubinyi András. „Die Frage des bosnischen Königtums von Nikolaus Ujlaky". *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 4 (1958): 373–384.

Kubinyi 1963 Kubinyi András. „A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei és a főváros kereskedelme a XV. század végén". *Tanulmányok Budapest múltjából* 15 (1963): 189–226.

Kubinyi 1982 (1983) Kubinyi András. „A megyésispánságok 1490-ben és Corvin János trónöröklésének kérdései. Adatok a veszprémi püspök örökös főispánsági joga felfüggesztéséhez". *[A] Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei.* 16 (1982 [1983]): 169–180.

Kubinyi 1986 Kubinyi András. „A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt". In *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából.* Szerk. Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc, 59–99. Budapest: Akadémiai, 1986.

Kubinyi 1988a Kubinyi András. „Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején". *Századok* 122 (1988): 147–215.

Kubinyi 1988b Kubinyi András. „Erdély a Mohács előtti évtizedekben". In *Tanulmányok Erdély történetéről. Szakmai konferencia Debrecenben, 1987. október 9–10.*, szerk. Rácz István, 65–73. Debrecen: Csokonai, 1988.

Kubinyi 1990 Kubinyi András. „A Mátyás-kori államszervezet". In *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv*, 53–147.

Kubinyi 1999 [1994] Kubinyi András. „Mátyás király és a magyar püspökök". In Kubinyi András, *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*, 69–86. METEM Könyvek, 22. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1999. (A tanulmány eredetileg 1994-ben jelent meg.)

Kubinyi 2000a Kubinyi András. „Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején". In *Humanista műveltség Pannoniában*, 7–26.

Kubinyi 2000b Kubinyi András. „Mátyás király (1443–1490)". In *Nagy képes milleniumi arcképcsarnok. 100 portré a magyar*

történelemből, szerk. Rácz Árpád, 51–55. Budapest: Rubicon – Aquila-könyvek, 2000.

Kubinyi 2001 Kubinyi András. *Mátyás király*. Tudomány – Egyetem. Budapest: Vince, 2001.

Kubinyi 2003 Kubinyi András. „Vitéz János: a jó humanista és rossz politikus". In Ablonczy Balázs és mások, *A magyar történelem vitatott személyiségei* 2., 7–30. Budapest: Kossuth, 2003.

Kubinyi 2007a Kubinyi András. „Báthory Miklós és családja politikai szereplése". In *Báthory Miklós*, 13–30.

Kubinyi 2007b Kubinyi András. „A középkori Magyar Királyság. A vegyes házi királyok kora (1301–1526)". In *Magyarország története*, főszerk. Romsics Ignác, 170–306. Akadémiai Kézikönyvek. Budapest: Akadémiai, 2007.

Kubinyi 2009 [1964] Kubinyi András. „A budai vár udvarbírói hivatala (1458–1541). Kísérlet az országos és a királyi jövedelmek szétválasztására". In Kubinyi András, *Tanulmányok Budapest középkori történetéből*, 241–267. Várostörténeti Tanulmányok. Budapest: Budapest Főváros Levéltára, 2009. (A tanulmány eredetileg 1964-ben jelent meg.)

Kumorovitz 1932 Kumorovitz Bernát Lajos. „Mátyás király pecsétjei". *Turul* 46 (1932): 5–19.

Lakatos 2004 Lakatos Bálint. „Egy XVI. századi humanista, Megyericsei János feliratgyűjteményei". In ΓΕΝΕΣΙΑ. Tanulmányok Bollók János emlékére, szerk. Horváth László, Laczkó Krisztina, Mayer Gyula, Takács László, 737–748. Budapest: Typotext, 2004.

Lakatos 2009 Lakatos Bálint. „A Csezmiceiek. Adatok Janus Pannonius családjáról". In *Magistrae discipuli. Tanulmányok Madas Edit tiszteletére*, szerk. Nemerkényi Előd, 181–192. Budapest: Argumentum, 2009.

Laurenza 1906 Laurenza, Vincenzo. „Poeti e Oratri del Quattrocento, in una Elegia del Porcellio". *Atti della Reale Accademia di Archeologia, Lettere e Belle Arti* [Napoli] 24 (1906): 213–226.

Lazzari 1897 Lazzari, Alfonso. *Ugolino e Michele Verino. Studi biografici e critici. Contributo alla storia dell'umanesimo in Firenze*. Torino: Carlo Clausen, 1897.

***LlMAeH* IV.** Boronkai Iván, Szovák Kornél, szerk. *Lexicon latinitatis Medii Aevi Hungariae* IV. Budapest: Argumentum, 1994.

Majláth 1889 Majláth Béla. „Debrenthei Tamás búcsúbeszéde II. Pius pápához". *Magyar Könyvszemle* 14 (1889): 208–217.

Marchesi 1900 Marchesi, Concetto. *Bartolomeo della Fonte (Bartholomaeus Fontius). Contributo alla storia dei Studi Classici in Firenze nella seconda metà del quattrocento*. Catania: Niccolò Gianotta, 1900.

Mattia Corvino e Firenze Farbaky, Péter, Pócs, Dániel, Scudieri, Magnolia, Brunori, Lia, Spekner, Enikő, Végh, András, ed. *Mattia Corvino e Firenze. Arte e Umanesimo alla Corte del Re di Ungheria*. Firenze: Giunti, 2013.

Máthes 1827 Máthes, Joannes Nep[omuk]. *Veteris arcis Strigoniensis, monumentorum ibidem erutorum, aliarumque antiquitatum… descriptio*. Strigonii: Joseph Beimel, 1827.

Mátyás király. Magyarország a reneszánsz hajnalán Bibor Máté János, szerk. *Mátyás király. Magyarország a reneszánsz hajnalán. Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtárban, 2008. május 20 – június 21. Katalógus*. Kiállítások az ELTE Egyetemi Könyvtárban, 2. Budapest: ELTE Egyetemi Könyvtár, 2008.

Miggiano 2008 Miggiano, Gabriella. „Marzio, Galeotto". In *DBI*, 71., 2008, 478–484.

Mikó 1983 Mikó Árpád. „Két világ határán (Janus Pannonius, Garázda Péter és Megyericsei János síremléke)". *Ars Hungarica* 11 (1983): 49–75.

Mikó 1986 Mikó Árpád. „Jagello[sic]-kori reneszánsz sírköveinkről". *Ars Hungarica* 14 (1986): 97–113.

Mikó 1988 Mikó Árpád. „Ippolito d'Este esztergomi érseki udvar[a] és a reneszánsz kőfaragás Magyarországon (1487–1497). Három példa". *Ars Hungarica* 16 (1988): 133–142.

Mikó 2005 Mikó Árpád. „Stílus és felirat. Kőbe vésett, klasszikus- és korai humanista kapitálissal írott feliratok a Mátyás- és a Jagelló-kori Magyarországon". *Művészettörténeti Értesítő* 54 (2005): 205–244.

Mikó 2009 Mikó Árpád. *A reneszánsz Magyarországon*. Stílusok – Korszakok. Budapest: Corvina, 2009.

Mikó 2015 Mikó Árpád. „Reneszánsz művészet a Jagelló-kori Magyarországon", I.: „Az *all'antica* művészeti köznyelv kialakulása és elterjedése". *Ars Hungarica* 41 (2015): 363–420.

Miniatura fiorentina Garzelli, Annarosa, ed. *Miniatura fiorentina del Rinascimento, 1440–1525: un primo censimento*. In-

ventari e cataloghi toscani, 18–19. Firenze: Giunta regionale toscana – La Nuova Italia, 1985.

Molnár 2015 Molnár Dávid. „Báthory Miklós váci püspök filozófiai műveltségének lehetséges nyomai egy Ficino fordításában megjelent 1497-es Iamblikhosz-kiadásban". In *Stephanus noster. Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. Jankovics József, Jankovits László, Szilágyi Emőke Rita, Zászkaliczky Márton, 41–55. Budapest: reciti, 2015.

Molnár 2016 Molnár Dávid. „A Sevillai kódex »Petrus Garazda«-verséről". *Irodalomtörténeti Közlemények* 120 (2016): 67–71.

Nem sűlyed Jankovics József, szerk. *„Nem sűlyed az emberiség!…" Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Budapest: MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007.

Neumann 2014 Neumann Tibor. „A gróf és a herceg magánháborúja (Szapolyai István és Corvin János harca a liptói hercegségért)". *Századok* 148 (2014): 387–426.

Neumann 2017 Neumann Tibor. „Várat vennék, de miből? Perényi Imre szerzeményei az 1490-es években". *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* 59 (2017)/1.: 91–112.

Nógrády 2005 Nógrády Árpád. „A lázadás ára". *Erdélyi Múzeum* 67 (2005)/ 3–4.: 131–137.

Pajorin 1990 Pajorin Klára. „Humanista irodalmi művek Mátyás király dicsőítésére". In *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv*, 333–361.

Pajorin 2000 Pajorin Klára. „Janus *Annales*ának legendája". In *Humanista műveltség Pannóniában*, 73–78.

Pajorin 2004 Pajorin Klára. „Vitéz János műveltsége". *Irodalomtörténeti Közlemények* 108 (2004): 533–540.

Pajorin 2008 Pajorin Klára. „Az első humanisták, a hatalmi reprezentáció korai ösztönzői Mátyás udvarában". In *Hunyadi Mátyás, a király*, 139–145.

Pajorin 2011a Pajorin Klára. „Argüropulosz magyar hívei". [*Az*] *Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 14-15 (2011): 275–282.

Pajorin 2011b Pajorin Klára. „A bázeli zsinat hatása Magyarországon (Görögök, görögtudósok és a korai magyar humanizmus)". *Irodalomtörténeti Közlemények* 115 (2011): 3–26.

Pajorin 2011c Pajorin, Klára. „L'influsso del Concilio di Basileia sull'Umanesimo in Ungheria. I primi contatti degli Ungheresi con gli umanisti greci". In *Italy and Hungary. Humanism and Art in the Early Renaissance*, edited by Péter Farbaky and Louis A. Waldman, 97–125. Villa I Tatti. The Harvard University Center for Italian Renaissance Studies, 27. Florence: Villa I Tatti, 2011.

Pajorin 2014 Pajorin Klára. „Mátyás király és Marsilio Ficino magyar hívei az 1472. *[sic]* évi összeesküvés után". In *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*, szerk. Bárány Attila, Dreska Gábor, Szovák Kornél, 593–606. Budapest – Debrecen, 2014.

Palacky 1856 Palacky, Franz. *Geschichte von Böhmen*, V./1. Prag: Friedrich Tempsky, 1865.

Pannonia Regia Mikó Árpád és Takács Imre, szerk. *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon, 1000–1541. Magyar Nemze-*

ti Galéria, 1994. október – 1995. február. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 1994.

Paparelli 1977 Paparelli, Gioacchino. *Callimaco Esperiente (Filippo Buonaccorsi).* Roma: Nuova Società, 1977[2].

Pálosfalvi 2001 Pálosfalvi Tamás. „Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon". *Századok* 135 (2001): 429–472.

Pálosfalvi 2012 Pálosfalvi Tamás. „Igazságos volt-e Mátyás király?" *Korunk* 23 (2012)/3.: 21–26.

Pálosfalvi 2013a Pálosfalvi Tamás. „Vitézek és Garázdák. A szlavóniai humanisták származásának kérdéséhez". *Turul* 86 (2013): 1–16.

Pálosfalvi 2013b Pálosfalvi Tamás. „Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendők krónikájához". *Századok* 147 (2013): 347–380.

Pálosfalvi 2014 Pálosfalvi Tamás. *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci), 1400–1526.* Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 2014.

Péterfi 2013 Péterfi Bence. „Korvin János zagorjei öröksége. A Vitovec-fivérek ellen vezetett 1488. évi hadjárat és háttere". In *Micae mediaevales, III. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*, szerk. Gál Judit, Péterfi Bence, Vadas András, Kranzieritz Károly, 167–179. Budapest: ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2013.

Pócs 2012 Pócs Dániel. *A Didymus-corvina. Hatalmi reprezentáció Mátyás király udvarában.* Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet, 2012.

Pócs 2016 Pócs Dániel. „Handó György könyvtára". *Ars Hungarica* 42 (2016): 309–338.

Pray 1767 Pray, Georgius, *Annales regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII. ad annum MDLXIV. …*, Pars IV., Vindobonae, 1767.

PRT III. Erdélyi László, szerk. *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története*, III.: Sörös Pongrác és Rezner Tibold, szerk. *A pannonhalmi főapátság története*, III. Budapest, 1905.

Rees 1999 Rees, Valery. „Ad vitam felicitatemque. Marsilio Ficino to his Friends in Hungary". *Verbum. Analecta Neolatina* 1 (1999): 69–84.

Rhodes 1974 Rhodes, Dennis E. „Battista Guarini and a Book at Oxford". *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 37 (1974): 349–353.

Ritoókné Szalay 2002 [1994] Ritoókné Szalay Ágnes. „Vetési László vershagyatéka". In Ritoókné Szalay 2002, 109–120. (A tanulmány elsőként 1994-ben jelent meg.)

Ritoókné Szalay 2002 [1996] Ritoókné Szalay Ágnes. „Az öreg Leó". In Ritoókné Szalay 2002, 135–136. (A tanulmány elsőként 1996-ban jelent meg.)

Ritoókné Szalay 2002 [2001] Ritoókné Szalay Ágnes. „III. János pécsi püspök, azaz Janus Pannonius családjáról". In Ritoókné Szalay 2002, 14–19. (A tanulmány elsőként 2001-ben jelent meg.)

Ritoókné Szalay 2002 Ritoókné Szalay Ágnes. *„Nympha super ripam Danubii." Tanulmányok a XV–XVI. századi ma-*

gyarországi művelődés történetéből. Humanizmus és reformáció, 28. Budapest: Balassi, 2002.

Ritoókné Szalay 2007 Ritoókné Szalay Ágnes. „Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) síremléke". In *Báthory Miklós*, 157–171.

Rozsondai 2007 Rozsondai Marianne. „Báthory Miklós váci püspök könyvtárának feltételezhető darabjai". In *Báthory Miklós*, 131–144.

Schmidtmayer 2012 Schmidtmayer Richárd. „A Rozgonyi család főúri rezidenciái a 15. században". In *Micae Mediaevales, II. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*, szerk. Péterfi Bence, Vadas András, Mikó Gábor, Jakab Péter, 123–140. Budapest: ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2012.

Schönherr 1894 Schönherr Gyula. „A Garázda nemzetség címeres levele". *Turul* 12 (1894): 9–11.

Soltész 1958 Soltész Zoltánné. „Garázda Péter, Nagylucsei Orbán és Szatmári György ismeretlen könyvei". *Művészettörténeti Értesítő* 7 (1958): 120–124.

Szakály 1990a Szakály Ferenc. „Királyi mecenatúra, államháztartás és politika Corvin János Magyarországán". In *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv*, 277–331.

Szakály 1990b Szakály Ferenc. „Vitéz János, a politikus és államférfi (Pályavázlat – kérdőjelekkel)". In *Esztergom Évlapjai. Annales Strigonienses, 1990* [= *Vitéz János Emlékkönyv*], 9–38. Esztergom, 1990.

Szakály 1998 Szakály Ferenc. *Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt, 1314–1525.* Szerk. Gaál Attila. Szekszárd: Wosinszky Mór Múzeum, 1998.

Széless 1765 [Széless, Georgius.] *Descriptio inscriptionum ecclesiae metropolitanae Strigoniensis cognominatae* Szép Templom*, id est Ecclesia Magnifica…* Strigonii, 1765.

Szilágyi 1930 Szilágyi Loránd. „A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban, 1458–1526". *Turul* 44 (1930): 45–79.

Szörényi 1987 Szörényi, László. „Callimaco Esperiente e la corte di re Mattia". In *Callimaco Esperiente poeta e politico del '400. Convegno Internazionale di Studi (San Gimignano, 18-20 ottobre 1985)*, ed. Gian Carlo Garfagnini, 105–118. Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento. Atti e Convegni, XVI. Firenze: Leo S. Olschi, 1987.

Tanner 1732 [Tanner, Johann.] *Geschichte derer Helden von Sternen, oder dess Uhralten und Ruhmwürdigsten Geschlechtes von Sternberg…* Prag: Carl Johann Hrada, 1732.

Takács 2009 Takács, László. „Bartholomaeus Fontius and his Works in the Bibliotheca Corviniana of King Mathias". Translated by Tim Wilkinson. In *Infima Aetas Hungariae. Studies in Late Medieval Hungarian History*, edited by Péter E. Kovács and Kornél Szovák, 294–308. Budapest: Corvina, 2009.

Teke 1986 Teke Zsuzsa. „A dekrétum szerepe és társadalmi fogalma Mátyás korában". *Történelmi Szemle* 29 (1986): 197–218.

Teke 2012 Teke Zsuzsa. „Mátyás és Firenze". In *Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*, szerk. Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András, 85–95. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012.

Teleki 1852–1856 Teleki József. *Hunyadiak kora Magyarországon*, I–V. Pest, 1852–1856.

Temesváry 1907 Temesváry János. „Pótlék Megyericsei János életrajzához". *Erdélyi Múzeum* 24 (1907): 399.

Temesváry, Buday 1909 Temesváry János és Buday Árpád. „Újabb pótlékok Megyericsei János életrajzához". *Erdélyi Múzeum* 26 (1909): 309–310.

The Painted Page Alexander, Jonathan J. G., ed. by. *The Painted Page. Italian Renaissance Book Illustration, 1450–1550.* Munich–New York: Prestel, 1994.

Thesaurus librorum Dachs, Karl und Klemm, Elisabeth hg. von. *Thesaurus librorum. 450 Jahre Bayerische Staatsbibliothek. Ausstellung, München, 11. August – 1. Oktober 1983.* Bayerische Staatsbibliothek, Ausstellungskataloge, 28. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert, 1983.

Tóth 2010 Tóth Sándor. *Román kori kőfaragványok a Magyar Nemzeti Galéria régi magyar gyűjteményében.* Sajtó alá rendezte és szerkesztette Mikó Árpád. A Magyar Nemzeti Galéria szakkatalógusai, I.: Régi Magyar Gyűjtemény, 1. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2010.

Tóth-Szabó 1903 Tóth-Szabó Pál. „Magyarország a XV-ik század végén a pápai supplicatiók világánál". *Századok* 37 (1903): 1–15, 151–159, 219–239, 327–344.

Tringli 1992 Tringli István. „Hunyadi Mátyás és a Perényiek". *Levéltári Közlemények* 63 (1992): 175–192.

Tringli 1998 Tringli István. „Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés". In *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*, szerk. Csukovits Enikő, 291–318. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1998.

Uralkodók és corvinák Karsay Orsolya, szerk. *Uralkodók és corvinák. Az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállítása alapításának 200. évfordulóján, 2002. május 16 – augusztus 20.* Budapest: Országos Széchényi Könyvár, 2002.

Uray 2000 Uray Piroska. „Garázda Péter". In *Új Magyar Irodalmi Lexikon*. Második javított, bővített kiadás, főszerk. Péter László, 712. Budapest: Akadémiai, 2000.

Vagner 1896 Vagner József. *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*. Nyitra, 1896.

Varga 1975 Varga Imre. „Magyarországi tanulók a padovai egyetemen a XV–XVI. századfordulón". *Irodalomtörténeti Közlemények* 79 (1975): 211–218.

Varga–Lővei 1990–1992 Varga, Lívia and Lővei, Pál, „Funerary Art in Medieval Hungary". *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 35 (1990–1992): 115–167.

Veress 1915 Veress Endre. *A Paduai Egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864).* Magyar Történelmi Források, 1. Kolozsvár–Budapest, 1915.

Veress 1941 Veress Endre. *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók, 1221–1864.* Olaszországi Magyar Emlékek, III. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1941.

Véber 2006 Véber János. „Az idősebb Filippo Beroaldo és Váradi Péter barátsága könyvajánlások tükrében". *Magyar Könyvszemle* 122 (2006): 397–419.

Véber 2007 Véber János. „Váradi Péter és leveleskönyve". In *A magyar irodalom történetei* I., 168–179.

Véber 2016 Véber János. *Két korszak határán. Váradi Péter humanista főpap, kalocsai érsek pályaképe*. Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok. Pécs: Kronosz – Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 2016.

V. Kovács 1957 V. Kovács Sándor. „Garázda Péter". *Irodalomtörténeti Közlemények* 61 (1957): 48–62.

V. Kovács 1987a V. Kovács Sándor. *Eszmetörténet és régi magyar irodalom. Tanulmányok*. Elvek és utak. Budapest: Helikon, 1987.

V. Kovács 1987b V. Kovács Sándor. „Garázda Péter élete és költészete (Janus költői iskolájának történetéhez)". In V. Kovács 1987a, 353–383. (V. Kovács 1957 jegyzetek és képmelléklet nélküli, a latin források helyett azok magyar fordításaival közölt változata – a könyvben csak e fordításokra és e változat egyetlen új megállapítására hivatkozom.)

V. Kovács 1987c V. Kovács Sándor. „A Pieridák harmadik dicsősége (Megyericsei János neoplatonikus költészete)". In V. Kovács 1987a, 384–395. (Csak itt jelent meg.)

V. Kovács 1987 [1983] V. Kovács Sándor. „Janus Pannonius-problémák". In V. Kovács 1987a, 314–324. (A tanulmány elsőként 1983-ban jelent meg.)

Wehli 1992 Hoffmann Edith (– Wehli Tünde). *Régi magyar bibliofilek*. Budapest: MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, 1992. (A kiegészítések.)

Zaccaria 1988 Zaccaria R[affaella]. „Bartolomeo della Fonte". In *DBI*, 36., 1988, 808–814.

Zsupán 2014 Zsupán, Edina. „Beschreibung der Corvinen der Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel". In *Corvina Augusta*, 27–122.

Zsupán 2017 Zsupán, Edina. „A Corvina könyvtár »első címerfestője«: stílushűség és intenció. A Philostratus- és Ransanus-corvina provenienciájához". *Művészettörténeti Értesítő* 66 (2017): 273–302.

NÉVMUTATÓ

A Névmutató nem tartalmazza a címszereplő, valamint a kizárólag a családtörténeti fejezetben említett rokonai említéseit, illetve az intézménynevekben szereplő személyneveket. *A modern szerzők és fordítók neve dőlt betűkkel szerepel.*

Acciaiuoli, Donato 82
Akhilleusz 136
Albert, szász herceg 44, 93
Alexander, Jonathan J. G. 73, 115, 120, 121, 122, 215
Alsócsezmicei Mihály 90, 91
Aragóniai Eleonóra 81,
Aragóniai Ferenc 134, 135
Aragóniai János 134
Argüropulosz, Ióannész 82–87, 210
Ammanati(-Piccolomini), Jacopo 62
Andreas Pannonius 80, 81, 179, 180
Antal, Zárai 81
Arnold, Erwin 73, 121
Attila, hun király 139
Ábel Jenő (Eugen) 11, 12, 28, 29, 37, 38, 49, 52, 57, 66, 67, 78, 80, 110, 129, 132, 135, 138, 166, 169, 179, 181, 190
Ágoston, Szent (Augustinus) 70
Baczkowski, Krzysztof 139, 191
Bakó György (Bako, Georgius) 159
Bakócz Tamás 43, 51, 133, 164
Ballér Piroska 82
Balogh Jolán 170, 191
Bandini de' Baroncelli, Francesco 130, 131, 132, 134, 135
Barabás Miklós 166, 167, 169, 191
Batthyány Orbán 96
Baumkircher, Andreas (†1471) 56
Bausi, Francesco 140, 146, 188, 191
Bayer-Eberhardt, Ulrike 74, 122
Bánfi Miklós, Alsólendvai 98, 124, 125, 126
Bárdi Zsuzsanna 69, 73, 191
Báthori András (†1496) 124
Báthori István (†1493) 46, 124, 125, 154
Báthori Miklós 13, 67, 68, 94, 100, 130, 131, 132, 133, 136, 148, 167, 176
Beatrix, Aragóniai 81, 95, 130, 134, 135, 137, 155, 162, 163, 164, 165, 180
Beckensloer (Beckenschlager), Hieronym 59
Beckensloer (Beckenschlager), Johann 15, 35, 48, 55, 59, 63, 64, 71, 76, 92, 93, 98, 107, 111, 112, 113, 114, 122, 124, 125, 127

Bembo, Pietro 177
Bene László 10, 177
Bene Sándor 9
Beroaldo, Filippo (Beroaldus, Philippus) 175, 180, 217
Beroaldus, Philippus → Beroaldo, Filippo
Besenyői Miklós 152, 153, 154, 155
Bigi, Emilio 82, 83, 192
Birnbaum, Marianna D. 13, 40, 151, 157, 158, 159, 192
Bisticci, Vespasiano da 88, 106, 121, 122
Bodó Gáspár, Györgyi 123, 124
Bollók János 29, 30, 31, 32, 192, 206
Bonfini, Antonio (Bonfinis, Antonius de) 11, 38, 45, 52, 95, 101, 102, 133, 158, 159, 171, 180, 181
Bonfinis, Antonius de → Bonfini, Antonio
Bonifác, IX. 64, 190
Bornemissza János (†1526) 96
Boronkai Iván 13, 40, 44, 85, 133, 171, 180, 192, 207
Borsa Gedeon 95, 193
Borsa Iván 23, 181, 189, 213
Bónis György 35, 58, 59, 60, 164, 182, 193
Brandolini, Aurelio (Aurelius Lippus) 142
Budai Gergely 65
Buday Árpád 166, 215
Bunyitay Vince 33, 34, 193
Buonaccorsi, Filippo (Callimachus Experiens) 13, 134, 136, 137, 138, 139, 144, 148, 149, 168, 169, 174, 181, 211
Buzás Gergely 120, 193
Cacus 121
Callimachus Experiens → Buonaccorsi, Filippo
Callixtus, III. 63
Cannata Salamone, Nadia 177, 193
Capelli, Guido 174, 193
Carbo Lajos → Carbone, Lodovico
Carbo, Ludovicus → Carbone, Lodovico
Carbone, Lodovico 80, 82, 181
Cennini, Pietro 32, 66, 106, 111, 143, 144, 174
Černohorský z Boskovic, Jaroslav 95, 96
Cicero 70, 106, 108, 110, 111, 113, 117, 118
Cillei Ulrik 61
Colleoni, Bartolomeo 177
Commynes, Philippe de 97, 182
Corvin János 17, 92, 93, 95, 99, 100, 140, 205, 209, 213
C. Tóth Norbert 9, 12, 14, 15, 22, 23, 24, 27, 29, 32, 36, 39, 49, 58, 60, 63, 65, 68, 73, 77, 79, 91, 105, 110, 126, 147, 148, 154, 155, 156, 161, 162, 163, 165, 170, 171, 175, 176, 189, 191, 194
Czaich Á. Gilbert 35, 182
Czövek Zoltán 45, 194
Csapodi Csaba 29, 30, 31, 32, 69, 159, 192, 195
Csapodi-Gárdonyi, Klára → *Csapodiné Gárdonyi Klára*

Csapodiné Gárdonyi Klára (Csapodi-Gárdonyi Klára) 11, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 122, 123, 192, 195
Csánki Dezső 21, 24, 25, 27, 152, 153, 195
„Császár Mihály" → Batthyány Orbán
Csehy Zoltán 76
Csernarekai Fülöp, Balázs fia 90
Csernarekai Gáspár 90
Csernarekai (Móri) Garázda Jakab 90
Csezmicei János → Janus Pannonius
Csonka Ferenc 28, 36, 134, 136, 147, 168
Csorba Győző 36
Csupor Demeter, Monoszlói 61, 62
Daneloni, Alessandro 32, 40, 51, 65, 66, 67, 87, 142, 143, 183, 196
Davies, Martin 50, 183
De la Mare, Albinia 70, 71, 73, 74, 108, 109, 110, 111, 115, 117, 121, 196
Della Fonte, Bartolomeo (Fonzio, Bartolomeo) 33, 49–52, 55, 66, 67, 79, 107, 108, 117, 140–144, 147, 174
Della Rovere, Francesco → Sixtus, IV.
Delmitzer, Mathäus 56
Dlugossius, Johannes → Długosz, Jan
Długosz, Jan (Dlugossius, Johannes) 42, 43, 44, 53, 55, 84, 94, 119, 182
Dobokai Miklós 155, 156
Dogiel, Mathias 53, 182
Dombrói Pál 34
Döbrentei Tamás 61, 62, 126
Dülmen, Richard van 101
Dzsem, oszmán herceg 96
Ekler Péter 84, 186, 196
Ellerbach Bertold, Monyorókeréki 100
Engel Pál 22, 93, 97, 190, 197
Ernő, szász herceg 44
Ernuszt János 99,
Ernuszt Zsigmond 44, 51, 80, 81, 105, 106, 152
Eschenloer, Peter 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 54, 182
Este, Borso d' 65, 66, 67, 156
Este, Ercole d' 146, 156
Este, Isabella d' 176
Este, Leonello d' 156
Eszenyi (Eszényi) István 148
Fanni (Vanni), Pietro 144
Farkas Mihály 143
Fedeles Tamás 59, 63, 105, 152, 153, 154, 155, 197, 199
Ferdinánd, I. (Ferrante), nápolyi király 129
Ferenc, Bresciai 134
Ficino, Marsilio 40, 68, 69, 120, 129–133, 143–146, 149, 174–176, 183, 199, 209, 210, 212
Fodor András 37

Fonzio, Bartolomeo → Della Fonte, Bartolomeo
Foresi, Bastiano 108
Földesi Ferenc 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 196
Fraknói Vilmos 27, 28, 30, 31, 37, 38, 41, 45, 61, 62, 68, 71, 85, 92–96, 98, 107, 110, 111, 113, 115, 155, 179, 185, 186, 197, 198
Freisteyn, Hans Haug(e) zum 95, 183
Frigyes, III. 56, 88, 97, 114, 137, 171
Gaddi, Francesco 144
Garai Miklós (†1433) 21
Garázda János, Horogszegi 63
Garázda Miklós, Horogszegi 21, 22, 24, 63
Garin, Eugenio 82, 83, 198
Garzelli, Annarosa 71, 120, 121, 199, 208
Gentile, Sebastiano 40, 68, 82, 87, 88, 130, 199
Geréb László, Vingárti 81, 166, 167
Gerézdi Rabán 63, 133, 138, 172, 199
Gergely, Sanoki (Grzegorz z Sanoka) 13
Gesztelyi Tamás 170, 171, 199
Giugni, Domenico 130
Gosztonyi András 65, 163, 164, 166
Gosztonyi János 163, 164
Guarini, Battista 28, 50, 65, 67, 78, 106, 133, 146, 147, 149, 174, 175, 176, 212
Guarino Veronese 28, 67
György, Bálint fia 34, 35
György, Trapezunti 130
Hajnik Imre 58, 199
Handó György 15, 75, 81, 105, 106, 113, 118, 152, 155, 212
Haraszti Szabó Péter 17, 32, 51, 81, 172, 176, 199
Havas László 134, 137, 200
Hegedüs István 41, 132, 179, 200
Hercules 120, 121
Hevenesi Gábor 43, 98
Hoffman Edith 71, 72, 107, 108, 109, 110, 113, 115, 117, 118, 121, 123, 200, 218
Horváth János [id.] 138, 164, 167
Horváth János [ifj.] 151, 157–159
Horváth Judit 28
Horváth Mária 157
Horváth Richárd 55, 56, 57, 58, 59, 124, 133,
Horváti Pál 20
Höfler, Constantin 48, 98, 184
Hunyadi János 13, 61, 145
Huszti József 14, 31, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 48, 49, 52, 55, 64, 83, 86, 98, 103, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 145–148, 173–176, 201, 202
Hübner, Vitus 59
Illyés Gyula 120
Ince, VIII. 95, 96, 97, 155
Ippoliti, Giovanni Francesco 129
Iványi Béla 44, 180
Ivić, Ines 10, 85
Jankovits László 13, 16, 112, 151, 169, 190, 201, 202, 209
Janus Pannonius (Csezmicei János) 12, 13, 16, 28–30, 36–38,

40, 42–45, 48, 49, 62, 64, 67, 69, 80–83, 116, 120, 136, 138, 151, 158, 159, 161, 167, 168, 184, 185, 192, 195, 199, 200, 202, 205, 207, 208, 212, 217
Jasieński, Pawel 44
János Albert, lengyel trónörökös (utóbb király) 133, 139
Jeromos, Szent 70, 115, 163, 171
Johannes de Dominis 14
Juhász László 28, 30, 31, 67, 180, 183, 187, 200
Justinus 29, 109, 110, 112, 118
Kalous, Antonín 95, 202
Kanizsai István 20
Kapitánffy István 29, 30, 31, 32, 192
Kardos Tibor 94, 139, 184, 185, 195, 202
Katona István 98, 202
Kazinczy Gábor 80, 181
Kálmáncsehi Domonkos 79, 124, 126, 171
Kálniczky László 63, 203
Kálnoky László 167
Kárai László 55
Kázmér, IV. 53, 84, 85, 125, 134
Kázmér herceg 41, 42, 43, 44, 53, 55, 117
Kelényi Borbála 32, 51, 81, 172, 176, 199
Kerényi Grácia 37
Kesztölci Mihály 163, 164, 165, 166, 170, 171, 172
Kiss Farkas Gábor 13, 132, 151, 203
Klaniczay Gábor 10
Klaniczay Tibor 14, 83, 85, 94, 157, 168, 185, 190, 203
Kneschke, Rudolf 100, 203
Kollányi Ferenc 203
Kompolt István, Nánai 21
Kosztolányi (Polycarpus) György 37
Köblös József 51, 58, 126, 156, 164, 204
Körmendy Kinga 51, 65, 110, 111, 112, 113, 126, 142, 171, 204
Kristeller, Paul Oskar 146, 187
Kristó Gyula 97, 188, 197
Kristóf Ilona 33, 34, 35
Krombsdorfer (Kronstorfer), Nicolaus 156
Kubinyi András 14, 17, 22, 42, 45, 48, 57, 59, 81, 82, 89–91, 92, 94, 96–99, 100, 101, 124, 125, 126, 133, 197, 204–206
Kumorovitz Bernát Lajos 58, 206
Kurcz Ágnes 120
Lactantius 109, 110
Lajos, II. 43
Lajos, XI. 97
Lakatos Bálint 90, 170, 206, 207
Laurenza, Vincenzo 173, 174, 207
Lazzari, Alfonso 134, 135, 207
Livius 71, 72, 73, 74, 75, 107, 109, 112, 114, 115, 118, 120, 121, 122, 123, 127, 198
Lorenzi, Giovanni 44, 83, 185
Lővei Pál 45, 216
Macrobius 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 118

Magyar Balázs 89
Magyi János 45, 91, 185
Majláth Béla 62, 207
Marchesi, Concetto 41, 66, 67, 207
Marczali Henrik 93, 186
Mariano del Buono 71
Maróti János 21, 22
Marzio, Galeotto 11, 184, 208
Matucsinai Gábor 152
Mályusz Elemér 21, 61, 186, 189
Máthes János (*Máthes, Joannes Nepomuk)* 56, 161, 162, 163, 166, 167, 207
Mátyás, I. (Hunyadi) 14, 15, 16, 17, 22, 24, 27, 29, 40–44, 46–48, 50–58, 61, 62, 64, 68, 73, 75, 79–103, 106, 117, 119, 120, 124, 125, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 141–147, 152–155, 158, 162, 162, 166, 171, 174, 180, 181, 184, 186, 191, 197–216
Medici, Giuliano de' 66, 140
Medici, Lorenzo de' (Lorenzo il Magnifico) 15, 41, 50, 51, 53, 64, 68, 88, 129, 140
Megyericsei János 166, 167, 168, 169, 170, 191, 206, 208, 215, 217
Mehmed, II. 97
Mezey László 142
Miggiano, Gabriella 68, 208
Mikó Árpád 9, 44, 112, 118, 121, 127, 151, 161–169, 171, 202, 208
Mohorai (Vidfi) Miklós 68
Molnár Dávid 132, 151, 156, 209
Monelli, Bernardino 162, 164
Montschiedel Boldizsár 61
Móré György 159
Móré János 141
Muraközy Gyula 151, 157
Nagy Imre 21, 184, 189
Nagylucsei Orbán 95, 213
Nemes Nagy Ágnes 168
Neumann Tibor 53, 99, 124, 133, 189, 191, 201, 209
Niccolò Tedesco (Niccolò de Basilea) 156
Nicolaus Cantor(ius) 151, 156, 159
Nógrády Árpád 100, 101, 209
Nyújtódi Miklós 155, 156
Oleśnicki, Zbigniew (†1455) 74
Ország Mihály, Guti 125
Ovidius 109
Ozorai Pipo (Scolari, Filippo) 22, 90
Pajorin Klára 13, 14, 40, 41, 66–69, 83, 84, 87, 88, 118, 134, 136, 138, 142, 203, 209, 210
Palacký, František (Palacky, Franz) 96, 210
Palacky, Franz → *Palacký, František*
Palojtay Béla 168
Paparelli, Gioacchino 137, 139, 211
Pál, II. 27, 61, 62, 182
Pálóci László 23
Pálóci Zsigmond 80, 81
Pálosfalvi Tamás 11, 12, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 63, 90, 94, 97, 98, 161, 191, 211
Pecchinoli, Angelo 95, 96, 155
Perényi Imre 99, 209

Perényi István 46, 93,
Perényi Miklós (†1483) 47, 80, 81, 90, 93
Perényi Miklós (id.), nyalábi ág 80
Perényi Miklós (ifj.), nyalábi ág 80
Perinus, Janus Pannonius epigrammájának címzettje 37
Petrus de Warda → Váradi Péter
Petrus Pannonius 147, 148, 173, 174, 175
Péleusz 136
Péter, Janus Pannonius epigrammáinak címzettje 36
Péter, Crucifer 34
Péterfi Bence 93, 98, 211, 213, 215
Platón 40, 176, 183
Poděbrad Viktorin (Poděbrad, Viktorín z) 93, 100
Podocàtaro, Lodovico 13, 85
Poliziano, Angelo 140, 191
Pomponius Laetus 85
Pongrác János, Dengelegi 124, 125, 126
Porcellius 173
Pócs Dániel 9, 15, 40, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 85, 106, 108, 109, 110, 114, 118, 145, 207, 211, 212
Pray György 13, 43, 98, 212
Quintilianus 115
Ranzano, Pietro 101, 103
Rácz György 170, 172, 199
Ráskai Balázs 95, 96
Rees, Valery 144, 212
Rezner Tibold 126, 212
Réti Mária 120, 193
Rhodes, Dennis E. 176, 212
Ricciardo di Narni 71
Ritoókné Szalay Ágnes 11, 13, 40, 41, 60, 68, 76, 151, 154, 155, 212, 213
Rozgonyi Rénold 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 93
Rozsondai Marianne 176, 213
Sassetti, Francesco 87, 140
Sári Péter 57, 58, 59, 60
Schlick, Mathias (Schlick, Mathes) 56
Schmidtmayer Richárd 45, 46, 47, 213
Schönherr Gyula 22, 213
Silius Italicus 85
Sixtus, IV. 53, 82, 83, 90, 92, 141, 153, 154, 182
Soltész Zoltánné 109, 213
Sóka Miklós 155, 156
Statius 106
Šternberka, Zdeněk ze 55
Stolz, Nikolaus 35, 36
Strozzi (Strozza), Ercole 175
Strozzi, Piero di Benedetto 71, 109
Švamberka, Bohuslav ze 96
Švehla, Jan 101
Szakály Ferenc 17, 21, 24, 27, 42, 98, 153, 205, 213, 214
Szántói Ambrus 165, 166
Szapolyai Imre 80, 97, 102, 124
Szapolyai István 95, 209
Szatmári Ferenc 51, 133
Szegedi Miklós 151, 152, 153
Szekfű Gyula 139
Szentgyörgyi és Bazini Péter 23, 100
Szentgyörgyi és Bazini Zsigmond és János (testvérek) 100

Szentlászlói Osvát 95, 97
Szerémi György 95, 187
Szécsi Dénes 62
Széless György 163, 171, 214
Szilágyi Erzsébet 72
Szilágyi László, Horogszegi 22
Szilágyi Loránd 59, 214
Szilágyi Mihály, Horogszegi 98, 198
Szőnyi Endre 120, 193
Szörényi László 9, 134, 137, 209, 214
Takács László 67, 206
Tanner, Johann 56, 214
Tebaldeo (Tebaldi), Antonio 147, 173, 174, 176, 177, 193
Teke Zsuzsa 45, 88, 92, 182, 214, 215
Telegdi János 40, 41, 75, 153, 154, 155
Teleki József 41, 45, 55, 56, 83, 85, 96, 98
Teleki Sámuel 49, 64, 168, 185
Temesváry János 166, 215
Theiner, Augustin 63, 188
Thurócz, Johannes de → Thuróczy János
Thuróczy János (Thurócz, Johannes de) 95, 101, 188
Tichtel, Johannes 95, 188
Tóth István 167, 168
Tóth Péter 29
Tóth Sándor 162, 163, 215
Tóth-Szabó Pál 34, 215
Tringli István 80, 89, 90, 92, 93, 99, 216
Tuz János, Laki 45, 46, 47, 81, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 100, 157
„Tuz" Osvát, Laki → Szentlászlói Osvát
Ugoleto, Taddeo 142
Ugolino Verino → Vieri, Ugolino de'
Ugolinus Verinus → Vieri, Ugolino de'
Újlaki Miklós 48, 61, 62, 97, 125
Ulászló, II. (1490 előtt is említve) 43, 48, 91, 96, 139, 205
Unrest, Jakob 98, 188
Uray Piroska 151, 169, 216
Vagner József 148, 216
Vajda Endre 159
Varga Imre 175, 216
Varga Lívia 45, 216
Vasvári Balázs 33
Váradi Albert 126
Váradi Péter (Petrus de Warda) 14, 37, 38, 63, 94, 95, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 155, 158, 169, 171, 175, 189
Várdai Ferenc 166
Venantius Fortunatus 109
Veress Endre 27, 32, 34, 36, 51, 68, 77, 80, 81, 106, 164, 171, 216
Vergerio, Pierpaolo 13, 203
Vespucci, Giorgio Antonio 69, 108, 143, 144
Vespucci, Nastagio 108
Veszprémy László 42, 43, 53, 84, 94, 119, 191
Vetési László 51, 76, 212
Véber János 14, 95, 130, 175, 217
Vida Tivadar 49, 62, 168
Vieri, Silvestro de' 135, 136

Vieri, Ugolino de' (Ugolinus Verinus) 68, 133, 135, 136, 140, 144, 174
Villányi Szaniszló 126
Vitovec György (Vitovec, Juraj) 98, 100, 211
„Vitéz" János → Zrednai János
Vitéz János, Kamarcai 25, 33, 35
V. Kovács Sándor 12, 14, 28, 30, 32, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 49, 57, 64, 78, 109, 129, 134, 136, 138, 142, 145, 146, 147, 154, 157, 166, 167, 173, 180, 185, 186, 195, 217
Wehli Tünde 29, 70, 71, 72, 109, 110, 200
Zaccaria, Raffaella 67, 140, 218
Zrednai János 11–15, 25, 38, 41, 43, 44, 53, 57, 61–64, 66, 69, 71–77, 81, 82, 89, 94, 98, 99, 106–116, 118, 119, 122–124, 126, 127, 156, 158, 159, 161, 168
Zsigmond (király) 20, 21, 22,
Zsigmond, Tiroli (a tartomány grófja, majd főhercege) 156
Zsupán Edina 72, 75, 85, 106, 120, 122, 123, 130, 141, 193, 218

A sorozatban megjelent kötetek

1. Péter László: *Espersit János. Ismeretlen adatok Juhász Gyula és József Attila életéhez,* 1955.
2. Varga Imre: *Szádeczky:* Miscellania. *Egy XVIII. századi versgyűjtemény ismertetése,* 1955.
3. Forgács László: *Bajza és Belinszkij,* 1955.
4. Fenyő István: *Az* Aurora. *Egy irodalmi zsebkönyv életrajza,* 1955.
5. Pukánszkyné Kádár Jolán: *A drámaíró Csokonai,* 1956.
6. Hegedüs Nándor: *Ady Endre Nagyváradon,* 1956.
7. Komlós Aladár: *Irodalmi ellenzéki mozgalmak a XIX. század második felében,* 1956.
8. Fejős Imre: *Vörösmarty arca,* 1956.
9. Trócsányi Zsolt: *A nagyenyedi kollégium történetéhez,* 1957.
10. Eckhardt Sándor: *Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből,* 1957.
11. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia,* 1957.
12. Baránszky-Jób László: *Arany lírai formanyelvének fejlődéstörténeti helye,* 1957.
13. Busa Margit: *A Thököly-kódex és kuruc kori versei,* 1958.
14. Waldapfel József: *Gorkij és Madách,* 1958.
15. Scheiber Sándor, Zsoldos Jenő: *Vajda János levelei Milkó Izidorhoz,* 1958.
16. Sükösd Mihály: *Tudós Weszprémi István. Arckép a magyar felvilágosodás előtörténetéből,* 1958.
17. Vörös Károly: *Adalékok Pálóczi Horváth Ádám életéhez,* 1958.
18. Gáldi László: *Szenczi Molnár Albert zsoltárverse,* 1958.
19. Mezei Márta: *Történetszemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában,* 1958.
20. Fekete Sándor: *Petőfi, a segédszerkesztő. A költő ismeretlen írásaival,* 1958.

21. Rejtő István: *Az orosz irodalom fogadtatása Magyarországon,* 1958.
22. Nagy Péter: *Szabó Dezső indulása,* 1958.
23. Fónagy Iván: *A költői nyelv hangtanából,* 1959.
24. Pogány Péter: *Folklór és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán (1770–1823). I. Vásári ponyvairatok (A nyomda történetével és kutatási módszertanulmánnyal),* 1959.
25. Jan Mišianik, Eckhardt Sándor, Klaniczay Tibor: *Balassi Bálint* Szép magyar komédiá*ja. A* Fanchali Jób-kódex *magyar és szlovák versei,* 1959.
26. Hegedüs Nándor: *Ady elnyeri a főváros szépirodalmi díját,* 1959.
27. Rejtő István: *Mikszáth Kálmán, a rimaszombati diák,* 1959.
28. Fenyő István: *Reformkori irodalmunk az egykorú orosz sajtó tükrében,* 1959.
29. Radó György: *Majakovszkijról,* 1960.
30. Zimándi István: *Péterfy Jenő és baráti köre,* 1960.
31. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet,* 1960.
32. Csanda Sándor: *A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar–szlovák kapcsolatai,* 1961.
33. Mezősi Károly: *Petőfi családja a Kiskunságban. Kiskunfélegyházi életük,* 1961.
34. Geréb László: *A munkásügy irodalmunkban 1832–1907. Tanulmányok,* 1961.
35. Csukás István: *Ady Endre a szlovák irodalomban,* 1961.
36. Merényi Oszkár: *Ismeretlen és kiadatlan Kölcsey-dokumentumok,* 1961.
37. Kiss Ferenc: *A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúkori barátsága,* 1962.
38. Zrinszky László: *A Magyar Tanácsköztársaság emléke költészetünkben 1919–1945,* 1962.
39. Csapláros István: *Kraszewski és Magyarország,* 1963.
40. Varga József: *Ady útja az „Új versek" felé,* 1963.
41. Lengyel Géza: *Magyar újságmágnások,* 1963.
42. Baranyi Imre: *A fiatal Madách gondolatvilága,* 1963.
43. Tamás Attila: *Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig,* 1964.
44. Grezsa Ferenc: *Juhász Gyula egyetemi évei 1902–1906,* 1964.

45. Markovits Györgyi: *Üldözött költészet. Kitiltott, elkobzott, perbe fogott kötetek, versek a Horthy-korszakban,* 1964.
46. Komlós Aladár: *A szimbolizmus és a magyar líra,* 1965.
47. Kunszery Gyula: *A magyar szonett kezdetei,* 1965.
48. T. Erdélyi Ilona: *Az Ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor,* 1965.
49. Péczely László: *Tartalom és versforma,* 1965.
50. Sziklay László: *Az ifjú Hviezdoslav,* 1965.
51. Poszler György: *Szerb Antal pályakezdése,* 1965.
52. Csaplár Ferenc: *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma,* 1967.
53. Kántor Lajos: *Száz éves harc „Az ember tragédiájá"-ért,* 1966.
54. Szigeti József: *A Balassi-Comoedia és szerzője,* 1967.
55. Nizsalovszky Endre, Lukácsy Sándor: *Eötvös József levelei Szalay Lászlóhoz,*1967.
56. Csatári Dániel: *A Vásárhelyi Találkozó,* 1967.
57. Szabolcsi Miklós: *A verselemzés kérdéseihez. József Attila: Eszmélet,* 1968.
58. Rónay László: *Az Ezüstkor nemzedéke,* 1967.
59. Varga Imre: *Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. század második feléből,* 1967.
60. Varannai Aurél: *John Bowring és a magyar irodalom,* 1967.
61. Pomogáts Béla: *Kuncz Aladár,* 1968.
62. Schweitzer Pál: *Ember az embertelenségben. A háborús évek Ady-verseinek szimbolikus motívum-csoportjai,* 1969.
63. Horváth János: *Vörösmarty drámái,* 1969.
64. Fekete Sándor: *Petőfi, a vándorszínész,* 1969.
65. Balogh László: *Asztalos István,* 1969.
66. D. Birnbaum Marianna: *Elek Artúr pályája,* 1969.
67. Barla Gyula, *Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt,* 1970.
68. Tamás Anna: *Az Életképek. 1846–1848,* 1970.
69. T. Erdélyi Ilona: *Irodalom és közönség a reformkorban. Regélő Pesti Divatlap,* 1970.
70. H. Lukács Borbála: *Szellemtörténet és irodalomtudomány. Vázlatok a Minerva köréből,* 1971.
71. Németh G. Béla: *Tragikum és történetfelfogás. A századvégi tragikum-vita,* 1971.

72. Bán Imre: *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században,* 1971.
73. Pór Péter: *Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában. Justh Zsigmond és Czóbel Minka népiessége,* 1971.
74. Kőháti Zsolt: *Sárközi György,* 1971.
75. Katona Béla: *Krúdy Gyula pályakezdése,* 1971.
76. Bényei Miklós: *Eötvös József olvasmányai,* 1972.
77. Fekete Sándor: *Petőfi romantikájának forrásai,* 1972.
78. Agárdi Péter: *Rendiség és esztétikum. Gyöngyösi István költői világképe,* 1972.
79. Mályusz Elemér: *Királyi kancellária és krónikaírás a középkori Magyarországon,* 1973.
80. Hopp Lajos: *A Rákóczi-emigráció Lengyelországban,* 1973.
81. Dersi Tamás: *A századvég katolikus sajtója,* 1973.
82. Martinkó András: *Költő, mű és környezet. Kérdőjelek a Petőfi-irodalomban,* 1973.
83. Péter Katalin: *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei. A* Siralmas panasz *keletkezéstörténete,* 1973.
84. Sivirsky Antal: *Magyarország a 19. századi holland irodalom tükrében,* 1973.
85. Török Gábor: *Lírai igefüggvények stilisztikája,* 1974.
86. Pór Anna: *Balog István és a 19. század elejének népies színjátéka,* 1974.
87. Szalai Imre: *A Vajda János Társaság,* 1975.
88. Bán Imre: *A Karthausi Névtelen műveltsége,* 1976.
89. Czigány Lóránt: *A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában 1830–1914,* 1976.
90. S. Sárdi Margit: *Petrőczy Kata Szidónia költészete,* 1976.
91. Sipos Lajos: *Babits Mihály és a forradalmak kora,* 1976.
92. Kollin Ferenc: *A Prager Könyvkiadó története,* 1977.
93. Szuromi Lajos: *József Attila:* Eszmélet, 1977.
94. Nemes István: *Radnóti Miklós költői nyelve,* 1979.
95. Amedeo di Francesco: *A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében,* 1979.
96. Szilágyi János: *A Népszava irodalompolitikája 1919 és 1929 között,* 1979.

97. Orosz László: *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei,* 1980.
98. Bécsy Tamás: *A drámaelmélet és dramaturgia Csokonai művében,* 1980.
99. Lichtmann Tamás: *Pap Károly,* 1979.
100. R. Takács Olga (szerk.): *Mégis győztes, mégis új és magyar. Tanulmányok a Nyugat megjelenésének hetvenedik évfordulójára,* 1980.
101. Gerskovics, Alekszandr: *Petőfi és a színház,* 1980.
102. Nagy Sz. Péter: *Az idilltől az abszurdig. Gelléri Andor Endre pályaképe,* 1981.
103. Kelemen Péter: *Szimbolista versszerkezetek Kosztolányi első korszakában,* 1981.
104. Bónis György: *Révay Péter,* 1981.
105. Rubin Péter: *Francia barátunk, Auguste de Gerando (1819–1849),* 1982.
106. Kulin Ferenc: *Hódíthatatlan szellem. Dózsa György és a parasztháború reformkori értékeléséről,* 1982.
107. Pomogáts Béla: *A transzilvánizmus. Az Erdélyi Helikon ideológiája,* 1983.
108. Hopp Lajos: *A lengyel literatúra befogadása Magyarországon 1780–1840,* 1983.
109. Laczkó András: *Ecset és toll. Rippl-Rónai József és az irodalom,* 1983.
110. Péterffy Ida: *Horváth Ádám munkássága a „Hunniás" előtt,* 1985.
111. Markovits Györgyi: *A magyar írók harca a cenzúra ellen (1919–1944),* 1985.
112. May István: *A magyar heroikus regény története,* 1985.
113. Deme Zoltán: *Verseghy könyvtára,* 1985.
114. Angyalosi Gergely: *A lélek lehetőségei. Líra és szubjektumelmélet összefüggései a század eleji Magyarországon,* 1986.
115. Barta János: *A pálya ívei. Kemény Zsigmond két regényéről,* 1985.
116. Korompay H. János: *Műfordítás és líraszemlélet. Egy félszázad magyar Baudelaire-értelmezései,* 1988.
117. Martinkó András: *Az* Ómagyar Mária-siralom *hazai és európai tükörben,* 1988.
118. Gömöri György: *Angol–magyar kapcsolatok a XVI–XVII. században,* 1989.
119. Nemeskéri Erika: *Cholnoky László,* 1989.
120. Kemény Katalin: *Az ember, aki ismerte saját neveit. Széljegyzetek Hamvas Béla* Karneváljához, 1990.

121. Santarcangeli, Paolo: *Magyarok Itáliában. Tanulmányok és előadások,* 1990.
122. Kútfalvi Oszkár: *Újságpaloták,* 1991.
123. Németh G. Béla: *Péterfy Jenő,* 1991.
124. Gyenis Vilmos: *Hermányi Dienes József (1699–1763),* 1991.
125. Hima Gabriella: *Kosztolányi és az orosz regény,* 1992.
126. Széles Klára: *Henszlmann Imre művészetelmélete és kritikai gyakorlata,* 1992.
127. Deréky Pál: *A vasbetontorony költői. Magyar avantgárd költészet a XX. század második és harmadik évtizedében,* 1992.
128. Kabdebó Lóránt: *»A magyar költészet az én nyelvemen beszél«. A kései Nyugat-líra összegződése Szabó Lőrinc költészetében,* 1992.
129. Kilián István: *A minorita színjáték a XVIII. században,* 1992.
130. Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991,* 1993.
131. Nagy Imre: *Nemzet és egyéniség. Drámairodalmunk az 1810-es években: a hazafiság drámái,* 1993.
132. Pintér Márta Zsuzsanna: *A ferences iskolai színjátszás a XVIII. században,* 1993.
133. Taxner-Tóth Ernő: *Rend, kételyek, nyugtalanság. A* Csongor és Tünde *kérdései,* 1993.
134. Botka Ferenc: *Déry Tibor és Berlin. A* Szemtől szembe *és forrásvidéke,* 1994.
135. Kristó Gyula: *A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig,* 1994.
136. Mezei Márta: *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben,* 1994.
137. Klaniczay Tibor, Klaniczay Gábor: *Szent Margit legendái és stigmái,* 1994.
138. Varga Imre: *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás a kezdetektől 1800-ig,* 1995.
139. Szili József: *Arany hogy istenül. Az Arany-líra posztmodernsége,* 1996.
140. P. Müller Péter: *Drámaforma és nyilvánosság. A magyar dráma alakulása Örkény Istvántól Nádas Péterig,* 1997.
141. S. Varga Pál: *Két világ közt választhatni. Világkép és többszólamúság* Az ember tragédiájá*ban,* 1997.
142. Bajza Kálmán: *Az Athenaeum-per. Az első magyar sajtóper története,* 1997.

143. Berkes Tamás: *Sárkány Oszkár. Egy „apollonista" tudós derékba tört élete,* 1998.
144. Szabó G. Zoltán: *A kézirattól a kiadásig. Kölcsey Ferenc verseinek szöveghagyománya,* 1999.
145. Csorba Sándor: *Bessenyei György világa,* 2000.
146. Hartvig Gabriella: *Laurence Sterne Magyarországon (1790–1860),* 2000.
147. Varga Imre, Pintér Márta Zsuzsanna: *Történelem a színpadon. Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a 17–18. században,* 2000.
148. Bene Sándor: *Egy kanonok három királysága. Rättkay György horvát históriájáról,* 2000.
149. Szilágyi Márton: *Lisznyai Kálmán. Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai,* 2001.
150. Lukácsy Sándor: *Petőfi eszmerokonai,* 2001.
151. Tüskés Gábor, Knapp Éva: *Az egyházi irodalom műfajai a XVII–XVIII. században. Tanulmányok,* 2002.
152. Melczer Tibor: *„Ha minden összetört…" Radnóti Miklós költészete utolsó versei tükrében,* 2003.
153. Jászberényi József: *„A Sz: SOPHIA' Templomában látom én felszentelve NAGYSÁDAT". A felvilágosodás korának magyar irodalma és a szabadkőművesség,* 2003.
154. Nagy Levente: *Zrínyi és Erdély. A költő Zrínyi Miklós irodalmi és politikai kapcsolatai Erdéllyel,* 2003.
155. Kelemen Zoltán: *Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben,* 2005.
156. Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna: *„Jöszte poétának". Egy ismeretlen Csokonai-versgyűjtemény,* 2005.
157. Bagi Dániel: *Gallus Anonymus és Magyarország. A Geszta magyar adatai, forrásai, mintái, valamint a szerző történetszemlélete a latin Kelet-Közép-Európa 12. század eleji latin nyelvű történetírásának tükrében,* 2005.
158. Fűzfa Balázs: *„…Sem azé, aki fut…" Ottlik Géza* Iskola a határon *című regénye a hagyomány, a prózapoétika, a hipertextualitás és a recepció tükrében,* 2006.
159. Csibra Zsuzsanna: *Tenyérnyi selymen végtelen tér. Kínai költők magyar fordításokban,* 2006.

160. Tasnádi Attila: *Bölöni György, a kritikus,* 2006.
161. Latzkovits Miklós: *A drámaírás gyakorlata a 16–17. századi Magyarországon,* 2007.
162. Knapp Éva: *„Judit képit én viseltem". Kora újkori színház- és drámatörténeti tanulmányok,* 2007.
163. Völgyesi Orsolya: *Egy siker kudarca. Kuthy Lajos pályafutása,* 2007.
164. Hegedüs Béla: *Prodromus. Kalmár György (1726–?) világáról,* 2008.
165. Csörsz Rumen István: *Szöveg szöveg hátán. A magyar közköltészet variációs rendszere 1700–1840,* 2009.
166. Balogh F. András: *Német–magyar irodalmi együttélések a Kárpát-medencében,* 2009.
167. Bartha Katalin Ágnes: *Shakespeare Erdélyben. XIX. századi magyar nyelvű recepció,* 2010.
168. Hajdu Péter: *Tudás és elbeszélés. A Mikszáth-kispróza rejtelmei,* 2010.
169. Wéber Antal: *Magyarország 1514-ben és 1848-ban. Történelmi regény vagy regényes történelem,* 2011.
170. Szénási Zoltán: *A szavak sokféleségétől a Szó egységéig. Tanulmányok a 20. századi magyar katolikus irodalom témaköréből,* 2011.
171. N. Mandl Erika: *Színház a magyar sajtóban a két világháború között. A sajtóforrások szerepe az összehasonlító színháztörténeti kutatásokban, különös tekintettel a Napkelet és a Magyar Szemle színházi rovatára,* 2012.
172. Dávid Gábor Csaba: *„Célunk tökéletesedésünk". A nemzetnevelő Wesselényi Miklós,* 2013.
173. Rózsa Mária: *Pesti német nyelvű lapok a kultúraközvetítés szolgálatában a reformkorban és az 1850-es években,* 2013.
174. Gere Zsolt: *Szebb idők. Vörösmarty epikus korszakának rétegei,* 2013.
175. Balogh Piroska: *Teória és medialitás. A latinitás a magyarországi tudásáramlásban 1800 körül,* 2015.
176. Gábori Kovács József: *A centralista Pesti Hirlap politikai stratégiái. 1844–1847,* 2016.
177. Szilágyi Márton: *Forrásérték és poétika. Kazinczy Ferenc:* Fogságom naplója, 2017.
178. Tóth Zsombor: *A kora újkori könyv antropológiája. Kéziratos irodalmi nyilvánosság Cserei Mihály (1667–1756) írás- és szöveghasználatában,* 2017.

179. Czintos Emese: *Példától az olvasmányig. A (szép)história a 16. század magyar irodalmában*, 2017.
180. Wirágh András: *Fantasztikum és medialitás. Kísértetek és írásnyomok a magyar prózában Nagy Ignáctól Szerb Antalig*, 2018.
181. Balázs-Hajdu Péter: *Zsengék, töredékek, kétes hitelűek. A Madách–Rimay-kódexek* Szerelmes énekek *című füzetének versanyaga*, 2019.